

SZERKESZTETTE NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA

Hídszerepek

Cigány integrációs kérdések

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

Előző kötetünk (*A feladatra készülni kell*) folytatásaként itt már tágabb körben kerestük a cigány származású gyerekek, fiatalok könyvtári, iskolai, kollégiumi, iskolai könyvtári esélytéremtő jó példáinak hiteles bemutatását, valamint a kikerülhetetlen kudarcok felvillantását. (Nagykanizsa, Nyíregyháza, Pécs, Szekszárd, Vásárosnamény és így tovább.)

Nem terveztük, hogy központi témánk kapcsán véletlenül három felekezeti oktatási intézményt (Gyomaendrőd, Mánfa és K.), találunk majd megírássra méltónak. Külső szemlélőként a felekezeti iskolákat korábban magunk is inkább az elitképző jelzővel illettük, holott ezek akarva, akaratlanul részlegesen vagy teljes egészében missziós munkát végeznek. Külön öröm volt azokkal a cigány származású kollégáinkkal, barátainkkal együtt munkálkodni, akik a maguk megszervedett sorsát az olvasók elé tárva, világossá tették, hogy nem elég diplomát szerezni, de elkötelezett életükkel, a híd szerepet vállalva, hosszú távon akarják sorstársaik, szűkebb-tágabb rokonságuk javát szolgálni.

Reméljük, hogy az itt olvasható esettanulmányok, dolgozatok az egyéni önképzés, a szervezett alap- és továbbképzés hasznos eszközei lehetnek a könyvtárosi berkeken túl a pedagógusok, a szociális munkások, valamint a szociológusok köreiben is.

HÍDSZEREPEK

NEMZETI TÉKA

Sorozatszerkesztő

BOKA LÁSZLÓ

KÉGLI FERENC

Hídszerepek

Cigány integrációs kérdések

Szerkesztette
NAGY ATTILA
PÉTERFI RITA

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
GONDOLAT KIADÓ ♦ BUDAPEST, 2008

A könyv megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Lektorálta dr. Kovalcsik Katalin
Nyelvi lektor Kovács Katalin

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
csak a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásával lehetséges.

© Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2008
© Szerzők, 2008

Felelős kiadó Monok István főigazgató és Bácskai István igazgató
Szöveggondozó Rátkay Ildikó
Sorozatterv Kurucz Dóra

A nyomta és kötötte Erfo Kht., Budapest
Felelős vezető Horváth László

ISBN 978 963 200 553 9
ISSN 1586-1163

Tartalom

Előszó 7

Németh Judit
Kitelepülni, befogadni 11

Kardos Ferenc
Utak és keresztutak: az író, a könyvkereskedő
és az olvasó roma 29

Hegedűs Péterné
„NINIVE” könyvtári szakkör a vásárosnaményi
Eötvös József Általános Iskolában 61

Abonyiné Antal Anna
Segítséget kértem a gyerekektől 81

Villányi Rózsa
A szív bölcsessége 91

Varjú Katalin
Cigányokról más szemmel 103

Oláh Anna
Van kiút... 123

Ungvölgyi János
Kirekesztődés vagy integrálódás: a gyomaendrődi
Szent Gellért Katolikus Általános Iskola 137

Palya Bea
Indulj el egy úton! 155

Jónás Etelka
Szélárnyékban 173

Bátori Ágnes
Kényszerpályán 189

Landauer Attila	
K.	215
Harmat József	
A Collegium Martineum tíz éve	237
Summary	299
Felhasznált irodalom	303
A kötet szerzői	306

Előszó

Évtizedekkel korábban megkezdett munka folytatása a most kézbe vehető kötetünk, amelynek közvetlen előzménye *A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a könyvtár* (Szerk. Nagy Attila, Péterfi Rita), mely az OSZK *Nemzeti téka* című sorozatának tagjaként 2004-ben látott napvilágot.

Az alcímnek – az éppen vállalható feladatnak – megfelelően, akkori látókörünk alig terjeszkedhetett túl a könyvtári funkciók rendszerén, holott mind a nemzetközi, mind a saját kutatási eredményeink jó néhány évtizede folyamatosan figyelmeztetnek a korai szocializáció jelentőségének alig túlbecsülhető erejére. Vagyis korábbi könyvünk kéziratának elkészülte pillanatában már tisztán láttuk a soron következő kötet alapfeladatát, nevezetesen: az iskolai és a gyermekkönyvtárak, valamint a kollégiumok és általában az iskolák ilyen irányú szerepének legalább részleges áttekintését.

Kötelességünk nyomban hangsúlyozni, hogy sem az előző, sem a jelenlegi kötet tanulmányainak elkészítését, „tervszerű megrendelését” – legnagyobb sajnálatunkra – semmiféle előre megfontolt, a jelzett társadalmi csoportra koncentráló, átfogó stratégiára épülő kutatómunka nem alapozhatta meg. Jól ismert az a jelenség, hogy a gyakorlatban rendszerint előbb bukkannak fel a fontos kérdések, a megoldandó feladatok, mint az akadémiai szférában. A különféle helyi és országos felmérések, esettanulmányok készítése, végzése közben sokszor számunkra is meglepő élességgel szembesültünk a most középpontba állított problémahalmaz egy-egy részletével. Ezek a részletek az idő előrehaladtával számunkra, és talán egy sor objektív tényező révén mások számára is, mind fontosabbá váltak. Szakmai, baráti kapcsolatrendszerünk bővülése folytán kerültünk kapcsolatba a kötet tanulmányainak szerzőivel, s ebből következően, első renden az ügy iránti elkötelezettség adja munkánk „közös nevezőjét”. A tanulmánykötet megszerkesztése, a dolgozatok válogatása

közben nem egyszerűen a célcsoport, jelesül a hazai cigányság integrációs problémáinak halmazát tartottuk szem előtt, hanem kiemelt jelentőségűnek ítéltük a „best practice research” módszerét, egyszerűbben szólva: a jó példák csokorba gyűjtött bemutatását, feltehetően mozgósító erejű közreadását.

A tartalomjegyzék fellapozása előtt meg kell említenünk, hogy szerzőink között hatan a könyvtárosi hivatást gyakorolják. Két-két fő, *Németh Judit* (Szekszárdon) és *Harmat József* (Székesfehérváron) a megyei könyvtárban, illetve *Abonyiné Antal Anna* (Nyíregyházán) és *Hegedűs Péterné* (Vásárosnaményben) iskolai könyvtárosként dolgoznak. Egy-egy fő városi és gyermekkönyvtárban végzi kultúraközvetítő tevékenységét: *Kardos Ferenc* (Nagykanizsán) és *Villányi Rózsa* (Pécsett). Négyen pedagógusként szólaltak meg: *Jónás Etelka* (Tiszaörsön) óvónőként, *Oláh Anna* (Budapesten) szociálpolitikusként, tanügyigazgatási szakértőként, *Ungvölgyi János* (Orosházán) kollégiumi nevelőtanári, igazgatóhelyettesi szerepben, míg *Varjú Katalin* a szlovákiai Komáromban (Komarnóban) tanítóként összegezte legfontosabb törekvéseit, tapasztalatait. Kihagyhatatlanul fontos szempontokkal, tényekkel gazdagították még kötetünk gondolatrendszerét: az énekes *Palya Bea*, a pálya- és munkavállalási tanácsadó, fejlesztő pedagógus, munkaügyi szakember *Bátori Ágnes*, valamint a nyelvész, cigánykutató, szociológus *Landauer Attila*.

Az itt sejtetett, majd a tartalomjegyzék átolvasása nyomán még világosabbá váló tematikus füzért természetesen ebben a pillanatban sem érezzük teljesnek. Anélkül, hogy a tervezett, de el nem készült dolgozatok témáit bemutatnánk, egyetlen fájó pontot nevezünk meg. Két „potenciális szerzőnk” éveken át ígérte, hogy egy-egy rövid írásban rögzíti tapasztalatait, melyeket a cigány gyerekek számára szervezett olvasótáborokban gyűjtött...

A fentiek kiegészítéseként további két mozzanat kiemelése látszik még kikerülhetetlenül fontosnak. Egyrészt a legkevésbé sem terveztük, hogy központi témánk kapcsán „véletlenül” három felekezeti oktatási intézményt találunk majd megírásra, említésre méltónak. Külső szemlélőként a felekezeti iskolákat magunk is inkább az elitképző jelzővel illetjük, holott ezek egy része akarva, akaratlanul részlegesen vagy szándékoltan többnyire missziós munkát is végez. Másrészt külön öröm volt azokkal a cigány származású kollégáink-

kal, barátainkkal együtt munkálkodni, akik a maguk megszenvedett sorsát az olvasók elé tárva, világossá tették, nem elég kiemelkedni, nem elég diplomát szerezni, de elkötelezett életükkel, a híd szerepet vállalva, hosszú távon akarják sorstársaik, szűkebb, tágabb rokonságuk javát szolgálni.

A tematikus gazdagságból következően az egyes írások szerzőinek szóhasználata, szemléletmódja jelentős eltéréseket mutat, amelyeket szándékolt tapintattal nem akartunk sem tompítani, sem egységesíteni. Hadd induljon el a könyvtáros-társadalomban is az egyre gazdagodó párbeszéd a témában mind a szakemberek, mind a többé vagy kevésbé beavatott érdeklődő olvasók között! Elegendőnek tartottuk, örömmel fogadtuk a közös célok követését: a napi rutinból kilépés szándékát, a tágabb összefüggések megfogalmazására törekvést, a saját eredmények és kudarcok felmutatásának bátorságát.

Talán önhietség nélkül remélhetjük, hogy az itt olvasható esettanulmányok, dolgozatok egyenként is, de összességükben még inkább az egyéni önképzés vagy a szervezett alap- és továbbképzés hasznos eszközei lehetnek a könyvtárosi berkeken túl a pedagógusok, a szociális munkások, valamint a szociológusok köreiben is.

Végül örömteli kötelességünk köszönetet mondani az NKA Könyvtári Kollégiumának azért az anyagi támogatásért, amelyből a könyv írását, szerkesztését és kiadását fedezhettük. Szintén köszönet mondunk Antalffy Elayne-nek az összegzés angolra fordításáért.

Budapest, 2008. június

A szerkesztők

NÉMETH JUDIT

Kitelepülni, befogadni

ELÖLJÁRÓBAN

A kisvárosi léttel együtt jár, hogy könnyen kialakulnak a baráti, családi kapcsolatok. Az ismeretlenek is ismerőssé válnak, ha máshonnan nem, hát látásból, arcról. A félmosolyt hamarosan rendszeres köszönés szokta követni.

Mi, ugyanott élünk évtizedek óta. A könyvtár a város szívében áll. Az épületet régen kinőttük, könyvtárunk külseje is ütött-kopott, házilagos csinosítgatás nyomai látszódnak rajta, de az oda járók nemigen törődnek ezzel. Van, aki már otthonosan mozog, mert naponta látogatónk, van, aki inkább félénk, de már kapott egy kis bátorítást, mert hallotta, hogy itt nálunk kérdezni, beszélgetni is lehet. A könyvtár ajtaja tavasztól késő őszig sarkig tárva vár mindenkit.

Az előtérben, a lépcsőházban kiállítások, útmutatók, plakátok, programokra invitáló figyelemfelkeltő szövegek találhatók. Az első benyomás után már minden a könyvtároson múlik: friss lendület, emberismeret, a kisvárosi létből fakadó empátia, a tanácsstalanokkal, esetetekkel, a máshonnan elutasítottakkal való törődés kódolt képessége.

Így működik ez a cigány látogatóinkkal is. Próbáljuk őket „bevonítani” a könyvtárba, ahogy majd a rövidesen bemutatott példákból is látható lesz. Egyszerű volna jólesően nyugtázni, hogy az elmúlt évtizedekben hány ügyet oldottunk meg, hány összeborzolódtott sorsot simítottunk el, hány fiatalt és középkorút győztünk meg arról, hogy az ország elhagyása helyett tanulni kell, átképzésekkel kell próbálkozni. Sokféle foglalkozást tartottunk, és sokféle külön gyűjteményt teremtettünk. Mégis ennél többről kell hogy szóljon a könyvtári jelenlétünk.

A cél – amelyet a Roma Szakértői Tanácsban *Daróczi Ágnes* és *Bódi Zsuzsanna* is alapfeladatként említett – nem más, mint megismertetni velük saját kultúrájukat, amelyben a könyvtár, a könyvtáros és az olvasás sokat segíthet.

Könyvtárunk szerepet vállal a cigánygyerekek olvasóvá nevelésében, a továbbtanulók támogatásában, a cigány identitás erősítésében, s abban is, hogy tanulmányaik befejezésével, ne akarjanak feltétlenül asszimilálódni, s gondoljanak arra, hogy népüknek évtizedeket kell behozni, és az ő küldetésük az, hogy törődjenek a többiekkel. Legyenek ők – megszerzett tudásuk birtokában – azok a „lámpások”, fátylák, mint amilyenekről Móricz Zsigmond is írt annak idején a magyar parasztok felemelése érdekében.

A Tamási mellett található Rác-völgyben például cigány kisebbségi önkormányzat tartja fenn a könyvtárat. Ez már igen! – mondják bólogatva a hivatalnokok, de aztán csak kibuggyan belőlük, hogy amíg ilyen nagy a szegénység a legtöbb helyen, addig itt... és nem fejezik be a mondatot.

Lebontják a cigánytelepeket, az első kilenc épületet éppen most dózerolják le.

A könyvtár mint közintézmény mindenesetre befogad. Befogad akkor is, amikor együtt örül a fennhangon olvasóval, a dolgok megismerésére rácsodálkozóval vagy egy jó osztályzatnak, hogy a megszerzett diplomáról, az elért ösztöndíjról, a különféle versenyeken nyert helyezésekről ne is beszéljünk.

Kitelepül a könyvtár is, amikor mondanivalóját elviszi a nyári táborokba, óvodába, iskolába, börtönbe, ahová éppen kell.

TAPASZTALATBÓL MODELL

Minden lehetséges eszközt ki kell próbálni, s ami a legjobban tesz, ill. legjobban működik, azzal kell a felnövekvő generáció elé állni. Például az úgynevezett „Szivárvány” általános iskola felső tagozatosai akkor jönnek szívesen a könyvtári olvasókörbe, ha ötpercenként történik valami. Ha a mondandót fűszerezve, valamilyen tárgyat adunk kézbe, találós kérdést teszünk fel, ha lehet közben a táblára rajzolni vagy gyurmázni, cigány népzenet hallgatni, esetleg filmrészletet nézni, vagy a *Muri anghunyi kipunyi Bibliából*, netán az *Első képes bibliámból* történeteket mondani. Mert az élményt adó foglalatosságokkal, felolvasással nemcsak nyelvi, hanem érzelmi jelzéseket is fognak a gyermeki adóvevők. Kis csoportokat, köröket kiala-

kítva lehet egyéni fejlesztéseket végezni. A lényeg az, hogy akár a tábori, akár a könyvtári foglalkozásokon a gyerekek többféle lehetőség közül választhassanak. A tehetséges gyerek hamar kitűnik. Néhány hét után kiderül, kit mi köt le, kinek, miben érdemes elmélyíteni a készségét, ismereteit. Nincs nagyobb motiváció, mint a lelkesedés. Az iskolán kívüli nevelés akkor gyümölcsöző, ha kötetlenül szuggesztív. Könyvtárunk 8–9 szabadon választott kiscsoporttal működő német nemzetiségi olvasótábora így nyerte el a tapasztalati úton bevált, majd később leírt pedagógiai módszeréért a „Váraljai-modell” elnevezést. A kiscsoportos és azon belül az egyéni fejlesztést más területen, pl. a helyi óvodákban is sikeresen alkalmazzák. A cigány kisgyerekek saját családjukban is „produkálják” magukat, így hatnak a felnőttekre is.

ESZMECSERÉK, FOLYAMATOK

A '90-es évek közepe táján egyre sűrűbben jelentek meg a cigánysággal kapcsolatos szak- és szépirodalmi kötetek, bibliográfiák, adatbázisok. Egyre több, a szakdolgozatát író, szociális munkás hallgató és civil szervezet kezdett foglalkozni ezzel a témával. Kézenfekvő volt, hogy egy külön gyűjteményt hozzunk létre a könyvtárban, hogy a pályázaton nyert összegekkel óvodai, iskolai könyvállományt lehessen bővíteni. A letétek kihelyezése előtt beszélgetésre és a gyűjtemények bemutatására meghívtuk a cigányokkal foglalkozó szakembereket.

Érdeklődésük, ill. egyéni választásuk alapján osztottuk szét a könyveket, azt a lehetőséget is megadva, hogy egymás között is cserélhessék a könyveket. Igaz, hogy könyvtárközi kölcsönzés útján is eljut a kért mű az intézményekbe, de a visszajelzések szerint jó szolgálatot tett a szem előtt levő, rögtön kézbe vehető, használható állomány. Elég egy mozdulat, s máris felolvasható a mese, bemutatható egy népszokás, elmondhatók a tárgykészítés lépései, illusztrálható egy játék vagy tánc, vagy kereshető a kutatáshoz szükséges bibliográfia. Az esélyegyenlőségi akciók ideje egyszer lejár, de addig is lényeges, hogy az egymással élés közben ki-ki legyen hajlandó a másik megismerésére, s ha nincs közvetlen tapasztalata, legyen legalább a

közelében olyan szakkönyv, olyan irodalom, mely segítheti ebben. Könyvtárunk 1974 óta működtet kisebbségi ellátórendszert Tolna megyében, ezért kiemelten foglalkozunk a megyei kisebbségi kutatások eredményeivel, publikációk, ötletek befogadásával, és civil szervezetként a Szekszárdon működő Romológiai Kutatóintézettel. Az ötlet „szülőatyja” az időközben elhunyt *dr. Gémes Balázs* néprajzkutató volt, aki a cigány témájú munkák összegyűjtésére és rendszerezésére vállalkozott. Tevékenységének eredményei évkönyvekben is megjelentek, a könyvtár pedig az intézet internetes elérését is biztosítja.

ÚJ ÉS MEGÚJULT KÖNYVTÁRAK EREJÉVEL

Tolna megyében az elmúlt években 37 településen nyílt és újult meg könyvtár, könyvtári szolgáltatóhely, amelyek létrehozásában kitűnő eredményeket ért el *Elekes Eduárdné*, ma nyugalmazott megyei könyvtárigazgató, majd *Csanó Mária* módszertanos könyvtáros és holdudvara. A könyvtár képviselője pályázott, és pályáztatott, polgármestereket, pár száz lelkes falvak népességét nyerte meg, szenvedélyesen tárgyalt, jóízűen diskurált, előadásokat tartott, és felkarolta reménytelennek vélt ügyeket is. „Csakazértis” harcolt, és végül lépcsőről lépésre haladva, de győzött. Van, olyan könyvtár, ahol gyönyörű tájak ölelésében egy nyugdíjas docens a könyvtáros, van, ahol híres írók töltik hétvégeiket a betűk és az internetező gyerekek körében, van, ahol akkora adomány érkezett egy „amerikás magyartól”, hogy az abból vett könyvtári berendezést bárhol megirigyelhetnék, máshol a posta és a fodrászat működik együtt az olvasnivalók kínálatával. Van, ahol többségben magyarok laknak, máshol a német ajkúak vagy a szerbek vannak többen, esetleg az egész község cigány lakosságú. A legtöbb faluban inkább vegyes a népesség. Békében él mindenki a maga identitásában, a hagyomány- és értékmegőrzés szellemében. A külföldiek szívesen időznek erre felé, s jó néhány a történelem viharaiiban kitelepített német ajkú is hazaköltözött. Falvainkból az akarat – ma még csak a helyszíneken érzékelhető – példamutató ereje árad. „Van könyvtárunk, lesz másuk is!”

„KIHELYEZETT” KÖNYVTÁRI FOGLALKOZÁSOK

A kastélyintézetben

A faddi nevelőotthon sarkig tárt kapuján megyek be, s rohannak felém a gyerekek. Egy idegen elé.

- *Valaki jött!*
- *Néni! Néni, értem tetszett jönni?*
- *Nem is érted jött! Engem tessék elvinni! Meglátja, jó leszek.*
- *Ááá, biztosan van már otthon gyereke.*
- *Akkor tudom, a néni a könyvtáros, és jött nekünk mesélni.*
- *Az is jó!*

A nevelőotthon igazgatója betessékel és megnyugtató, hogy a gyerekek nagyon kreatívak lesznek. Néhány hete két intézetis gyerekük került nevelőszülőkhöz, ezért az általános reménykedés a gyerekekben.

– *Szép ez a Bartal-kastély – kezdem.*

– *A háború után az elhagyott kastélyok tele voltak árvákkal meg külföldről maradt foglyok gyermekeivel. A kastélyokból nevelőotthonok lettek. Jelenleg a mi nevelőotthonunkban 103 fiatal él, köztük sok a túlkoros. A gyerekek többsége cigány származású. Értelmeseek, fogékonyak. Bizony nagyon sokat számít a szocializáció. A tanulás és játék mellett rendszeres olvasás is folyik itt. Van miből válogatni. Jó tanári gárdával addig jutottunk, hogy már szakmát adunk a kezükbe, és a továbbtanulásukat is segítjük. Sok jó fejű gyerek van. A könyvtár jelenléte színesíti a mindennapokat. Szép gondolatok lelkesítik őket, igazságérzetük nagy – válaszolja az igazgató.*

Az ajtóban elénk áll egy hatodikos fiú.

– *Könyvtáros leszek, és én is elmondom a történeteket, aztán lerajzoljuk.*

A '90-es évek elejétől igen népszerűek voltak azok a mozgalmas és élményt adó könyvtári foglalkozások, amelyeket elvittünk a kitelepülésekre, ahová amúgy ritkán tért be híresebb előadó. A bátorító, versenyekre is hívó könyvtári szónak meglett a hatása. Egyre több vidéki fiatal ért el helyezést a különféle versenyeken, és vált sokak igénnyé a tudni akarás. A helyi újságok közölték a nyertesek nevét, és a falu büszke volt a diákjaira, enyhült a kisebbségi érzés, kezdett „szükségletté” válni a könyvtárba járás. Elég egy kis sikerélmény, ami mindenkinek szárnyakat adott.

Pedagógiai szempontból a kis közösségekre gyakorolt könyvtári hatás azért figyelemreméltó, mert a később diplomát szerzők közül azok, akik nem fordítottak hátat közösségüknek, felismerték, hogy a cigányságnak csak tanulás útján lehet felemelkedni. A cigányok időbeni lemaradása a legreálisabb közelítések szerint is minimum 30 év. Az első eredmények 2000 után már kezdtek jelentkezni, amikor falvainkban „mozgolódás” kezdődött, mert igény támadt a közösségi terek újbóli felélesztésére. Akik a cigányok közül úgy döntöttek, hogy tudásukat „visszaforgatják” a többiek javára, ma 35–40 évesek.

Az életmódtáborban

Úzd felé igyekszünk könyvtári órát tartani. Dicső a természet, oly fenségesen hajladoznak a fák, mintha öröktől fogva itt vigyáznák a békét. Nyár esti idill.

Öreg cigányember muzikál. Néha meg-megáll egy gyerek, énekkel kíséri a hegedűsöt, aztán, iszkiri, szalad tovább a tábortűzhöz.

A honismereti és életmódtábor záró estje közelít. Hús, többnyire cigánygyerek találgatja, ki lesz első olvasásból, fogalmazásból, gyurmázásból, sportból. A frissen tapasztott kuptorban (kemencében) már ég a tűz, hogy katlanában kisüssék a punyit, az emberiség egyik legősibb kenyerét. A gyerekek faggatóznak, tetszik-e itt nekünk is, mert nekik bizony nagyon. A táborozók a Cigány Hagyományokat Kutató és Ápoló Szekszárdi Egyesület révén kerültek ide, és még fizetniük sem kellett.

A műzsi *Bogdán Jancsi* mondja: „Engem a kántor bácsi hozott ide. Mondta, jöjjenek bátran. Nem bántam meg, nagyon jók a programok. Tudom, hogy nem kell szégyellni azt, hogy cigány vagyok. A kántor bácsi az asztali imára is megtanított minket. A könyvtáros néni meg kitette a takaróra a könyveket, mesélt, képeket nézegettünk, és még vitatkoztunk is.”

A szekszárdi *Jakab Zsolt* meséli: „Szép csöndes helyen vagyunk. Sok barátom van. Megtanultuk, honnan fejlődött a cigányság, hogyan éltek, milyen szerszámokat használtak, és hogy nem voltak harcosak. Nem szeretem a harcos könyveket.”

Közben meggyújtják a tábortüzet. Pattognak a szikrák, mindenki csupa izgalom. Kiosztják a jutalmakat, okleveleket és könyveket. Ezután jön a zenés műsor kanalakkal, pléhkanakkal. *Kalányos János* elmagyarázza a pontozós meg az oldalazós táncok alapelemeit. Nincs két egyforma mozdulat. Felesége, *Julesi* már dagasztja a punyit, miközben a kuptor építéséről és a kenyérsütésről mesél nekünk, mivel a gyerekek már fűjják a technológiát. „A kemence jó fél méter magas, agyagos sár és törek keverékéből épül tartóágak köré. Alapját cseréptörmelékkel képezzük ki. Több réteg sár kerül az oldalfalakra, hogy jó erős legyen. A tetején tartóágakat vezetünk keresztül, és azokat is betapasztjuk. Sütés előtt a paraszt kihúzzuk a kemence szájáig, majd a forró belsőbe lapáttal toljuk be a sütnivalót. Ha elkészül, azon melegében letörjük a kenyér végét, kivesszük a közepét és zsírt, sót, paprikát teszünk bele, azután újra összeillesztjük az egészet. Az ízek rögtön összeérnek.”

Szó szót követ. Felélénkül az öreg beás muzsikus, elkéri a könyvtáros fotóalbumát, és a képeket nézegetve előadja, hogy bár nem tudja, hol laktak a szülei, arra pontosan emlékszik, hogy portékáikat árulva merre vándoroltak egyik községből a másikba. Ha valahol jó nyárfát találtak, mindjárt egyezkedni kezdtek az uradalmi intézővel. Megvették a fát felesben, és a termékeikkel fizettek. Kunyhóikat is felhúzhatták. Használati tárgyaikat a közeli vásáron eladták, majd a maradékkal házaltak. Cserekereskedelem volt ez a javából. Terményt, élelmet, ruhát kaptak fizetségül.

A táborlakó gyerekek egymással versenyezve követik a fára akasztott térképen a vándorlási útvonalat. Az öreg elégedetten igazítja bajuszát. Igen, Ungvár, Kassa, Nógrád, Budatétény, Jászság, Tápiómente, Kiskunság, végül 1939-ben Szedres. Itt a falu szélén letelepedhettek. 1945 után azonban kimaradtak a föld osztásból, s csak a '60-as években költözhettek be a faluba. Az emlékezet megőrzi a múltat, most már az unokáinké lesz – érzékenyül el a sokat megélt ember –, ők már tanulhatnak, olvasni is tudnak.

„Minden kultúra egyformán értékes, ezt kell megértenünk” – összegzi a legfontosabbat a könyvtáros. „Fontos a kipróbált hagyományokra építeni, egymás világába türelemmel és békességre igyekezéssel kell tekintenünk. Év közben majd megkeressük a könyvekből a titkokat. Ugye, gyerekek, jó lenne jövőre mindenféle más száрма-

zású táborlakót toborozni? Cigányokat, szlovákokat, ottani magyarokat, svábokat, székelyeket, hogy előítéletek nélkül ismerkedjünk meg egymás kultúrájával. Keressetek társakat ti is, hogy barátságos felnőtté váljatok. Mi itt már tudjuk, hogy döntőbb az a kapocs, ami összeköti a népeket, mint ami különböztetné őket.”

A tábortűz mellett szakemberek és emberpalánták ülnek, olyanok együtt, mint egy nagy család. Óhajtottan igaz minden szó.

Időközben elkészül a punyi is. Julcsi asszony keresztet rajzol rá, villámgyorsan széttépdesi, keni, sózza, paprikázza és osztja. Fényesek vagyunk mind e forró zsíros kenyértől, akárcsak a gyerekek elégedetten csillogó fekete szemei.

„Az erdő anyja” Ozorán

Az olvasás népszerűsítése cigány fiatalok körében volt a célja annak a dél-dunántúli regionális prózamondó versenynek, amelyet könyvtárunk Ozorán rendezett meg egy ragyogó őszi verőfényes napon az előadás önfeledt örömeinek magukat átadó diákok körében.

Tolna színes népességű megye, magyarok mellett cigányok, németek, szerbek, szlovákok lakják. Aki „megjárta Tolnát-Baranyát”, kóstolta borait, élvezte szíveslátását, az megismerte a pannon lelket, s nem csodálkozik el azon, ha a cigányasszony svábul szólt a német ajkú falubélijéhez.

Ozorának rangot ad a vára és a történelme, amelynek irodalmi megfogalmazását Illyés Gyula adta az *Ozorai példával*. Ozorának patinát ad a kultúrája, a hagyományok éltetése, az itt élők jóhiszemű egymással együttélése, közös együtt munkálkodása a község javára, csinosítására.

Az elődöntők után Baranya, Somogy és Tolna 12 településéről 44 általános iskolás érkezett tanári és szülői kísérettel. Valamennyien nagy ügyszeregettel és izgalommal várták a megmérettetést, hiszen a beás, lovári és magyar nyelven előadandó meséket, mondákat, balladákat, helytörténeti gyűjtéseket szakavatott zsűri bírálta el, élükön *Choli Daróczi József* költő, műfordítóval, *Kalányos Mónika* festő, költővel. Rajtuk kívül jelen voltak a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és a szekszárdi Esélyek Háza küldöttei is.

A népes közönség a produkciók hallatán hol derült, hol meg bú-sult, mert a cigány gyűjtésekből sem hiányoznak a Mátyás királyos igazságtevők, leckéztető vagy a mély érzelmekkel teli, szomorú sorsmesék. Bari Károly sommás kötetcímevel élve „Az erdő anyjá”-nak szelleme beköltözött Ozorára, ahol most *jó volt cigánynak lenni*, hiszen a gyermekek nevelését komplexen vállaló bázisiskolák küldetésének kiteljesedését jelentette ez a verseny. A diáklelkek lobogtak, a könyvtár pedig funkcióinak kiteljesedését élte meg, mert az önmegvalósításhoz a legkézenfekvőbb e közelség, kutatni, böngészni és úgy használni a könyvtárat mint információs központot, mint tanulószobát vagy mint a műhelymunka színterét. Ahogy a *Roma pedagógia* I. kötetében fogalmazták: „Az érzeteket és érzelmeket is árnyaltan kifejezni tudás az, ami igazán fontos. A legjobb terápia az olvasás, a rendszeres olvasóvá válás útja. A könyv a legbeváltabb gyógyeszköz a szókincs bővítésére.”

A verseny végeztével, egy jó ízű ebéd és a vár megtekintése után Choli Daróczi József kitűnő cigány–magyar órát tartott. Elmondta az általa lefordított *Szeptember végé*nt, s egy csokoládét a nyertesnek felajánlva tudakolta, kinek a versét adta elő? A gyerekek hallgatták, izlelgették a szavakat, majd a jelenlevők nagy örömeire hamarosan magasba lendültek a kezek. Meghatódott mindenki, mert Choli a lelkükből szólt, amikor hangsúlyozta, hogy mind a cigány, mind a magyar irodalmat fel kell fedezni, és meg kell ismerni magyarul is, cigány nyelven is. Kár, hogy ezen ihletett percekben a cigány műsorok készítői nem voltak jelen.

A könyvtár elsősorban a cigány bázisiskolákhoz intézte felhívását, ahol egyebek mellett a cigány kultúrát, a lovári és beás nyelvet is tanítják, tehát ahonnan szívesen vállalták a részvételt, de a *Pedagógiai Híradó*ban is megjelent felhívás mindenhová elért. Két fiatal Szekszárdról is jelentkezett.

Orsós Tamás mondja: „Nagyon szeretek olvasni, a könyvtárba is járok. Mi négyen vagyunk testvérek, én vagyok a harmadik. Szőlőhegyről járok iskolába a kistestvéremmel, aki szintén itt tanul a Szivárvány iskolában. Apukám bontási vállalkozó, anyukám nyugdíjas. Nálunk otthon mindig van mesélés, főleg Andinak, a legkisebbnek. Mi is szoktunk felolvasni, nemcsak a tévét nézzük. Talabos Magdi néni, az osztályfőnököm is hozott be könyveket az iskolába otthon-

ról, azokat is szabad olvasgatni. A versenyre nagyon készültem, *A cigány és pap vadászni mennek* című mesével. Kipróbáltam magam a sportban is, és rajzolni is szeretek. Még országos versenyen is részt vettem. Az egyik díjazott képem ott lóg az iskola falán.

Egyáltalán nem bánt, hogy cigány gyerekeknek szólt a verseny kiírása. Szeretek cigány lenni. Megismerhettem a roma nyelvet is, ott-hon hol így beszélünk, hol úgy. Szerintem a mieinknek akkor lesz jó, ha békességben élnek, ha tanulnak, mert akkor fejlődik az agyuk, ha van szakmájuk, amiben jók és jól is keresnek.”

Balogh András szerint: „Nagyon jó dolog olvasni. Sokat gyakorolunk az órákon. A könyvtárból is veszek ki olvasnivalót. Jó mesét mondtam most is, *A szegény ember meg az ördögöt*. Ez a versenyzés arra is jó, hogy legalább megismerem a cigány meséket. Amint meghallottam, hogy milyen jó verseny lesz, már jelentkeztem is. Nekem és testvéreimnek is jó dolgunk van otthon. Igaz, szegénység van, de nincs veszekedés. Jó együtt lenni a nevelőanyámmal és az édesapámmal. Én is szeretek rajzolni, és az én képeimet is kiállították az iskolában. Régi történeteket is ismerek, például a lány kikérését esküvő előtt. Engem érdekelnek a szokások. A versenyzés izgalma a legjobb, hátha nyerek valamit. Az ajándékkönyveket gyűjtöm és megőrzöm. Ha kapok egy könyvet, olvasok belőle, aztán lerajzolok egy képet, és a saját elgondolásom szerint színezem ki. Van, amikor az enyém jobban tetszik, mint a könyvben lévő, mert sokkal, de sokkal színesebb.”

A könyvtár hagyományteremtő szándéka a családi könyvtárak gazdagítása is, amelyből a Nemzeti Kulturális Alap, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal és a Magyar Művelődési Intézet is kivette részét a sok ajándékkal.

Még egy gondolat ide kívánczik a *Roma pedagógiából*: „Az igazi tudás az, amit elsajátítottunk, és közérthetően meg is tudunk fogalmazni. Ennek elérésében a könyv az információhordozó. Anyaga változhat, de amit rájuk ír, az emberi elme célja örök, a megszerzett tudás átörökítése. A cigány értelmiség célja is ez kell hogy legyen.”

– „Megmondtam, ugye, megmondtam, hogy nyerek!” – rohangászik mámorosan a művelődési ház udvarán az ajándékát magasba emelő egyik csökölyi fiú.

Erre még Ozorai Pipo is csettintene egyet.

Hány gyönyörű feloldozás!

Tavaszi napos, meleg szívű délelőtt. A fogva tartottak könyvtári programra sorakoznak. Előbb az előzetesek, azután az elítéltek. Nevelőik kíséretében szabályos rendben vonulnak a pasztorizáció és művelődés termébe. Azok jönnek, akik ily alkalmakra máskor is járnak: megbotlott hitük erősítését kérők, olvasni, zenét hallgatni vágyók, másféle szóra éhesek.

Háromágú nagysztalhoz ülnek, arccal a Kinti ember felé. Tudják, hogy könyvekről lesz szó. Zavart félmosoly az arcukon. Aztán enyhülés. Szabadság levegője most a szó a szépről, az olvasás gyönyörűségéről. Felemelkednek a fejek, kienged a görcsös kéztartás, tágra nyílnak a büntudat súlyától beszűkült szemek. ...igen, az olvasásban az a legszebb, hogy egyedül a mi élményünk, a mi sorsunk, a mi jó és rossz természetünk, saját bűnünk és jó tevésünk, a mi utazásaink és tájaink, a mi életünk...

Hát hogyan, hogyan? – vallatnak a lélektükrösen fényessé vált tekintetű bűnös emberek. Hogyan, hogyan? – sóhajt a maga fájdalmát leplező Kinti ember is. Egyszerűen. A Nagy Könyv időtlen, s benne éppen a mi időnk pereg. Ifjú korban a történetek, kalandok vonzanak, később a megoldások felfedezése. Megöregedvén a régi, szép-igaz mesék, múlt évtizedeket kísérő megőrzött mondatok. Betegen, vakon a felolvasott tájleírások, a megbocsátó, elnéző szeretet összegzései, a megérlelt, elbocsátó gondolatok. Örömben, bánatban a Feltámadott üzenetei.

És négy csupasz fal között, a rossz cselekedetek súlya alatt rogyva csüggedten, szabadon vagy börtönbe zárva? Bizony másként szól a könyvüzenet a sok rabot látott vastag tölgyfaajtók mögött, a zaklatott álmú éjszakák után vagy otthon, törvénnyel nem büntetett mulasztásaink szorításában. A könyv ekkor tárgy. Betűk benne. Tétova lapozgatás után mégis... a múlni nem akaró békétlen időt kell legyőzni általa. Belemerülni, mígnem felragyog az üzenet. Mert van üzenet! Jó hír, szépre felfegyverző, magától értetődő. A Nagy Könyv titka Élet-ajándékunk megfejtése.

Hány gyönyörű feloldozás!

„Derűs vagyok, legyetek azok ti is” – üzenete aznap a világnak II. János Pál.

Tavaszi napos, meleg szívű kisvárosi délelőtt volt. A fogva tartottak elmenetelre sorakoztak. Előbb az előzetesek, azután az elítéltek...

A Kinti ember arra gondolt, hogy még minden jóra fordulhat.

A BEFOGADÁS

A könyvtár nem hivatal

Volt, amikor fordítóiroda működött a könyvtárban. Ez akkoriban volt, amikor sok cigányember gondolta úgy, hogy Kanadában szerencsésebb lenne élni. A hivatalos papírokat kellett angolra fordítani, hát jöttek a könyvtárba. Azok, akiknek mégsem sikerült kitelepülni (nem beszélik a nyelvet, de nem is különösebben érdekelte őket), később már ismerősként jártak vissza az intézménybe, remélve, hogy ügyes-bajos dolgaik elintézéséhez továbbra is segítséget kapnak. Így jó néhány olvasót nyertünk, mert már nem tartottak tőlünk, és engedtek a különféle, iskolázottságtól függő életfordító rábeszélésnek. Állást kerestünk nekik (FIP-pont), ösztöndíjat szerez-tünk, segítettünk pályázatok és az új típusú életrajzok megírásában, és megtanítottuk a hivatalos levél szerkezetét. Minden megoldott problémát túláradó örömmel fogadtak, hiszen a szociális feszültségek enyhültek az ügyintézésrel. A kultúra és információ közvetítésében egy vidéki könyvtárnak igen nagy a „hatalma”.

Mondok egy konkrét példát: járt hozzánk egy főiskolára felvett cigánylány, Erika. Családi körülményei nehezek, s abban kért segítséget, hogy a könyvtár által be nem szerezhető jegyzeteket miként elolvashatná el, mert nem tudja megvenni őket. Találtunk egy amerikai pályázatot jól tanuló, nehéz sorsú magyar cigány fiatalok számára, amelyet a példás osztályzatok bemutatásával lehetett elnyerni. Erika elnyerte, és 50 000 forintos ösztöndíjat kapott féléven-re. Kezdetben a család is igényt tartott volna erre a támogatásra, de mivel tételesen el kellett számolni a pénzzel, sikerült meggyőzni őket, hogy ne tegyék. Igaz, hogy Erika a diploma megszerzése után másfél évig nem tudott elhelyezkedni, amitől már egészen elkeseredett, de a sok jelentkezés, álláshirdetés nem volt hiábavaló, mert egy közepes nagyságú faluban alkoholbetegek számára létrehozott

bentlakásos egyházi intézet kezdte meg működését, ahová vezetőnek felvették. Azóta a mi Erikánk elégedett, és azt mondja, mindig is ilyen munkára vágyott. Elfogadták, ő pedig újabb és újabb gyógyító megoldásokon töri a fejét. Egy e-mail, és megy a legújabb szakirodalom. Már nem mindennapos látogatónk a könyvtárban, mégsem termeli újjá a lemaradást, mert tud élni a lehetőségekkel.

Lackó és Ferkó története

Ha cigány fiatal jön a könyvtárba, a könyvtáros képességein múlik, hogy megragad-e nálunk, vagy sem. Egy jó szakember igyekszik minél többet adni magából, hogy megszerettesse velük az új környezetet. Lehetőségeket tár fel, átad és a gyakorlatban is bemutat dolgokat. Van úgy, hogy a csellengő fiatalok sokszor szinte „gellert” kapnak a könyvtári miliőtől. Az internethasználat elsajátítása növeli az önérzetüket, mivel ők is megtanulják kezelni a gépet, mint más kortársaik. Esetünk szereplői, amikor városi kollégisták lettek, és beiratkoztak a „nagy könyvtárba”, több héten keresztül kaptak az ottani könyvtárosoktól képzést, megismerték az ETO-t, és megtanulták a katalógusokat használni. A fiúk együtt fejlődtek a gépek, ill. a technika korszerűsítésével. Rendezvényekre is eljártak, ismeretsegeket kötöttek, szókincsük bővült, feladatmegoldó képességük fejlődött, bár nem voltak „tanulógépek”. Gyakran csak azért jöttek, hogy egy-egy albumot megnézzenek, vagy meglátogassanak egy „virtuális múzeumot”. Mire a főiskolát befejezték, a könyvtárosok partnereivé is váltak, mert a megismerés és a megismertetni akarás közös vágya hajtotta mindegyikőjüket. Lehet, hogy naiv vagyok, de azt gondolom, a nagyobb szakmai sikerek közé sorolhatjuk ezeket a kis lépéseket is. Lelkesítenek, erőt adnak mindkét oldalon.

Főiskolás cigányok: amikor ők segítenek

Sok diák jár a kölcsönzőbe. Vizsgaidőszakban vannak, akik számítógépen böngésznek, s gyorsan kiderítik, hogy a keresett könyv megvan-e a könyvtárban, illetve ha nincs benn, mikor várható vissza.

Vannak diákok, akik a témalistát egyszerűen csak a könyvtáros orra elé teszik, és elvárják a teljes kiszolgálást, holott a könyvtárosok szíves segítségével rég megtanulhatták volna a gépi elérés útját is. Várakoznak. Úgy délután 2 óra körül, ahogy szoktak, megérkeznek a Bogdán-ikrek. Vakítóan fehér ing, tiszteletteljes köszönés, gyors helyzetfelismerés. Irány a gép, adatkeresés, aztán már csak a gépi kölcsönzés adminisztrációjára kell várni. Elégedettek a találati eredménnyel. Jókedvűek. Meg is kérdezik a sorban állókat, segíthetnek-e. E pillanatban megmerevednek a listával állók. Azt azért nem merik mondani, hogy „mi van, ti cigányok, ti akartok itt okoskodni?“, hanem lesajnáló grimasszal csak annyit mondanak, „hogy kösz, nem”.

A Bogdán-fiúk szocializációja minden bizonnyal az ilyen esetek elviselésére is irányult. Máskor is álltak már így, leforrázva, de most már össze tudnak nézni, és egymásra mosolyognak a könyvtárossal.

A beszélgetősarok

A Nagy Könyv-verseny évében számos ötlet született azért, hogy valóban a találkozások háza lehessen a kisváros megyei könyvtára. A múzeum kölcsön adott egy antik asztalkát szép karosszékekkel, arra tettünk egy óriási, üres könyvet a következő felhívással: „Kedves olvasónk, üljön le a könyvíró sarokba, és alkosson! Elő a fantáziát, a szépérzéket, környezete tájszólását, a szép magyar szavakat, etnikai, nemzetiiségi nyelvét, és szőjön velünk egy kacskaringós történetet nap mint nap, új szereplőkkel, meglepő fordulatokkal, illusztrációkkal. Írja is alá a művét, hogy amikor év végén kiadjuk a könyvet, az Ön neve is szerepelhessen a szerzők között.”

Kezdődik a történet:

„Balla tanár úr, a 3. bé lapos kúszásból csodált 35 éves marcona osztályfőnöke szokás szerint csapzottan érkezett. Mindenki tudta, hogy vággtázása a Bartinától a gimnáziumig ma is sikeres volt, mert hogy éppen hogy becsengettek, amikor kivágta az osztályajtót. – Ébresztő, lusta banda! Könyvtárismeret óra. Irány a megyei könyvtár. Indulás! – Szamos, aki az utolsó padban épp nekiállt

reggelizni, ernyedten engedte le karjait, és megsemmisülten meredt maga elé. – Mi van, gyerekek, mi van? Isaura vágja a pofákat, de ő mindenre vágja, noha a tanulás meg se kottyán neki, csak nem bírja a zaklatást. Meg kell mozdulni, felállni és elindulni. Már megint az van, amit Balla akar. Csípős volt az idő. Halovány sugár kószált a diákarcokon. Sápatag volt a társaság, csak Balázs arca színesedett meg. Az olvasóteremben tegnap látott lányra gondolt, aki néha felnézett a kézikönyvből. Összemelegedett a tekintetük. Talán ott lesz ma is a Találkozások Házában – gondolta érzelmesen. A lámpa végre zöldre váltott. Meglódultak mind, élen a Ballával. – Csak kulturáltan, ha szabad kérnem. Tudják milyen az? – kérdezte kajánul, noha jól tudta, hogy tanítványaival iskolán kívül a könyvtárban találkozik legtöbbször. – Fogalmunk sincs – simogatja ábrándosan tízóráját Szamos. Balla a könyvtár bejárata feletti szocreál domborműre emelte figyelmeztető ujját, amelyen meztelen élvezeg férfi takarja el magát egy hatalmas könyvvel. – Kult-tú-ra! – és bólogat. Mosolygós könyvtáros fogadja az ismerős csapatot. Balla maga volt a bűbáj. Kezet csókolt, és az imént mondottakat nyomatékosítandó, összevont szemöldökkel nézett hátra a röhögéstől vinnyogó osztályra. Csak Isaura nem szűnt meg pofákat vágni.”

Hamarosan kiderült, hogy a folytatást írókon kívül szívesen húzódnak e szép díszlet köré a csendesen beszélgetők és az együtt tanuló diákok. Azóta e környezetbe hívjuk havonta egyszer a kisebb-fajta szellemi sérülteket, hogy meséljenek a könyvtárról, mondják el, mi mindenféle csoda van számukra is e zezugos épületben. Hogy ki cigány, ki magyar, az köreikben nem téma.

Témánktól eltérő konklúziók levonására alkalmas, hogy az öt résztvevő közül három cigány származású. Kísérőjük – és a könyvtárosi tapasztalat – szerint is nagy békesség uralkodik közöttük. A programok izgalmaiban élnek. Albumokkal kezdtük, gyönyörű képekkel, reprodukciókkal, majd felolvasással, közben kis zenével, találós kérdésekkel, papírhajtogatással, közös mese kitalálásával, majd cigány és magyar népszokások bemutatásával folytattuk. Tetstett nekik. Egyik nép történetét úgy vették, mint a másikat: örömmel. Aztán a könyvtárregény továbbírásával bibelődtünk nagy nevetések közepette. A könyvtári közösséggé formálódás pedagó-

giája az, amit Pál apostol leír a szeretet himnuszában. Mivel a meleg szívvel gondozott kis közösség tagjai enyhén sérültek, s velük foglalkozni a könyvtárosnak nem előírt, hanem szívesen vállalt feladata. Hárman már önállóan kölcsönöznek filmet, zenét, albumokat. A kis asztalka melletti társaságot hamar megszokta az olvasóközönség. Szót is váltanak. Talán ezekkel a szívesen barátkozó sérült társainkkal történő találkozások is közelebb hozzák a szokástól eltérő élethelyzetű emberekkel való viselkedés megtanulását. Igaz, már alsó tagozatban kellene tanítani, hogy ez a hozzáállás természetes legyen.

Amiben bízhatunk

A cigányság kulturális beilleszkedésére vonatkozó szkeptikus felhangok szerint addig, amíg szociális gondjaik nem enyhülnek jelentősen, nehéz integrációs törekvésekről beszélni. A jó példa csak kuriózum. Viszont ha enyhülnek a gondok, gyorsabb lesz a felzárkózás. A jobbra fordulás reménye mégis élteti a könyvtárost annak ellenére, hogy cigány oldalról is gyakoribb a lemondó, beletörődő megjegyzés, mint a bizakodó, példamutató.

Mit tehet a közkönyvtár cigány embertársai javáért? Például bővítheti a cigányok életéről szóló irodalmat, bemutathatja a cigány irodalom alkotásait, pozitív élményeket adhat. Nem feledkezhet meg egyetlen felhasználójáról sem, függetlenül attól, hogy milyen körből jött, empatikusan közvetít, mérlegel a beszerzésben, és nem feltétlenül enged teret a populizmusnak. Hírlevélben tájékoztathatja a megyei pedagógiai intézetet a megjelent újdonságokról, és olykor-olykor ötletbörzét, tájékoztatást tarthat szakemberek társaságában a könyvtár szolgáltatásairól. A tolnai munkaügyi központhoz hasonlóan internetes végpontokat alakíthat ki a települési könyvtárakban, ahonnan a friss álláshirdetések, alap-, tovább- és átképzések hírei juthatnak el a használókhoz. Ez különösen olyan falvakban fontos, ahol a cigány többségű lakosság tartósan munkanélküli. Segíteni kell őket, hogy jobban megismerjék saját kultúrájukat, illetve akik ismerik, ne idegenkedjenek továbbadni tudásukat pl. a kisebbségi önkormányzatok különböző rendezvényein. Rajzolni, énekelni, iro-

dalmat előadni, vetélkedni, értékeket közösen felfedezni, mind boldogságot gerjesztő, azonosságtudatot alapozó szórakozás, amelyhez könyves háttér szükségeltetik.

Elmúlt a nap, ki-ki hazafelé. Az emeletes ház előtti kukából arcig húzott sapkában anya és fia kenyeret válogat. A mesemondóversenyen díjazott fiú és a könyvtáros szeme ismerősen összevillan. Aztán rezzenéstelen arccal az ég felé néz egyik is, másik is.

KARDOS FERENC

Utak és keresztutak: az író, a könyvkereskedő és az olvasó roma

Hogyan lett *Orsós Jakabból* a roma közösségekben is ismert író, a rongykereskedő roma családból könyvkereskedő, a tanulás fontosságára csak fiatal felnőtt korban rádöbbenő fiatalból pedig törzsolvasó?

Utak a könyv, a könyvtár felé és a könyvön, a könyvtáron keresztül a világ múltja és jelene felé. Utak, melyek néhol kereszteződnek, néhol párhuzamosan futnak, s néhol különös kanyarokat vesznek. Utak, melyeken a vándorok: az író, a könyvkereskedő és az olvasó roma haladnak.

Utasaim zalaiak, s nem véletlenül. A zalai cigány közösségek olvasási szokásait ismerem ugyanis a legjobban. Írásom első fejezetében – hogy követhetővé váljék a beás író, Orsós Jakab útja – a magyar nyelvű cigány irodalom etnikai jellegéről és terjesztőiről szólok. Nem antropológiai és nem néprajzi szaktanulmányt írtam, csak saját tapasztalataimat és a főhősöket jól ismerő romák vélekedését szeretném megismertetni az olvasóval. A *kurzívan* szedett szövegek a másoktól hallott, „elcsípett”, árulkodó, sokszor és sokféle konstellációban hallott mondatok, megjegyzések felidézései.

Az elmúlt években hosszabb-rövidebb írásokban már foglalkoztam a roma olvasó, a cigány kultúra és a könyvtár lehetséges kapcsolataival, a roma gyerekek olvasáskultúrájának jellemzőivel, a dokumentumtermelő és -fogyasztó roma civil szerveződésekkel, tehát az olvasás „hivatalos” helyei és a roma közösségek kapcsolatával.¹ Mostani dolgozatomban az egyén és az olvasás, az egyén és az irodalom viszonyát veszem szemügyre, s erre invitálom az olvasót is. Bár az egyén és az irodalom viszonya áll mondandóm középpontjában, nem kerülhet meg a kérdés, hogyan tekintsünk a magyar nyelvű cigány irodalomra, a cigány irodalmat magyar nyelven olvasóra, és azt is meg kell vizsgálnunk, milyen kulturális viszonyrendszerben élnek

¹ Kardos 2001; Kardos 2004; Kardos 2005a; Kardos 2005b.

főhőseink, a címben említett ismert író, a könyvkereskedő és az olvasó roma.

Azt a gyakorlatot követem, hogy a roma és a cigány kifejezést szinonimaként használom, és az olvasóra bízom, melyiket tartja elfogadhatónak önmagára nézve. Teszem ezt leginkább azért, mert nem ismerek olyan véleményt az általam ismert zalai cigány közösségekben, melyet bátran többséginek lehetne tekinteni. Nem tárgya írásomnak e fogalmak és a hozzájuk kapcsolódó identitások vizsgálata, csak arra kérhetem a roma és nem roma olvasót: fogadja el álláspontomat.

MI A CIGÁNY IRODALOM, KI A ROMA OLVASÓ?

Mielőtt a már említett szereplőkről, az íróról, a könyvkereskedőről és az olvasó romáról szólnék, körül kell járnom azt az egyszerűnek tűnő kérdést, hogy milyen viszonyban állnak az irodalommal, s van-e ennek a viszonyrendszernek etnikai szempontból is értékelhető eleme.

Létezik-e, értelmezhető-e a „roma olvasó”, a „roma író” fogalma?

Nem szeretnék irodalomtörténeti, nyelvészeti, társadalomtörténeti fejtegetésekbe bocsátkozni, az etnikum és az irodalom viszonyrendszerének irodalom- és esztétörténeti vonatkozásait tanulmányaiban *Beck Zoltán*² alaposan körüljárja, hivatkozva elődeinek erről vallott nézeteire Csengey Dénestől kezdve Szuhay Péterig bezárólag. Ezért inkább az olvasói és könyvtárhasználati szokások felől keresem a választ arra, hogy a magyar vagy a cigány közösségben élő olvasó keres-e egyáltalán cigány irodalmat, s ha igen, van-e jelentősége számára annak, hogy a mű szerzőjét romaként vagy nem romaként ismeri.

Az emberek hosszú folyamat következtében válnak olvasóvá. Ez a folyamat leginkább a közösségre ható kulturális intézményrendszer

² Beck Zoltán így ír az etnikus irodalom fogalmáról: „A nemzeti-etnikus irodalom fogalma jellemzően funkcionális. Felfedi ugyan szemantikai horizontját, de az adott használati értéken. Azaz olyan kategória, mely csak állandósult használati körében, körülhatárolható kontextusában aktiválja hozzá társított jelentéseit. Olyan, kontextusa által meghatározott fogalom, mely maga jelöli ki kontextusát” – Beck 2003.

működésének (papok, tanítók, olvasó és olvastató egyházak, iskolák), munkájának eredménye. Mivel az olvasni tanuló, majd később, az olvasó ember egyben valamilyen etnikai közösség tagja, ezért az etnikai meghatározottság (saját identitása, mások által vélt etnikai meghatározottságai) végigkíséri az életét. Az etnikus hagyomány (mindannak összessége, mely az etnikum múltjához, szokásaihoz, önnön múltjából eredő mitikus elképzeléseihez, nyelvéhez kapcsolódik) megjelenik az olvasás minden területén, az írásmódtól kezdve a szövegek tartalmáig. Ez a magyarországi cigány közösségek esetében a többnyelvűségben (magyar, beás³ és cigány nyelvű szövegek), a sajátos nyelvi szerkezetekben és kifejezőmódokban (pl. a montázstechnika alkalmazása az elbeszélésekben, a cigány nyelvből vett nyelvi szerkezetek beépítése a magyar szövegekbe, a magyar epikus hagyományoktól eltérő, groteszk ábrázolásmód használata) vagy a roma világ tipikus irodalmi helyszíneiben (pl. a tűznél, a telepen vagy az erdőben játszódó eseményekben), ill. a szereplőkben és jelképeiben érhető leginkább tetten. A többnyelvűségből következik, hogy mindegyik használt nyelven megszólalnak az alkotók, tehát a cigány irodalom többnyelvű irodalom. Úgy vélem, a cigány alkotók által létrehozott magyar nyelvű irodalom mintegy metszete (egyben nagyon fontos összekötője) a két kultúrának, vagyis a magyarnak és a cigánynak egyaránt részei, míg a nem magyar nyelvű cigány irodalom a magyarországi cigány etnikum szuverén területe, ha nem is magyar irodalom, de a magyar kultúra része.

A magyarországi cigányság cigány és beás nyelvű irodalma esetében egyértelmű az etnikai viszony: ez a többségi, befogadó kultúrától eltérő, más nyelven írt, nem magyar nyelvű irodalom (de része a magyar irodalomnak). A cigány és beás nyelvű könyveket és szótárakat leszámítva, nagyon kevés szépirodalmi alkotás született eleve csak cigány vagy beás nyelven. Sokkal inkább jellemző, hogy a roma kultúrához valamelyest köthető magyar és világirodalmi alkotások fordítódnak le a cigány vagy beás irodalmi nyelvre. *Choli Daróczi József* bibliafordításától⁴ *Nagy Gusztáv*, *Karsai Ervin*, *Rostás-Farkas*

³ A román nyelv archaikus változataiból kialakult dialektus.

⁴ Több részletfordítást követően végül Vesho-Farkas Zoltán fordításában jelent meg cigány nyelven az Újszövetség (Vesho-Farkas /ford./ 2003).

György versein és versfordításain keresztül a Jókait beás nyelvre fordító *Kalányos Teréziáig* vagy a beás meséket közlő *Orsós Annáig*, számos fordítóját nevezhetjük meg a roma kultúrának. Ez nagyon örvendetes, hiszen azt üzeni: a mai magyarországi cigány kultúra kezdi birtokba venni, saját kulturális építményeibe beépíteni a magyar és az európai értékeket, s ezzel elkezdte önmaga művelését, fejlesztését is.

A magyar nyelven íródott szövegek esetében már nehezebb azonosítanunk az etnikai viszonyt. Nemcsak a szövegek nyelve miatt, hanem azért is, mert sok esetben rejtve marad az alkotónak a cigány etnikumhoz való viszonya. Nem volna fontos e kérdések a tisztázása, ha nem volna rá igény. A könyvtárban ugyanis napról napra találkozunk erre vonatkozó kérésekkel: jön a pedagógus, és cigány költők verseit, cigány írók szövegeit kéri a „kisebbségi” órára, az irodalomórára, esetleg egy szavaloversenyhez. Jön a roma civil szerveződés képviselője, és roma író, költő elérhetőségét kéri, hogy meghívhassa valamilyen kulturális rendezvényére, és kér további olvasnivalót is hozzá. Jön a csak magyarul tudó roma fiatal, aki esetleg maga is próbálkozik irodalmi alkotás létrehozásával, és ehhez mintákat keres. Az egyik internetes portálon, a *Roma Page*-n számos szépirodalmi alkotást kínálnak, két fő menüpont alá rendezve a linkeket: „Nem cigány szerzők műveiből”, ill. „Cigány szerzők műveiből”. (Ez utóbbiban pl. Bari Károly magyar nyelvű verseit találhatjuk.)

E rövid felsorolásból is látható: sok esetben valóban fontos, hogy a magyar nyelvű szöveg alkotója roma-e, vagy sem, mert ha kizárólag a cigány és beás nyelven olvasható műveket tekintenénk a roma kultúra részének, akkor sok értékes mű és fontos alkotó (pl. Bari Károly, Lakatos Menyhért vagy a később részletesebben bemutatásra kerülő Orsós Jakab) kimaradna belőle.

A művészeti alkotások etnikai jellegének meghatározása számos problémát vet fel. Egy festményről, ha nem ismerjük az alkotóját és a kép címét, és nem közismert műalkotásról van szó, általában nem tudjuk megmondani, hogy magyar művész alkotta-e, vagy cigány. Ha az alkotás létrehozója magyar, a mű besorolódik a magyar festészet alkotásai közé. Ilyen analógiát követve maga a befogadó, az olvasó (irodalomterjesztő) illesztheti be az irodalmi művet egy-egy etnikum, nemzet, ország, világrész irodalmába. Az olvasó pontosan

tudja (sőt maga határozza meg), hogy mit is olvas: francia regényt magyarul Verne Gyulától, magyar regényt az angol nevű Leslie L. Lawrence-tól vagy cigány verset Balogh Attilától. Az olvasó ugyanis már a mű kézbevételekor megfogalmazza magának a szerző és a téma „kulturális helyrajzát”. Mindehhez ismeri azt a kulturális hátteret és miliőt, amelyben ez az irodalom identifikálódik.

Tehát egy műalkotás etnikai viszonyainak fogyasztója (a könyv olvasója, a festmény nézője) anélkül is meghatározhatja az alkotás létrehozójának etnikai viszonyát, hogy figyelembe venné az alkotó önmeghatározását. Így számára mindegy, hogy az alkotó adott esetben romának vallja magát, vagy sem.

Az alkotó természetesen ugyanolyan szabad etnikai viszonyának interpretálásában, mint az alkotását befogadó. Nyíltan vállalhatja etnikai hovatartozását, és beillesztheti magát a cigány kultúrába, művészetét a roma kultúra szolgálatába állítva, ahogyan azt tette Lakatos Menyhért, Orsós Jakab, teszi Osztójkán Béla, Choli Daróczi József, Kovács József Hontalan. Péli Tamás egyik utolsó interjújában így fogalmazott e szerepről: „Azt hiszem, hogy én egy hídverő vagyok, egy utászkatona, mert nem mindenki képes, hogy belegázoljon a hideg vízbe. Erre vállalkozni kell. Nekem van egy elképzelésem, egy álmom. Martin Luther King mondta, akihez persze nem merem hasonlítani magam, csak nagyon szeretem, amiket mondott. Tehát az itt élő népek a Kárpát-medencében a második évezredre – legalább addigra – nem kezdet fognak, hanem elismerik egymás létezését. A kézfogás már megtörtént sokszor. Egyszerűen elfogadják egymást, egymás másságát, megtanulják szeretni egymást, hogy egymás másságából tanulni tudjanak. Nekem ez az álmom, ehhez kell a hidakat megépíteni, hogy ne kelljen táborokba, gettókba kerülni sem a sváboknak, sem a tótoknak, sem a horvátoknak, és természetesen számomra a legfontosabb, hogy a cigányoknak sem, kiknek ügyeit mindig a szőnyeg alá söpörték, ma is. Nagyon szeretném megfősteni a nagy spanyol költő cigány románcait. És, hogy miért nem a nagy magyar költő cigány románcait? Mert a magyarok nem írtak ilyet rólunk.”⁵

⁵ Molnár István Gábor: *In memoriam Péli Tamás*. Portréfilm, 2001; a film szöveges változata: Molnár 2001.

Vannak olyan alkotók, akik erősen kötődnek ugyan valamely roma közösséghez, de alkotásaikban témaként keveset szerepel a cigányság jelene és múltja. Ha ők ismert személyiségei a roma közéletnek, kulturális életnek, műveik hamar besorolódhatnak a roma irodalmat kínáló polcokra. Az is elképzelhető persze, hogy az alkotó egyáltalán nem vagy csak nagyon kevésbé érvényesíti alkotásaiban az etnikai hovatartozását, ezért írásai nem köthetők egyetlen nyelv által meghatározható kultúrához, ill. egyetlen néphez (melyre a szerző nem is tart igényt), és az is előfordulhat, hogy egyes alkotók identitást és nyelvet változtatnak. De miután a befogadó állítja össze roma könyvtárát, az ő műveik is bekerülhetnek a roma irodalom közé.

Az etnikai jelleg a különböző kisebbségi létet élő etnikumok esetében – így a romák, a horvátok, a németek vagy a szlovéniai magyarok esetében – hasonló módon van jelen: a többség nyelvét nem anyanyelvként beszélő közösségek már az első pillanattól fogva kétnyelvű kultúrát hoznak létre, melyben érzelmi feszültségekkel terhesen folytatják a többségi nyelven folyó olvasási vagy szövegalkotási gyakorlatukat. A feszültség oka a „nem saját nyelv” érzése, vagyis egy olyan állapoté, melyben tudatosul a beszélőben, hogy van neki egy saját „legjobban szeretett” kifejezőmódja, ami más, mint a többségé, és amiért őt – többnyire negatívan – megkülönböztetik. A saját nyelv ápolásában, és a kisebbségi létben megkísérelt gyakorlásában hasonló utakat járnak be a különböző etnikumok. Először a szótárak és a rövid életrajzi ihletésű szövegek, majd a nemzetté válás idején a politikai tartalmú „nemzeti” szövegek jönnek létre, s e korai szakasz csúcspontjaként megszületnek az egyetemes kultúra értékeinek (pl. az európai kultúrában legfőképp a Biblia) fordításai.

Arra a kérdésre, hogy egyáltalán keres-e valaki magyar nyelvű cigány irodalmat, az a válasz, hogy igen s mind gyakrabban. Elsősorban az oktatás roma közösségek felé fordulása gyarapítja a kérések számát. Az aprófalvas Dél-Zalában sok iskolában vállaltak etnikai jellegű (elsősorban cigány, horvát, kevésbé német nemzetiségi) oktatást, és segítséget kérnek a könyvtárunktól a dokumentumok beszerzéséhez. Aki eleve ilyen irodalmat keres, annak számára van-e jelentősége, hogy a mű szerzőjét romaként vagy nem romaként ismeri? Ha kifejezetten cigány irodalmat keres, akkor van, hiszen ak-

kor az alkotóktól indul el kereső útjára. Ha a cigányságról, illetve a mai roma társadalom egy-egy aspektusáról akar olvasni, akkor – tapasztalataim szerint – nem roma érdeklődők esetében, nincs jelentősége a szerző etnikai hovatartozásának. Roma érdeklődő esetében ambivalens a viszony: van, akit érdekel a szerző etnikai hovatartozása (az ilyen olvasó az általa romának tekintett szerzőt hitelesebbnek tartja a nem románánál), és van, akit ez a szempont egyáltalán nem érdekel. (Utóbbiak többnyire a felsőoktatásban tanuló roma felnőttek, akik csak a vizsgákra kijelölt irodalmat keresik.)

A cigány irodalom és mai terjesztői

Cigányok által írt cigány nyelvű irodalmi alkotásokat a 19. század második felétől kezdve ismerünk (bár cigány nyelvű szöveget már a 17. századból is). *Ipolysági Balogh Jancsi* „nemzeti cigány zenekarvezető” Aesopus és La Fontaine témáira írt meséket (sajnos elvesztek),⁶ *Nagyidai Sztojka Ferenc* (Fardi), a „ciganológus” Habsburg József Károly főherceggel együtt cigány–magyar szótárt készített, és Petőfi-verseket fordított cigány nyelvre.⁷ Ezek a szövegek csak a korabeli roma társadalom szűk rétegéhez jutottak el, nem kerültek be az elemi oktatásba, néhány esetben pedig kizárólag a magyar tudományosság számára készültek. Mégis fontosak voltak annak bizonyítására, hogy a cigány kultúra és a korabeli cigány dialektusok alkalmasak voltak, lehettek volna arra, hogy kialakulhasson belőlük a cigány irodalmi nyelv ugyanúgy, mint a mai cigány irodalmi nyelv alapjául szolgáló lovári nyelvjárás.

Az írásbeliséget általánossá a népoktatás tette a magyarországi cigány közösségekben. Egy-egy nemzetség írásbeliségének állapota többnyire attól a pillanattól kezdődött, amikor gyermekei a beszéddel, jelekkel kommunikáló saját közösségből beléptek az osztályterembe. Katartikus élmény lehetett a gyerekek számára – ahogyan azt Orsós Jakab is megfogalmazta életrajzi filmjében.⁸ (Erről részle-

⁶ Tollerné 2002.

⁷ Sztojka 1886, ebben közöltek néhány Petőfi-versest is.

⁸ *Aki hallja, aki nem hallja*. Rendezte: Kóthy Judit, Topits Judit. KLT Kulturális Kft, 2000–2001.

tesebben majd a róla szóló fejezetben írok.) Most csak azt a tényt szeretném leszögezni, hogy az írásbeliség e közösségekben elsősorban a közösségeken kívülről, a közigazgatás, az oktatás és az (elsősorban a bibliaolvasást és a magyar nyelv ápolását célzó) egyházak felől megnyilvánuló kényszerként, ill. lehetőségként érkezett, hasonlóan, mint a magyar paraszti társadalom esetében. Nem véletlen hát, hogy a cigány irodalom a hatalom bátorító (és egyben ellenőrző) és az egyházak támogató segítségével nyomán a 20. század közepén indult meg, s egyszerre irányult a többségi társadalom kultúrafogyasztó rétege és a roma társadalom közössége felé. Az sem véletlen, hogy a többnyelvű roma társadalom irodalmi megjelenése is többnyelvű volt, s nem is csak úgy, hogy egyesek magyarul, mások beásul, megint mások cigányul írtak, hanem többnyire a cigány nyelv valamely változatában író egyben magyarul is leírta gondolatait. E többnyelvű irodalomban a több nyelvet beszélő cigány író más szerzők és egyúttal saját műveinek fordítója is volt.

Cigány irodalmi alkotások először a szépirodalmi folyóiratokban, a szépirodalmat is közlő napi- és hetilapokban, valamint az ötvenes-hatvanas években népszerű ágazati újságok irodalmi mellékleteként jelentek meg. A rendszerváltás évtizede jelentős bővülést hozott elsősorban azzal, hogy sorra megjelentek a roma közösség érdekvédelmi, politikai, közéleti és kulturális lapjai. Közülük néhány jelentősebbet felsorolok (nagy részük mára megszűnt, de néhányuk elektronikus változatban ma is elérhető, illetve vélhetően az Országos Széchényi Könyvtárban is hozzáférhetők):

Romano Nyeviþe. Cigány Újság

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének lapja. Első évfolyama 1987-ben jelent meg. Címsorában ott gurult a nyolcküllős kerék. Decemberi számában mutatkozott be az akkor még diák, Balogh Gyula költő. Megszűnt.

Rom Som

A Choli Daróczi József szerkesztette folyóirat első száma⁹ 1995-ben jelent meg a cigány nyelvű irodalom terjesztésének legjelentősebb

⁹ A *Rom som*nak 1975–78 között volt már négy évfolyama, 1995 az újraindítás éve.

orgánusaként. A szerkesztő cigány nyelvi szövegei (saját szövegek, folklórszövegek, fordítások) mellett itt kaptak teret a cigány irodalmi nyelv (romani) első fordítói. Megszűnt.

Phralipe

1991-ben indult irodalmi és közéleti lap, melyet Osztojkán Béla szerkesztett. Ez a lap is megszűnt, helyette ma Osztojkán Béla a *Világunkat* szerkeszti. A lap hangsúlyosabb írásai elérhetők a Roma Portálon.

Amaro Drom

1991-ben indult, ma is élő lap, olvasható hagyományos és internetes formában is.

Közös út – Kethano Drom

1993-ban indult, 2003-tól a számok tartalma az interneten is elérhető.

Az utóbbi három kiadvány inkább közéleti folyóiratnak tekinthető, a körük gyűlö politikum nézeteit képviselték leginkább, ettől függetlenül jelentős orgánumai voltak a cigány kultúra és a cigányságról addig felhalmozódott történeti, néprajzi, szociológiai ismeretek terjesztésének. Az Amaro Drom és a Kethano Drom színes mellékleteiben sok cigány festőt mutattak be az utóbbi évtizedben.

A *Cigányfűró* című, 1994-ben indított alcímében magát *Kisebbségsszellemű művészeti és közérzeti hetilap*nak valló lap jó példa arra, hogy egy roma közösség és a hozzá kapcsolódó, roma társadalmat kutató értelmiség miként hozhat létre színvonalas kiadványt. A lap céljáról és a szerkesztő elképzeléseiről Balogh Attila „Elköszöntőjét”¹⁰ idézem: „A leírtak alapján olyan folyóirat meggondolását érzem szükségesnek, amely nem a népnek szól, független a cigány egyesületek üdvrendi útmutatásaitól, s a cigányságot nem mint témát, hanem mint metaforát ajánlja fel a művészi alkotások létrehozásához. Ha a kitaszítottság kikerül az inspekciós szociológusok, a marxista mágusok kezéből, akkor a nyavalygó származás-ziccerjét feloldhatja a származástól független művészi szán-

¹⁰ Balogh 1994.

dék. A cigányság árvaság mint jelkép, szintézist alkothat a magyar művészet progresszív kisebbségével, ha karakterük miatt elutasítják az állami optimizmus csasztuskáinak a megírását, ha a cigányság helyzetét nem alibinek használják radikális és leleplező cikkek megírásához.”

Bár ez a kiadvány is megszűnt, de elektronikus változata DVD-n hozzáférhető a nagyobb közkönyvtárakban.

A lapok megszűnésének egyik oka a cigány közösségek érdektelensége, a kereslet hiánya volt, még nem alakult ki a roma értelmiségi olvasói bázis, és nem volt magyar értelmiségi tömegigény sem mögöttük. Megszűnésük másik oka a szerkesztők szoros kötődése volt a mindenkori politikai álláspontokhoz.

A 21. században e lapok helyét és szerepét egyre inkább az internet vette át, ahol megjelentek a tematikus roma portálok (pl. Roma Portál, Roma Page, RomNet stb.) gazdag tartalommal, sokféle, sokszínű cigány irodalommal (pl. a felsorolt kiadványok értékes írásainak archivált változataival, a cigány és beás nyelvkönyvekkel, szótárakkal, szöszedetekkel stb.).

Végigtekintve a folyóiratokon és a honlapokon, látható, hogy az írások nagy része ma is magyar nyelvű, de jól megfigyelhető a törekvés a cigány és beás szövegek gyarapítására is.

Az oktatás – szerepe szerint és gyakorlata következtében – a legaktívabb terjesztője lehetne a cigány irodalomnak. De csak akkor, ha nagyobb arányban jelenne meg olvasnivalóként cigány irodalmi szemelvény a tananyagban. Vannak erre a célra nagyon alkalmas szövegek, gondoljunk csak a népköltészeti kiadványok sokaságára, Lakatos Menyhért és Szécsi Magda meséskönyveire, hogy csak néhányat említsek.

Az oktatás azon intézményei, ahol a tanulók jelentős hányada roma gyermek, ma már a tantervi követelmények részévé váltak a roma ismeretek. Az oktatást különböző cigány népismereti tankönyvek segítik. Ennek ellenére sok iskola kapcsolata a roma kultúrával még csak az ismerkedés fázisában tart, vagyis rendel cigányokról szóló kiadványokat, beilleszti az etnikumi oktatást a tantervébe, de nem áll össze valóságos, mindenkit érintő, élményt adó tananyag. Sok helyütt találkoztam a roma témák tömbösítésével is, ami azt jelenti, hogy a tantervben szereplő roma

ismereteket összevontan, koncentráltan adják le a gyermekeknek. Ez a módszer a komplexitás miatt hatásos volna, de mivel szegregálja a roma ismeretanyagot a többi tananyagtól, nagy károkat is okozhat. Ilyenkor évente csak egy-két napon lehet hallani a cigányság értékeiről (tapasztalataim szerint olyan intézményekben is, ahol a roma gyermekek számaránya igen magas) ahelyett, hogy hetteente előkerülne valami fontos, értékes téma a cigány közösségről. Azt is tapasztaltam, hogy a romaismereti (cigány népismereti) tananyag összeállításánál nem veszik figyelembe a település cigány népességének kulturális összetételét. Volt eset, amikor lovárira akartak oktatni beás gyermekeket.

Amíg Orsós Jakab élt, ő minden olyan iskolában megfordult, ahol nagyobb számban tanultak roma fiatalok. Azóta sem volt cigány író vagy költő vendége egyik dél-zalai oktatási intézménynek sem,¹¹ de Zala megye más oktatási intézményeiből sem tudok ilyen eseményről. Viszont tény, hogy a nagyobb oktatási intézmények mindegyikében megfordult a vidék jelentős roma politikusa és a településhez közeli cigány hagyományörző zenekar. Ezért fogalmazódott meg egy hagyományörző nagykanizsai egyesület tagjaiban, hogy az iskolákat érintő roma művészeti programot valósítsanak meg a megyében. A kezdeményezés még épp hogy csak elindult, reménykedjünk a megvalósulásában.

A dél-zalai roma közösségek és az olvasás

Az írás és olvasás megjelenése és ezek presztízse a zalai roma közösségben a rendszeres iskolázatáshoz, a közgyűjteményekhez és az értelmiségi pályákhoz kötődik. Azokban a közösségekben, ahol iskolázottabbak a romák, ahol a településen van könyvtári ellátás, és ezzel élnek is, ahol van cigány kisebbségi önkormányzat vagy valamilyen civil roma szerveződés, ott többet és jobbat olvasnak. A cigány önkormányzatok működésének egyik nagy eredménye – már csak

¹¹ 2002 óta minden dél-zalai általános iskolából beszerzem, illetve megkapom a romákat érintő rendezvények adatait, legtöbb esetben segítik is a szervezésben. Ez Nagykanizsa, Zalakaros, Letenye és Lenti vidékére vonatkozik.

ezért is érdemes volt létrehozni ezeket –, hogy a kis falvakban is megjelent az értelmiségivé válás modellje. Még ha nagyon korlátozott mértékben és eszköztelenül is, de a tanulás és az olvasás mint megélhetést biztosító érték ezeken a településeken már jelen van. Ráadásul e közösségeknek élő és intenzív kapcsolatrendszere alakult ki a térség magyar értelmiségével, akik hitelesítik a roma értelmiségieket saját közösségük előtt is. Így volt például Garaboncon, ahol a közösség korábbi vezetője még a patriarchális tisztelet alapján vezette a beás cigány közösséget, de a fia már iskolázottabb volt, és erősebb, elismertebb is lett. Korosztályában többen váltak a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár olvasójává. Öccse még tovább jutott a tanulásban, ma a nagykanizsai könyvtár könyvtárosa, és főiskolára jár. Időközben bátyja is elkezdte a főiskolai tanulmányokat. Ők és egy harmadik garabonci érettségizett fiatalember idén már beás tanfolyamot szervezett Nagykanizsán, amelyen 5 roma és 4 nem roma hallgató kezdte meg a birkózást a beás nyelvvél.

A kistelepülések magyar értelmisége segítőkészen fordul az értelmiségi pályán elinduló roma felé, de ez nem mindig jár együtt saját előítéletessége megváltoztatásával. Minden egyes tanulni vágyó és tudó roma gyermekre rácsodálkoznak, s minden tanulni vágyó romának újra és újra meg kell küzdenie a bizalomért. Példa erre egy liszói ismerősöm, aki arról beszélt, hogy a cigány gyerekek amikor hazamennek a csapi kollégiumból, visszaesnek egy „alacsonyabb” műveltségi szintre. Aztán felidézte egy „nagyon művelt”, pipázó, liszói vályogvető, Orsós Lojzi (Alajos) alakját, aki újságot járatott és rádiót hallgatott az 1950-es években. Bár elismerően említette az öreget, de ettől még nem módosította nézeteit a cigány kultúra értéktelenségéről, mert a cigány kultúrán kívüli, egyedi esetnek gondolta Lojzi bácsi példáját.

Dél-Zala legfontosabb általános iskolája minden bizonnyal a Csapi Általános Iskola és Diákotthon, melyet a szociálisan hátrányos helyzetű zalai gyermekek nevelésére hoztak létre. A Zalából és Nyugat-Somogyból verbuválódó gyermekesereg – szociális helyzetükből adódóan – túlnyomó többsége olyan roma családokból való, amelyek nem tudják előteremteni az iskoláztatással járó költségeket. Az iskolát hol segítette, hol támadta a roma politika (a helyi is) attól függően, hogy szegregált oktatásnak tartották, vagy pedig egy saját

tos, pozitív megoldásnak. Nem dolgom vizsgálni e sokrétű kérdést (így nem is foglalkok állást), csak azért említem, mert a helyi roma politikai és kulturális szféra, hol részt vett az iskolában folyó roma népművelési kezdeményezésekben, hol nem. Ennek ellenére Csapiban már a rendszerváltás előtti évektől kezdve folyamatos volt a roma kultúra értékeinek átadása szakköri foglalkozásokon és társadalomtudományi órák keretében. Így nem csoda, hogy minden jelentős zalai művész *Ferkovics József* grafikustól a Fráclilor és a Kanizsa Csillagai hagyományőrző zenekarok tagjain át, az iskolát évente látogató Orsós Jakabig, sok mindenki tanította a gyerekeket az etnikai műveltség elemeire.

A roma civil szerveződések és cigány kisebbségi önkormányzatok minden évben megrendezik saját roma napjukat, ahol a lehető legszélesebb kulturális kínálatot mutatják fel. A beás közösségekben e kínálat része egy kulturális tárlat, ahol művészeti alkotások (festmények és grafikák dunántúli alkotóktól), beás falfaragások (leginkább Orsós Jakab, László György, Váradi István faeszközei, Kakas József somogyi kosárfonó használati és művészi tárgyai) és cigány próza- és verseskötetek is szerepelnek. E kiállításokon elsősorban azon írók könyvei jelennek meg, akik többször jártak Dél-Zalában, és akik élő kapcsolatot ápolnak a zalai közösségekkel családi, politikai vagy művészeti szempontból is akár. Choli Daróczi József, Kalányos István, Kalányos Terézia, Kovács József Hontalan, Nagy Gusztáv, Osztóján Béla, ritkábban Szécsi Magda, Bari Károly, Orsós Anna és persze az elmaradhatatlan Lakatos Menyhért és Orsós Jakab kötetei voltak a legnépszerűbbek. A rendezvényeket mindig cigány költő verse vezeti be (Choli Daróczi, Kovács József Hontalan és Bari Károly verseit olvassák leginkább).

Orsós Jakab nemcsak íróként, hanem falfaragóként is szerepelt a rendezvényeken. Amíg jó erőben, egészségben élt, visszatérő vendége volt a zalai roma napoknak, e tanulmány írója is sokszor volt beszélgetőpartnere az író-olvasó találkozókon. Elárvult helyét ma már ritkán töltik be, inkább elmarad az író-olvasó találkozó, vagy zenei rendezvény lép a helyébe. De könyvei még mindig várják ott azokat, akik fellapozzák őket.

A továbbiakban az író Orsós Jakabot mutatom be részletesebben.

AZ ÍRÓ ORSÓS JAKAB ÉS A ZALAI BEÁSOK

A 2002-ben, 82 éves korában elhunyt *Orsós Jakab* a magyarországi beások legismertebb írója volt. Egyesült benne a magyar íróként és a közéleti szerepet vállaló értelmiségiként kapott elismertség a roma közösségekben tisztelt „bölcse, öreg” ember alakjával („aki meg tud szólalnia a nyelvünkön, és akire hallgatni érdemes” – mondogatták zalakarosi és nagykanizsai tisztelői). Közösségbéli elismertsége és írásai révén esélye van rá, hogy a 21. században is hasson. Személyét és szerepét *Nádas Péter*, az íróbarát is jól látta, amikor így írt róla *Gyökerezés* című novelláskötetének ajánlásában: „Ha azt mondanám, hogy Orsós Jakab született elbeszélő, akkor igazán keveset mondanék. Nem ismerek rajta kívül embert, akiben ilyen mennyiségű eleven történet élne. Ami a lélek ritkán adódó belső képességére utal, a nyugodt megfigyelés és az elmélyült megértés képességére. Aki történetében látja a világot, annak tudnia kell, hogy honnan jöttünk, és merre tartunk. Ismernie kell a rendet és a zűrzavart. Érezni kell önön helyét az emberek, a tárgyak és a jelenségek között, ebben nem szabad tévednie.”¹²

Orsós Jakab nem készített önéletrást, de különböző írásaiban és társaságban is sokszor kezdett bele élete elmesélésébe. *Gyökerezés* című kötetében négyszer is. Novellái többségében is megtalálhatók az önéletrajzi közlések.

Hegedűs Sándor nekrológja és az Orsósról készült életrajzi film (*Aki hallja, aki nem hallja*) alapján állítottam össze Orsós Jakab képét, néhány személyes emlékekkel fűszerezve.

Beás cigány családban született 1920. május 24-én, úton Nagykanizsa felé, valahol egészen közel a város határához. (Az életrajzi filmben – s másutt is, amikor ez szóba került – úgy vélekedett, hogy biztosan nem akkor, hanem valamikor, a ma Murakeresztúrhoz tartozó Kollátszegen született, ahol megkeresztelték és bejelentették.)

Édesapja teknővájó cigány volt. Ő maga, felcseperedvén, előbb fűrészmalomban dolgozott, majd 1940-től olajbányász volt. 1942-ben behívták katonának. A szovjet frontra került, ahol hadifogságba esett. [...] Csak 1948-ban térhetett haza. Egy erdőgazdaságban ka-

¹² Orsós 1992, hátsó borító.

pott munkát, ám rövidesen ismét az olajiparban dolgozott. [...] Kedvtelésből kezdett faragni, próbálta visszaidézni az édesapjától ellesett mozdulatokat, fogásokat.

1962-ben fafaragó munkásságáért a népművészet mestere kitüntető címet ítéltek neki. A faragókés és a véső mellett a toll is hamar szolgálatába szegődött. Rögtön az első írói kísérletét siker koronázta. 1952-ben, a megyei napilapban jelent meg első műve, melynek címe *Idézés a túlvilágra* volt. A siker nyomán rengeteget írt. Előbb az olajipar különböző üzemi lapjaiban jelentek meg munkái, majd az irodalmi folyóiratoknak is rendszeresen küldött elbeszéléseket. Mi sem jellemzőbb, mint az, hogy miskolci és győri folyóiratok (a *Napjaink* és a *Műhely*) egyszerre közölték azokat. Pándi Pál irodalomkritikus is felfigyelt a tehetségére, s egy tanulmányában mások figyelmét is őfelé terelte. Egyre többet merített saját élményeiből, így találta meg igazi írói hangját. Több antológia is közölte elbeszéléseit. Ilyen volt a *Visszhang* 1983-ban, az *Egerszegi Füzetek* 1983-ban és 1987-ben, valamint a *Lüktetés* 1990-ben. A Zala Megyei Írók Egyesületének elnökévé választották, s e tisztségét *haláláig* viselte. Írásait valamennyi cigány újságban örömmel fogadták, s ő programszerű kötelességgel is írt valamennyibe. Beás cigányként – mindmáig – szinte mint egyedüli tollforgató volt jelen. Első önálló elbeszéléskötete 1987-ben jelent meg *Aki hallja, aki nem hallja...* címmel. A benne foglalt valamennyi emléket a személyes átélés hitelessége hatotta át. Csakúgy, mint a szintén önéletrajzi ihletésű, 1992-ben kiadott *Gyökerezés* elbeszéléseit is. Művei külföldön: Németországban és Ausztriában is sikert arattak.¹³

Az olvasás és írás művészetét a korpavári, majd a hosszúvölgyi iskolában sajátította el. Érzékletesen fogalmazta meg a filmben azt a hatalmas lépést, melyet megtett az erdőtől az iskoláig. „Nagykanizsa környékéről az 1930-as években mi voltunk az első madarak, akik iskolába mentünk, mi voltunk az első madarak, akik kiléptünk a kunyhókból... A mi fejlődésünket, a mi életünket az indította el, hogy a tanító egy új közegbe illesztett be bennünket... az a másik közeg: a

¹³ A nekrológ teljes szövegét és más írásokat is a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár honlapjának Orsós Jakab emlékhelyén (http://www.halisnagykanizsa.bibl.hu/kincseslada/art-e/orsos_jakab/) olvashatja minden érdeklődő.

szép, a jobb, a kellemesebb ételek, ízek, a szép fehér fal tulajdonképpen megváltoztatta mindannyiunk belső esztétikai érzéseit, mind a harmincunkét és az utánunk jövőkét is.”

Nagy életformaváltások jellemezték Orsós Jakab egész életét: a csak szavakkal élő, vándorló cigány nemzetiségéből írástudó és olvasó emberré, majd íróvá és mértékadó értelmiségivé, az erdei hajlékban apja mesterségét tanuló gyermekből ipari munkássá és közösségre szóló szótárává vált.

Írói pályájának jól elkülöníthető három szakasza van. Az első az írói tehetség felfedezéséről szólt. Aki ismerte, tudja, hogy nagyon jól és nagyon sokat szeretett mesélni. Erre már olajmunkás korában is felfigyeltek, és lehetőséget kapott, hogy írásai megjelenjenek az olajipar lapjaiban. Aztán a hatvanas évektől kezdve folyamatosan jelentek meg írásai Zala és más megyékben is.

Írói pályájának második szakaszában vált ismert íróvá. Nagy fontosságú pillanata ennek a szakasznak, amikor barátságot kötött a megye országos ismertségű, nemzetközi irodalmi kapcsolatokkal is rendelkező írójával, a Gombosszezen élő Nádas Péterrel, aki aztán sohasem téveszti szem elől. E korszak fontos állomása az 1987-ben megjelent *Aki hallja, aki nem hallja...* című film, és az 1992-ben megjelent *Gyökerezés* című novelláskötet, melyet a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtár munkatársai, *Baranyai György* és *Kiss Gábor* segítettek a világra. (Egy adalék a könyvtár irodalomszervező szerepéhez.) E második alkotói szakasz betetőzése volt, amikor a zalai íróársadalom vezetőjévé választották, és e tisztséget haláláig betöltötte.

A harmadik pályaszakaszt, a 80-as évek második felében – miközben addigi írói munkássága még csak el sem érte a zalai roma közösségeket! – a zalai roma közéletben való megjelenés jellemezte. Ekkorra tehető a nemzetközi porondra való kilépése is. Írói megjelenése erősen kötődik a zalai cigány kulturális szerveződések kialakulásához és működéséhez. A Magyarországi Cigányok Kulturális Szervezetének nagykanizsai csoportja, a Hevesi Sándor Művelődési Házban alakult Cigányklub (mely elsősorban a cigány népzenevel foglalkozott), a nagykanizsai, balatonfenyvesi nyári életmódtáborok és a falusi roma napok, majd 1995-től a cigány kisebbségi önkormányzatok kulturális esemé-

nyeinek „kínálatában” minden évben ott szerepelt írásaival és faragásaival.

Írásainak többsége novella, néhányuk dokumentarista leírás. A dokumentarista stílus (egy léthelyzet tényszerű, száraz bemutatása) egy-egy novellája érzelemmel, humorral telített szövetébe is beépült. Saját sorsának bemutatását például így kezdi a *Gyökerezés* kötet címadó novellájában: „Kilencéves koromig vándoroltunk egy ócska szekéren, melyet egy csupa csont és bőr almásderes lovacska vonszolt maga után. Népes család volt a miénk. Hét fiú, két lány és a két szülő, összesen tizenegy ember. A legidősebb, Kázmér nevű bátyám tizenegy éves volt, mindnyájan Náné néven szólítottuk. Ez annyit jelentett a mi nyelvünkön: bátyám.

A délelőtti órákban mindnyájan a kocsin utaztunk. Hol az egyikünk, hol a másikunk ugrált le menet közben, hogy az út szélén zöldellő fűből egy maréknyit tépve megetesse a lovat. Kora tavasztól északra vonultunk, a nap a hátunkat sütötte, de ősz elején megfordultunk, és akkor a nap a szemünkbe tűzött. A havazás beálltával valahol egy erdő szélében kunyhót rakott az apám, de József napján, március 19-én újra elindultunk északi irányba.”

Novelláiban megjelenik minden, ami kora cigány életéhez hozzátartozott, így aki olvassa, az hiteles, vadul őszinte képet kaphat a 20. század közepének cigány közösségeiről. Őszintesége példa a ma író roma értelmiség előtt is, mint ahogy az is, hogy ez az őszinteség nem a részvét kiváltásában, hanem a megértésben, nem is a sajnálatban (önsajnálatban, sajnáltatásban), hanem a legrosszabb életkörülmények között is megmutatkozó életerőben és életkedv felmutatásában jelent meg.

Írásait a mesélő hagyományokból eredő és a cigány művészetre oly jellemző „montázstechnika” jellemzi. Egy történetben sok kis történet kapcsolódik össze, laza érzelmi szálakra felfűzve. Nagyobb lélegzetű írásaiban történetek váltakoznak apró, az életmódra, élethelyzetre vonatkozó közlésekkel, a történeteket csak a főhős személye köti össze.

Orsós Jakab műveit a magyarországi roma közösségek is bátran magukénak vallhatják. Építkezhetnek a novellák pozitív, alkotó embert elének állító, életvidámságot és élni akarást sugárzó példájából.

Orsós Jakab fogadtatása a magyar és a cigány közösségekben

E sorok írójának az a szerencse jutott osztályrészül, hogy sokszor és sok időt tölthetett együtt különböző iskolákban, roma kulturális rendezvényeken vagy épp a *Pannon Tükör* című irodalmi folyóirat kapcsán Orsós Jakabbal, s érzékelhette azt a különbséget, melyek más írók és a beás író irodalmi alkalmai között voltak. Azt tapasztaltam, hogy a beás fiatalok, roma közélet iránt érdeklődő beások (a roma napok többnyire alacsonyabb iskolázottságú, de okos szemű, érdeklődő, saját kultúrájukat jól ismerő beás vezetői) nem íróként tekintettek rá, hanem inkább amolyan „öreg bölcsként”, mesélőként, a nép élő emlékezeteként. Számukra nem volt jelentősége, hogy nyilvánosan is megjelentek az írásai, ma végleg elveszettnek hiszik hangját. Végso soron Orsós írásait a helyi irodalmat ismerő szűk zalai értelmiségi réteg közvetítésével a magyar irodalom országos tekintélyei előbb ismerték, mint egy zalai kis faluban élő beás fiatal. Orsós Jakabnak mint írónak az útja visszafelé, a saját közösségéhez tehát sokkal hosszabb, kacskaringósabb volt, mint zalai író társaié, hiszen (kis túlzással) az egész világot járja meg előtte mint Orsós Jakab, a fafaragó vagy mint Orsós Jakab, a beás és a magyar kultúra közötti közvetítő. (Ez utóbbi, közvetítői szerepéről soha nem feledkezhetünk meg, mert kevés olyan beás volt, akit teljes jogú értelmiségiként kezel a zalai magyar társadalom, és még támogatott is, miközben saját beás közössége is magáénak tartott azzal a folyamatos kritikai megjegyzéssel, hogy azért a magyarság általi elfogadása nem mindig vált hasznára.) Voltak akik szemére vetették, hogy sok esetben – szerintük legalábbis – a hatalom pártjára állt. Szerencsére erről, a politikai környezet által befolyásolt közösségek és Orsós Jakab közötti viszonyról az Orsós Jakabbal mint íróval találkozó gyermekek, például a csapi, sormási vagy murakeresztúri kisdíákok és beás gyerekek mit sem tudtak.

A magyar értelmiség közvetítésével a rendszerváltás előtti időszakban megismerkedik az őt éppoly kevésbé ismerő budapesti és távolabbi vidékekről való írókkal, köztük Bari Károllyal, aki néprajzi gyűjtései során az ő kalauzolásával járt Zalában. Bari Károly gyűjtése *Az erdő anyja (Le vešeski dej)* címmel meg is jelent.¹⁴ Ekkor alakul ki jó

¹⁴ Bari 1990a; Bari 1990b.

kapcsolata a már szintén elhunyt, a Somogy megyei Szentán született, a rendszerváltozás éveiben élvonalbeli roma politikusnak számító tanítóval, *Bogdán Bélával* is.

A zalai roma politikai élet (szélesen véve, minden politikai jellegű egyesület, szerveződés és a cigány kisebbségi önkormányzatok tagjai) akkoriban kezdi felfedezni és fafaragásai mellett íróként is megszólaltatni. Ennek a korszaknak, a rendszerváltás előtti és az azt követő néhány évnek a sajátossága, hogy ugyan egyre gyakrabban hívták, egyre többet szerepelt, de konfliktus alakult ki a zalai roma társadalomban betöltött szerepe és a közéleti közt, melyet egyre nehezebben tudott feloldani. Mi volt a konfliktus lényege? Az, hogy az íróvá váló, bölcs, öreg fafaragó nézetei még mindig a régi, általa sok tekintetben pozitívnak tartott rendszerhez kötődtek, és nehezen fogadta el az új társadalmi rend megjelenését a beás közösségekben, és azokat az érdekérvényesítési módokat, amelyeket körükben tapasztalt. Pedig őt mint a nívós helyi (zalai) beás kultúra képviselőjét a roma kultúrát irányítók emelik maguk fölé, és használják fel (és ki) a magyar irodalomban megszerzett kapcsolatrendszerét. De nemcsak a romákban, hanem a magyarságban, ill. annak szocialista érzelmű felében is mélységesen csalódott. Olajmunkásként, majd újságíróként, végül nyugdíjas bírósági ülnökként elkötelezett szocialista volt, s abban a hitben végezte munkáját, hogy az a rendszer, mely esélyt adott neki és családjának a letelepedésre és a tanulásra, és az állandó (a novelláiban is megírt) létbizonytalanság helyett a létbiztonságot adta, az nem lehet rossz. Azonban csalódott az elvbarátaiban, leginkább azok emberségében, és maga is tudta, hogy tévedett. Erről sokat beszéltünk az 1990-es évek közepén, az első cigány kisebbségi önkormányzatok alakulásakor. Hogy ezt a helyzetet jobban megértjük, tudnunk kell, hogy a szocializmus teljesen más társadalmi helyzetben és történelmi pillanatban érte a cigányságot, mint a magyarokat. A cigányságnál ez a korszak egybeesett az írás-olvasás tudásának megszerzésével, a szociális körülmények részbeni modernizálásával, mert akkor a vakvágányok (például az, hogy lesz olyan kor, amikor nem lesz szükség nagy tömegű szakképzetlen bér munkásra) nem látszottak előre. Őt is elérte – természetesen – a politikai nosztalgia.

Írásomban nem Orsós életútját kívánom elemezni, hanem annak olvasáskultúrát érintő vonatkozásairól szólnék. A rendszerváltás kö-

rüli időszak a roma olvasáskultúra szempontjából azért volt fontos, mert Orsós Jakab élete alkalmat adott az olvasó és író cigányember típusának és követendő példájának felmutatására. Persze ekkor még leginkább Orsós Jakabra, a személyében képviselt irodalomra és a mesélőre voltak kíváncsiak, olvasásra buzdító szavait inkább tisztelettel vegyes értetlen közöny kísérte. Igaz, hogy az akkor 10 év körüli gyermekek szívesen kérdezték őt, az előadások, beszélgetések után odasomfordáltak hozzá, és keresték az alkalmat, hogy szót válthassanak vele. Ma sok olyan vezetője van a roma szervezeteknek, akik még emlékeznek egy-egy tanácsára, feddésére, és közülük kerülnek ki a Halis István Városi Könyvtárban 2002-től elkezdett Orsós Jakab emlékestek roma résztvevői, felolvasói is.

Eddig a példája által megérintett felnőttekről és fiatalokról szoltam, akik már tudatában vannak Orsós Jakab író mivoltának, büszkéik is rá, bár nem nagyon forgatták írásait. Viszont ők közvetítették családjaikba és a nemzetségükhöz tartozó fiatalokhoz az írástudás és az olvasás fontosságát.

De hogyan és milyen utakon kerülhet(ne) a gyermekek elé folyamatosan nagyobb mennyiségben az az olvasnivaló, ami Orsós Jakab tollából ömlött olyan nagy sodrású áradással, amint azt mesélni is szokta a mellé ülő kicsiknek, fiataloknak, szép gondolatra szomjazó felnőtteknek? Az egyik út, az oktatás kikövezett útja, sok-sok eligazító, tiltó táblával. A beások életéről leírt szövegek tankönyvekben, szöveggyűjteményekben, ajánlott és kötelező irodalmak közt. A másik út a sors kis ösvényeiből áll, melyeken itt-ott adódik egy-egy alkalom, egy barát, egy tv-műsor, egy rádióbeszélgetés (és így tovább) a könyvről.

Az első út az óvoda, aztán az iskola és az ekkor már szükségszerűen a gyermekek életébe lépő könyvtár döntő változásokat hoz az olvasás tekintetében: nemcsak kézbe adja e szövegeket, hanem megtanítja használni (elolvasni, értelmezni) és – erről nem szabad megfeledkeznünk – hitelesíti is azokat. Sőt ismereteket ad arra vonatkozóan is, hogy az ember hogyan írjon maga is szép szövegeket.

Az oktatás a szövegekről azt sugározza a gyermekeknek, hogy azért kell azokat olvasni, mert ha a társadalom hasznos tagjai szeretnének lenni, akkor ismerniük kell ezeket a mások által jónak, fontosnak tartott szövegeket. Az oktatás folyamata így kétfelé metszi a

szövegek világát: elismert és nem elismert, fontos és nem fontos szövegek világára, persze teli ellentmondásokkal. Ebben a világban megalapozódhat néhány író, irodalmi alkotás hírneve, más alkotók és alkotások pedig megkérdőjeleződhetnek.

Hogyan járhatná be ezt az utat, mondjuk, Orsós Jakab *Gyökerezés* című könyve? Ha bekerül az oktatás folyamatába, akkor a magyar irodalom részeként az elismert, fontos kategóriába kerül, és lenne esélye hatni a gyermekek nagy hányadára, de ha nem, akkor a kevésbé fontos oldalára kerül az irodalomnak, és csak később lesz módja hatni, sokkal kisebb számú embert érintve meg. Könnyen előfordulhat, hogy úgy éri el egy beás fiatal a 18. életévét, hogy nem találkozik roma íróval, roma irodalmi művel olyan formában, hogy azt gondolhatná: létezik élő roma (magyar, cigány vagy beás nyelven) irodalom, ami fontos része a mai irodalomnak. Az is elképzelhető, hogy úgy nő föl, hogy nincs fogalma egyetlen beás íróról és a magyar nyelvű beás irodalomról sem.

A másik úton, a sors kisebb-nagyobb ösvényein jobban áll Orsós Jakab ügye. Sokan tudatosan terjesztjük az írásait, rendezvényeken is foglalkozunk vele. 2005-ben például már harmadszor szerveztük meg az Orsós Jakab Napot a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtárban. Ma már a roma nemzetiségi napok kötelező részét képezik ezek a találkozók, mindig nagy sikerrel, de összességében kevés hatással. E találkozókön ugyanis a helyi (ez esetben dél-zalai) roma társadalomnak mindig ugyanaz a kis szelete vesz részt, az összejövetelek sokszor válnak belterjessé, egy szűk roma vagy egy szűk nem roma szakmai közösséget érintő rendezvénnyé. A legszomorúbb az, hogy azok, akiknek épp a romákkal való kapcsolataiban lenne fontos az a tudás, amely Orsós Jakab szociográfiai igényű leírásaiból kihámozható, alig vannak jelen. A szakmai érdektelenség okát én a pedagógusképzésben és a szakmát érintő kontrasztelekciós folyamatokban látom, s nemcsak a roma kultúrát érintően, hanem általánosan.¹⁵

¹⁵ Rendszeresen részt veszek a történelemtanárok szakképzésein vagy irodalmi műveket elemző előadásokon, s itt szembesülök azzal, hogy a pedagógus kollégák elemnyésző hányada van jelen az elsősorban az ő szakmai fejlődésüket szolgáló rendezvényen.

Ezek az irodalmi estek úgy adják kézbe a roma kultúrában létrehozott irodalmat (akár magyar, akár beás, akár cigány nyelvűt), hogy feltételezik az önálló megismeréshez (olvasás, feldolgozás, értelmezés, továbbgondolás) szükséges képességeket és az iskolában megtanulható háttérismereteket, valamint a helyi kultúra és a cigány kultúra általános ismeretét. Ugyanakkor bővebb, egyénibb háttérrel adnak a műnek, az alkotónak, mint az iskola. Előnye és veszélye ez egyszerre ennek az útnak. Előnye, hogy mindenki megalakozhat benne saját viszonyát az író művéhez, kedvet csinálhat hozzá, divatot csinálhat belőle olyan dinamizmussal, amilyenre az oktatás nem képes. Veszélye viszont a túl szabados értelmezés, illetve a manipulatív használat. Példaként csak azt említem: Orsós Jakab vagy Lakatos Menyhért írásait úgy is kézbe lehet adni, hogy értelmezési szempontként a szegény sorsot adjuk magyarázatul hozzá, de úgy is, hogy a haladást meg a találékonyságot. Így vagy úgy olvasva mást-mást taníthat ugyanaz a történet az olvasójának.

A két út kereszteződése, ha az iskolában is megjelenik Orsós Jakab. Ez azonban nem valódi, egymásra rávetülő utak kereszteződése, hiszen amíg Orsós Jakab élt, elsősorban nem az írók hívták meg a pedagógusok, hanem azt a cigány embert, aki szegénysége, kulturális hátrányai ellenére a magyar társadalom megbecsült alakjává tudott válni szorgalma, alkalmazkodóképessége, tehetsége és szerencséje révén. Tehát nem az irodalom Orsós Jakabja jelent meg az iskolák osztálytermeiben, hanem a szociális felemelkedés emberi mintája. Nyilvánvalóan becsülendő ez a hozzáállás is, azonban sokszor ezzel a gesztussal „le is volt tudva” a cigány irodalom kérdése, több esetben alig-alig került elő maga az irodalom is. Ezt erősíti az a tény is, hogy mióta Orsós Jakab meghalt, tudtommal már nem, sőt az utolsó, betegségekkel terhelt éveiben sem rendeztek a zalai iskolákban az írásaival foglalkozó napot. Több iskolában is kezdeményeztem a témát, de az erre fordítható szabad órakeretek az egymással a minél jobb felvételi és beiskolázási arányokért küzdő iskolák nagy tanulási-tanítási versenyében valahol elvesznek, s erről – úgy látom – legkevésbé a pedagógusok tehetnek.

Kik járják ma be ezeket az utakat, kik járnak Orsós Jakab nyomában? Vidékünk általános és középiskoláiban Choli Daróczi József versei, Szécsi Magda és Lakatos Menyhért meséi, Bari Károly költe-

ményei és népköltészeti fordításai (cigány nyelvről), Rostás-Farkas György meséi fordulnak elő rendszeresen, de elsősorban iskolai vers- és prózamondó versenyen, sokkal kevésbé tanítási órákon. Nagykanizsán és a cigány népismereti oktatást vállaló, a tanulók nagyobb hányadát a helyi cigány közösségből toborzó iskolákban a népzenei hagyományörzés mellett a mesék feldolgozása hangsúlyos, de a jelentősebb irodalmi alkotások csak ritkán kerülnek a repertoárba. Ennek az is oka, hogy a roma gyermekek saját kulturális közegének problémáit is ilyen órák keretében próbálják feldolgozni, így sok esetben a kulturális ismeretek átadása helyett a szociális jellegű ismeretterjesztés kerül előtérbe. Ezt sem szabad megítélni, egyszerűen jónak vagy rossznak gondolni, hiszen létező igényt elégít ki, viszont a pedagógiának ezzel a tendenciával is foglalkoznia kell. Én abban látom a megoldást, ha kialakul a roma népességre és hagyományaira szabott tanterv és módszertan, és ez megjelenik a pedagógusképzésben is. Tehát ha nemcsak a heti 1–2 óra cigány népismereti oktatásban, hanem a társadalomtudományos műveltségterületek oktatásában (különösen a „magyar irodalom”, az ének-zene, a képzőművészet oktatásában) is minél több ponton megjelenik a cigány népismeret. Sokat segítene, ha Kodály Zoltán és Rácz Aladár, ha Kosztolányi Dezső és Bari Károly, Paál László és Péli Tamás, a magyar jobbágy és a cigány vándorkovács együtt jelennének meg az oktatásban.¹⁶

Sok-e vagy kevés ennyi ismeret a roma kultúráról? Sok is, hiszen más magyarországi etnikum nép- vagy műköltészete még ilyen arányban sem jelenik meg az oktatásban. Kevés is, elsősorban azokban az iskolákban, ahol a roma tanulók száma nagyobb a nem roma tanulókénál, sokkal több alapértéket ismerhetnének meg a cigány irodalomból, köztük talán épp Orsós Jakab írásaiból, mint az ő világtól távolabb eső más irodalomból. Nem azt tartom lényegesnek, hogy mennyi roma alkotás jelenik meg, hanem azt, hogy rendszeresen legyenek jelen a cigány mesék, dalok, Lakatos Menyhért,

¹⁶ Megjegyzem, nem tartom elégségesnek a magyarságról szóló ismeretek arányát sem, főleg a művészetoktatás és az irodalom terén, ráadásul majdnem teljesen hiányzik a alsó és középfokú oktatásból a kortárs magyar irodalom (és vele együtt a kortárs cigány irodalom is)!

Osztóján Béla, Balogh Attila, Orsós Jakab és mások írásai, nemcsak a kisiskolás korban, hanem a felső tagozatos, a középiskolás tanrendben is.

Orsós Jakab is olyan alkotó, akinek hatása nem akkor volt legnagyobb, amikor legjelentősebb írásai születtek, a szocializmus keretei közt és rendjétől szabottan, hanem most, amikor a dél-zalai, dél-somogyi, baranyai beás közösségek első generációk értelmisége vonatkoztatási pontokat és értelmiségi mintákat keres önmaga erősítésére és hitelesítésére az őt körülvevő nem roma társadalomban. Most kezdi keresni őt a romákat nevelő, segítő pedagógus és a könyvtáros is, hiszen kevés olyan beás közösségből indult személyiséget tud felkutatni és felmutatni, akinek alkotásait könnyen adaptálhatja a tanítandó, átadandó ismeretek közé. Ez nem azt jelenti, hogy nincs szép számmal követendő roma személyiség, de többségük nem hagyott maga után olyan sok írást, mint Orsós Jakab.

Néhány példát hadd említsek: az 1963-ban Görgetegen (Somogy megyében) született, Tolnába, majd Baranyába került, 1999-ben tragikus balesetben elhunyt iskolateremtő *Bogdán János* pedagógus, a Gandhi Gimnázium alapítója (és a nagykanizsai Bogdán János Cigány Közösségi Ház névadója) nagyon keveset írt. Az olvasáskultúra szempontjából viszont múlthatatlan érdeme a Gandhi Gimnáziumban meghonosodott lovári és beás nyelv oktatása és az ennek kapcsán létrejött beás nyelvű fordítói műhely létrehozása.

Említhetném *Bogdán Bélát* is, aki 1949-ben született a Somogy megyei Szentán, és 55 éves korában 2005-ben hunyt el. A korábbi kormányfőtanácsos 1997-től pedagógusként a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola igazgatójaként dolgozott. Sokszor, sokan mondogattuk közös rendezvényeinken, hogy olyan izgalmas, érdekes szemszögből látja a magyar cigányság ügyét, hogy érdemes volna ezeket a gondolatokat leírni. A válasz mindig az volt: írjátok le ti, nekem elég, ha elmondom. Ennek ellenére két tanulmányt is írt, az egyik a *Féltünk* című tanulmánykötetben¹⁷ jelent meg, a másik a *Régió* című folyóirat 1993/1. számában „A cigány kisebbség rendszerváltás utáni helyzete a változások tükrében”¹⁸ címmel. Az olvasáskultúra

¹⁷ Nagy (szerk.) 1993.

¹⁸ Bogdán 1993.

szempontjából azonban jelentősebb az a tevékenysége, melyet a roma gyermekek olvasóvá nevelése kapcsán folytatott az 1980-as évektől a zalai életmód- és olvasótáborok szervezésével. E táborokban a gyermekek a kultúra minden területével foglalkoztak, így az olvasással is. A táborok gyakori vendégei voltak az írók, költők, köztük Szécsi Magda és Orsós Jakab is, és a rendszeres könyvtárlátogatás része volt a heti programnak. Az irodalmi alkotások ötletgazdag feldolgozása is mindig hozzátartozott a táborok életéhez. E táborok kapcsán – az itt összegyűlt fiatal roma értelmiség segítségével – kulturális egyesületek, csoportok alakultak a rendszerváltást megelőző fél évtizedben.

EGY „KÖNYVES” ROMA CSALÁD NAGYKANIZSÁRÓL

A magyar olvasáskultúra nem ismer sok roma könyvkiadót és könyvkereskedőt, s valószínű, hogy ennek a foglalkozásnak nagyobb arányú gyakorlásához hosszabb időre van szükségük még a magyarországi cigány közösségeknek. Azonban cigány alkotók magánkiadásai, illetve roma civil szervezetek, kulturális egyesületek által kiadott művek már léteznek, ezek árusítását pedig jobbra maguk a szerzők végzik. A könyvkereskedés is megindult, elsősorban a használt-könyv-kereskedés területén. Nem mondanám antikvár kereskedésnek ezeket a vállalkozásokat, mert elsősorban nem a nagy értékű, hanem a keresett, divatos irodalom forog, és a kereskedők szakismertete is ehhez igazodik.

„Érdekes fejlemény, s úgy tűnik érint néhány nagy létszámú családot Zalában a „könyves” foglalkozás megjelenése. A családfelek ezekben a családokban az ócskapiaci kereskedésük repertoárjában a könyvet is szerepeltetik, könyvet vesznek, adnak el, cserélnek be másra. Számunkra azért érdekes, mert az árus családtagok bele-beleolvasnak a stand mellett egy-egy érdekesebbnek tetsző műbe, a szebb kivitelű mesekönyveket ajándékba kapják a gyermekek, egyáltalán, bekerül a könyv – s már nem csak mint eladandó termék – életük körforgásába. Nagykanizsán nyolcan váltak így rendszeres könyvtárhasználóvá.

A velük való kapcsolat a könyvtár számára is előnyös, mert egyfelől segítenek a fölös példányok újraértékesítésében, másfelől árult

állományait időről időre áttekintve a könyvtár fellelhet még gyűjteménye számára értéket jelentő, beszerzendő régi kiadványokat. Vannak, akik papírgyűjtő munkájuk közben vagy a MÉH-ben lelnek olvasnivalókra. Eddigi tapasztalataim szerint mindannyiukra jellemző, hogy először mindent elolvasnak válogatás nélkül, majd le-tisztul olvasói profiljuk, egy-két témát, szerzőt keresnek” – írtam röviden erről a témáról a *Könyv és Nevelés* 2005/1. számában. Most, hogy „látva lássuk” magát a folyamatot, bemutatok egy könyvvel kereskedő és élő családot.

A család mindennemű használtcikk adásvételével már több mint ötven éve, két nemzedék óta foglalkozik, s úgy tűnik, épp most fog megszakadni ez a hagyomány, mert a fiatal munkába állók más, részben értelmiségi pályákat találtak maguknak. Tizenkét éve kezdtek el véletlenszerűen könyvek adásvételével is foglalkozni, azóta a vasárnapi bolhapiacok rendszeres árusai lettek. A szülők már nyugdíjasok, régebben is csak keresetkiegészítés miatt árultak könyveket. Gyermekük középiskolát végeztek, diplomázott fiúk ma a Zala Megyei Munkaügyi Központban dolgozik.

Az első adag könyvet a ruhanemű mellé a családi könyvtárból vették ki (betegség miatt anyagi kényszerűségből) árulni, leányuk már nem olvasott könyveit, majd elkezdtek használt könyvet vásárolni. Elsősorban hagyatékot vettek meg, repertoárjuk is széles volt. A drágább könyveket eladják nagyvárosi antikváriumoknak (Pécs, Budapest), a kanizsai bolhapiacra a kisebb értékű könyveket teszik ki. Családi vállalkozás: férj, feleség, nagyobb lány árul, és szükség esetén beszáll egy-egy rokongyerek. Jelenleg (2007-ben) 4500 darab könyvük van, melynek harmadát, körülbelül 1500-at forgatják a bolhapiacon. Tapasztalatom szerint vasárnaponként (velük beszélgetve figyeltem meg az üzletmenetet) nagyon hullámzó az érdeklődés: 15–70 eladott könyv között mozog. A vásárlók összetétele vegyes, magyar és roma közösségben élő egyaránt vásárolt (természetesen senki sem firtatta a vásárló etnikai hovatartozását, de a vevők többségét ismertük). Sok esetben vásároltak iskolai kötelező és ajánlott irodalmat és divatos lektűrt (romantikus regényeket a két világháború közötti íróktól és krimiket). Jelentős volt a tudományos népszerűsítő könyvek forgalma is, de itt már a gyűjtői vásárlások is megjelentek (például a Szivárvány vagy a Magyar História sorozatok

köteteit keresték a leggyakrabban). Ma már nehezen hozzáférhető szakirodalom is gazdára talált a közvetítésükkel. A nagykanizsai bolt-
hapiac látogatóinak többsége idősebb férfi, ők kevesen vásárolnak
könyvet, viszont azon kevesek rendszeresen és nagyobb összegért,
mint a nők. Esetükben a történelemtől szóló könyvek a legkelen-
dőbbek, s megfigyelhető, hogy a könyv műfaja nem szempont a vá-
sárláskor, csak a történelmi korszak. Így vannak, akik csak a közép-
kor, vannak, akik csak a második világháború iránt érdeklődnek.
Jelentős az érdeklődés a kommunista irodalom, Lenin és Sztálin
művei iránt is ebből a körből.

A vásárló–eladó kapcsolatokban tapasztalatom szerint nincs etni-
kai elem, nem befolyásolta a vásároltakat, érdeklődőket az, hogy az
eladó roma, vagy sem. Az ár és a vásárlási szándék (úgy érkezett a
standhoz, hogy akar-e venni, vagy sem) határozza meg leginkább
azt, hogy vesznek-e könyvet.

A könyvvel való foglalkozás hatása jelentős volt a család életében.
Elmondásuk szerint sokkal több könyvet olvasnak most, mint koráb-
ban, bár fiatalkori ízlésük nem sokat változott. Jelentősen nőtt isme-
retük az írók, könyvsorozatok, regénysorozatok tekintetében. El-
mondásukban semmilyen túlzást nem tapasztaltam, magam is akkor
figyeltem fel a család könyvszeretetére, amikor egy piacon árult mű
(egy Merle-regény) folytatását keresték a Halis István Városi Könyv-
tárban, hogy tovább olvashassák a sorozatot. Kisebb lányuk (közép-
iskolás), idősebb lányuk, unokájuk, diplomázott fiúk rendszeres
olvasója könyvtárunknak, kisiskolás unokájuk szívesen jár szava-
lóversenyekre. A könyvtári kölcsönzést a gyerekek, most többnyire
az unoka végzi.

Otthon gyorsan változó, egy-két ezres könyvtáruk van, az elolva-
sott könyv hamar a vászonra kerül. A könyvekre fordított költséget
nem tudják megmondani, hiszen sok esetben az árulni való könyv-
ből olvasnak el egy-kettőt.

Olvasnivalóik a divat szerint alakulnak, a hölgyek elsősorban a di-
vatos krimiket szeretik, nagy kedvencük Robin Cook, Danielle Steel,
de kedvelik a Merle-könyveket is. A családfő inkább a Nemere- és a
Rejtő-könyvek kedvelője. A diplomás fiú elsősorban szakkönyveket
forгат. A családba tehát végérvényesen betört az olvasás, bár napja-
inkra csökkent az olvasott könyvek száma, és az olvasás intenzitása

visszaesett a kábeltévé műsorkínálatának hatására. Ahogy a családfő mondja: „Amikor nem volt tévénk, meg csak fekete fehér, minden nap olvastam valamit. Most már elég, ha belenézek az újságba, sok a jó műsor, meg nincs idő rá.”

Nagykanizsán ma három nagy könyvkereskedés van, de nincs antikvárium, így a bolhapiaci könyves stand az egyetlen hivatalos formája a használtkönyv-kereskedésnek.

OLVASÓ ROMÁK ÉS OLVASÁSSAL KAPCSOLATOS JELENSÉGEK SOMOGYBÓL ÉS ZALÁBÓL

Olvasni pedig kell! A latin szólás átformált idézésével azt kívánom jelezni, hogy a magyarországi romák számára is világos: az olvasástudás, az értő olvasás elengedhetetlen feltétele az egész roma társadalom előbbre jutásának. Közhely volna ez a megállapítás egy a műveltséget magától értetődően használó világban, de ma, amikor számos kulturális „versenyszámban” is küzdenek tájak, országok, régiók, kultúrák, etnikumok, nem az. S ebben a versenyben az etnikumok egészének részt kell vennie, tehát a cigányság iskolapadból már kikerült rétegeinek, csoportjainak is.

Most olyan folyamatokat említek minden bővebb értelmezés nélkül, melyek által a dél-zalai cigányság nagyobb csoportjai válnak, válhatnak olvasóvá, illetve melyek során a magyar társadalom újabb rétegei találkoznak az írásos roma kultúrával.

A felnőttoktatás hatása

A fiatalokat a tanulás viszi a legközelebb a könyvhöz, de a középnemzedéket is. A roma középnemzedék (20-30 évesek) körében a felnőttoktatás hatására jelentősen megnőtt a könyvtárlátogatók száma. Sajátosság a roma kultúra szempontjából az, hogy a roma társadalomról a nem romák által írt könyveket, amelyekből tanulni kell, nehéz szívvel teszik vissza a polcra az olvasók. Idézek néhány mondatot, melyet a polcok mellett csíptem el: „Nehéz szembenézni az igazsággal meg az előítéletességgel. Egyformán nehéz.” „Azért nem olyan rossz cigány-

ként?!” „Én nem érzem magunkat csódtömegnek.” „Nem mindig értem, amit a magyarok írnak.” Természetesen nem az író nem cigány volta, hanem a szaknyelv nehézsége okozza leginkább a meg nem értést, idegenkedést. Megfigyelhető, hogy a tanulás okán a könyvtárba lépett olvasó hamar felfedezi a könyvtárat, a számára addig idegen, izgalmas környezetet, a könyvet és az internetet (együtt). Sokuknál éppen a továbbtanulási kényszerhelyzet (például a megélhetést is biztosító oktatási programok) segítik a könyvtár küszöbének átlépését. Olyan közösségekben (szegényebb falusi magyar közösségek mellett élő roma családok esetében), ahol az írásbeliség sokkal kevésbé elismert, mint a kétkézi munka (melyhez amúgy nem jutnak hozzá), hivatkozási alap is egy-egy megélhetést is biztosító tanfolyam.

Van még egy örömdetes hatása a felnőttképzésnek, főleg a roma programok képzéseinek: a képzésekben részt vevő nem romák megismerkednek a roma kultúrával, tanulótársaik életével, s nő a helyi cigány közösség presztízse. Pogányszentpéteren (Somogy megye) például a fakitermelő tanfolyam alkalmával (ahova szomszédos somogyi falvakból, Véséről, Iharosból, Iharosberényből is érkeztek képzettek) amellet, hogy – egy kivétellel – megszerezték a szakmunkás bizonyítványt, ez a tanfolyam a helyi többségi társadalom számára is bebizonyította, hogy a térségben élő romák képesek tanulni, dolgozni, s így a tanfolyam jelentős társadalmi eseményé is vált.

Cigány és beás nyelvtanulás felnőtt fejjel

Az utóbbi esztendőkből több fiatal felnőtt roma próbálkozott megcsaládja anyanyelve visszatánulásaával, de megnőtt a romani vagy a beás nyelvet főiskolai tanulmányok során megismerők száma is. Ugy érzem, ehhez képest kevés a jó minőségű irodalom, fokozottabban kell hagyatkozniuk a könyvtáraknak az internetes elérésre, és jobban meg kell ismerniük a romani nyelvű és a beás nyelvű irodalmat.

Már említettem a garabonci (Zala megye) beás testvérpár kezdeményezését. Jelenleg Nagykanizsán nemcsak a beás nyelv, hanem a lovári tanulása is folyik, az előbbi a Halis István Városi Könyvtárban, utóbbi a Pécsi Tudományegyetemnek a Bogdán János Cigány Közösségi Házban található nagykanizsai képzőhelyén folyik. Közös e

két tanfolyamban, hogy oktatói pécsiek, s tudomásunk szerint nincs is Nagykanizsán oktatásra alkalmas végzettséggel bíró beás vagy cigány nyelvtanár.

A két képzés abban különbözik leginkább, hogy míg a beás tanfolyam résztvevőinek fele saját anyanyelvének irodalmi nyelvét tanulja, s néhányuknak esélye van felső fokú nyelvvizsga letételére, addig a lovári tanfolyamra túlnyomó többségben nem cigány anyanyelvűek járnak: beások és magyarok. Érdekesség, hogy egy fő mind a két képzésre jár, öneki beás az anyanyelve, bár a hétköznapiak során ritkán használja azt. Mindkét képzésnek van olyan magyar hallgatója, aki munkája és felsőoktatási tanulmányai miatt végzi a tanfolyamot. Öröndetes ez a fejlemény, mert így újabb gyümölcsöző roma–nem roma partnerkapcsolatok alakulhatnak ki.

Olvasási szokások átvétele munkanélküli magyar közalkalmazottaktól

Dél-Zalában a roma politikai szféra, a választási küzdelmekben is részt vevő civil egyesületek egyre több diplomás, a közszféra átalakítása során munkanélkülivé vált valamikori közalkalmazottat foglalkoztatnak. Sokuknak azelőtt nem volt kapcsolatuk roma közösséggel, sőt volt bennük távolságtartás is, amit a megélhetésért vívott harc letört ugyan, de ami rendszerint e szervezetekben végzett első munkaheteikben konfliktusokat is okozott. Érdeemes volna e bonyolult léthelyzet tanulságait szociológiai és pszichológiai szempontból is vizsgálni, de most csak az olvasáskultúra szempontjából tehetünk megállapításokat. A legfőbb eredmény, hogy olvasási mintákat vittek a velük érintkező roma közösségekbe, s elkezdtek romákról szóló irodalmat olvasni, illetve munkájuk kapcsán könyvtárhasználókká váltak.

Milyen új olvasási mintákra gondolok? Az újságolvasás, a divatlapok az együttes munka során kerültek be az érintett roma családok nőtagjainak olvasmányai közé a divatos romantikus irodalommal együtt. Ők kezdték el az olvasott hírek megbeszélését is divattá tenni.

A MOZGÓKÖNYVTÁRI ELLÁTÁS HATÁSA A KISTELEPÜLÉSEK ROMA LAKOSSÁGÁRA

A Halis István Városi Könyvtár 2005 őszétől kezdte meg új típusú, a kistelepüléseken is minden központi könyvtári szolgáltatását biztosító mozgókönyvtár ellátását. A zalai kistelepülések jó részén jelentősen megnőtt a roma lakosság száma, s ez a beiratkozott olvasók számarányán is látszik. 2007-ben a Halis István Városi Könyvtár 13 kistelepülésen szolgált heti rendszerességgel. E tizenhárom zalai település roma közösségei közül Pat lakosságának roma közössége látogatja legnagyobb arányban a könyvtárat. (A település roma lakosságának többsége beás, de van „zenész” [romungro] és a lovárit beszélő „kolompár” cigány család is a könyvtár olvasói között. Ezeket az elnevezéseket a magyar és a beás lakosság egyöntetűen így használja.) Balatonmagyaródon az ottani iskolába járó zalakomári kisiskolás korú cigány gyermekek (majdnem mindegyikük beás családból való) teszik ki az olvasók 20%-át. Börzöncén, Kacorlakon, Kerecsenyben is járnak a cigány családok az ottani könyvtárba. Örövendetes fejlemény, hogy a romák családotól, szülőkkel, néhol nagyszülőkkel együtt járnak könyvtárba, egymást is szoktatva a könyvtárhoz. Paton megfigyelhető volt e folyamat: az idősebbek elfogódottsága, félelme egyre csökkent, egyre többféle dokumentumot kölcsönöztek: előbb csak audiovizuális dokumentumokat, ma már sok olvasnivalót is. Számukra a sok új könyv, elsősorban a mese-könyvek és ismeretterjesztő könyvek jelentik a nagy újdonságot, s miután nem alakultak (alakulhattak) ki előítéleteik szerzőkről, műfajokról, másoknál nyitottabbak a könyvtárosok ajánlataira. Volt olyan család, ahol a falu könyvtári ellátása csak segítette az olvasás ügyét, gyakoribbá és változatosabbá tette az olvasást, de volt olyan is, ahol a mozgókönyvtári ellátás által teremtdött meg az olvasás maga mint családi esemény. (Az első hazavitt könyv élményével és a visszaviteléig tartó félelemmel, hogy vigyázni tudunk-e rá). Így vált egy alapvetően etnikai jelleget nem tartalmazó könyvtárszakmai kistérségi kezdeményezés a dél-zalai roma társadalom egyik jelentős kulturális innovációjává.

Kedves Olvasóim! Írásom csak szemléltetése annak, hogy a roma olvasáskultúra, roma szereplőkkel, milyen sokszínű, izgalmas világ. Érdemes vele, velük közelebbről is megismerkedni. S talán jó kezdés erre Orsós Jakab önéletírása: „Kilenc éves koromig vándoroltunk egy ócska szekéren...”

HEGEDŰS PÉTERNÉ

**„NINIVE” könyvtári szakkör
a vásárosnaményi Eötvös József Általános
Iskolában
(1976–2007)**

„Mindenki egyenlő, de nem egyforma.”
Patricia Broadfoot

A pedagóguspályámon eltöltött négy évtizedből immáron harmincöt éve tevékenykedem könyvtárosként. Harminc éve vezetek könyvtári szakkört.

Munkámban voltak „árnyas” időszakok, de többnyire „napsütötte”, boldog együttlétekre emlékszem vissza.

Sok évvel ezelőtt történt, hogy az iskolavezetés engem „szemelt” ki a könyvtári szakkör vezetésére. Gyorsan megkedveltem a munkát, amiben szerepe volt annak is, hogy az akkori városi könyvtárigazgató megértette velem ennek a csodálatos feladatnak a kimeríthetetlenlenségét, a könyv, az olvasás szeretetének a terjesztését.

A könyvtár egy olyan színhely és eszköztár, amely alkalmas az ismeretek alkotótevékenység útján való elsajátítására, a kultúra értékeinek megismerésére, megszerettetésére. Az iskolai könyvtár akkor tölti be a feladatát, ha a tanulók az iskolai tanulmányaikat követően is igénylik önmaguk szellemi fejlesztését, hogy kutassák az igazságot, keressék a szépet, és akarják tenni a jót életük végéig. „Legyen a könyvtár az emberség háza, ahol előbb érjenek össze a kezek, mint a könyvek”, ahogy *Káposzta Lajos* esperes-plébános mondta a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 38. kecskeméti vándorgyűlésén.

Iskolánkban a könyvtárat jól megközelíthető, de a zajtól, zsvajtól elszigetelt részen alakítottuk ki, mely barátságos, hangulatos környezetet a belépőnek. A szokások kialakítása, a könyvtár fegyelmező hatása, a könyvek iránti tisztelet a tanulók magatartását is befolyásolja. A renddel együtt jár a fegyelem is. Úgy éreztem, hogy ez a két fogalom az, amely a leendő szakkörös gyerekeimet megfogta.

Az évek során szerzett sok-sok tapasztalat mellett mindig irányműm volt az a gondolat, melyet *dr. Czeizel Endre* helyettem is oly tökéletesen fejezett ki: „Időnként a szürkének látszó kavicsból is előtűnhet a drágakő csillogása.” Megértettem, hogy az iskola sokat segíthet abban, hogy eltüntesse, csökkentse a gyermekek magukkal hozott hátrányait.

Az általános iskolai szakkörök hatékonysága abban rejlik, hogy az osztályoknál kisebb létszámú gyermekközösségben, a szakkörvezető több szempontból eredményesebben tud dolgozni, nevelni. A könyv- tárostanárnak meg kell keresnie azokat a lehetőségeket, amelyek változatos tevékenységi formák lehetnek az olvasóvá neveléshez.

ÍGY KEZDŐDÖTT...

A tanév kezdetén megjelentek az iskolai csapathalon a különböző szakkörökbe hívó plakátok. Én könyvtári szakkört szerettem volna beindítani. Az első érdeklődők hamarosan jelentkeztek nálam, a könyvtárban. Megjegyezném, hogy akkoriban (a hetvenes-nyolcvanas években) az összes szakkör az úttörőmozgalom keretében működött. Az én első munkatervemet is az akkori csapatvezető hagyta jóvá.

A gyerekek kíváncsisággal teli érdeklődéssel várták az első szakmai összejövetelt.

Megbeszéltük mi lesz a szakkör célja. Tartottam egy kis közvélemény-kutatást is, hogy megtudjam, miért ebbe a szakkörbe jelentkeztek, milyen programra számítanak, mit javasolnak, mit szeretnének stb. A válaszok elég heterogének voltak, említették az olvasás és a könyv szeretetét, meg azt, hogy egyszerűen jól érzik magukat ebben a szép tiszta környezetben. A különböző posztokra is szívesen jelentkeztek, és komolyan vették a megbízatásaikat.

A könyvtári szakkör megszervezésével az volt a szándékom, hogy a közömbös tanulók érdeklődését is felkeltsem, és segítsek hátrányos helyzetük leküzdésében. A gyerekek között voltak különleges bánásmódot igénylők is, például

- a viselkedés és teljesítményzavarral küzdő, nehezen nevelhető Tóth Tamás, aki eleinte csak velem és az osztályfőnökével állt szóba;
- a látássérült (gyengén látó) Rózsa Evelin és Rézműves Lali, akiknek öregbetűs könyveket ajánlottam;
- voltak tanulási nehézséggel küszködők, akiknek gondot okozott a koncentrálás, és szociálisan és kulturálisan is hátrányos helyzetűek voltak;
- magatartászavarok miatt problémás (csavargó) Rézműves Lali;
- ellenséges, agresszív és inkonzekvens viselkedésű (engedetlen, kötekedő, támadó) Rézműves Feri és Tóth Tamás.

Elsődleges feladatomban a gyermekek megismerése volt. Szembesülnöm kellett azzal, hogy nagyon különböző személyiségek, eltérő a viselkedésük, reakciójuk, és sajátos tanulási útjuk van. Meg akartam ismerni azt is, honnan jönnek, milyenek a családi körülményeik, milyen etnikai sajátosságok és kötődések jellemzik őket. Könyvtárosként és pedagógusként egyaránt nagy a felelősségem. Igyekeztem megismerni a cigány tanulók életkörülményeit, hagyományaikat, értékeit, megérteni kulturális másságukat. Úgy tapasztalom, hogy nagyon sok pedagógusból is hiányzik az empátia, s nem gondoltak bele alaposabban, mit jelent a „mátság” fogalma.

Szakkörömben mindig voltak roma származású diákok. Először a 10-15 gyerekből még csak 2-3, majd az évek során változott az arány. Jelenleg egy nem roma származású van a szakköri tagok között.

Mottóink húsz éve változatlan:

*Mint a csillagokat a távcsövek
úgy húztam körém s egyre közelebb,
könyveken át a Világ Tényeit.*

(Szabó Lőrinc)

Szakkörünk nevében immár tíz éve szerepel „Ninive”. Megfejtése, megismerése kapóra jön a gyerekek könyvtártörténeti ismeretei megalapozásához. A szó megfejtéséhez többféle forrás is rendelkezésükre állt, történelmi térképek, földrajzi világatlások, általános és szaklexikonok. Meglepetésemre az egyik legagresszívebb tanuló kezdte nagy lelkesedéssel keresni a térképen Ninivét, majd segítségével ugyan, de felolvasta a csoportnak kiadott címszót (miközben

ugyanaz a gyermek matematika órán „botrányos viselkedésével” hívta fel magára a figyelmet).

Az első időkben tisztségeket, posztokat osztottam ki közöttük: volt Titkár, Könyvszem, Kirakatnéző, Kiállítások rendezője, Műsorfelelős, Híradós, Kirándulásfelelős, Játékfelelős, Olvasótermi ügyeletes. A titkári megbízatást olyan gyermek érdemelte ki, akit a közösség elfogadott, vezéregyéniség volt, korban is idősebb náluk. Tulajdonképpen az én helyettesem volt. Ő szervezte a szakköröket, ellenőrizte a létszámot, beszámoltatta a felelősöket. A Könyvszem feladata volt a média és az időszaki kiadványok könyvismertetéseinek figyelése. Munkája nyomán indult el a Kirakatnéző a helyi könyvesboltba, majd „Már kapható” címmel rövid könyvajánlást készített. Mindezt a Híradós segítségével, a szakköri faliújság legfrissebb hírei közt olvashatták az érdeklődők. A Kiállítások rendezőire fontos és érdekes feladat várt. Az évfordulók előtt kikeresték az állományból a témához kapcsolódó könyveket, és a legalkalmasabb résznél kinyitva, kitették a tárlókba, illetve a polcokra. Később itt kaptak helyet a legújabb, olvasásra ajánlott kiadványok is. A Műsorfelelősök tulajdonképpen együtt dolgoztak a Híradóssal, mivel az ajánlott irodalmat együtt gyűjtötték egy-egy ünnepi készülődéshez. A Kirándulásfelelősök az egyes osztályok kirándulásaihoz készítették ki az útikönyvekkel együtt az adott tájegység térképeit is. A Játékfelelősöknek pedig a szakköri foglalkozások végére kellett szórakoztató, pihentető játékokat találni a fejtörőket tartalmazó kötetekből. Minden szakköri tag vállalt olvasótermi ügyeletet is. Ezt a felelősségteljes olvasószolgálati feladatot mindannyian nagyon komolyan vették. Kettesével osztották be egymást a hét minden napjára. Feladatuk volt, hogy gondoskodjanak a könyvtári rendről, átnézzék a visszahozott könyveket, segítsenek nekem a nem szakköri tagok könyvtárhasználati szokásainak alakításában. Az esetleges firkaókat, rongálókat felelősségre vonták. Az alsós gyerekek például nagyon szeretik az állatmeséket. Ezek a kötetek nemcsak nagybetűsek (öregbetűsek), hanem szépen illusztráltak. Egyszer, amikor az egyik ügyeletes öccse hozott vissza egy mesekönyvet, a testvér rutinosan átnézte a könyvet, és döbbenten vette észre, hogy az állatokat átrajzolta a testvére. Nagyon megharagudott ő is velem együtt, és elmondta, hogy nem vette észre otthon, amikor a kicsi belefirkált a könyvbe. Ők odahaza meg-

becsülik a könyveket, vigyáznak rá, nem érti, hogyan történhetett. (Megjegyzem a gyerekek nem egyszer voltak szem és fültanúi, amikor a kedves kollégáimtól begyűjtött szakirodalmat átnézve – észrevettem a „lábjegyzeteket, oldaljegyzeteket”, az aláhúzásokról, karikázásokról nem is beszélve. Ilyenkor szokott érlelődni bennem a gondolat, hogy beiratkozom egy grafológus tanfolyamra...) Ehhez kapcsolódó friss élményem éppen a közelmúltból származik: alig „száradt meg” a könyvtári pecsét egy új könyvön, rövidesen már aláhúza, bekarikázza találtam a könyvet. Sokszor elmagyaráztam már a diákjaimnak, hogy a könyvtári könyveket sokan használják majd, s senki sem szereti, ha összefirkált, „előemésztett” könyvet kell olvasnia, arról nem is beszélve, hogy nem biztos, hogy mindenki ugyanazt találná lényegesnek, kiemelendőnek a műben, amit aláhúztak. Ezzel csak elcsúfítanak egy olyan dokumentumot, amely nem is a saját tulajdonuk.

A gyereket nevelni kell a rendre, a rendszeretetre, különösen akkor, ha otthoni környezetükből nem kapnak elég pozitív indítást erre. Könyvek összefirkálásánál, eltűnésénél igyekszem minél higadtabban, empatikusabban eljárni. Tudni akartam, milyen körülmények között rongálódott meg, illetve tűnt el a kölcsönzött könyv. Természetesen a firkálást, szakadást igyekeztek helyrehozni. Ritkán kerül sor a zsebpénzből történő kártérítésre, ami igazán érzékenyen érinti őket. A határidőn túllépőket humoros, kedves hangú felszólítással figyelmeztetjük, apellálva a kölcsönös bizalomra. Az őszinte beszélgetésekkel sok mindenre fény derül, azonban az „ügyeleteseim” nem mindig rejtették véka alá érzelmeiket, véleményeiket. Határozottan fel kellett lépnem az ellen, hogy különbséget tegyenek magyar és cigánygyerek között. Amikor a cigány tanulók többségben voltak a könyvtárban, próbálták hangsúlyozni kilétüket, hangoskodtak, gúnyos megjegyzéseket tettek, majdhogynem kizavarták a nyugodtan böngésző kisebb gyerekeket. Úgy tudtam megoldani az „ügyet”, hogy egyenrangú partnerként kezeltem őket. Figyelembe vettem hátrányos helyzetüket és életkori adottságaikat, ugyanis ők nemileg korábban érnek. A jókedv, a humor, a vidámság az életelelem, amit nem fojtok el a gyerekekben sem. Ilyenkor megjegyzem, hogy „nagyon látványosan dolgoznak a hormonjaitok”! Aztán lassan „megszelídültek”.

A szakköri munkatervünk évről évre módosult, mindig kiegészült az aktualitásokkal. Az első foglalkozáson meg szoktam kérdezni, hogy szoktak-e olvasni? A válaszokból már látom a gyerekek hajlamait: pl. vannak rendszeres olvasók, őket nem érdekli, hogyan kerültek a könyvek a könyvtárba. Vannak a hiperaktív gyerekek, akik viszont egyszerűen képtelenek hosszú ideig egy helyben ülni. Ők általában igen szolgálatkészek, szívesen segítenek mindenféle munkában, és nem riadnak vissza a fizikai munkától sem (pl. a polcok takarítása, a könyvek portalanítása, az időszaki kiadványok rendezése stb.). Ha kedvükre való könyvet találnak, abbahagyják a munkát, beleolvasnak, böngészgetnek. Nem szólok ilyenkor rájuk, mert ez már az első lépés az olvasáshoz.

Ezek a gyerekek többnyire olyan családi háttérrel rendelkeznek, ami miatt szívesen vannak a könyvtárban. Az egyik kislány például rendszertelenül evett, a szülei nem fizették ki érte a minimális tanulószobadíjat sem. Mivel nem tudtam tétlenül nézni, a konyhás nénikkel összejátszva, „beleptük” őt az ebédlőbe. Egy másik kislánnyal is alkalomadtán megosztottam az ebédemet, holott ismerem a szüleit, akik nem törődnek vele. Ez a gyerek alsó tagozatban teljesen kezelhetetlen volt. Ötödikes korában összefogtunk az osztályfőnökével, a gyerek bízott bennünk, nekünk megnyílt. Amikor hetedikes lett, már nem törődött vele az osztályfőnöke annyit, én pedig hiába kértem, hogy jöjjön, tanuljunk együtt a könyvtárban, nem jött, s most osztályt kell ismételnie.

Két félárva gyerekünk is van a szakkörben. A kislány édesanyjának betegségét, halálát követni tudtuk, az osztályfőnökével küldtem egy sírcsokrot is a szakkör nevében a temetésre. A reagálásához nem kell magyarázat. A kisfiú édesapja hirtelen hunyt el, mire megtudtuk, már el is temették. Több hét múlva jött a gyermek ismét iskolába, akkor nyilvánítottunk részvétet. A barátja nevelőszülőknél él, ő háziassabb. Mindig keres valami tennivalót. Fiú létére gyönyörűen ír. Sajnos a nevelőszülőkkel nem felhőtlen a kapcsolata. Éppen a múltkor volt egy kis eszmecsere a „mamával”. Kiderült, hogy a gyerek ott-hon alattomos, sunyi, nem segít, csak máshol. Vannak apró „füllentései”, amelyből adódnak bonyodalmak, kellemetlenségek. Az egyik ilyen esetet az osztályfőnökétől tudtam meg. Elmesélte az órán, milyen születésnapit szervezhetett otthon, megemlítve néhány

osztálytársát. A gyerekek tágra nyílt szemmel hallgatták, mivel ott sem voltak. Kiderült, hogy a gyerek egy álomvilágban él, beleképzei magát bizonyos helyzetekbe, melyeket valósként él meg. Ugyanez a fiú egy másik szakköri taggal együtt szívesen vállalt szereplést is a különféle iskolai programokon. Például a Bod Péter Könyvtárhasználati versenyen.

KÖNYVTÁRHASZNÁLATI VERSENYEK

Szakmai berkekben köztudomású, hogy a Bod Péter Könyvtárhasználati Verseny, e nemes kezdeményezés előtörténete itt a mi megyénkben, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében kezdődött 1988-ban *Zsoldos Jánosné* (a nyíregyházi Kölcsey Ferenc Gimnázium nyugdíjas könyvtárosa) szaktanácsadó vezetésével. Az ötletet az iskolákban működő könyvtárak és könyvtári szakkörök adták. Csoportokat toboroztak a megyei szintű vetélkedőre, amelyen bizonyíthatták a könyvtárhasználati ismeretek mérhetőségét, s a könyvtárostanárok rátermettségét a felkészítésben. Jelenleg is Zsoldos Jánosné irányításával működik a megyében a Bod Péter-versenyre a tanárok felkészítése. A törzsgárda 8–10 fős, általános és középiskolai tanárból áll. Aki nem versenyeztet, az zsűritagként tevékenykedik (ez a lehetőség is fennáll, hiszen nincs minden évben mindenkinek jó gyermekanyaga). 1993 tavaszán *Ugrin Gáborné* az OKSZI szakreferense felkereste Zsoldos Jánosnét, hogy vállalja el az országos könyvtárhasználati verseny megszervezését, ami olyan jól sikerült, hogy a könyvtárhasználati verseny azóta rákerült az országos tanulmányi versenyek listájára.

Szakköröseim első versenye az 1996/97-es tanévben volt. Akkor a 14 éves korcsoportból, a megyei 4.–5.–6. helyezést hoztuk el. Akkor még nem volt roma származású gyerek a szakkörben. Egy év kimaradás után, 1999/2000-ben az I. kategóriában 2. helyezést ért el egy kislányom, aki a következő évben a II. kategóriában lett 4. helyezett. Azóta a helyi gimnázium színeiben versenyez, szintén jó eredménnyel. Az eredmények felkeltették a többi gyerek érdeklődését is a szakkör iránt, izgatja fantáziájukat a könyvtárhasználati verseny is. Még „ködösek” az elképzeléseik, de miután a versenyzők elmondják

„élményeiket”, egyre többen szeretnének részt venni ezen az újszerű megmérettetésen.

2001-ben „megtört a jég”. Két roma származású, a szakkörömbé járó fiút vittem a versenyre. Kollégáim körében vegyes érzelmeket váltott ki a döntésem. A verseny helyszínén viszont örömmel és szeretettel fogadták őket gyerekek, pedagógusok egyaránt. Nem érték el dobogós helyezést, de becsülettel megoldották a feladatokat. A versenyt követő első szakköri foglalkozáson mindenki jelenlétében megbeszéltük a hiányosságokat. A versenyen részt vevő egyik fiúnak (Rózsa Jóska) a húga ma is aktív szakköri tagom. (Később visszatérnék még a kislányra, ugyanis többféle iskolai tevékenységben is részt vesz.) Folytatva a versenyek történetét: sajnos, a továbbiakban már nem voltak olyan tehetséges gyerekeim, akikkel megjelenhettem volna a versenyen. Viszont elvittem két másképpen hátrányos gyereket, akik miatt enyhe rosszallását fejezte ki a magyar szakos kolleganőm. Az igazsághoz tartozik, hogy az egyik gyereknek gondjai voltak a helyesírással is és a beszédképességgel is, ugyanis nem magyar anyanyelvű az édesanyja. A másik kislány pedig a nagymama nevelte. Ez a kislány nagyon szépen beszél, de nála is vannak hiányosságok. Csabikát szabályosan elkértem a nagymamájától, mivel aznap nem Vásárosnaményben voltunk, hanem Mátészalkán. Már a vonatozás is nagy élményt jelentett nekik. Amikor megjelentünk a versenyen, mindenkiben szeretetet ébresztettek. A versenyek után szokásom meghívni a gyerekeket egy fagyira, sütire, hamburgerre, közben pedig őszintén, jól tudunk beszélgetni.

Most változott a verseny lebonyolításának a módja, a Krúdy Gimnáziumban szerveznek a kollegák egy ún. vigaszágas versenyt a kisebb korosztályoknak 3 fős csapatok részvételével. Általában nagyon jó hangulatban, családi légkörben zajlik a találkozó. Az ilyen alkalomnak erős közösségformáló ereje van, a gyerekek átérzik a felelősséget, ami egy-egy feladat megoldásakor rájuk hárul. A szereplés hozzásegíti őket, hogy bátrabban álljanak ki a többi gyerek, és természetesen a zsűri elé, merjenek megszólalni, merjék elmondani a véleményüket az olvasottakról, merjenek kritikusan gondolkodni.

Úgy vettem észre, hogy a versenyre való készülés és a versenyzés az élményen kívül magabiztosabbá és önállóbbá tette a szakköri ta-

gokat. Érezték felelősségüket a könyvtár, a könyvek iránt. Ezek a többnyire hátrányos helyzetű gyerekek szeretnék bizonyítani, hogy ők is helyt tudnak állni. Csodálatos érzés hallani, amikor azt mondják a könyvtárról, hogy „már teljesen járatos leszek itt”, s délutánonként támaszkodnak is rájuk a tanulószobán felügyelő tanárok. Önállóan hozzák-viszik a legszükségesebb kézikönyveket, segédkönyveket, ott-honosan mozognak a polcok előtt és között. A feledékenyeket figyelmeztetik a lejáratí időpontok betartására. Az is csodálatos érzéssel tölt el, ha megkérdezik: „Hogyan lehet valakiből könyvtáros?” Úgy érzem ilyenkor, egy kevéske szerepem nekem is van a pályaválasztásukban is. Jelenleg két volt tanítványomról tudom, hogy könyvtár szakos tanár lett.

Sok olyan esemény történik egy-egy tanév során, amelyen igyekszem a szakköröseimmel megjelenni. Megragadok minden alkalmat, ahol tanulhatnak valamit, ahol „viselkedniük” kell. Ezek közül kiemelem a „Nagy könyv” játékot, amelyen lelkesen gyűjtötték a szavazatokat, figyelték a felhívásokat a következő feladatra. Miután az *Egri csillagok* lett a győztes, sikerült beszereznem öt kötetet a díszkiadásból. Felhívtam a figyelmüket a gyönyörűen illusztrált, különleges nyomtatású borítóra, amelyet kölcsönzéskor már ők vettek le a könyvről. (Arra is megkérték az olvasókat, hogy otthon csomagolják be valamivel a könyvet, hadd maradjon tiszta, esztétikus a külseje.)

Mivel a mesét is nagyon szeretik a gyerekeim, a Városi Könyvtárban szervezett Népmese Napján a szépen olvasók felolvashatták kedvenc meséiket, meghallgathattak másokat. Évekkel ezelőtt hagyomány volt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is a Gyerekkönyvhónap megrendezése. Igyekeztünk megszerezni a meghívott írók, költők műveit, így még nagyobb élmény volt a személyes találkozás. A Megyei Könyvtár és a Városi Könyvtár segítségével iskolánk szűkös anyagi lehetőségei ellenére is tudtunk vendégeket fogadni. *Pénzes Bethen* biológus íróval a Madarak és Fák Napja alkalmából találkozhattak az akvárium titkai iránt érdeklődő gyermekek. Személyisége varázsát, közvetlen, jó humorát, amellyel elmesélte élményeit a kutatásairól, sokáig nem fogják a tanulók elfelejteni. Könyveiből a városi könyvtárral közösen kiállítást rendeztünk, ő pedig szeretettel dedikálta nekünk a köteteit. A berlini állatkert óriás akváriumában készített videofilmjével gyorsan felkeltette a gyerekek érdeklő-

dését a könyvei iránt is. Az akváriumot tartó gyermekeket „kis kollégáim”-nak szólította, és ellátta őket hasznos, gyakorlati tanácsokkal.

A másik kedves vendégünk, *Nógrádi Gábor* újságíró volt, akit a Tisza-partján fogadtunk csodálatos környezetben. Itt ismerkedtünk meg egyik legkedvesebb könyvével, a *Segítség, ember!* című abszurd humorral átszótt művével. Előtte beleolvastunk néhány kötetébe, melyek közül a nekem a kedvencem a *Segítség, ember!* címűből, a nyúl védőbeszéde, panasza, mivel nekünk is volt egy Fül Elekünk és később két Bogyókánk is otthon. Róluk hosszasan és többször kellett mesélnem a szakkörösöknek, fényképekkel illusztrálva tetteiket. A gyerekek leheveredtek a plédekre, közben szólt a zene – de nehéz az iskolatáska... – és az egyik kislány guggolva, dúdolva ringott a ritmusra, közben jót nevetett a humanizmus–nyulamizmus szójátékon. Természetesen nem sokat használták még az előző kifejezést, de a történet végére megértették, mert közösen megbeszéltük a hallottakat. Az íróval a későbbiekben is még többször találkoztak, és ezek a hátrányos helyzetű, többnyire cigány gyerekek mindannyiszor csodálatosan viselkedtek. Az egyik cigány kisfiú tette fel a legelső kérdést, amiért jutalmul az írótól megkapta a legújabb kötetét a nevére dedikálva. A gyerek megilletődött arcán a boldogság és a könyv iránti szeretet tükröződött. Természetesen mi is megdicsértük és gratuláltunk. Jutalma: 8 nap Ibrányban.

OLVASÓTÁBOR

Hogy mit jelent Ibrány? Most már csak álmot! Csak az a gyermek és könyvtáros tudja, aki a nyári szünidejéből 10 napot eltöltött ezen a gyönyörű, vadregényes Tisza-parti részen. A táborban is „vegyes” volt a gyermekanyag: nekem többnyire a berkeszi gyermekotthonosok voltak a csapatom tagjai. Velünk volt Nagy Attila olvasáskutató drága barátunk, „benszülött” pesti gyermekeivel és az én két vidéki fiam. Nagyon jól megértették mindannyian egymást. A 15 éven át működő olvasótábor élményeit, fontosabb eseményeit, színes, gazdag történéseit Gosztonyi Tibor ibrányi kollégánk visszaemlékezéseiből bárki megismerheti.

MOLYOLÁS A KÖNYVMOLYKÉPZŐBEN

Néhány éve bekapcsolódtunk a Jonatán Első Országos Könyvmolyképző programjába, mely egy országos levelező játék. Esélyünket már majdnem a játékba történt benevezéskor elvesztettük, ugyanis tagdíjat és nevezési díjat is kellett fizetni. Mivel az én gyermekeim családi háttere közismert volt számomra is, igyekeztem valahogy úrrá lenni a helyzeten. Nem szerettem volna, ha látják, hogy megfutamodom vagy feladom. A véletlen is segített, meg az én jövő-menő természetem is, hogy megoldódtak a gondjaink. Az őszi szakmai továbbképzésünk a budapesti Városmajori Gimnáziumban volt, ahol a Jonatán képviselői is megjelentek, ajánlva programjaikat és a kiadványaikat. Gondoltam egy merészet, bemutakoztam nekik, és elmondtam, milyen nehéz körülmények között élnek nálunk a gyerekek. Kértem, adjanak tagdíjmentességet a gyermekeimnek. A képviselőjük megígérte, amint visszatér Szegedre, megbeszéli a lehetőséget főnökeivel. Nem kellett sokáig várnunk, mert rövidesen megérkezett a jelentkezési lap, egy kedves hangú levéllel, melyben közölték velünk, hogy csak a nevezési díjat kell befizetnünk, és megkaptuk a tagdíjmentességet. Azóta minden évben részt veszünk ebben a csodálatos játékban, köszönet és hála a megértő, gyermekszerető szervezőknek, akik lehetővé tették, hogy a mi gyerekeink is részt vehessenek a megmérettetésen.

A játék családias hangulatára jellemző a gyerekek megszólítása. Az első levélben – a jelentkezési lapon – külön rovat is van erre. Nekem különösen szimpatikus ez a megoldás, ugyanis én is csak a keresztnévükön szólítom a gyerekeket, bensőséges, emberi kapcsolatunkat jelezve. Itt maguk a gyerekek szabhatták meg a megszólításukat. Minden forduló feladatához kedves hangú levelet, apróbb ajándékokat is kaptak, amit mindig türelmetlenül vártak. Alig küldtük el a megoldásokat, néhány nap múlva már kérdezték: „Nem jött még meg a Jonatán?” Néha már türelmem határán voltam, ilyenkor csak annyit mondtam: „Aki még egyszer megkérdezi...” Ilyenkor kórusban a válasz: „nem tudom, mit csinálok vele!” Természetesen kuncogás volt a vége. A gyerekeket elsősorban az ajándék motiválta. Igaz, hogy csak kis apróságokat kaptak, rágógumit, naptárat vagy egy nagyon várt kis éjjeli lámpát, de mégis sze-

mélyre szólók voltak. Sajnos, már nincsenek külön ajándékok, a Jonatán-kártyáknak pedig itt a környékünkön nem sok elfogadóhelye van. Minden évben küldünk mi is javaslatot a központba, de a beregi rész még mindig nagyon messze van a fővárostól, holott mi is büszkélkedhetünk értékes látnivalókkal, üdülőhelyekkel.

Mit jelent a szakköröseimnek a Könyvmolyképző a szakköri programon belül? Néhány véleményt, gyermeki építő kritikát tolmácsolnék.

„Könyvmolyképző – aki bújja a könyveket.” A könyvek közt jól érzem magam, mert csend és rend van. A gyerekek, akik körülvesznek nagyon kedvesek. A könyvtáros néni nagyon rendes. Nagyon szeretem a játékos feladatokat az olvasmányok miatt. Már rendeltem egy jó könyvet a Jonatán Könyvfutártól” (Enikő, 7. o.).

„Én nagyon szeretem a könyvtárat! Mert amikor bejövök ide, akkor nagyon nyugodt vagyok a könyvek közt! Jelentkeztem a könyvtári szakkörre. Azt hittem, hogy itt csak olvasni és olvasni fogunk, de rájöttem, hogy nagyon jó itt. Játékos feladatokat, versenylapokat csinálunk. Le kell ezeket osztályozni. Én 4-est adtam, mert észterő volt. Jutka néni segít nekünk, és nem tesz kivételt közöttünk. Én szeretem a könyveket, de nem mindig szeretem olvasni őket. Mi nagyon szeretjük a vitrint átrendezni!” (Evelin, 6. o.)

(Ő az a gyengén látó kislány, aki az öregbetűs könyvekkel kezdte az ismerkedést a könyvtárral, és akinek a bátyja is szakkörösöm és versenyzőm volt. Az Alapfokú Művészeti Oktatás, Képzőművészeti Tagozatára jár. Rajzszakos kolléganőm szerint őstehetség – a kultúrájából fakadó emocionális megközelítés jellemző a munkáira. Tagja még a „Remény” színjátészó-, illetve a „Csillag” bábszakkörnek is.)

„Itt a szövegértés a feladat! Olyan, amit felmértek az egyik délelőtt. A tanárnő is megkérdezi: Mit értettél? – Semmit. – De még egyszer elolvasom, ha nem zavarnak, megértem” (Jancsi, 6. o.).

(Ő a szakkör „esze”. Addig nem nyugszik, míg minden feladattal nincs kész. Szépen, értő olvasással olvas. Az országos kompetenciamérésen is részt vett a többi tanulóval, ahol a 6. évfolyamokon a matematikai eszköztudást és a szövegértési képességet mérték. Nagyon jó eredménnyel játszik az iskola focicsapatában, megbízható, lelkiismeretes, csak hamar elragadják az indulatai. Szép szóval le lehet nyugtatni.)

„Nagyon jól érzem magam a könyvtárban a gyerekekkel együtt! A tanárnőt nagyon szeretem! Szeretek segíteni és a könyveket pakolni. A könyvtár falai szép fehérek, és megjön a kedvem. Szeretek itt benn ülni a széken, mert párnás, meg játszani a függönyökkel! A szakkörön országos feladatokat oldunk meg! Nagyon jó! Csak messze vagyunk Szegedtől” (Kálmánka, 6. o.).

„Én 4-est adnék, mert gondolkodtató volt!” (Márkó, 6. o.)

„Szeretek a könyvtárba járni, minden könyvet meg lehet találni: enciklopédiák, szótárak, zsebkönyvek, történelmi könyvek, atlaszok, házi olvasmányok a–z-ig. A könyvtár remek, és Jutka néni is kedves. Lehet könyveket is venni. A szakkörön is tanulunk, és játszunk. Végig fogok járni 8-ig” (Klaudia, 6. o.).

(Ez a kislány ragaszkodik hozzám talán a legjobban. Kálmánkával mindig kérdezik, mit segítsenek. Az ő szavai nehezítették meg legjobban a helyzetemet, ugyanis ősztől a felmondási időmet töltöm. Nem volt szívem megmondani a gyerekeknek, csak körvonalaztam a helyzetet. Nem akarták elhinni, láttam a döbbenetet az arcukon. Egyelőre minden bizonytalan, én sem szívesen hagyom ott őket és a 40 évi munkámat.)

„Én azért szerettem a könyvtárszakkörre járni, mert nagyon jó volt a csapat. Amikor ideges voltam, bejöttem a könyvtárba és megnyugodtam. Sok érdekes feladattal találkoztam a Jonatán Könyvmolyképző segítségével. Sok jó feladatot kaptunk. Tanárnővel jól el lehetett hülyülni, és viccelni. Szeretem, mert érti a tréfát” (Lajos–Lali, 7. o.).

(Ő túlkoros gyerek, aki már teljesen otthonosan mozog a könyvtárban. A 7. osztályos feladatokat mindig hazavitte, és megoldva hozta vissza. Ő volt az egyetlen, aki a hetedikeseeknek ajánlott könyvet – Rónaszegi Miklós: *A rettenetes Kartalt* – elolvasta, pedig sajnos, rohamosan romlik a látása. Elég sok gond volt vele, de a könyvtári órán, a szakkörön mindig feléledt. A tanárok közt már szállóigévé lett: „Látnád csak más órán!” Ez a megjegyzés a kolléganőim részéről a többi gyerekekre is érvényes. Zavarta őket a magabiztosságuk meg a ragaszkodásuk hozzám. Ilyenkor kaptam azokat a megjegyzéseket, amiket nem szívesen hallok, bár többnyire elhallgatnak a jelenlétemben.)

Az utolsó feladat eredményeit és a vele járó kis ajándékokat megkoronázta a Diploma, melynek lényege: minden jelöltet a főigazgató az ez évi kurzuson nyújtott teljesítményéért a Könyvmolyok Kiváló Mesterévé fogadta. Engem elismerő oklevélben részesítettek. Úgy érzem, e nemes játék mottóját igyekeztünk teljesíteni, és érdemes volt együtt molyolni.

Boldog, aki olvas!

Aki jól olvas, boldogul!

A Jonatán-játék még folytatódott egy másik érdekes felhívással. Természetesen ebbe is beneveztünk. Itt már a szó szoros értelmében az almáé volt a főszerep. A „Kvíz az ízekkel” címet viselő játékban megoldottuk az Almaszirom kvízkérdéseket, melyeket a Jonatán, a Golden és Starking csapatok részére állítottak össze. Ezek a referenskérdések újra bizonyították a könyvtár fontosságát, hiszen szaköröseim néhány kérdés kivételével gyorsan megtalálták a megfelelő szaklexikonokat, értelmező szótárakat, a Bibliát, Mitológiai enciklopédiát. Természetesen a Grimm testvérek meséit is. Könnyű dolgunk volt az almafajták színeinél, hiszen valaha híres almatermő vidék voltunk. Ugyanígy az aszalás fogalmai sem álltak tőlünk távol. A versenyben egy legendás ALMÁS történet ábrázolását is várták. Iskolánkból 14 pályázati rajz készült, ebből 7-et a szakköröseink készítették. Olyan aktuális témát dolgoztak fel, mint a fagykárt szenvedett szabolcsi almáskertek szomorú, lehangoló látványa. Itt is a képzőbe járó gyerekek jeleskedtek. Egy kis csalódást éreztünk, mert az ajándék mindenkinek egy zacskó szárított almakarika volt. Mi véletlenül jonatánt kaptunk.

SAKTAGYI VERSENYEK

Iskolánk számtalan lehetőséget kínál tanulóinknak a különböző szaktárgyi megmérettetésekre. Diákjaink megyei – sőt országos versenyeken is megállják a helyüket. Szerveznek viszont olyan bensőséges találkozókat a kistérség iskoláival, ahol közvetlen, családias a hangulat. Itt mindenki nyer, jól érzik magukat, gyerekek – kollegák egyaránt.

Az egyik ilyen találkozó a Kis Történészek Klubja volt. A zsűri a Bölcsök Tanácsa nevet viselte, melyben én is megtisztelő helyet kaptam. A feladatunk igen izgalmas volt, mert a bemutatott pályamunkát a témakörhöz kapcsolódó kiselőadást kellett értékelnünk.

A központi téma Mátyás király és kora volt. A legnagyobb meglepetésemre két szakkörös „lányom” csodálatos előadást tartott a Fekete Seregről. Tudtam hogy készültek, de mivel különösebben nem kértek segítséget, így nem foglalkoztam velük. Viszont én is tartogattam valamit a tarsolyomban, de ezt csak a szervező kollégák tudták. A két szakkörös fiam felolvasott egy kis jelenetet „Az első hazai nyomda” címmel, amelyben Hess András és Karai László prépost beszélget a budai könyvnyomtató műhelyben. Az előkészületek döcögősen indultak, ugyanis először nem akartak kiállni ennyi gyerek és felnőtt elé, de jött a fő motiváció, a „Mit kapunk?”, és csak azután a hangsúlyozási gondok. Az egyik kolléganőm azzal büntette őket, hogy nem engedte felolvasni a jelenetet az osztály előtt, holott megkértem rá. Később ugyan megengyhült, és segített, de nekem ez már egy láthatatlan tüske lett. Mikor meglátta az egyik „Tanácstag” – aki már nyugdíjas kolléganő – a két gyermeket, ennyit jegyzett meg: „Nem tagadtad meg most sem magadat.” Igaz, tőle ez dicséret volt, mert napközis tanárként ő is mindig az elesettek, a rossz családi háttérűek védelmezője, segítője volt. A többi „Bölcs” is meghatódva hallgatta a gyerekeket. A találkozó végül egy nagy középkori zsíros kenyér, hagyma, uborka lakomával fejeződött be. Csak azt sajnáltam, hogy a versenyben a kódexekről és Mátyás király híres könyvtáráról nem esett szó. Ennél kevésbé fontos és nem a gyermekek korának megfelelő témát dolgoztak fel, igaz magas szinten, de a gyerekek csak bemagolták, és szerintünk nem sokat értettek belőle. Összegzéskor ezt építő kritikának szántuk.

MOZAIKKÉPEK

Írásom vége felé megemlítenék még néhány sajtóságos esetet ezekről a „más” gyerekekről. Talán kudarcként is elkönnyelhetem az egyik kislány „kisiklását”. Eleve öntörvényű, nagy hangú, durva beszédű volt. Mindenki szerint a pedagógia csődje. Velem sem volt távolságtartó, ha rászóltam, állandóan így válaszolt: „Jól van, na!” Na,

én ettől kissé ideges lettem, de annyiszor szóltam rá, míg végül elhagyta ezt az irritáló választ. Teljesen kezes bárány lett, de ha feldühítették, nagyon nehezen tudtam visszazökkenteni. Érezte, hogy megbízom benne, és számítok rá. Ettől szinte vezéregyénisége nőtte ki magát a szakkörben. Becsülettel ellátta a titkári tisztséget, de nyers modora miatt állandó konfliktusok adódtak közte és a finomabb lelkű gyermekek között. Odáig fajult a dolog, hogy ő volt a tökéletes, és aki nem úgy „táncolt”, ahogy ő „füttyült”, az mind „genetikai selejt” volt. Először humorosan fogtuk fel a dolgot, de amikor már szakkörön kívüli viselkedése, a tanárokkal szembeni tiszteletlensége mindenkit felháborított, végül, sajnos, magántanulónvá nyilvánították. Ha bejön bizonyos időközönként vizsgázni, mindig meglátogat, látom rajta a megilletődöttséget, mondja is, csak a könyvtárat sajnálja. Tudja, hogy őt nem szerették a tanárok, azért volt olyan. Hiába próbálom meggyőzni, valahol érzem az igazát, a ki nem mondott fájdalmát.

Terveim között csak álom maradt egy közös „záró buli”, egy tanulmányút Nyíregyházára vagy kirándulás Szatmárcsékére. Egyrészt nem volt olyan pályázati lehetőségem, amellyel az útiköltséget előteremtsem, másrészt nem szerettem volna szembesülni olyan negatív élménnyel, hogy valamelyik gyereket ne engedjék el. Rossz emlékeim közé tartozik, amikor néhány évvel ezelőtt sikerült egy kis pénzt nyernem, és a gyerekekkel elmentünk Debrecenbe. A változatosság kedvéért először busszal mentünk Nyíregyházáig, majd onnan vonattal Debrecenbe. A fiam ott tanult a Tanítóképző Főiskolán. Ő ment elől, én meg hátul, vigyázva a kis csapatra. Belecsöppentünk egy „bolond” ballagásba, amit ők még soha nem láttak. Természetesen megnéztük a város nevezetességeit is, végül a gyerekek kedvenc helyén vacsoráztunk a hazaindulás előtt. Nem volt felhőtlen az örömünk, mert reggel az indulás előtt hiába vártuk egyik kis társukat, nem jött. Senki sem tudta, miért. A kirándulásból ráeső részből vettünk egy szép könyvet. Másnap reggel majdnem sírva vallotta be, hogy nem engedték el a szülei, mert ő még nem volt a városon kívül, és sosem ült vonaton. Az ajándéknak viszont nagyon örült. A szülei, akik tanítványaink voltak, nem fűztek különösebb magyarázatot az esethez. Rádöbentettek, mit jelent nekik a család, milyen fontosak a gyerekeik.

Nagyon nehéz nevelni, tanítani ezeket a gyerekeket. Szövetségeket kell keresni a saját kollegáink körében. Szerencsére, azért én sem vagyok „magányos farkas”. A szakköröm eredményes működéséhez folyamatos napi kapcsolatban vagyok az osztályfőnökökkel, az igazgatóhelyettesekkel, valamint a tanulószobai pedagógusokkal. Akik az Alapfokú Művészeti Képzőbe járnak, önbizalmat kapnak az őket segítő pedagógusoktól. Egy-egy elismerő mondat, jó szó csodákat művel velük. Igyekeznek ezáltal leküzdeni minden valós és vélt hátrányt. A „Csillag” bábcsoport vezetője, *Sánta Miklósné* kolléganőm, most nyugdíjasként is lelkesen foglalkozik velük. Versenyen vesznek részt, fellépnek intézményekben, de megyén kívül is nagy sikert aratnak saját készítésű bábjaikkal.

Egy másik szakkörvezető kolléganőm, *Csalah Attiláné*, nagy hangsúlyt fektet a verstanulásra, versírásra. Úgy neveli a kis költőpalántákat, hogy minden évszakban kiviszi őket egy kis sétára a Kraszna töltségére, a város környékére. Visszatérve az iskolába, rímbe faragják a látottakat. Ugyanezek a gyerekek a „Remény” színjátszó szakkör tagjai is. Minden alkalommal körbe ülnek a tanterem közepén elhelyezett szőnyegen, és ömlik belőlük a szó, mint a lavina: elmondják, mi volt a legjobb és a legrosszabb, ami velük történt. Kibeszélik örömeiket, bánatukat. Megtanulnak halkan beszélni, meghallgatni a másikat, odafigyelni, törődni egymással. „Figyelj, és hallgass rám!” Közülük került ki az a kislány, aki már alsós korában megnyerte a megyei roma szavalóversenyt, és becsalta barátnőit a könyvtárba mint érdekes és szép helyre. Az iskolában is mindig dobogós helyen végzett. Egy hűvösebb napon különös beszélgetésem volt vele. Megjelent a könyvtárban a most divatos haspólóban. Közöltem vele, hogy ugyan semmi beleszólásom az öltözködésébe, de észre sem veszi, és úgy megfázik, hogy egy életre tönkre teszi magát. Megbeszéltük a családalapítás fontosságát, meg hogy a gyerek az összetartó erő, és milyen szégyen náluk, ha valaki nem szül. Másnap megjelent egy tisztességes hosszúságú, meleg pulóverben.

Intézményünkbe többször ellátogatott már *Tuza Tibor* debreceni romológus, a tanítóképző oktatója. Felmérte a könyvtárunk roma irodalmi állományát. Az anyagi helyzetünktől függően igyekszem a hiányosságokat pótolni, mivel egyre nagyobb az igény a gyerekeknek, pedagógusoknak, szülőknek szóló roma irodalomra. Ismerni-

ük kell a cigányság életvitelét, kultúráját, történetét, hogy képesek legyenek sorsuk tudatos irányítására. A gyerekek számára a legfontosabb a cigány–magyar szótár, melyért egyre többen jönnek be bizonyos szavak, kifejezések kiírására. Keresnek olyan könyveket, amelyekből írni-olvasni tanulhatnak, akár verseket, meséket is.

A cigány tanulók helyzetének javítása komplex feladat, kölcsönösen összefügg az élet minden területének javításával. Amit tettünk eddig, nagyon szép és eredményes, de még nem elég. Együtttes erővel, előítéletek nélkül többet kellene tenni a felemelkedésükért. Van néhány pozitív példa is: hiszen több gyermekünknek végigkísérve a sorsát, tudom, hogy vannak, akik főiskolát végeztek, az egyik volt szakkörösöm (akinel voltak megingások) most már a helyi szakközépiskola tanulója, a kislányok közül most tettek sikeres érettségit és szakvizsgát pincérként, szakács-cukrászként. Külön öröm ez számomra is, hiszen már az alsó, de főleg felső tagozatban elég sok a rendre elbukó hátrányos helyzetű gyerek. Ezeknek a kallódó, kudarcra ítélt lányoknak a kiút sokszor a gyerekejjel történő szülés. Nagyon sokat beszélgettem velük, hogy ne tegyék magukat tönkre 12–13 évesen, de ehhez ismernünk kell a vérmérsékletüket, hagyományaikat. A család ellen nem sokat tehetünk. Két volt versenyzőm közül az egyik ügyes kezű asztalos lett, a másik mára már boldog családapa.

Sok olyan esemény történt velem az évek alatt, amit most nem vettem papírra, mert lehet, hogy csak nekem lényeges. De egy-kettőt még megosztanék írásom elolvasóival:

Az egyik szakkörösöm harmadikos öccse örömmel fedezte fel az Üvegművészet című Búvár zsebkönyvben, az édesapja alkotását. A család Ajkáról költözött hozzánk az akkori üvegyár alapítójaként. Egyszer megkértem a gyereket, írjon nekem néhány sort a könyvtárról. Nagyon kedvesen fogalmazott, leírta, hogy miért érzi itt jól magát. A végén megjegyezte zárójelben, hogy minden szót megnézett a Helyesírási szótárban, nehogy valamit rosszul írjon le. Előtte felküldte a tanító néni a „Szimomíma” szótárért. Miután elolvasta a szótár címét, jót neveltünk az új elnevezésen.

Szívesen végeztem ezt a munkát, jó volt látni a ragaszkodást a gyerekekben a könyvtárhoz, a könyvtároshoz, egymáshoz, a szakkör kis közösségéhez. Egyre többször hallom fiatal kollégáktól, hogy nem

maradnak a pályán, mert nem bírják a mindennapi konfliktusokat. Ijesztőek és érthetetlenek ezek a kiégési tünetek.

Miért maradtam mégis 40 évig ezen a sokféle jelzővel illethető pályán? Válaszolnak a soraim. Nagyon sokféle elismerésben részesültem, főleg megyei és országos szinten. Ezeket szeretném közreadni – pedig nem kenyerem az öndicséret – inkább felhívásként egymás megbecsülésének fontosságára, ha már egyéb fórumokon nem történik meg. 2003-ban a „ScolaTéka” Iskolai Könyvtárosok Alapítvány a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei könyvtáros tanároknak 3 korosztályban adott át emlékgyűrűt és oklevelet a tehetségek gondozásért, olvasóvá nevelésért. Engem az a megtiszteltetés ért, hogy a 2004-es tanévben átvehettem a zafírkővel ékesített aranygyűrűt és a hozzátartozó oklevelet mint a derékhad – középosztály – képviselője. 2006-ban sok évtizedes munkám elismeréseként, a Könyvtáros-tanárok Egyesülete által alapított „Életmű díj”-at kaptam meg.

Két oszlop emeli az emberi létet:

A tudás és a szeretet.

A tudás szeretet nélkül embertelen,

A szeretet tudás nélkül lehetetlen!

Victor Weiskopf

ABONYINÉ ANTAL ANNA

Segítséget kértem a gyerekektől

Amikor 1973-ban egy kisegítő iskolába jelentkeztem nevelőnek, még csak azt tudtam, hogy gyerekekkel akarok foglalkozni. Az mindegy volt, hogy hol, csak velük. Négy sikertelen felvételi után sem adtam fel: pedagógus akartam lenni mindenáron. Hiába volt a figyelmeztetés, ragaszkodtam ahhoz, amit még hatodikos koromban elhatároztam: tanítani fogok – verés nélkül, szép szóval. Ennek az volt az előzménye, hogy kisiskolás koromban az egyik fiatal tanárnőnk minden órát azzal kezdett, hogy végigverte az osztályt. Vagy tenyerest kaptunk pálcával (azok is, akik soha nem rendetlenkedtek), vagy fejes vonalzóval körmöst, hogy csak úgy zsibbadt minden ujjunk. Így akart érvényt szerezni a hatalmának, így akart fegyelmet diktálni. Az biztos, hogy tiszteletet nem szerzett magának: gyűlöltük érte. El is határoztam, ha nagy leszek, nem fogok neki köszönni. Aztán megsajnáltam, mert megtudtam, meghalt 10 évesen a fia, és mégis odamentem hozzá vagy húsz év múlva, hogy üdvözljem.

Képesítés nélkül tanítottam Bökönyben, Pócsperiben, Debrecenben. Közben könyvesbolti eladónak tanultam, hogy legyen keresetem, de a tanárképzőre csak akkor jelentkeztem újra, amikor már mindkét gyermekem iskolás lett. Közben pedig gyűjtöttem a tapasztalatokat (és az éveket) a különböző korú gyerekek körében.

Amikor harmadikosokat tanítottam, volt egy kisfiú, akit mindenki leírt, mondván „olyan” családban él, hogy „nem lesz belőle semmi”. Sokat is hiányzott, mert alkoholista szülei gyakorta kizárták a házból, és nem tudott éjszaka nyugodtan aludni. Ilyenkor csavargott, meg padokon próbált pihenni, tudtam meg később a tanítójától. Nem volt meglepő, hogy nem tudott olvasni sem. József Attilát így írta le: Jose ate. Hiányzott az egyik szeme: mindenféle mendemonda keringett erről is, hogy az apja egy este ki akarta dobni a szemétet, és a lapáttal megsértette, mert nem vette észre, hogy ott van a gyermeke az udvaron.

Segítséget kértem tőle: segítsen bebizonyítani, hogy meg tud tanulni olvasni! Minden nap el kellett jönnie hozzám az iskolába egy-két órára, s év végére a legkisebb betűket is elolvasta az újságból. Sokan kételkedtek a végeredményben, ezért a tanári kar előtt bizonyítottuk be, hogy nem bukhat meg akkor sem, ha mindenki ezt akarja.

Egy évig felsősöket tanítottam magyarból, fizikából, s egy évet 13–18 évesekkel töltöttem egy kisegítő iskolában. Az volt az igazi kihívás. Enni, mosni, sétálni tanultunk. A gyerekek 96%-a állami gondozott volt, és lelkileg vagy testileg is sérültek (vagy mindkettő), továbbá 99%-os arányban cigánygyerekek voltak. Amikor első nap az igazgató bemutatott nekik, majd kiment a teremből, a gyerekek leemelték a zászlórudat a szekrény tetejéről, és átadták nekem mint hagyományos fegyelmezési eszközt: „Nesze, te kis k..., mit képzelsz magadról!” Így kezdődött. Elődöm idősebb nő volt, én 24 éves ártatlán, aki eldöntötte, hogy verés nélkül akar nevelni. Megdöbbsenem, és csak ültem összeroskadva. Erre azért nem számítottam! Pár pillanatig azon gondolkodtam, mit tegyek. Majdnem elsírtam magam. Nem akartam elhinni, hogy őket is verték. Aztán elmondtam nekik, miért akarok tanár lenni. Miért vállalom, hogy addig is, amíg elvégzem az iskolát, gyerekekkel foglalkozzam. Szomorúan meséltem nekik a verekedős tanáromról. A gyerekek között voltak hitetlenek, de néhány nagyobb szavú lány mellém állt, és lecsendesítette a többieket. Így rögtön az elején elmondhattam a terveimet, amelyeket később meg is valósítottam, hiába mondták mások, hogy „ezekkel” nem lehet.

Kirándultunk, kötni tanultunk, csónakáztunk, moziba, színházba mentünk, sportoltunk, verset tanultunk, hangosan olvastunk, és sokat beszélgettünk, meg tanácsot adtunk egymásnak. Valóban voltak nehézségeim. Amikor először elindultunk együtt a városba, majd kisült a szemem. Lekurvázták, leköpték a csinos, festett nőket az utcán. Aztán egy parkban leültünk megbeszélni, miért nem mehetünk tovább, ha így viselkednek.

Segítséget kértem tőlük. Találják ki, festettem-e korábban magam. Szerintük nem. Azt mondtam, igen, csak rájöttem, nem áll jól. Kegyes hazugság! Aztán a külsőről beszélgettünk. Kikértem a véleményüket: szerintük minden esetben elárulja-e a külsőnk, milyenek

vagyunk? Meg arról, ők mit éreznének, ha velük is így bánnának. Akit nem ismerünk, arról nem mondhatunk rosszat, nem sérthetjük meg már az első látásra.

Azt is elmondtam nekik, sokan féltettek engem ettől az úttól. Szeretném, ha abban is segítenének, hogy megcáfolnák a hitetleneket. Hadd lehessen büszke rájuk!

Ezek után megkértem őket, álljanak mellém azok, akik végig tudnak úgy jönni az utcán, ahogy illik. Mindannyian együtt mentünk a strandra. Remekül éreztük magunkat, sokat beszélgettünk. Piri megígérte, aki nem lesz jó, leüti. Újabb téma: ki szereti, ha bántják? Tiszteljük egymást, vigyázzunk egymásra! Ilyen és ehhez hasonló dolgokról beszélgettünk, ki tudná mindet számba venni! De ott, akkor már megnyertük a csatát. Jóba lettünk, tervezhettük tovább az addig még sose próbált szép programokat.

Hosszú és kemény küzdelem volt minden nap. Nemcsak a problémákkal, hanem a hitetlen felnőttekkel is nehéz volt, s volt, hogy velük volt nehezebb.

Volt egy nagyon gyenge idegzetű, dadogós kislány (16 éves), aki rossz kedvében felborította a szekrényt, majd elrohant, mi meg rohanhattunk utána, hogy baja ne essen. De aztán néhány nyugtató beszélgetés meg hosszas kinti séták után megváltozott minden. Mielőtt rohamot kapott volna, jött hozzám segítségért: „Tessék már segíteni, én olyan hülye, idegbeteg vagyok!”

Ezzel a lánnyal verseket kezdtünk tanulni. Hangosan mondogattuk a sorokat úton-útfélen. Odáig „fajult” a dolog, hogy a kulturális seregszemen első lett, pedig dadogós volt. De annyira támaszkodott az ajakmozgásomra, hogy sikerült dadogás nélkül és szép hangszállal végigmondania Weöres Sándor Az éjszaka csodái című versének részletét.

Ez a siker sokat segített mindannyiunkon. Még az is megfogalmazódott bennem, hogy örökbe fogadom, hátha megszűnik a dadogása. Az orvosai nem ajánlották. A lány élettörténetéhez hozzátartozik, hogy a szülei, amikor újszülött volt, kitették szegényt az esőre, hátha ott pusztul. Az én élettörténetemhez meg az tartozik, hogy akkor már a saját gyermekemet vártam, ezért végül nem vállaltam őt.

Ahhoz a munkához teljes ember és élet kell, így gondolom.

Volt olyan eset, hogy amikor hétvégére az egyik 17 éves kislány hazament a nevelőszülőjéhez, hajnali 3-kor megerőszakoltan, sírva jött hozzám. Ilyenkor volt nagyon nehéz a döntés. Alბérletben laktam harmadmagammal. A kislányt ki kellett mosni a mocsokból, ágyamba fektetni, megnyugtatni, erőt, hitet adni, lelki támaszt, miközben én sem voltam a magam ura. Ezért nem tudtam vállalni egész életemre szólóan ezt a munkát. Sokan nem értették, miért nem maradtam az iskolában. Mert nem tudtam vállalni saját gyerek mellett.

Nagy ára volt annak, hogy eljöttem ebből az iskolából. A gyerekek tiltakoztak, mindent összetörtek, nem fogadták el az utánam érkező tanárt. Nehéz idő volt.

Ha le kellene írnom 10 oldalban a módszereimet, nem tudnám. Csak azt írhatom le, ami történt, ami nekem segített. A beszélgetéseket, az odafigyelést. Minden energiámmal azon voltam, hogy jóban legyünk. Fontos volt ez a lelki békém miatt is, meg azért, hogy tervezhető legyen az együtt töltött idő, amit tartalommal akartam megtölteni.

Másrészt azt gondolom, azért tudtunk összerázódni, mert érezték, hogy jó akartam lenni hozzájuk minden körülmények között. Igyekeztem mindig meghallgatni a panaszukat. Nem voltam hajlandó büntetni. Mindent megbeszéltünk, ígéretet tettünk, megbocsátottunk, hogy tiszta lappal kezdhessük a következő napot.

A dicsérettel soha nem fukarkodtam. Minden gesztust, szelíd hangot, munkát jutalmaztam. Igyekeztem sokat adni. Főleg szeretetet, értelmes programot, időt. Gyakran ott maradtam a kollégiumban munka után (zokni- és bugyimosás után). Meséltem magamról, költőkről, írókról, a szüleimről, a terveimről. Igényelték, szerették is, figyelték. Igaz meséket meg kedvenc verseket is gyakran mondtam nekik, sokszor késő estig. Máskor ők meséltek, tervezgettek, panaszait, örömeiket, csalódásaikat osztották meg velem.

Ezt sem lehetett siettetni. Áldozatokat kellett hozni, de megérte. Boldog és büszke voltam, pedig nem volt iskolám hozzá. De nem is ott tanulja meg az ember, hogyan bánjon a tanulókkal. Szerintem nekem nagyon jó érzésem van ehhez. Magammal hoztam, örökbe kaptam a szüleimtől, akik egyszerű falusi emberekként megtanítottak a legtöbbre: jónak kell lenni az emberekhez, és akkor esély van

arra, hogy hozzám is jók legyenek. A példájuk minta volt, és most én akarok, és tudok is példa lenni. Ez a legtöbb, amit adhatok.

Öt évet töltöttem otthon a két gyermekemmel. Életem legszebb éveit voltak. Főállású anya lettem volna legszívesebben. Legalább kilenc gyereket szerettem volna, de nem lehetett több.

Ekkoriban hívtak a megyei könyvtárba gyermekfoglalkozásokat tartani. Nagyon testhez álló feladat volt ez nekem. Részben azért, mert könyvesboltosként három év alatt nagy gyakorlatot szereztem a könyvismeretben, részben pedig mert megvalósíthattam ötleteimet a környékbeli gyermekekkel. De éppen ez keserítette meg az életem. A közvetlen kolléganőm szakmai féltékenysége, feljelentései, mondvacsínált vádjai elüldöztek onnan. Egy másik fiókkönyvtárban 3 évig dolgoztam. Szombatonként programot szerveztem a gyerekeknek. Kírtam az ajtóra: „Kedves Anyukák! Főztek, takarítatok nyugodtan, én vállalom a gyermekeket!”

Immár 25 éve dolgozom tanárként, sok siker, sok csalódás van mögöttem. 34 évesen lettem főiskolai hallgató. A férjemnek köszönhetem, hogy egy év levelező tagozat után a további három évet nappalin végezhettem. Igaza volt. Nem kellett egy könyvtárban dolgoznom este fél hétig, azután meg még hazabuszozni. Mehettem a gyermekeimért az iskolába korábban, maradt időnk együtt átnézni a leckét, beszélgetni, enni, olvasni. A férjem ugyanis három műszakban dolgozott akkoriban, így nekem kellett az időmet átszervezni.

De azért itt is volt egy próbálkozásom. Majdnem kiugrottam, amikor negyedéves voltam. A nagycserkeszi cigányiskolába könyvtárost kerestek, s gondoltam, itt az alkalom. Megint kamatoztathatom képességeimet, jó érzékemet. Végül maradtam a nappalin, hiszen az ösztöndíjam több volt, mint a fizetés, és a bejárás sem lett volna könnyű Nyíregyházáról. Megint a saját gyerekeim kerültek volna hátrányba.

A tanulmányaim elvégzése utáni nyáron részt vettem *Debreczeni Tibor* drámapedagógus kurzusán Cégénydányádon, az állami gondozottak intézetében, ahol 97%-ban cigánytanulók élnek. Megtanutuk, miként érintsük meg ezeket a szeretetre áhítozó, de eldobott gyerekeket. Hogyan indítsuk el őket afelé, hogy higgyenek magukban, fogadják el egymást és tanáraikat. A segítség megtanulása is fontos volt. Olyan spontán csoportok alakultak, amelyek azelőtt

nem működhetek együtt a folytonos konfliktushelyzet miatt. Nyugodtan mondhatom, akkor ott csoda történt. Miért nem lehet ez természetes? Miért nem hisznek benne a kollégák sem? Miért nincs bátorságuk tanulni, kipróbálni? Miért nem működik ez az iskolákban? Miért nem taníthatom ezt én sem az iskolámban egyetlen végzett drámatanárként? Állásmentés, óraszámproblémák, hitetlenség, tantervi cirkuszok...

Amikor 1989-ben elvégeztem a magyar–könyvtár szakot, éppen magyartanárt és könyvtárost keresett az akkori igazgatónő a Kertvárosi Általános Iskolába. Rögtön négy nagy létszámú nyolcadik osztályban és egy ötödikben taníthattam, s csupán heti hét óra maradt a könyvtári órákra.

Minden évben volt két-három cigánytanulóm. De valahogy mind rendszeren járt iskolába, még az a kisfiú is, aki kora reggel 6-tól a környék kukáit vizsgálta át, hogy segítsen a családján.

Egy év múlva az egyik kislányunk, aki akkor hatodikos volt, minden nap késett. Nem akart nyilatkozni, miért, pedig bizalmas volt a viszonyunk, minden nyitvatartási órában itt volt velem a könyvtárban. Szeretett olvasni, tudott is. Úgy mondott magyar népmeséket, akár egy mesemondó. Fegyelmezett, jó magaviseletű gyerek volt, de a ruházata rendetlen, koszos, büdös. Ha néha kapott tőlünk egy-egy ruhadarabot, azt hetekig le nem vette magáról, abban is aludt.

Egyik napról a másikra nem jött iskolába. Az ifjúságvédelmi felelőssel útra keltünk, hogy meglátogassuk a családot. Kiderült, hogy néhány napja a mama elhagyta a lányát és élettársát, aki „összefeküdt” a nevelt lányával. Terhes lett a kislány 12 évesen. A nevelőapa kapával kergetett ki minket az udvarról. Elképesztő, méltatlan körülmények között, putriban háltak, ami inkább hasonlított tyúkólhoz, mint lakáshoz.

Hogy várhatnánk el ezektől a kiszolgáltatott gyerekektől, hogy őszintén megnyilatkozzanak, rendszeren tanuljanak, járjanak iskolába?

Sokan nehezen boldogulnak velük. Nekem ez nem okoz gondot általában. Jól megvagyunk, mert tiszteletben tartom a másságukat. Van azonban néhány csalódásom, amelynek hangot fogok adni.

Az iskolánkban jelenleg a 346 tanulóból 42 cigány, pedig még egy-két hónapig üzemel a cigányiskola tőlünk két kilométerre a

Guszev, ma Huszár telep elnevezésű lakótelepen. De már az elmúlt években kiemeltek onnan néhány gyereket a szülők. Vagy azért, mert ott tarthatatlan a fegyvelmezatlenség, vagy mert „verik” egymást, így gyakran a rendőrség beavatkozását kellett kérni. A környékbeli tanyákról, falvakból is hoznak ide hozzánk egyre több cigánytanulót.

Valamennyiüknek fogódzót jelent a könyvtár. Mindig is vallottam, hogy ez egy olyan nyugodt sziget, ahova el lehet vonulni, ahol meg lehet pihenni, beszélgethetünk, kiönthetik a szívüket, elmondhatják örömeiket, bánatukat. Van, aki azért szalad be, hogy szorítsak neki, mert dolgozatot írnak. Van, aki az új fiúja fényképét mutatja meg, van, aki szerelmes könyvet kér. A legkülönösebb kérést egy kilencéves kislánytól kaptam. Szex könyvet kért, mert húszéves fiúja van.

Pár éve kitaláltuk egyik kolléganőmmel, hogy az első osztályos, hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozni fogunk a könyvtári órán heti egy-két alkalommal. Elneveztük ezeket az alkalmakat „kincs-óráknak” (szókincsfejlesztés, beszélgetés), hiszen a mese- és versolvasáson kívül drámajáték zajlik, a gyerekek megnyilatkoznak, bátran véleményt alkotnak.

A nagyobb diákok a könyvtárban szokták megvárni a busz indulási idejét. S hogy ne unatkozzanak, kaptak egy számítógépet is. Van egy nyolcadikos fiú, akit minden nap hívni kell, mert legszívesebben cigizni megy a bolt mögé. Ha bejön, megnézi a kutyás könyveket, és pornót akar nézni. Mondom neki, ez magánügy, de én itt ezt nem engedhetem meg, mert „tudod, jönnek ide kicsik is, akiket megijesztenél”. Minden nap megkérdezi: „Pornót lehet nézni?” „Sajnálom, nem.” Erre a válasz: „Akkor minek menjek be?” Néha mégis bejön, mert megsúgom neki, beszélhetünk róla. S amíg nem durvul el nagyon a téma, igyekszem kiszolgálni a kíváncsiságát.

49 évesen végeztem el a dráma szakot a Nyíregyházi Főiskolán. Kerestem a megoldást arra, hogyan kerülhetnék közelebb azok lelkéhez, akikkel nagyon nehéz az együttműködés. Meggyőződésem, hogy a drámajáték és a tanítási dráma az egyik legalkalmasabb módszer arra, hogy egyenrangú partnerként beilleszkedjenek a játékos tanulásba, kifejthessék véleményüket, hiszen ilyenkor minden véle-

ményt meghallgatunk. Teret adunk az önállóságnak, az együttműködésnek, a választásnak, az önkifejezésnek. A tanulás nem teher, érdemes részt venni benne. Sok olyan tanítványom volt, aki korábban csak akkor szólalt meg, csak ha feltűnni akart, de a drámaórán csodálatosan, őszintén megnyilatkozott.

„Mikor van itt idő drámajátékra!” – mondják a kollégák, akik nem értik, mekkora nyereség lehetne ez a módszer.

Néhány éve benevezett a tantestület egy újfajta nevelési módszer elsajátításába: kooperatív tanulásszervezésnek hívják. Nagyon jól működne, ha egyöntetűen alkalmazni tudnánk, s nem csak néhányan. Itt minden tanuló érdekelt a munkában, egymás segítése, a közös érdek és érdem a csoport együttműködésének az alapja. Mindenki kap vagy választ egy feladatot, illetve segítségnyújtást, mert csoportértékelés zajlik. Nincs lemaradó, rosszul teljesítő. A tanár sok munkáján és jó szándékán múlik, hogyan fejleszti tovább a jó ötleteket.

A szkeptikus tanárok félnek a sűgástól, a puskázástól. Holott ez a módszer éppen ezt küszöbölné ki, mert itt nem bűn a segítségnyújtás.

Én könyvtári órán próbáltam ki, ahol magától értetődik a közös munka hol csoportban, hol párban. Azóta bemutató órákon, továbbképzéseken próbálom népszerűsíteni, óravázlattal segíteni kollégáimat. Jelenleg az ötödikesek számára készült el kézikönyvhasználatból ez a program.

Van egy újabb módszer is az egyre nagyobb számú speciális nevelést, tanítást igénylők segítségére. Ennek a neve: kompetencia alapú képzés. Nagy az esélye, hogy bárki elsajátítsa (szinte észrevétlen) az életre nevelés technikáit.

Meggyőződésem, hogy jónak, türelmesnek kell maradnom, ki kell szolgálnom a gyerekek igényét (nem feltétlenül a szülőkét), és változnom is kell, hogy eredményesebb lehessenek. Ma már nem lehet pusztán hagyományos módszerrel tanítani, mert nem működik a tanár mindenhatósága. Vannak területek, amelyben a gyerekek sokkal okosabbak, többet tudnak (pl. számítógépes ismeretek), másrészt az ismeretek nemcsak a tanártól szerezhetők meg, van számtalan más csatorna erre.

Át kell értékelni az életünket, a nevelési felfogásunkat. Tanulni kell a gyerekektől is. Kérni kell a segítségüket. Nekem ez mindig bevált.

Nagyon nehéz jónak lenni, tudom én. Sok a negatív példa, a fontossági sorrend eltorzult a családokban is és a társadalom egész területén. Nekünk tanároknak jó példát mutatva, nagy szeretettel kell közelednünk a gyerekekhez, akárhonnán jönnek, mert az rajtunk is múlik, hogy az iskolából kikerülve, merre tartanak, hova jutnak.

A szív bölcsessége

Életem első tizennégy évének java részét falun töltöttem. Ehhez a környezethez és a szávicai cigánytelephez kapcsolódnak első, cigányokkal kapcsolatos emlékeim. Emlékszem a telepiek közül Treszka nénire és Vendel bácsira, Gyuri bácsira a szamarával, Palira, a cigány vajda fiára (aki az öreganyja szerint derék gyerekek született, csak kicsit nagy fülekkel és kevés ésszel), Klárikára, aki három fia után végre megkaphatta volna az áhított kislányt is, ha az orvosok jobban odafigyelnek idő előtt jelentkező szülési fájdalmaira, mert akkor talán nem halott csecsemőt visz haza eltemetni. Oláhcigányok¹⁹ voltak mind, kolompárok csak később költöztek a faluba.

Ott van az emlékek között anyám alakja is, aki a falu védőnőjeként minden gyermek sorsát a szíven viselte. A kötelező védőoltások idején se származás, se zord időjárás nem tarthatta vissza attól, hogy felkutassa a távolmaradó szülőket, hogy a kicsinyek a saját érdekükben megkapják, ami jár nekik. Emberek és sorsok, melyek egy részéhez sokáig nem használtam a cigány jelzőt, merő jó szándékból, hogy értsék: fájdalmainkban, örömeinkben mi, emberek egyformák vagyunk.

Cigányok között magam is átéltem a kirekesztettség érzését, amely mélyen elraktározódott bennem, s majd negyven év múltán, egy roma kisfiú kék-zöld foltjait látva vezetett el új felismerésekhez.

Somogyvámoson csak alsós tanulócsoportok voltak. Rozikával akkor találkoztam először, amikor Somogyváron az ötödik osztályt kezdtük el. Az öccsével egyszerre lettek felsősök, mert Rozika valamelyik alsó osztályt kétszer járta. Hosszú szőke hajam volt, amelyet anyám pöttyös masnival fogott össze. Rozika hosszú fekete hajjal, piros masnival lépett be az osztályba. Farkasszemet néztünk, s az alatt

¹⁹ Kemény (szerk.) 2000, 25: „Oláhcigányok, akik magukat romának, romnak mondják. Két nyelven, magyarul és cigányul beszélnek.”

a pár másodperc alatt eldőlt, hogy barátnők leszünk. Furcsa barátság lett a miénk. Rozika mindig mosolygott, de nekem már gyerekfejjel is feltűnt, hogy mosolygásával inkább falat emel a külvilág elé. Beszélni ritkán volt hajlandó, fecsegéseim láthatóan szórakoztatták, s elnézően vette tudomásul, hogy tudok babaruhákat varrni, de főzni bizony nem. A leckék elkészítésében naponta segítettem őt, iskolán kívüli találkozásokra nem futotta az időnkből. Az édesapjától nem kapott engedélyt, hogy a későbbi busszal járjon haza.

Hetedikes voltam, amikor boldogságtól és izgalomtól kipirulva megkérdezte, elmennék-e hozzájuk az őszi búcsúba? Abban az időben – 1967-ben – nagy eseménynek számított az ilyen ünnep, s szokás volt a vidéken lakó rokonokat is meghívni. Náluk azon a novemberi napon én voltam az egyetlen vendég. Rozi mama a konyhában tüsténkedett, s mindjárt küldött volna bennünket a tisztaszobába, én viszont nagy lendülettel ledobtam magam a konyhában levő egyik ágyra. A takaró alatt azonban nem volt matrac, de még szalmazsák sem. Máig emlékszem az ágy deszkáitól kapott, a derekamig nyilalló ütés fájdalmára. Beszélgetni kezdtünk. Pontban délben lépett be közenk Rozika édesapja. Magas, szikár ember volt, égő barna szemekkel. Olyannak tűnt, mint egy nemes fából faragott, megelevenedett szobor. A legkisebb gyerek, Zolika is vele érkezett. Mosolyogva köszöntöttem, amire ő csak biccentett, s kezének egy legyintésével jelezte, menjünk be a szobába. A szobába lépve ámulva láttam, hogy minden ragyogott a tisztaságtól, s addig sosem látott színes tárgyak vettek körül. Az asztalon a rózsás tányérok mellett csak kanalak sorakoztak. Rozika hamarosan megjelent a leveses tállal. Életemben nem ettem még olyan finom krumplilevest, mint akkor. Biztosan tudom, hogy nem az emlék teszi ennyire ízessé azt a levest, hanem valóban különleges ízű volt. Második fogásként ropogós, pirosra sült libahús került az asztalra krumplival. A szülők végig kint maradtak a konyhában, nem ettek velünk.

Korán búcsúztam, hogy sötétedés előtt hazaérjek. Zolika hirtelen odaszaladt hozzám, és át akart ölelni. Apja szóltanul nézte a jelenetet, de ha nem emelem fel önkéntelenül a kezemet a kisfiút védelmezve, akkor pofon is elcsattant volna ezért a tettéért. Kínos csend lett, s én, aki vendégként addig szinte királynőnek érezhettem magam, az apa tekintetéből megértettem: „Nem hozzánk tartozol!”

Otthon anyám döbbenten kérdezte: „Tényleg ettél is náluk? Még húst is?” Rozikával az iskolában továbbra is együtt voltunk, de többé nem jártunk egymáshoz. Az iskola elvégzése után férjhez ment, fia született. Egy véletlen találkozásunk alkalmával tudtam meg, hogy sikerült elválnia durva, iszákos párjától, s nem áll szándékában férjhez menni soha többé. Megdöbbenésemre a fiáról úgy beszélt: „Az is olyan ronda cigány lett, mint az apja.”

Évekkel később, amikor már gyerekkönyvtárosként dolgoztam a Pécsi Városi Könyvtár Csipkefa Gyermekkönyvtárban, beiratkozott hozzám egy testvérpáros: Norbi és Imi. Általában nem egyszerre jöttek, pedig egy iskolába jártak. Norbi, az idősebb, nagyon szép kisfiú volt, vonásai nem árulkodtak roma származásáról. Imréről viszont messziről lerítt, hogy melyik etnikumhoz tartozik. A leckét sem voltak hajlandók közös asztalnál megírni. Imre az elején több okot adott a fegyelmezésre, főleg hangoskodásával. Először kissé pimasz vigyorgással vette tudomásul, hogy nem szidást kap tőlem, hanem egy-egy feladat elvégzésében kérem a segítségét (pl. üres kölcsönző tasakok összekészítésében vagy a nyitvatartási idő bepecsételésében). Nem hitt nekem, gyanakodott. Egy alkalommal, közös munkálkodásunk közben voltunk fültanúi a következő párbeszédnek. Norbit megkérdezte egy magyar fiú, fejével Imi felé bökve: „A testvéred?” „Á, nem!” – hangzott gyorsan a válasz. Mi Imivel elvörösödve néztünk egymásra, s a gyerek szólalt meg először: „Ne is törődjön vele, neki én csak egy ronda cigánygyerek vagyok!”

Tőlem csak egy simogatásra futotta, de a sors úgy hozta, hogy a hazugság még akkor váratlanul lelepleződött. Egy idősebb cigányasszony lépett be a könyvtárba, s a két gyerek egyszerre ugrott fel „Mama, mama!” kiáltással, s mindketten boldogságtól sugárzó arcúval ölelték át a cigány viseletbe öltözött nagymamájukat. A néni távozását zavart csend követte. „Jaj, majdnem elfelejtettem – szólaltam meg –, van egy új társasjátékunk, de még nem volt időm kipróbálni. Kinek van kedve velem játszani?”

A testvérpáros, akik akkor már fél éve tagjai voltak a könyvtárnak, leültek egy asztalhoz, ahol másik két nem roma gyerek is ült, s attól kezdve ez így is maradt. Az asztalnál ülő egyik magyar fiú, egy neves sebészprofesszor fia, látványos tüntetéssel húzódott félre. „Gyere!” – intettem felé, ő azonban dacosan rázta meg a fejét. „Sajnálom, azt

hiszem akkor, te most nagyon fogsz unatkozni” – mondtam. A társasjáték szerencsére valóban szórakoztató volt, és már az első kör után kérlelni kezdtek, hogy játsszunk még egyet. Elfoglaltságomra hivatkoztam, de akkor megszólalt az elfoglalt szülők magányos gyermeke: „Nem bánom, beszállhatok maga helyett.”

Az igazi örömet az jelentette számomra, amikor az Öveges József professzor születésének 100. évfordulójára rendezett és a közeli iskola fizikatanára által vezetett játékos vetélkedőre a cigány testvérpáros önként jelentkezett, s a háromfős csoportban egy magyar fiúval együtt alkottak csapatot teljes egyetértésben.

Később, amikor Norbi már középiskolás lett, ritkábban járt a könyvtárba. Imre egyszer kék-zöld foltokkal állított be. Kérdésemre a régen hallott, hárító nevetéssel válaszolt, simogatásra emelt kezemtől hőkölve kapta hátra a fejét. Nem hagytam annyiban. „Miért vertek meg?” – kérdeztem. „Azt mondták, azon a dombon cigány gyerek nem szánkózhat. Amikor mégis lecsúsztam, összerugdosták a fejem.” Összerándult a gyomrom, harag és fájdalom egyszerre volt bennem. Felvillant Rozika édesapjának tekintete. Vajon ő hányszor és milyen körülmények között élte meg cigány mivoltának negatívumait?

A pécsi Városi Könyvtár Csipkefa Gyermekekönyvtárban 30 éve dolgozom. Kb. 15 ezer kötet található a polcainkon. Az állomány kölcsönözhető része közös térben van a kézikönyvekkel és a foglalkozásokhoz, szabadidős tevékenységekhez szükséges asztalokkal. A könyvtár hatalmas üvegfalai szó szerint betekintést engednek az utca emberének is az itt folyó életről. A könyvtár épülete körül tízemeletes házak állnak, amelyekbe zömmel háromgyermekes családok költöztek. A hajdan volt régi házak helyén bevásárlóközpont épült. Az eldugott hátsó udvarok valamikori cigánygyerekeiből néhányan immár anyukaként a mai napig visszajárnak hozzánk. Marika kisiskolásként az utána születő testvéreit már pár hetesen elhozta bemutatni nekem. Csak jóval később értettem meg, hogy egy fontos beavatás résztvevője voltam. Marika anyaként mindhárom saját gyerekeivel megjelent nálam, hogy bemutassa őket, sőt kislányával közvetlenül a kórházból érkezett, s dacos büszkeséggel közölte: „Nem érdekel, ha mérgesek lesznek rám otthon, amiért nem nekik tartam ki először!” Marika az otthoni családtagokra célzott, akik-

nél fontosabbnak találta, hogy nekem mutassa meg először a gyermekét.

Könyvtárunkban az éves olvasói létszám 800–850 fő körül mozog. Ebből 25–30 a beiratkozott roma olvasók száma. Más-más iskolából jönnek, a kolléganőmmel csak arra figyelünk, hogy még véletlenül se érezzenek diszkriminációt. Pozitív megnyilvánulásnak tartom, ha legalább egyszer a szülők is benéznek hozzánk. Van olyan szülő, aki hajlandó szóba állni velünk, van olyan, aki nem. Megfigyeltem, hogyha a szülő is eljön a könyvtárba, a beiratkozott gyerek bennfentesen körbevezeti – legtöbbször az édesanyját –, s közben minden mozdulatával, megjegyzésével érezteti, hogy ő ismeri itt a dolgokat, ő itthon van.

Több olyan rajzot is kitettem a könyvtárban, amelyeket roma gyerekek készítettek. Némelyik olyan, mint egy ikon. Cigánymadonnák, amint kicsi gyermekeiket ölelik.

Emlékeim szerint az utóbbi két-három évben csak két roma származású gyermek akadt, aki nem hozta vissza a kikölcsönzött könyveket, de biztos vagyok benne, nem azért, mert romák.

Lopás történt már a könyvtárban, de nem a gyerek lopott, hanem az apja. Büntetésből. Ebben is biztos vagyok. Történt ugyanis, hogy bejött egy addig nem látott cigánycsalád a könyvtárba, s a nagymamához simuló kislínának szerették volna kikölcsönözni Lázár Ervin egyik kötetét. Mivel a keresett könyv nem volt bent, a kislíú sírva fakadt. Ez neki kötelező olvasmány. A nagymama könyörgőre fogta. Arra kértem őket, nézzenek be a jövő hét elején, addig meglátom, mit tudunk tenni, de most éppen azért nincs a polcon, mert másoknak is ezt a könyvet kell elolvasniuk. A tekintetükből láttam, nem hisznek nekem. Örültem, amikor másnap az apuka visszatért, kértem, szóljon, ha bármi másban segíteni tudok. Egyre növekvő zavarában hol ezt mondott, hol azt. Egyszer váratlanul még azt is mondta, adjon nekem egészséget a Jóisten. Sokáig nézelődött, hagytam. Távozása gyorsra és szűkszavúra sikeredett. Egy éppen ott-tartózkodó magyar nagymama meg is jegyezte: „Na, ez biztosan lopott.” Rossz érzéssel mentem a verseket tartalmazó állványhoz – ott időzött legtovább –, s valóban, mindhárom Radnóti kötetünk hiányzott. Fájt a könyvek hiánya, de a könyveket lehet pótolni. Igazából az fájt, hogy a bizalmatlanságból, sőt a nagymama pillantására visszaemlé-

kezve, a gyűlöletből emelt falak még sokáig állni fognak romák és nem romák között.

Ezért lelkesítettek fel *Kereszturi József*, a Pécsi Városi Könyvtár igazgatójának szavai, amikor közölte velünk, hogy a könyvtár tudományos munkatársa és PR-menedzsere (időközben igazgatóhelyettese), *Keszi Erika* támogatást nyert a roma kisebbség felzárkóztatást célzó programjához, s a program egyik rendezvényének színhelyéül a Csipkefa gyermekkönyvtárra gondoltak.

Terveinkben kezdettől fogva családi közösségekben gondolkoztunk, hogy a gyerekek a szüleikkel együtt vegyenek részt valamiféle könyvtári foglalkozáson. Az én feladatomban lett a forgatókönyv kidolgozása, s szabad kezet kaptam a lebonyolításban is. Keszi Erika ötlete volt, hogy mivel a Pécshez tartozó Szabolcsfaluban sok roma család él, egy ott tanító pedagógus talán segítségünkre lenne a kezdő lépések megtételében. Így jutottunk el *Szabolcs Péterné, Marika* tanárnőhöz, aki nem sajnálta a fáradságot, és több cigány családot megkeresett. Elmondta a szülőknek, hogy kellemes családi kapcsolódásra várják őket egy olyan közegbe, amelynek a megismerése később segítséget jelenthet gyermekeik tanulmányi előmenetelében is. Végül hét család mondott igent, a gyerekek száma sehol nem volt kevesebb háromnál.

Az eredeti elképzelésben a tanárnő kísérte volna el könyvtárunkba a családokat, ám ő váratlanul kórházba került. Szerencsémre, talán valamiféle előérzettől vezérelve, addigra már megszereztem az összes család elérhetőségét. A hétből öt család nekem is megígérte, eljön. Az egyik nagymama bevallotta, ő csak a nevét tudja leírni, mi keresnivalója volna egy ilyen helyen, de ha a lánya megfelelő műszakban fog dolgozni, akkor jönnek.

Nem lehettem biztos semmiben. Hogy félelmüket tompítsam, minden résztvevőt előzetes találkozóra hívtam. Megmondtam, meddig dolgozom, s akkor jöjjenek, amikor nekik jó. Mivel a könyvtár üvegfalai számomra már régóta megszokottá váltak, figyelmet nem vonja el a kint zajló élet. Azokban a napokban mégis sokszor pillantottam föl, lesve, nem álldogál-e valaki tanácstalanul az ajtó előtt? S bizony, többen is voltak! A férfiak csak többszöri kérésre jöttek be a könyvtárba, az asszonyokkal gyorsabban lehetett beszédet kezdeményezni. Minden családban akadt egy munkanél-

küli, döntő többségében a férfiak köréből. Ők keserűek, hallgatók és bizalmatlanok voltak. Szinte mindenki megkérdezte: „Csak cigányok lesznek?” Addigra eldőlt, hogy nem. Ezt sértőnek találtam volna. Volt egy négygyerekes, nehéz szociális körülmények között élő magyar család – a gyerekek régi olvasóim –, ők szívesen vállalták a családi délutánon való részvételt, s nagy örömömre a cserfes Noémi s az aranyhajú Fanni egyetemet végzett fiatal szülei is biztosra ígérték az eljövetelüket.

Úgy tűnt, nincs más dolgom, mint a forгатókönyv elkészítése. Tudtam, hogy a várható 21 gyermek kor szerinti megoszlása széles skálán fog mozogni – hattól tizenhat éves korig –, s a szülők iskolai végzettsége között is komoly eltérések voltak. Figyelnem kellett arra is, hogy a kicsi gyerekeket le kell kötni, a szülőnek ne a fegyelmező szerep jusson, hanem tényleg játsszunk együtt.

Sok fejtörést okozott, milyen témákat találjak, s azok olyanok legyenek, hogy senki ne érezze magát feszélyezve, ugyanakkor se a kérdések, se a feladatok ne legyenek sekélyesek, mert az is rossz szájízthagyhat maga után. A megoldás kézenfekvő volt, mégis napokig töprengtem rajta. Ha ez egy családi vetélkedő, akkor a családban zajló élet legyen a megközelítés alapja. A forгатókönyvet mellékelem, itt inkább az egyes feladatokhoz, s azok fogadtatásához fűznék kommentárt.

A könyvtárat úgy rendeztük be, hogy mindenkinek jutott egy „családi fészék”. A szülők a székeken, a gyerekek kis zsámolyokon ültek, volt „írózsámoly” is, amelyre pakolni lehetett. A megilletődött szülők, s a hozzájuk bújó gyerekeik megható látványt nyújtottak. Zsűrinek is volt, Kereszturi József a Pécsi Városi Könyvtár igazgatója és Keszi Erika Zsuzsanna személyében.

Az első kérdés elhangzása után azonnal megszűnt a szorongás, hát még az ételek felsorolásakor! A családok között megindult a párbeszéd, s míg a kicsik nagy igyekezettel terítették az asztalokat, a nagyobbak szüleik lelkes segítőkivé váltak.

A férfiak szájából hangzott el először hangos nevetés, s ez a kellemes, oldott légkör végig megmaradt, miközben valódi versenyszellem alakult ki. Nagyon odafigyeltek a zsűri értékelésére, s a kapott pontokra.

Úgy terveztem meg a feladatokat, hogy mindegyikhez könyv is kapcsolható legyen. Ha kezdeti, ha elemi formában is, de rögzüljön: a könyvek segítségével jutunk ismeretekhez.

A második feladat megkezdése előtt bátorításként felolvastam a következő négy soros cigány népköltést:

*Szél fúj...
Szél fúj a hegy oldaláról,
Messzi elfűjt jó anyámtól –
Olyan messzi, olyan távol,
Mint a föld az égboltjától.
(Ford. Szegő László)²⁰*

Először semmit nem árultam el a versről. Szerencsére, mindenkinek tetszett, mert rövid ugyan, de megéreztek, mekkora nagy bánat van benne. Ilyen egyszerű volt a feladat is, a kapott szavakból mindenki egy saját képet alkothattott. Nincs rossz megoldás. Ezt hívják az alkotás szabadságának. S figyeljék csak, eredeti nyelven is milyen szép ez a vers! Ekkor tudták meg, hogy cigány népköltészetről van szó. Az arcokra kiült büszkeség szemmel látható volt.

*Phurdel balval
Phurdel balval playinatar,
Dur phurdas ma mura datar –
Kede dur phurdas ma latar,
Sar o cheri la phuvatar.*

A harmadik feladatnál megint a nagyobbak segítettek a szüleiknek a kézikönyvek használatában. A kisebbek hallótávolságon kívül készítették rajzaikat. Szorongásnak, szégyenkezésnek nyoma sem volt már. Nagy öröömre mindegyik családnak járhatott a plusz pont, mert ismerték gyermekeik vágyait, kívánságait, még akkor is, ha azok nem tükrözték a realitásokat, hiszen némelyik pl. lovat, sőt oroszlánt szeretett volna háziállatként.

A negyedik, nyelvtörő feladatnál kicsik és nagyok egyaránt dőltek a kacagástól. Egymást s a másik családokat is biztatták, de a próbálkozások alatt udvarias csendben váraoztak. A mese befejezése roma családoknál az anyuka szájából hangzott el, a négy gyerekes magyar családnál a legidősebb kislány mondta el a történet végét,

²⁰ Szegő (szerk.) 1980, 46–47.

míg a fiatal házaspárnál az apuka mesélt, s ők voltak az egyetlenek, akiktől dramatizált változatot hallhattunk. Jézus életének állomásait a roma felnőttek feltűnően pontosan és jól ismerték, ebben bizony a magyar versenyzőknek mutatkoztak hiányosságaik.

A pontok alapján végül a négygyerekes magyar család lett a győztes (az anyuka főzési tudományának köszönhetően), de az első feladat kiugrását leszámítva, nagyon szoros, elenyésző pontkülönbséggel alakult ki a sorrend. Nem is reklamált senki, derült arccal fogyasztották a teát, süteményeket, amíg a zsűri összesítette a pontokat.

Ajándékot mindenki kapott, s mivel ismertük a jelentkezők nemét, korát, Keszi Erika nagy körültekintéssel beszerzett, szinte személyre szabott gyönyörű könyvekkel lepte meg a résztvevőket. A gyerekek boldogan, hitetlenkedve kérdezték: „és tényleg hazavihetjük?” „...és ennyit?”, „...és örökbe?”

A szülők közül nem egy szerét ejtette, hogy már másnap vagy pár nap múlva újra megköszönje a délutánt és a sok szép könyvet.

Igazi sikernek azonban azt könyveltem el, hogy az egyik családból a 15 éves nagyfiú, akinek az otthon és a könyvtár közötti távolság már nem okozott gondot a közlekedésben, beiratkozott hozzánk. Nem egyedül jött, hozta két barátját is.

Csepp a tengerben. Tudom. S hiszem, hogy megfelelő iskolázottság nélkül a romák társadalomba való beilleszkedésének nincs reális alapja. A könyvtárak feladata ebben is, és ezért is nagy.

Hadd idézzem Zsók Ottó *Az orvosfilozófus, Viktor Emil Frankl* című könyvének²¹ egy számomra fontos mondatát, mert úgy gondolom, az lenne a jó, ha mások megítélésében minden időben s valóban a Föld MINDEN (kiemelés V.R.) népénél az egyetlen értékmérő az emberi szív lenne.

Ahogy Viktor Frankl mondta: „a *sapientia cordis*, a szív bölcsessége sokkal kifinomultabb tisztaságú lehet, mint az értelem élessége”.

²¹ Zsók 2005, 78.

A játék, az gyönyörű című családi vetélkedő forgatókönyve

1. feladat

Minden családban napi gond, mit együnk, mi legyen ebédre, vacsorára. Most is főzni kell, de segítünk: „megvettük” a hozzávalókat, amelyekhez mindenki *még* egy dolgot hozzátehet, de csak egyet! Tessék elkészíteni az ételeket, ami itt és most abból áll, hogy felírják az ételek nevét, azt is jelezzék, mi az a plusz, ami még kellett hozzá. Ahány étel, annyi pont. Segédeszközként az asztalra kikészített szakácskönyvek igénybe vehetők.

Mindenkinek van otthon:

egy nagy fej káposzta, zsír vagy olaj, hagyma, cukor, tejföl, zsemlemorzsa, liszt, rizs, só, pirospaprika, bors.

(Ezt a felsorolást minden család megkapja.)

Megoldási példák a zsűrinek:

Káposztabomba + sertéscomb	káposztásrétes + tojás
Lucskos káposzta + sertéshús	paradicsomos káposzta + paradicsomlé
Székelgyulyás + sertéslapocka vagy oldalas	párolt káposzta + ecet
Töltött káposzta + darált hús	

Felkészülési idő: 5 perc

Értékelés: ételenként 5 pont

Segédanyagok: papírok, ceruzák, szakácskönyvek

Amíg a szülők „főznek”, a gyerek terítsék meg az asztalokat. Az egy családhoz tartozó gyerekek közösen raknak fel egy-egy terítéket.

Szükséges: 1-1 mély, illetve lapos tányér, evőeszközök, poharak, szalvéták.

Pont: 6 pont a maximum (Ha a szülő valami miatt közbeszól, ne intsük le, engedjük meg a javítást!)

2. feladat

A közös étkezés jó alkalom arra, hogy mindenki elmesélje, mi történt vele aznap. Az iskolában például az, hogy a tanító néni adott mindenkinek 16 szót. Mindenkinek ugyanazokat, s bár a szavak alakján nem szabadott változtatni, még egy névelőt sem volt szabad hozzátenni, és az összes kapott szót fel kellett használni, mégsem született két azonos vers. Ez hihetetlenül hangzik, de ki lehet próbálni! A feladat és a szabályok ugyanazok. Öt perc áll a rendelkezésre, s 5 pont jár, ha a fenti szabályok egyike sem sérül.

Weöres Sándor: Keresztöltés című versének a szavait feldarabolva, borítékba téve kapják kézhez a versenyzők.

Az eredeti vers a saját alkotások meghallgatása után kerül felolvasásra a *Ha a világ rigó lenne* című (Budapest, Móra, 1986, 38.) könyvből.

3. feladat

Lehet, hogy otthon egy kövér béka a háziállat? Esetleg más élőlényre vágy-nak a gyerekek? Nekik a polcok mögött berendeztünk egy kis alkotómű-helyt, s arra kérjük őket, rajzolják le azt vagy azokat a házi kedvenceket, amelyekre vágnak. Szabad a gazda, mindenféle állatot rajzolhatnak, csak a szülőknek most ne áruljanak el semmit!

A szülők feladata ugyanis az, hogy az asztalra kitett könyvekből próbálják megkeresni azokat az állatokat, amelyek nagy valószínűséggel szerepelni fognak a rajzokon.

Eszközök: A rajzoláshoz szükséges kellékeken kívül a könyvtár állományában fellelhető szaklexikonok, szótárak, akár a Magyar értelmező kéziszótár is. „Kutyanyelvek”, a keresett szavak megjelölésére.

A könyvtáros adhat közben is segédanyagot, de a keresésben már nem segíthet!

Pontok: 5 pont, ha a gyerekek mindegyike rajzolt, tehát *nem rajzonként* 5-5 pont, plusz 5 pont jár, ha a szülők legalább egy állatot eltaláltak a kívánság-listáról.

4. feladat

Nagy kérdés, kié az utolsó szó a családban vagy fogalmazzunk úgy, kinek vágták fel legjobban a nyelvét?

Felolvasásra kerül Krista Bendová: Babszem Jankó legújabb meséi című könyvből a Lámpalopó Logopedosz című mese.

Ezután kapják kézhez a családok a mesében is próbára tett mondatot: „Ha a lámpát olajozzuk, ne olajozzuk a linóleumot, ha olajozom a linóleumot, nem olajozom a lámpát.”

Minden családban ketten vagy egy valaki kétszer próbálkozhat a szöveg *el-mondásával*.

Hibátlan elmondás esetén 2-2 pont. Végül a zsűri a leggyorsabban beszélőt további 3 ponttal jutalmazhatja.

5. feladat

Este egy nagyon szép népmesesorozat megy a tévében. Most éppen egy beás cigány népmese kezdődik el, amely a nagyhatalmú királynőről és a kis szol-gáról szól.

Felolvassuk: Kovalcsik Katalin: Fátá ku pāru dā ar = Az aranyhajú lány: Beás cigány iskolai népmesegyűjtemény, I. (Pécs, Gandhi Középisk. 1994.) című könyvből a fenti mese, de a befejező résznél „áramszünet” lesz.

Ki, hogyan fejezné be a történetet maximum 3-4 mondattal?

Az a család, amelyik befejezi, 5 pontot kap. Akik párbeszédes formában, azok plusz 5 pontot szerezhetnek!

(Természetesen végül az eredeti változat is bemutatásra kerül.)

6. feladat

Közeleg a karácsony. A lefekvés a meghitt beszélgetések ideje. Vajon önök el tudják-e mondani a gyerekeiknek, hogy milyen eseményhez köthető ez az ünnep? S akihez kötődik, annak az életéről tudnának-e mesélni?

Az egyik asztalon a feladat ismertetéséig letakart könyvek fekszenek, festmények láthatók bennük. A festő nevét, a mű címét a feladat megoldása alatt is takarjuk el, a képekhez csupán egy-egy betű tartozzon. A betűket olyan sorrendbe kell tenni 1-től 9-ig, ahogyan a Jézus életéhez köthető események történtek.

A jó sorrend 10 pontot ér, ha megmondják, melyik kép tartozik a karácsony ünnepéhez, az további 3 pontot jelent.

A könyvtár állományából a következő sorozatot állítottuk össze:

Giambattista: Angyalí üdvözlét

Rembrandt: Pásztorok imádása

Murillo: A Szent Család az ácsműhelyben

Hugnet: Utolsó vacsora

El Greco: Krisztus az Olajfák hegyén

Hemessen: A keresztet vivő Krisztus

Memling: Krisztus keresztre feszítése

Altdorfer: Krisztus feltámadása

Rembrandt: Máté evangélista

Cigányokról más szemmel

Régi elképzeléseket, megmaradt ősi szokásokat szeretnék bemutatni. Nem szó szerinti és nem vallásos elemzésről lesz szó, inkább a régmúltban bevéssődött, de ma is jelenlevő, ritkán emlegetett, de a cigányok között mégis nagy jelentőségű szokásokról szeretnék beszélni.

Később rátérek még arra is, mit jelent mindezek ismerete és tiszteletben tartása a velük való munkában. A roma alapigazságok ismeretének és megértésének nagy szerepe van a cigányok és a körülötük levő világ közötti kapcsolat alakulásában.

A cigányok viselkedését és másokhoz való hozzáállását könnyebben érthetjük meg a szokásaik ismeretében. Válaszokat kaphatunk olyan általunk nem ismert, egyszerűnek vagy lényegtelennek vélt dolgokra, amelyeknek az ő szemükben nagy jelentősége van.

A cigányok mindig harmóniában éltek a természettel, a földdel és az éggel. Bizonyos értelemben a földet „Anyának”, az eget meg „Apának” tekintik. A cigányok a földön állva és az égre nézve, a Nap gyermekeiként tekintenek magukra, akik a szél irányát követik. Múltjukból kiindulva építik a jövőjüket. A tradicionális kultúrák nézetei – így a cigányoké is – működőképes modellek, megérdemlik az odafigyelést. Náluk a változások mindig az egyénből indultak ki, s ha a személy hiteles, akkor a csoport is követni szokta. Csakis olyan ember lehetett kezdeményezője nagyobb horderejű, a közösség egészét érintő változtatásnak, akinek a személyét mindenki elfogadta. A cigány közösségekben az átalakulások, változások mindig lokális szintről indulhatnak el, és onnan hathatnak kifelé. Ezért van az, hogy nem tudják elfogadni a kívülről rájuk erőltetett dolgokat, szabályokat. Miután magam is megtapasztaltam ezeket, igyekeztem másképp látni a dolgaikat, és másképp viszonyulni hozzájuk. Úgy érzem, eredményesen.

A tradicionális értékek a békés együttműködésben gyökereznek. A személyes szabadságot és az egyén integritását, személyiségi jogait

mindig szem előtt kell tartani. Nekem sikerült a személyes kapcsolatokon (a fizikai, érzelmi, mentális hozzáállásukon) keresztül választ kapnom a törzsek jellemző szokásaira.

Tapasztalataimat a „pérók”-ban, azaz a nagycsoportban élő cigányok körében szereztem. Amiket bemutatok, törzsi, kaszti, nemzetségi, hovatartozás nélkül is általánosan érvényesek rájuk. Hiedelemviláguk, viszonyulásuk a világhoz bizonyos spirituális ellenforradalom, amit persze ők nem látnak át, nem beszélnek róla, mert nem is tudják sajátosságaikat másokéval összehasonlítani. „Így volt, így van, és így lesz!” – szokták mondani azokban a közösségekben, ahol számon tartják hovatartozásukat. A hiedelemvilág és az öreg romák bölcs mondásai, a roma igazságokkal együtt – amelyekről a túlélés titkai miatt sohasem beszéltek – nagyon mélyen beléjük bevésődtek, de a külvilág csak keveset tudhat róluk. Együvé tartozásuk hátterét alkotják, és a biztonságot jelentik számukra ezek a dolgok.

Tapasztaltam, hogy nem veszik szívesen, ha minden cigányt „egy kalap alá” vesznek. Ehhez fűznék rögtön egy roma közmondást: „nem minden roma, roma”. Vagyis: nem minden roma egyforma. (Meg kell jegyezmem, hogy a cigány szót jobban kedvelem a románál. A cigányok ugyanis a mai napig különböznek egymástól nyelvhasználatukban, szokásaikban, íratlan törvényeikben, belső világukhoz viszont valamennyien azonos módon kötődnek.)

Ha két cigány találkozik, első kérdésük az lesz: „Testvér, te melyik kasztból való vagy?” A hovatartozás fontossága miatt akarják tudni ezt a másiról.

A hagyományaikhoz leginkább az oláh cigányok ragaszkodtak. Egy közmondásuk így szól: „Ahol a család, ott van a rokonság is.” Előfordul, hogy ezek a cigányok fehér gyerekeket is felnevelnek, mert nagyon nagy az együttérzés bennük. Egy másik mondás szerint: „A roma sok nehézséget élt át, ezért mindenkivel együtt érez.”

Elmondok róluk egy ritka furcsaságot is.

Volt egy csoportom, amely a munkám kezdetekor 263 lelket számolt. Közöttük hallottam először az első unokatestvérek házasságáról a tisztavérűség megőrzése érdekében. Választ egyébként soha egyetlen kérdésemre sem kaptam közvetlenül, csak odafigyelésem és a közös élmények átéléseivel jöttem rá bizonyos dolgokra.

A csoport tagjai lovakkal foglalkoztak. 18 gyerek volt a szárnyaim alatt ebből az oláh cigány csoportból. Közülük, egy gyerek kivételével, mindannyian már kiskorukban tudták, ki lesz a társuk. A házasságról szóló egyezség ugyanis már a gyerekek kiskorában megkötöttetik a szülők között. Ehhez kapcsolódik egy közmondásuk: „Az asszony férfi nélkül olyan, mint a hegedű vonó nélkül.”

Magyarázatképpen olyasvalamit szűrtem le, hogy a kocsi és a lovak a vagyont jelentik. A kocsinak menni kell, csikónak születni kell. A kocsira csak a takarók, a víz és a gyerekek kerülnek. Ez nem elégtett ki, hisz ezt már máshol is hallottam.

A „tisztavérűség”-gel kapcsolatban csak feltételezéseim vannak. Amikor az egyik kiskorú tanítványom teherbe esett, és az orvos engem is elővett, és kísérletet tett az abortuszra való rábeszélésre, „amit Isten adott, ember el nem veheti” – volt a romák válasza. Az unokatestvérek közötti házasságokból mégisincs értelmi fogyatékkal vagy testi sérüléssel született gyerekek, az orvosok legnagyobb csodálkozására.

Ezek a cigányok bármikor útra indulnának ma is, a jobb szabadabb életfeltételek megelégedésének reményében. A következő mondásuk erre utal: „Cigánynak nem nehéz elhagynia, amiye van, mert nyitva áll előtte a világ”, vagyis nem ragaszkodnak az anyagi javakhoz.

Mindenben benne van az áhítat is, mindenben benne van az Isten is. Mivel sok szokásnak a miértjét már nem ismerik, akik kikerülnek a közösségből hamarabb megválnak ezektől.

Az alacsony szellemi szinten élő emberek jellemző vonása a hangoskodás. Viszont erre is szükség van. Összeköti őket.

Jellemző rájuk az elszigetelődésre törekvés is, ami az ellenséges környezeti hatások és az átélt keserű tapasztalatok miatt bizonyos védelmet jelent a számukra. Az elzárkózásban viszont megmaradt, sőt egyre nyitottabb lett a természet és az állatok iránti szeretetük. Ez volt a hagyományos út, ami valamikor a túlélést garantálta, és a biztonságot jelentette. A sokszor megtapasztalt, beigazolódott igazságok, az íratlan törvények és a bölcs, öreg cigányok mondásai meg a cigány közmondások is mind erről szólnak. Amennyiben analizálnánk, észrevennénk, hogy minden nemzet védi az értékeit, és a jövőt illetően közösek a reményeik. A békét tartják szem előtt, és az

egyént kiindulópontként. A személyiség áll a középpontban, aki tudatosan vagy sem, de harcol a méltósága megsértése ellen.

A cigányok befolyásolására irányuló, más kultúrákból származó kezdeményezések csődöt szottak mondani, beolvasztásuk az egyént sértő, a közösségeket szétromboló változtatásként mutatkozik a számukra. Ezek a külső hatások személyiségük legmélyebb lényegét érintik, azért ilyen erős az ellenállásuk. Volt már részük letelepítésben, perifériára szorításban, cigányigazolvánnyal való megbélyegzésben, a nyelvhasználatuk tiltásában, és hadd ne soroljam, még mi mindenben.

Az iskolarendszer sem tudta jól kezelni a cigányságot. A nem cigányok hiányos ismeretei a cigányok sokszínűségéről szintén közrejátszottak a kudarcokban. Nem értik őket az emberek. A cigányokat meg nem érdekli a miért. Gyermeküket, öregeiket óvják, megtesznek értük mindent a saját viszonyaik között. Egy kölcsönös viszony kialakításában nagy szerepet játszik, hogy mit tud róluk, és milyen kapcsolatot alakít ki a velük foglalkozó személy. Engem is sokszor próbára tettek, figyelték, mit fogok csinálni, elárulom-e a másikat, hogy mit hallottam tőle a másiktól...²²

A hit és erkölcsi értékek az egyénben gyökereznek. Ezek a hitrendszerek és értékek alkotják a vallási viselkedésük alapjait. Cigány vallásról nem beszélhetünk. Keresztelni és temetni mindig a környéken élő vallás papját hívják. Viszont a cigányok szertartásának egyik titka a hitben, a roma igazságokban, az értékrendjükben, a belső világukban van. Az ember mindent legyőz, csak Istent nem.

A másságukat illetően ajánlatos figyelembe vennünk az egyszerűségüket. Az emberek a maguk túliskolázott, túlcivilizált, túlhigienizált világukban hajlamosak elfeledkezni arról, hogy az egyszerű ember nem tud szellemi magaslatokra emelkedni. Ők Istent is látható formában akarják imádni (ezért van nagy szerepe a házi oltárnak). Szűz Máriához mint anyácskához imádkoznak, hogy közvetítse kéréseiket az Istenhez. Úgy gondolják, hogy az amúgy is elfoglalt Isten, nem ér rá akármikor velük foglalkozni. Szűz Mária tudja, mikor van egy kis ideje az ő problémáik meghallgatására, és majd közbenjár értük.²³ Ezek az emberek saját szintjüknek megfelelő formába

²² Varjú 2003, 35.

²³ Varjú 2003, 67.

öntik, és jelképes beszédbe rejtik mondanivalójukat és Isten iránti tiszteletüket. Igazságukat szertartások struktúráiba kódolják, és szájról szájra adják tovább. Minden ünnepkörnek (születési, temetési ceremóniának, virrasztásnak stb.) illik betartani és továbbadni a tartalmát. Ezeken a rituálékon nem szabad változtatni. Nem kell, hogy mindenki megértse, mi rejlik mögöttük. A hiedelmeknek fantasztikus erejük van.²⁴ Sokáig kötelezőnek, változtathatatlanak tekintik. Aztán egy idő után a különféle hatások, a közösség vagy az egyén változásai miatt elhagyják, elfelejtik. Leginkább ott történik így, ahol a „rejtett igazságot” ismerő emberek már meghaltak anélkül, hogy a titkot továbbadták volna. Amikor már tartalmatlanná, érthetlenné vagy szégyelleni valóvá válik (pl. egy új lakhelyen), csak akkor kezdenek más igazságok után nézni.

Bár lassú a változás, mégis gyakran összezavarodnak tőle, s előfordul, hogy agresszívvá válnak a külvilággal szemben, vagy kifordulnak magukból. A közösségből kiköltözők elvesztik a csoport mindennemű további támogatását, s olyan érzésük lehet, hogy már nem tartoznak sehova. Egyébként a nemzetségből, kasztból való kitagadás a legsúlyosabb büntetések egyike, amit a Krisz, a roma törvényhozás is alkalmaz.²⁵

A cigány műveltségének, tanultságának is van veszélye. Amilyen hatással van az otthoni környezetre, attól függ további létezése a zárt közösségben. Amikor kényelmesebb a közösségnek nem változtatni a megörögzött dolgaikon, akkor a tanult egyén eltávozik onnan. Egyébként rá már úgy tekintenek, mint megváltozott személyre. A nagyközösségek viszont, megtartották a hittel összefüggő gondolatformákat. Nehéz a dolgok mélyére látni. Kiérezni, megtudni, majd respektálni viszont nagyon örömteli és kifizetődő. A jó Isten mindenhol ott van. Mindent tud és lát. Így van ez a halottal is, aki csak földi ruháját vetette le, aztán egy másik világba indul. Az ő roma nevét majd egy újszülött kapja. Az imák és szertartások mindig jól végződnek, eredményesek. Egyszerű értelmük Istene mindent ért, és mindig tudja, hogy nekik mire van szükségük. Ők viszont tudják, mit kell tenniük, hogy az így legyen. Isten csak egy van. Ahol ő

²⁴ Varjú 2003, 73.

²⁵ Varjú 2003, 107.

él, nincs idő, tehát a cigányoknál sincs. Sohasem siet, nem aggódik. Ez magyarázhatja, miért jellemző mentalitásuk a mának élés. „Ne törődj a holnap bújával, bajával, mert az, ha akarod, ha nem, úgyis eljön.” Így mondja a bölcs mondások egyike.

A lényeg, hogy nem a mi szemszögünkben kell hozzáállni ezekhez a kérdésekhez. Mi, könnyen felelőtlennek tartjuk őket, amiért csak a mára gondolnak és a mának élnek. Ők viszont úgy értelmezik, „Ma még itt vagyok, örülhetek, vigadhatok a családommal. Holnap mi hogyan lesz, azt csak a Jóisten tudja.”

A cigány összetartó, és tiszteli az őseit és az íratlan törvényeket. Roma közmondás: „Rossz annak, aki szegény, de még rosszabb annak, aki egyedül van.” Öregeit, betegeit tiszteli. Sok az ellentmondás a gyermeknevelést illetően is a belső és a külvilág között. Az okok ebben a háttérben bújnak meg.

Szeretnék rámutatni néhány összefüggésre a világlátásukkal kapcsolatos alapfogalmak használatával:

- *Teremtőképesség*

Erről azt gondolják: minél többen vagyunk, annál erősebbek vagyunk. Itt vagy, és nem azért vagy itt, nem azért születted, hogy keseregj, nyomorogj vagy siránkozz. Elindultál a sorsod útján, amit végig kell járnod. Ami itt megkeserít, és legjobban az utadban áll, azok az előítéletek, a mások hozzád való viszonya. Cigány nem követ el öngyilkosságot.

- *A szeretet fontossága*

A szeretet mindig életet ad. Az új életeket a szeretet ösztönzi. A roma szereti a gyermekét, akkor is, ha betegen születik, s nem adja intézetbe. Gondoza az öregjeit. Amennyiben másképp tenne, akkor rosszat vonzana magához, és ugyanilyen elbánásban részesülne ő is. Az efféle bánásmód alapállásból nem egyezik a jó cselekedetekkel. Mindenki szeretetből született. A szeretet azt akarja, hogy sokasodjunk. A betegről pedig türelmet kell tanulni.

- *A jóság*

A gyerekeiket gyarapodásra, fejlődésre, boldogságra hozzák a világra. Ez az örömezés tükröződik köszöntéseikben, gratuláló verseik-

ben: „Szerencsét adjon az Isten az otthonodra.” Egy rövidke húsvéti köszöntés: „Kerasz bári meszaj patrági, hogy o csalado te chal, te pel. Sel bers ketane te inkren kodo szokasi te Del o dél le rom!”, azaz „Összeültünk a húsvéti asztalhoz, hogy a család egyen, igyon. Sok évig tartson a szokás, Isten adja a romáknak!” (A fordítás cigányoktól származik.)

A szép szavak és Isten dicsőítése jellemzi a tradicionálisan lezajló ünnepkörök forgatókönyveit is. Aki mással jól bánik, jóságot kap vissza. Azért nem bántja, kritizálja a másikat, mert ő sem örül, ha őt kritizálják. Mindezzel megbántaná és meggyengítené a másik ember tiszta lelkét.

Akit mások jósága vesz körül, az nyugodt és boldog. Aki boldog, az mosolyog. Az ember olyan, amilyennek teremtett, és azt nem kell átformálni más képére. Maradjon boldog, olyannak, ahogyan teremtett.

- *A szépség*

A szépség a szeretetből születik. Eredménye csakis szép lehet. Mindezt, amit a teremtető erő hoz létre, nem azzal a céllal teremti, hogy csúnya legyen. Mindenben meg kell lelni a szépséget. A szegény, szerény és a legrosszabb körülmények között is a szépséget kell keresni. Kinek mi a szép, ez csupán hozzáállás kérdése.

- *A terjeszkedés*

A csoport, a közösség védelmet ad. Az ott tanult magatartásmintákat mindenhol magával viszik. Az élet még több életet akar. Növekedést és terjeszkedést, újabb megnyilvánulási formákat.

Egyébként azt csináld, amit szeretsz, és szeresd azt, amit csinálni tudsz. A szőnyeges csináljon szőnyeget, a kosárfonó meg kosarat. Ahhoz ért, és azt szereti, mert azt adta neki az Isten.

- *Fogékonyság*

„Ne csak kapj, adj is!” A roma mindenkinek hálás, aki őt bármire is megtanította. „Paliker szakoneszke, ko tut vareszo szikhagya.” Ugyanakkor nem tudatosan tanul, hisz amire szüksége van, azt ellesi másoktól. Kultúrájának jellegzetessége, hogy a szabály be nem tartása

valamiféle büntetést hoz maga után. Meggyógyítottak, hát cserébe dalolj nekik.

Bár ez nem üzlet, de oda-vissza kell, hogy működjön. A tehetséged azért kaptad, hogy azzal másnak is örömet szerezz.

• *A bőség fogalma*

A levegőt, vizet, napfényt az Isten adta. Jut belőle bőven mindenkinek. A paraszt meg mindenkor arra tanít, enyém, tied, övé. Korlátoznak mindenben. Ha van nekem, van neked is. Ha a másiknak van, akkor nekem is van. Mindenki megvannak a lehetőségek, képességek. Mutasd meg, ki vagy. Az is a te gazdagságod.

A fent említett gondolatokkal gyakran szemben találják magukat a külvilágban. Az óvoda, az iskola már a kicsiktől is mást kíván, mint a belső rend.

Egy szidott, büntetett, megfélemlített gyermek általában kétféleképpen reagál:

Behúzódik a sarokba, és jobbnak véli elzárkózni a külvilágtól, vagy mérgében agresszív lesz.

Sohasem fog kiderülni, mivé vált volna, ha természetes, neki megfelelő körülmények között fejlődik. Ezért féltik gyermekeiket a cigány családok, és az iskolába való beíratást, amennyire csak lehet, elodázzák.

A dolgozatra kapott jegy, a felelet osztályzása tájékoztasson arról, mennyit tud a gyermek, illetve felnőtt a számonkérés idején, de semmiképpen se érintse, sértse a személyiségét.

A családnevekből, amit a cigánygyerek csak hivatalosan használ, és távol áll tőle, csúfnevek jönnek létre. Érdemes tehát a közösségében használt, megszokott nevén szólítani. Gyakran fordul elő, hogy egy közösségben ugyanazt a hivatalosan bejegyzett nevet többen is viselik. Például egy osztályban volt három azonos nevű gyermek: Csóka Tibi 1, Csóka Tibi 2, Csóka Tibi 3.

Az előítéletektől való félelem, mit mond a szomszéd család vagy a másik telepről való az ő külső világban történt szerepléseiről, eredményeiről. Ezek a valóságok is rossz befolyással vannak rájuk, odafigyelést kíván a velük való munkánál és tanításnál.

Kitérnék arra is, mi okoz nekik örömet, boldogságot: énekeik, táncaik, az örökös jókívánságok, Isten nevének emlegetése, a közös

ünnepek, keresztelők, esküvők, virrasztások – mind olyan varázslatos összetartó erők, amelyeket gyakorta elég csak pillanatokra visszaidézniük, és mámor keríti őket a hatalmába.

Íme, egy történet a hitvilágukkal kapcsolatosan. Kindo barátom oláh cigány. Életének 48 évéből saját bevallása szerint, úgy 26 évet töltött panglimóban (börtönben). Nem egyfolytában, mert ő nem gyilkos! Kicsit verekedett, késelt, rabolt. Legutóbb csupán 8 hónapra kellett – ahogy ő mondta – a „pionírtáborba” bevonulnia, ahol nem is volt olyan rossz. Dolgozni nem kellett, enni, inni meg adtak. Egy olyan sok tapasztalattal rendelkező embernek, mint amilyen ő, sok ismerőse van mindenütt. Ott bent is akadt, meg sok mindent meg lehet benn is tanulni. Még látogatókat is lehetett fogadni. Természetesen mindig nyitott füllel és szemmel kell járni, mert ha nem így tennél, és kapnál egy pofont, azt sem tudnád ki adta.

Kindo több nyelven beszél. Ezen előnyéhez még kapóra jött egy másik oláhcigány, aki bár nem a mi környékünkről való, de azonos a civil neve, mint Kindónak. „Sokat lehetett ott a nevekkal rafináltkodni. Ő helyette én mentem, én helyettem gyakran ő” – mesélte.

Ez a két tapasztalt róka mindig mindent megvitatott. A bentlakókról mindent tudtak, a börtönőrök szigorú megfigyelése is a kedvenc időtöltésük volt. Kitalálták, hogy engedélyt kérnek gipszszobrok készítésére. Istenkére, Szűz Máriára mindenkinek szüksége lehet. Jól is ment az üzlet, mert még a látogatók is vettek a szobrokból. Kisebb munkák elvégzésére is jelentkeztek, így lehetőségük nyílt egy kis áttekintésre út közben. Minden rendben volt, csak az asszony hiányzott. Végre letelt a táboridő, és hazasietett. A péró egy érthetetlen, furcsa dologgal volt elfoglalva: egy múlt (szellem) titokzatos hazalátogatásával. Kindo éppen akkor érkezett haza. Mivel az asszonyát nem találta, és e hír hallatára, már nem is akart ott maradni, csak az otthagytott pénzét szerette volna visszakérni.

Ne a pénzzel törődj, hisz visszajár a múlt! – volt a többiek válasza.

Mondtam én a testvéreknek: Nem a halottól kell félni, hanem az élőtlől. A halott már nem bánt senkit. De a többiek nem hiszik a vi-

lágjárt ember dolgait. Pedig én már sok mindent láttam. Egyre csak mondogatták, hogy megváltoztam, menjek el tőlük. Mondtam, elmegyek én, csak előbb kérem vissza a pénzemet. Kezdték mesélni, hogy leesett a tükör a falról, meg a múló a lavórón csörrömpölt. Elterelték a szót. Erre én azt mondtam: kimegyek én éjfélkor a temetőbe, és ellopom a halott fejfáját. Fogadjatok velem, hogy nem fog a sírba húzni. Még egyszer mondom nektek, nincs mitől félni.

„Te sunesz, (hallod)!” – bökött hirtelen az oldalamba, miközben mesélt. – „Csacsi vorba (igaz beszéd)! Ladával mentünk ki a temetőbe. Az autó a kerítés mellett parkolt. Mondtam, testvérek, gyertek velem, látnotok kell az igazat. Nem fog a sírba húzni! Remegtek, elszápadtak, egy sem akart velem jönni. Bemásztam a temető kerítésén, és kihoztam a fakeresztet. A autó világított. Mondtam, hát, ne rám világítsál, én vagyok az, nem a múló. Ezek mind kiabálni kezdtek: Vidd vissza a fejfát! Rendben van. Kérem a pénzem, és visszaviszem a fejfát. Először vidd vissza, és majd aztán megkapod a pénzed. Én többet nem egyezkedem. Nincs lóvé?! A fejfát az autóba teszem. A telepen világítottak. Mindenki várta, mikor érünk már vissza. Ahogy meglátták a fejfát, visongani kezdtek. Vidd vissza, kiabáltak, mert idejön a fájáért a múló. Visszaviszem, mondtam én. Tegyétek ide a fejfalopásért az ígért pénzemet, meg adjátok vissza az én lóvémat meg még kétszer annyit. Világos? Ezután én otthagytam őket. Hátramentem az állatokhoz.

Féljenek csak! Megláttam hátul felaggatva valami ágyi ruhákat. Lekaptam egy lepedőt, magamra terítettem, és az istálló tetejére másztam. Zörömbölni kezdtem, ledobáltam onnan minden mozdíthatót, és kiabáltam, mint egy állat. Én vagyok a múló, adjátok vissza a fát! Már meg voltak halva a félelemtől, mikor a tetőről egy botra csavarva ledobtam azt a lepedőt. Odamentek a fejfa köré, sokan. Botokkal meg ütni kezdték a lepedőt. Kiabáltak: ne nyúljatok a fejfához! Erre én vissza: Én vagyok a múló! Itt vagyok! Üssétek a fehér rongyát, addig nem bújik belé vissza! A lóvét, testvérek, a lóvét! Addig nem viszi vissza a fát. Oda kell adni a lóvéját! Akkor már láttam és hallottam, dobálták a pénzeket a fához. Nagy pénzeket adtak (papírpénzeket).

A múltónak meg kiabálták: Ne gyere vissza! Így szereztem vissza a pénzemet, és még sokkal többet annál. Azóta nem tárgyalok velük, mert kitiltottak a telepről, mert hogy én már más vagyok. Nem hittek nekem!”

Az írástudatlanság okainak egyikéről: hasonlítsuk össze a roma, illetve a magyar nyelv hangzóit. Rögtön kiderül, miért van sok írástudatlan cigány a mai napig, és miből eredt a sok osztályismétlés az alsó tagozaton.

A roma hangzók: a, b, c, cs, csh, d, dz, dzs, e, f, g, gy, h, ch, i, j, k, kh, l, ly, m, n, ny, o, p, ph, r, s, sz, t, ty, th, u, v, z, zs. Ez 36 hangzó.

Ezzel szemben a magyar hangzók: a, á, b, c, cs, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ő, ö, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ő, v, w, x, y, z, zs. Ez 41 hangzó.

Az artikuláció miatt arra támaszkodtam, hogy először azokat a betűket tanítom meg írni, olvasni, amelyek megegyeznek az iskolai, illetve az ő nyelvhasználatukban.

Nem akarok részletekbe bonyolódni, ezért csak annyit fűznék hozzá, hogy a kiinduló 22 azonos betű alapján, könnyebben megértik, mire is való a hangzó.

A 22 azonos betű a magyar és roma összehasonlításában a következő: a, b, c, d, e, f, g, i, h, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, z.

Legnehezebb feladatomból az volt, hogy olyan játékkártyákat készítsék, és olyan tárgyakat találjak, amelyek elnevezése a magyar és a roma nyelvben is ugyanazzal a hangzóval kezdődik. Az általam alkotott játékkártyák, betűkártyák háromnyelvűek voltak. Magyar, szlovák, roma. Figyelembe kellett vennem azt is, hogy a roma nyelv nem egységes. Például valahol a kakast, baskának, másutt kohútosznak mondják, tehát az általuk jól ismert állat képe máris kiesett a képekből. Ebből kifolyólag bizonyos kártyákat, helytől függően, ki kellett cserélni más képekre, de mindig olyanra, amit a gyermek ismer.

Például a zs betű tanításánál a tankönyvekben általában zsiráfot mutatnak. Ezek a gyerekek azonban nem ismerik a zsiráfot, mert állatkertbe nem járnak, mesekönyveik nincsenek. A kártyák lényege az, hogy az írás, olvasás és játék során egységesen lehessen használni.

Ízelítőként: pl. a kártyán látható: A, a, írott nagy A, írott kis a betű. Képileg egy autó látható, alatta a szó: autó (magyarul), auto (szlovákul); vagy B, b, írott nagy B írott kis b, képileg pedig egy banán látható: leírva: banán (magyarul) banan (szlovákul).

Lényeges még, hogy a figurák színei is a romák számára fontos színűek legyenek.

Négy alapszínük van: a piros szín a szerelmet, az örömet jelképezi. A kék az életet, vizet, levegőt és szabadságot. A zöld a természet-hez való kötődés és az érettség színe. A sárga a Nap és az arany színe. Ez a négy alapszín jelent meg az osztálytermünk falain, a dekorációkon, a függönyökön és a faliújságon. Így olyan hangulatot teremtettem, ami már a belépésnél hívogató volt a romáknak, a nem cigányok szokatlanak, de kellemesnek találták.

A gyerekeknek, akik otthon kivétel nélkül a cigány nyelv valamelyik változatát beszélték, ami még pérókként is változott, megengedtem, hogy a nyelvükön is beszéljenek. Döntésem csodálkozást váltott ki az igazgatóságból, és a kollégák között is, de az iskolalátogatás javulásának okait akkor még nem bizonygattam. A szülők is egyre szívesebben jöttek az iskola környékére, sőt utánam. Többször kérték, tegyem lehetővé, hogy egy-egy tanórára beülhessenek a csemetjük mellé. Ez is azok közé a tetteim közé tartozott, amelyek szabályellenesek voltak, mint annyi sok más. Egy idő múlva bizonyos családok otthonaiban láttam viszont a saját ötleteimet. Elfogadtak és megszerettek.

Később a kártyákat kibővítettem a számukra ismeretlen, a nyelvükben nem használatos hangzókkal, képekkel, és szülői összejöveteleink a játékról lettek ismertek és közkedveltek. Valójában írni, olvasni tanultunk, játékosan, észrevétlenül. Volt, amikor háromszor annyi felnőtt érkezett a foglalkozásokra, mint szülő. Minden összejövetel táncsal, dallal végződött. A felnőttek gyakran a homokba meg a kifelé vezető járdára próbálták rajzolgatni a tanult betűket. A játék eredményeit is írták.

Ez csak egy egyszerű példa a munkámból, s a hozzáállásomra, újításaimra történt cigány reakciók egyike. Tapasztalataim egyre bővültek, és néha hihetetlennek tűnő dolgok is történtek.

Egyszer igazgatói telefont kaptam a tanítás alatt, ami nem szokott előfordulni. Azonnal küld valakit az igazgató, aki átveszi az osztályo-

mat, én pedig menjek az igazgatói irodába, mert sürgősen szükség van rám. Amiért hivatott, örömömre szolgált. Az iroda előtt úgy negyven roma szülő állt, akik a „Jó” tanító nénit keresték, mert hozzá akarták átíratni a gyermekeiket. Válaszul azt kapták: Itt Jó nevezetű tanító néni nem dolgozik. Ez nagy felháborodást váltott ki belőlük, hisz ők tudták, hogy létezem. A közismert jó melléknévből alkották meg a nevem, ami mellé az akkor már szintén általuk adott cigány nevemet társították. Miután az egyiknek eszébe jutott másfépp is megnevezni engem, a vezetőség is ráeszmélt, talán rólam lehet szó. Addig az iskolában a kollégáim nem voltak tudatában a cigányok közötti népszerűségemnek. Mikor a cigányok megláttak közeledni a folyosón, ujjongani kezdtek, mesélve, hogy a tanárok le akarták tagadni a létezésemet. Sajnos, a gyerekek tömeges átíratására hozzám nem volt lehetőség. Többségük ilyen-olyan okok miatt, iskolalátogatási halasztást kapott.

Egy másik történet:

Húsvét után történt. Én, mint mindig, szellőztetéssel kezdtem a napot. Akkor sem voltam hűtlen önmagamhoz, sőt a húsvét utáni pacsuli illatok még inkább indokoltá tették a szellőztetést. Rólam már tudták a gyerekek és a szüleik is, hogy engem csak vízzel szabad meglocsolni. Ablaksukás után, kopogás, majd köszöntés nélkül berontott az osztályba az amúgy sem nagy népszerűségnek örvendő kolléganő, aki az asztalra vágott egy csomó papírt: „Ezt délig add le!” – felszólítással. Majd megfordult, és ezt a megjegyzést tette: „Mondd meg a roma pasidnak, hogy ettől büdösebb öntözővizet már nem is választhatott volna!” Ezután olyan viharsebesen távozott, mint ahogy érkezett, és persze se köszönés, se bocsánatkérés nem volt. Az én gyerekeim meg felpattanva a helyükről kórusban elégedetlenkedtek.

– Te aszondod, köszönjünk, ez meg még be sem kopogtatott. Mért nem kureltál be neki kettőt? Mi az, hogy a te roma pasid? Miért büdös az öntözővíz?

Hirtelen zavaromban, azt sem tudtam, mit mondjak.

– Gyerekek: most ne ezzel foglalkozzunk!

– Kimegyek és megverem! – hangzott az egyik bösz igazságszolgáltatóm szájából.

Akkor felállt szomorú tekintettel egy kissrác, mire az egész osztály elhalkult.

– Tantó néni, én vagyok az oka ennek a bajnak. Tudod, dej (Anya) reggel, hogy nehogy azt mondd má’ koszosan jöttem az iskolába, a dad (Apa) borotvázkozójából tett a rongyára, és azzal mosta le a nyakamat. Nincsen nálunk melegvíz. Biztos arra mongya a másik, hogy bűdös. Most, most én csinátam neked a bajt. Még te leszel a bajos (hibás)!

A korábban megszólaló fiú ezeket hallva, ki akart rohanni az osztályból:

- No majd én bekurelok ennek!
- Ne! – ordítottam rá, ami rám csak vészhelyzetben jellemző.
- Ne menj, majd én elintézem.
- Most kellett volna, és neked nincs is roma pasid!

Váratlanul ért az egész eseménysorozat. A kolléganőt védenem kellett volna, de nem volt indokolt. A gyereket viszont meg kellett volna dicsérnem, mert őszinte vallomást tett az osztályban – a valóban intenzíven – terjengő illat okáról. A gyerekek nagyon fogékonnyan és érzékenyen reagáltak az élő példára, aminek pont az ellenkezőjét tanítottam, és mást gondoltak a pasizás fogalmáról is.

A végeredmény az lett, hogy a kolléganő óráján az egész osztályom háttal ült a tábla felé, egy szavát sem respektálták, kártyáztak, beszélgettek, és bosszantották őt. A kolléganő egy szót sem mert szólalni. A gyerekek meg elmesélték nekem, milyen igazságszolgáltatást tettek. A kolléganő később nem is vállalta a tanítást az osztályomban.

Ez is élő példája annak, ha én más szemmel nézem őket, és respektálom a másságukat, és elfogadó hozzáállást tanúsítok velük szemben, mint amit a többiektől megszoktak, én is más elbánásban részesülök mind a gyerekek, mind a szüleik részéről. Sokszorosan kaptam vissza állítólagos „jószágomat”. Voltak persze negatív élményeim is, de most inkább az eredményekről szeretnék beszélni.

Következő történetem egy szülőről szól:

Hazafelé tartva több üzletbe is bementem, ezért jócskán tele volt a kezem a vásároltakkal. Még az utcai zöldségesnél is meg kellett állnom. Beálltam a sorba, sem előttem, sem utánam nem ismertem senkit. Gondolataim a napi számvetéssel voltak elfoglalva, és mire rám került a sor, majdnem elfelejtettem, mit is akarok venni. Amikor fizetnem kellett, szégyen ide szűgyen oda, hiányzott 5 koronám.

Kértem az árust vegyen le a súlyból. Erre ő nem a legilletelmesebb szavakkal illetett. Mögülem előbukkant egy volt cigány tanítványom édesanyja, és szó nélkül az árus felé nyújtott 5 koronát. Erre az árus, hangos megjegyzést tett a segítőmre, és visszatessékelte volna a sorba. A cigányasszony revansként annyit mondott, természetesen szintén jól érthetően: „Ehhez semmi köze, és én meg majd ott vásárolok, ahol vásárlónak néznek, és nem cigány asszonynak!” Kivett a kezemből egy táskát, és a sorban állók szeme láttára, füle hallatára, egymást tegezve elvonultunk. Mivel megtanultam elfogadni a másságot, és másképp viszonyultam a cigányokhoz, sokszor és meglepő formákban kaptam meg az elismerésüket. Védelmemre keltek, amikor nem vártam, őszinték voltak, nyitottak lettek velem, és a bizalmukba fogadtak.

A cigány nem illetlenségből tegeződik. Egymást testvérnek szólítják, és tegeznek. A kívülállót magázzák, nagyságának, meg „panyikának” (szlovák szó magyar kicsinyítő végződéssel) szólítják. Elvárják, hogy az idegen őket is annak rendje-módja szerint magázza.

Miután elfogadtak, újabb és újabb próbák elé állítottak, és közben másik roma nevet is adtak nekem, majd tegezni kezdtek. A gyerekek az iskolában tiszteletadást tanulnak és a tanítót is magázni illik.

Az iskolában „kihúztam a gyufát”, mert nem nézték jó szemmel a kollégáim, hogy a szülők szinte mindnyájan automatikusan tegeztek, és a gyerekeknek nem jutott eszükbe engem magázni. Nem is kértem ki magamnak. Egyre közelebb kerültünk egymáshoz. A később érkezett tanítványok szülei átvették az előző szülők példáját. Lassacskán az összes péró megismert, azok is, akiket én nem ismertem, és ma már köztudomású, hogy engem a környékbeli cigányság apraja-nagyja tegez. És ettől nem vesztettem el a tekintélyemet, mint ahogy azt a sok kívülálló jósolta.

Sok kívülálló gondolja, hogy ezekben az emberekben csak két természetű erő működik. Az egyik az önfenntartási, a másik a fajfenntartási. Egy alacsonyabb szintű ember vonzalmával, ami gyakran a testiségben nyilvánul meg, tennék azonossá a cigányokat egy hibás értékrend miatt. Vitába szálllok ezzel, mert a cigány emberek ennél sokkal, de sokkal többek! Lenne mit megtanulni tőlük! Elgondolkodhatnánk azon, ahogy ők látják a világot. A cigányok egyébként tudatában vannak az előítéleteknek is.

Következzen néhány „parasztjózanító” mondat (a cigány a fehér embert parasztnak mondja), parasztokról cigány szemmel. Bármije is van a parasztnak, csak a becsvágyát és a hiúságát követi. Rabjává vált a birtoklási váagnak. Az ilyen ember a szerelmet, a táplálkozást és az ivást élvezeti cikké változtatta. A roma bizony mindezt látja, ezért a fehér emberekről efféle mondatok is el szoktak hangzani: Miért akarnak az emberek örökké irányítani? Mért kell mindenkinek főnöknek lenni? Minek a jó dolgokat és szokásokat eldobni, rosszabbra cserélni? Divatból? Mert versenyeznek? Az egyik több akar lenni, mint a másik. Miért foglalkoznak velünk örökké az újságok, a média?

Azelőtt nyugton hagytak, pedig akkor is voltunk, léteztünk. Meg az a sok reklám, minek az a sok felesleges holmi? Kisebb[rendű]ségi érzést akarnak bennünk kelteni, ha mi olyanokat nem veszünk meg.

A beszűkült emberekre jellemző, hogy elszigeteltté válnak, mert a személyes vágyaikat nem tudják elérni. Vakságukkal, kritikátlanságukkal elszakadnak még a családjuktól is, nem csak a szomszédától, kollégától, közösségtől. Próbáljanak meg beszélni velünk, megérteni minket. De ez nem üzlet, ez feladat.

Jól kifejezi a fentieket a következő közmondás is: „Ha a paraszt jót tanulna a romától, a roma nem tanulna annyi rosszat a paraszttól.” „Te gadzso kamlahasz te szikhlól le romeszkeró lacsho, rom na szikhlilahasz ajci le gadzsaszkeró nalacsho.” Tehát a cigány csak akkor fogadja el más nézetét, tanácsát, segítségét, ha az illető már bizonyított előttük. Bizonyított a személyiségével, értékrendjével, önazonosításával. Ha egy ilyen ember egyszer mégis átvérné őket, megtalálnák a módját a visszavágásra. Ez ugyan bosszúnak számít, de megérdemelt bosszú lenne.

A kommunikáció fontosságáról: a sikeres munka feltétele, hogy tisztán, érthetően, a szintjüknek megfelelően tudjunk beszélni velük. Meg kell értenünk, hogy mi akkor is tájékoztatunk, amikor hallgatunk. Figyelik az arcot, a mimikát a szemet. Minél kevesebbet mondunk, annál jobban félreérthetők vagyunk. Lehetőséget kell adnunk, hogy ők is beszéljenek. Így könnyebb a megértés, és mi is lehetőséget kapunk saját magunk jobb megértésére is.

A cigányoknál a gyerek egyenrangú a felnőttel. Amit nem akarunk vagy félünk kimondani, ők pedig kényelemből elhallgatnak előttünk dolgokat, az mindig problémához vezet. A beszélgetés az

élő kapcsolat kulcsa a gyerekekkel is. Megnyílik a zár. Véleményünk elhallgatása szerintük a másik fél megvetését jelenti, s ők „lelki nyomást” éreznek. Ha velük beszélünk, a gesztikulációkra is ügyelni kell. Legyünk tudatában annak, hogy amíg beszélgetünk, addig eleven a kapcsolat. A beszéd kétoldalú legyen. Ne felejtjük el, mindenemű véleményünk a mi saját szubjektív reakciónk, de csakis így lehet a problémát megérteni, megoldani, feloldani. Fontos tudni: a gyerek azt, amire az életben szüksége van, ellesi a felnőttektől. Senki semmire nem utasítja, nem akarja a saját képére formálni, tehát magától tanul.

Legjobban azon a területen tud fejlődni, amelyet az Isten ajándékkul adott neki. A döntésekben a gyerek is véleményt mond, mert minden döntés közös. Soha senkinek sem kell egyedül döntenie semmiről, mert ők nem individualisták. A férfi a család feje, az asszony a végrehajtó. Minden gyermeknek megvan a saját feladata a családban, de meg kell érnie rá.

Hogy mire, mit mond a külvilág, az nem érdekes. A kamaszodó lánynak viszont már nem szabad egyedül járnia sehova. A fiatalasszony az anyósának kell megfeleljen és minden rábízott munkát el kell végeznie. A tradíciót, a szokásokat az asszony feladata továbbvinni, megtartani az új családban.

Kultúrák vegyülése, harca figyelhető meg Káló mindennapi életében is. Öreg családja (nagyapja) vályogvető cigány volt. Egy kis falu egyetlen ott ragadt putrijában élt. Lakott még három cigánycsalád a faluban, de ők nem tudták definiálni hovatartozásukat. Beszélni magyarul beszéltek. Az Öreg vályogvető cigányul beszélt, és becsületes munkával kereste a kenyerét.

A vályogvető családjának mindennapi nehézségei voltak, mert hovatartozásától, anyanyelvétől, családjától megfosztva, szakmájától eltiltva élt. A faluban élő másfajta, identitás nélküli cigányoktól éppúgy szenvedett, mint az őt meg nem értő hivatalos szervektől.

Fia Káló: még volt cigány neve. Anyanyelve cigány, de a cigány nyelvet már nem beszélte. Apja annak idején letelepedési feltételként kapta, hogy nem beszélhet cigányul, gyermekeinek magyaroknak kellett lenniük.

Káló lánya, Linda: gyönyörű, fekete hajú, szemű, kreol bőrű. Cigány nevet már nem kapott. Magyar anyanyelvű.

Linda szülőanyja: cseh nyelven beszélő, hovatartozását nem ismerő, magát romának valló, férfiasan öltözködő, lezser nő volt. Családját bármikor otthagya, és cigányasszonyra nem jellemző módon viselkedett.

Idézet Káló elbeszéléséből: „Minket cigányokat, mert hát látni, hogy az vagyok, még ha már nem is tudok a saját anyanyelvemen, kidobáltak a munkahelyünkről. Egyébként rossz munkahely volt. Apám még jól bírta magát, a szerszámaink is megvoltak. Bementünk az irodába, hogy engedélyt váltanánk a vályogvetéshez. Az irodista szemei csakúgy karikáztak. Mit akarunk mi? Működési engedélyt? Azt mondta, vigyünk a szakmáról papírt. Maga is jól tudja, hogy erről nincs papír. Apámmal mondtuk, levizsgázunk. Hívjanak össze komissziót. Erre a nagy irodista: mit képzelnek, ki fog ezzel foglalkozni!”

Káló elbeszéléséből később: „Az öreg gyulladást kapott a paslijára. Én meg parasztoknak szolgállok. Ganét talicskázok pénzért. Pár nap múlva: Apámat a kórházból kiadták. Otthon kellene maradnom. Az egész falu elítél. A cigányok nem adják kórházba a betegeiket, szégyellem magam, hisz elláthatnám itthon is. Kinek van igaza? Munkám nincs, pénzem csak akkor, ha valaki befogad munkára. Ránézésre roma vagyok, amúgy meg magyar. Ki vagyok én?”

Linda az egyik nap izgatottan rontott be az irodámba.

– Gyere csak félre! – mondta, és bökdödni kezdett.

– Megkerült, megkerült – ismételte a nagy titkot.

– Hát nem érted, nem érted? Megkerült az anyám! Még egy zsák játékot is hozott, azt mondta meg kellett érte dolgoznia. Apám úgy elverte, hogy kint voltak a zsaruk. Beleavatkozott a falu. Tudod, ha nem szeretné az anyámat, akkor mindegy lenne neki, hogy hol volt. Tudod, szereti. Azért verte meg.

Az egészből, nem sokat értettem, mikor rohanva, lihegve megérkezett Linda anyja. Kéne gyorsan egy igazolás, hogy a gyerek iskolába jár:

– Gyorsan, mert elvitték az embert. Ki kell mentenem a zsaruktól.

A sarkában már egy másik falubeli cigányasszony állt, nagy szitkozódások közepette.

– Nagysága – ismételte rám.

Mint valami villámhárító álltam kettőjük közt, hol ide, hol amoda kaptam a fejem. Linda anyjától annyit megértettem, hogy becsukják az apát az éjjeli verekedésért. A másik asszony pedig arról rikácsolt, hogy az ő férjét hívta kezesnek Linda apja, egy kölcsön felvételéhez, amit azóta sem fizetett vissza. Nagyságos asszonynak soha nem éreztem magam. Közben megtudtam, hogy cigány a cigánytól kaphat kölcsönt, csak hát a dupláját kell visszafizetnie. Linda apja pedig paraszt divat szerint a bankból vette fel a kölcsönt, mert már annyira „elparasztiasodott”.

Utolsó hír: a kihallgatás után kiengedték Kálót. Pénzbüntetést szabtak ki rá. A kölcsön miatt pedig, mint ahogy az a cigánynál szokás, a meg nem fizetésért, borzasztóan megverték az identitás nélküli falusi cigányok. Káló aztán eltűnt, nem tudni hova lett, mi történt vele. Az asszony a hat gyermekét és az öreget soha sem tudta Káló nélkül ellátni, hát akkor most.

Pár nap múlva a roncstelepen látták őket egy rozoga lakókocsiban. Senki sem tudja, hova lettek.

OLÁH ANNA

Van kiút...

Amikor elkezdtem írni magamról, a gyerekkoromról, a családomról, arról, hogyan indultam el egy cigánytelepről, s ma három diplomával rendelkező értelmiségi cigány nőként, hogyan vagyok ebben az értékvesztett világban, rá kellett jönnöm, nem is olyan egyszerű ez. Nem tudom, hogy mennyit oszthatok meg a leendő, igen tisztelt olvasóval az életemből? Arra jutottam, hogy az életutam leírása, bemutatása talán példa lehet arra, hogy nem kell és nem szabad elhinni, hogy nincs kiút. Van kiút akár még egy romatelepről is.

Egy hagyományos cigánycsaládban születtem 1963. január 4-én a szüleim első leány gyermekeként, ugyanis már volt egy nálam két évvel korábban született bátyám is. Állítólag oly csúnya kisbaba voltam, hogy édesanyám nem is akart hazavinni a szülőotthonból, legálabbis ezt mesélik. Utánam még hat testvérem született: öten letünk lányok és hárman fiúk. Gyerekkoromról csak foszlányokra emlékszem, de ezek az emlékek mégis végig kísérik az életemet.

Emlékszem a telepre, ahol éltünk. Arra is, hogy a férfiak esténként kártyáztak, beszélgettek, nevetgéltek, mi, gyerekek meg rengeteget játszottunk körülöttük. Ha megengedték, sokáig velük maradtunk. A nők külön ültek a férfiaktól, ők is sokat nevetgéltek. Amikor tüzet gyújtottak, a tűz köré ültünk, és az idősebb asszonyok meséltek nekünk. Arra is tisztán emlékszem, hogy úgynevezett „hallottas meséket” mondtak, amelyeket mi persze feszült figyelemmel hallgattunk. Ma már – felnőttként – tudom, hogy ezeket a meséket ott, abban a pillanatban találták ki nekünk. Mi meg csak ültünk körülöttük, s tátott szájjal hallgattuk őket. Ha az egyik család valami jót főzött, vitt belőle a másinak is, és fordítva is így volt.

Izgalmas emlékem, amikor a szüleink elmentek a dögkúthoz húst lopni. Ez ma már szörnyen hangzik, de hát ez volt az igazság. Ahhoz, ugyanis, hogy tudjanak enni adni nekünk, el kellett lopniuk a kútból a kényszervágás után oda került húst. A szüleink szerencsére ponto-

san tudták, hogyan kell a húst úgy elkészíteni, hogy ne legyünk betegek tőle. Mivel tilos volt a döggútból a húst hozni, ezért az akcióra kizárólag este kerülhetett sor. Mi, gyerekek, amíg a szülők vissza nem jöttek, nem tudtunk elaludni az izgalomtól, mert úgy féltettük őket. Szerencsére senki sem vette észre, hogy a szüleink időnként húst loptak a kútból.

Arra is emlékszem, amikor édesanyám lement a gödörbe vályogot vetni, én meg vigyáztam a testvéreimre. Főznöm is kellett. Munkamegosztás volt közöttünk. Az egyik testvérem vizet hozott (a kút – finoman szólva is – elég messze volt tőlünk), volt, aki söprögetett vagy mosogatott. Tulajdonképpen egymásra vigyáztunk, de a felelős én voltam értük mint a legidősebb nővérük. Én nem emlékszem semmi különösebb balesetre, ami velem vagy a testvéreimmel történt volna.

Édesapámnak ingáznia kellett. Mivel naponta feljárt Budapestre, ezért őt csak esténként láthattuk. A Ganz Mávagba járt dolgozni – nagyon sokáig – mint segédmunkás. A telepünkről minden férfi ingázott Budapestre. Délutánonként a buszmegállóban vártuk édesapámat, aki gyakran hozott nekünk valami apróságot. Számunkra ez nagyon fontos esemény volt.

Édesanyám a többi nővel együtt járt vályogot vetni, és mi, gyerekek is segítettünk. Taposhattuk a sarat, amit szalmával kevertek össze. Mi játéknak tartottuk, ami az édesanyámnak nehéz fizikai munkát jelentett. A nők feladata volt még a mosás, s mindennap, már ha volt miből főzni, főtt ennivalóval várták a férfiakat.

Sajnos rossz emlékeim is vannak. Például egyszer a faluban eltűnt néhány tyúk, s az emberek mindjárt azt gondolták, hogy csakis a telepen élők lophatták el. A rendőr és néhány falubeli eljöttek hozzánk a telepre. Tisztán emlékszem, hogy mindenkit kiállítottak a háza elé, s kérdezték, hogy ki lopta el a tyúkokat. Aztán a tyúkok valahogy mégis előkerültek, de persze hozzánk senki sem jött vissza, s nem kértek elnézést a szüleimtől sem.

Egyszer, amikor édesanyám fával megrakottan jött haza az erdőből, a csősz elkapta, s úgy bánt vele, mint egy rablóval. El akarta venni tőle a fát, de mivel az anyám nem hagyta, birokra kelt vele, s anyukám a nagy dulakodásban a földre került. Én is vele voltam, és ettől nagyon megijedtem, kiabálni kezdtem, mire a csősz elengedte őt, de

fát nem adta vissza. Arra is emlékszem, hogy sokszor azért nem tudtam iskolába menni, mert nem volt cipőm. Anyukám meg azt mondta az iskolában, hogy beteg voltam.

Már nyolcadikba jártam, amikor beköltöztünk a faluba, mert a régi házunk fala beomlott. Az egyik osztályfőnöki órán arról beszélgettünk, hogy ki hová készül továbbtanulni. (Az most jutott eszembe, hogy én végig egyedül ültem az utolsó padban, vajon miért?) A történethez tartozik, hogy rajtam kívül járt még egy cigány származású lány az osztályba. Ők csak hárman voltak testvérek. Ennek azért van jelentősége, mert az a másik lány sokkal szebb ruhákba járt, mint én. A tanár úr azt gondolta, hogy az a lány viszi majd valamire az életben, nem úgy, mint én. Mindenki elmondta, hogy milyen tervei vannak az általános iskola befejezése után. Amikor rám került a sor, én is azt mondtam, hogy le szeretnék érettségizni – persze akkor még nem tudtam, hogy mit is jelent ez igazán –, mert nem akartam a többiekől lemaradni. Ez túl jól sikerült, ugyanis amikor a tanár úr, meghallotta, hogy én mit szeretnék csinálni, csak legyintett egyet, és azt mondta: „Áh, Oláh család!” Ezt a mozdulatot azóta sem tudom elfelejteni. Hogy mit éreztem akkor, talán sejthető. Benne volt a legyintésben, hogy én nem érek annyit, mint a többiek, és egyáltalán, mit akarok én, maradjak csak nyugodtan az utolsó padban egyedül. Akkor igazán nem fogtam fel mindezt, de a mozdulatot – illetve ennek emlékét – még hosszú évekig hordoztam magamban.

Az életem úgy alakult, hogy tanulhattam, s már két diplomám volt, amikor végre elmondhattam a tanár úrnak, hogy mit tett azon az órán velem. Éppen otthon voltam, a szülőfalumban, amikor a kultúrházban egy iskolai farsangi bálon megláttam a volt tanáromat. Éreztem, hogy oda kell hozzá mennem, és elmondani neki, hogy mi is történt velem azóta az osztályfőnöki óra óta. Nem volt könnyű odamenni, a szívemet végig a torkomban éreztem, s nagyon hosszú volt az út a terem egyik végéből a másikig. Amikor végre megérkeztem, közöltem vele, hogy szeretnék beszélgetni vele egy régi óráról. Elmeséltem neki azt a bizonyos órát, amire ő egyáltalán nem is emlékezett. Elmondtam azt is neki, hogy annak ellenére, hogy csak legyintett rám, s nem hitt bennem, már két diplomát szereztem. Nagyon meghatódott, s könnyes szemekkel kért tőlem bocsánatot, és

még azt is mondta, hogy többé nem viselkedik így az iskolában. Azóta már többször találkoztunk, s szinte baráti lett a kapcsolatunk.

Hogy mi is tanulság ebben a történetben, nem tudom, de azt igen, hogy egy ilyen lekezelő mozdulat milyen hatással lehet egy gyerek életére. Bennem semmiféle harag nincs már. Lehet, hogy pont ez a legintés volt az, ami akkora löketet adott nekem, amivel be lehetett futni ezt a pályát. Nem gondolom, hogy csoda az, amit én csináltam. Szerencsém volt, mert jó helyen voltam, jó emberek között. Ezt nem csodának élem meg. Sok segítőm volt.

Utólag azt gondolom, hogyha az osztályfőnököm tisztában lett volna azzal, hogy milyen körülmények között élünk, ha nem sajnálta volna a fáradságot, hogy jobban megismerjen, akkor talán ez a történet sem születhetett volna meg. Én azt vallom, hogy csak azt a gyereket lehet hatékonyan tanítani, akit ismerek. Sajnos az, hogy az osztályfőnököknek már nem kötelező a családlátogatás, negatívan hat a pedagógus-szülő-gyerek kapcsolatra.

Abban a részében a falunak, ahová később beköltöztünk, zömmel cigányok éltek, de a szomszédunk magyar volt. Azt hiszem, én csak akkor döbbsentem rá, hogy addig cigánytelepen éltünk, amikor beköltöztünk a faluba. A faluban már jobb minőségű házban laktunk.

Az általános iskola befejezése után dolgozni mentem édesapámmal és édesanyámmal a Fővárosi Gázművekhez. Hajnali ½ 3-kor keltünk, ugyanis reggel hat órától kellett az irodákat takarítani, aztán 8 órától délután 2-ig kézbesítettem az irodák között. Közben felvettek egy élelmiszeripari szakközépiskolába is, de mivel kollégiumban kellett volna laknom, édesapám nem engedett el. Így maradt a munka, mert a pénzre nagyon nagy szükségünk volt. Visszagondolva ezekre az időkre, nem is bántam, hogy dolgoznom kellett a tanulás helyett. Hét évig voltam a Gázműveknél, közben elvégeztem a gyors- és gépipari iskolát. Nagyon örültem, hogy a szüleim megengedték, hogy tanuljak. A munkahelyemen ismertem meg a férjemet, akihez 16 éves koromban (szülői engedéllyel) férjhez mentem. Ő magyar származású, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy a szüleim jobban akarták azt a házasságot, mint én. Utólag látom, hogy hagytam magam sodortatni, de mit is tehettem volna? 17 évesen anya lettem, megszületett a kislányom, Melinda, akit hihetetlenül akartam, hogy legyen. Nagyon boldog időszak volt az életemben az a 9 hó-

nap, míg a szívem alatt hordtam. Hála a jó Istennek, egészségesen jött a világra. Több gyermekem sajnos, nem született. A férjem szülei – lehet, hogy közhelynek hangzik – mivel én cigány származású vagyok, soha nem fogadtak el. Igyekeztek nem érzékelteni ezt velem, de az ilyet az ember megérzi. Hiába tanultam, hiába neveltem például az unokájukat. Ha nem, hát nem! A férjemmel és a kislányommal albérletben laktunk. Féléves volt a kislányom, amikor a férjemnek be kellett vonulnia a kötelező katonai szolgálatra. Így egyedül maradtunk, ezért leköltöztem a szüleimhez, és dolgozni kezdtem újra. A kislányomra addig a szüleim vigyáztak. Elhatároztam, hogy leérettségizem, amiben a szüleim is támogattak. Míg a férjem a katonai szolgálatot teljesítette, én tanultam és dolgoztam. Mire leszerelt, kaptunk a vállalatától egy 54 m²-es komfortos lakást. Én akkor már az érettségi előtt álltam. Visszaköltöztünk Budapestre, a kislányom meg oda járt a vállalat óvodájába. Sajnos, a honvédségnél a férjem igencsak rákapott az italra. Miután munkába állt, nagyon sokszor részegen jött (vagy egyáltalán nem is jött) haza. Ezt persze szégyelltem elmondani a szüleimnek, de ahogy lenni szokott, azért egy idő után kiderült. Lassan, sajnos, elhidegültünk egymástól, bár ő többször megígérte, hogy többet nem iszik, de gyenge volt. Úgy döntöttünk, hogy elmegy tőlünk (visszaköltözött a szüleihöz), amit én nagyon rosszul éltem meg. A kislányom volt ennek a helyzetnek az igazi vesztese. Én meg védtelennek és kiszolgáltatottnak éreztem magam, csak a családomnak köszönhetem, hogy átvészeltem ezt a nehéz időszakot. Időközben munkahelyet váltottam, s a Budapesti Közlekedési Vállalathoz kerültem titkárnőnek. Nagyon jól éreztem magam ezen a munkahelyen is, és sokat tanultam. Társat is találtam, akivel 20 évig éltünk együtt. Érdekes, hogy ugyancsak 20 évig dolgoztam a XIII. kerületben is, kezdetben titkárnőként, majd miután sikeresen befejeztem a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola általános szociális munkás szakát – etnikai referensként. Nagyon sok nehéz sorsú cigány családdal találkoztam itt, illetve ők kerestek meg a különféle problémáikkal. Szinte mindennapos vendég voltam a Szabolcs utcában, ahol a közhiedelemmel ellentétben nekem soha semmi bántódásom nem esett. Úgy éreztem, hogy a maguk módján nagyon is büszkéek arra, hogy én – tanult cigányként – segítem őket. Túlzás nélkül állíthatom, hogy egészen más belülről

látni azt a fantasztikus küzdelmet, amelyet a mindennapi megélhetéért folytatattak azok a családok.

Közben a magánéletemben történt egy tragédia: édesapámat, aki csak 61 éves volt, pár hónap alatt elvesztettük tüdőrákban. Halála megrendítette a családomat. Egy hétig virrasztottunk, éjjel-nappal. Minden addig nem látott rokonom is megjelent, ugyanis a mi kultúránkban ilyen tisztelet jár az elhunynak.

A XIII. kerületben romológiai képzéseket szerveztem, illetve veztettem. A képzésben pedagógusok, óvónők, könyvtárosok, szociális munkások, gyermekvédelmi felelősök, fejlesztő pedagógusok, védőnők, rendőrök vettek részt. A visszajelzések azt mutatták, hogy hasznosak voltak a képzések, s remélem sikerült közelebb kerülniük a cigányság megismeréséhez, megértéséhez. A képzések hivatalosan deklarált céljai a következők voltak:

- attitűdváltozás elérése, toleráns magatartás kialakítása;
- maradandó hatás fenntartása, megalapozása;
- az előítélet(esség) felismerése, elfogadása, majd terelése;
- olyan eszközök megismertetése, elsajátíttatása, amelyek segítik a saját és a résztvevők környezetében élők (diákok, kollégák, szülők) előítéletességének kezelését.

Miután pedagógus kollégáimmal sikerült bizalmas kapcsolatot kialakítanom, létrehoztunk egy szakmai csoportot (teamet). Minden hónap első keddjén találkoztunk, s az éppen aktuális problémákat, tapasztalatokat, ötleteket megosztottuk egymással. Sokszor hívtam tapasztalatcserére olyan intézmények vezetőit is, akik a miénkhez hasonló nehézségekkel küzdöttek, mint mi. Ez a szakmai műhely – miután munkahelyet váltottam – sajnos már nem működik.

Több iskolában tarthattam cigány népismereti órákat alsó és felső tagozatos gyerekeknek. Minden napot élvezek, amit a gyerekekkel tölthetek. Az osztályokban folyó munka számomra olyan játék, amelynek jó részese lenni, mert sikerélményt és feltöltődést ad nekem is és a gyerekeknek is. Sok ötletet kipróbáltam, s úgy érzem, tudtam segíteni a gyerekeknek, hogy kreatívabbak legyenek.

Ugyanakkor nem gondolom, hogy az általam kipróbált módszereket mindenkor, és minden gyerekre lehetne alkalmazni. Mindig adaptálni kell a helyi viszonyokra és az adott gyerekekre. Számomra az

volt a fontos ebben a munkában, hogy megtaláljam a gyerekekhez vezető utat, hogy segíteni tudjam szellemi fejlesztésüket.

Miért is volt jó ez? A programban részt vevő gyerekek biztonságban érezhették magukat, erősödhetett identitásuk, és a tanulási képességeik is fejlődtek.

Sok meghívásnak tettem eleget, ha előadást, beszélgetést kérnek tőlem a cigányságról, a gyerekek szocializációjáról stb.

Időközben felvételt nyertem az ELTE Bölcsészettudományi Karára, ahol szociálpolitikus diplomát szereztem. Az Eszterházy Károly Főiskolán meg közigazgatási szakértői diplomám lett. A szakmai életem sikeres volt, viszont a magánéletem ismét zátonyra futott. Kileptem a húszéves kapcsolatomból, de nem egy harmadik ember miatt, hanem önmagam és a lányom miatt. Nem bántam meg. Végre zavartalanul élhetem meg az identitásomat. Én magam sem tudtam, hogy ez ennyire fontos nekem. A lányom közben felnőtt, diplomát szerzett, jelenleg a két és fél éves unokámat neveli nagyon ügyesen. Fantasztikus érzés nagymának lenni! Sajnos, nemsokára elköltöznek tőlem. Ettől előre félek, mit kezdek majd magammal, egyedül. Mindig sokan vettek körül, biztonságban érezhettem magam, de majd csak kitalálok valamit. 2005-től Budapest egyik peremkerületi önkormányzatánál dolgozom esélyegyenlőségi referensként. Nagyon izgalmas a munkám, és nemcsak a cigányokkal, hanem nőkkel, fogyatékkal élőkkel, idősekkel is foglalkozom, illetve segítem a mindennapjaikat (pályázatírás, tanácsadás, információk stb.). Mindegyik említett célcsoportnak megvannak a maguk sajátos problémái, nehézségei, s minden segítségéért rendkívül hálásak.

Pár napja tudtam meg, hogy édesanyámnak is tüdőrákja van. Fel sem tudom fogni ezt a helyzetet, nem tudom elképzelni, hogy őt is elveszítem. Hála istennek, hogy még van annyi időnk, hogy megköszönhetem neki, hogy a lánya lehettem! Nagyon sokat köszönhetek neki, hogy ezen a hosszú úton mindig velem volt!

Sokat gondolkoztam, hogy a magyar társadalomban van-e elmozdulás a romák megítélésében?

Azt érzékelem, hogy határozottan van. Sajnos mindkét irányban. A személyes tapasztalatok a megismerést és pozitív megítélést segítik. Sajnos egyre kevesebb lehetőség van, ahol a többség és kisebbség erre alkalmat talál.

Azt hiszem a többségi társadalom még adósunk. Mire gondolok? Arra, hogy a többségi társadalom elfogadta tőlünk mindazt, amitadtunk – használták a kézművességünk termékeit, gyönyörködtek a zenénkben, táncukban –, és ezért hosszú századokig semmit sem kaptunk. Éppen csak a létfenntartás legalsó szintjén engedtek tengődni bennünket. Az elmúlt néhány évtized, amely alatt változtatni igyekezett helyzetünkön, úgy látszik, kevés volt.

Lehetőségek, esélyek kellene, jogokkal nem lehet jóllakni!

INTERJÚ OLÁH ANNÁVAL

Nekem talán azért volt szerencsém – amellet, hogy szeret a Jóisten –, mert nem cigány származású férjet választottam. Azoknak a testvéreimnek, akiknek a párja cigány származású, és ez különösen a lányok férjhez menetelénél érdekes, a házassággal vége a karrierjüknek, a munkaerőpiacra való bekeverülésüknek.

Az ő tizenéves gyerekeiknél ez már pozitívabban alakul. Nekik már nincsenek konfliktusai az iskolában. Jól veszik az akadályokat, be is fejezik a 8 osztályt. Van egy fiú, aki az érettségi meg egy technikumi év után szerzett technikus végzettséget. Van két másik fiú, akik szakközépiskolába járnak, és van egy kislány, aki gimnáziumba. Ez egy folyamat, amit én – akarva, akaratlanul –, a sorsnak köszönhetően, elindítottam. Ez már bennük ott van, s látom a testvérem gyerekeinél, hogy kisebbfajta versengés is elindult, hogy kinek a gyereke hányast kapott, kinek a gyereke milyen versenyre ment. A család gyerekeinek van zenei tehetségük is, van, aki hegedülni, van, aki zongorázni tanul. Ezek mind nagyon pozitív folyamatok.

Annak a nehéz lépésnek, amit én megtettem azzal, hogy nem cigány származású férjet választottam, már látom a pozitív hozadékait. Talán nem túlzás, ha azt mondom, hogy az én családom életében a tanulás érték, s ez már ott van, ezzel elindult valami. Bízom benne, hogy ennek még több pozitív eredménye lesz.

Van egy másik testvérem, akinek nem cigány származású volt a férje, de az ilyen házasságok felbomlanak. Jelenleg mind a hét testvéremnek cigány származású férje vagy felesége van. Egyrészt személyes ellentétek, másrészt a két kultúra közötti különbségek miatt alakult ez így. Valljuk be őszintén, hogy vannak olyan helyzetek, amelyeket a felek nem tud-

tak tolerálni. Egy példával illusztrálnám ezt: az öcsém első felesége, nem cigány származású volt. Az öcsém igyekezett a mi kultúránkat a gyerekekbe belenevelni. Itt egy ikerpárról van szó, akik kitűnő tanulók mindketten. A kislány a hagyományos cigány viselet szerint hosszú szoknyában járt, imádta a roma zenét és táncot. A táncsoporttal sok helyen felléptek. Amikor az ikrek átmentek a nem roma nagyszülőkhöz, ők „ellenneveltek” a gyerekeket. Tiltották a roma zenét, a hosszú szoknyát, s mindenről, ami az én kultúrámhoz kötődik, megpróbálták lebeszélni. Gondolom, ezek az ellentétek a szülőknél is megjelentek, és végül, sajnos, elváltak. Az öcsémnek most roma származású felesége van, most várjuk a születendő kisbát. Nagyon-nagyon fontosnak gondolom az identitást, a kultúrát, a hagyományok ápolását. Nem értem, hogy mi kivetnivaló volt a zenénkben, a táncban meg a hosszú szoknyában. A válás után a gyerekek a mi családuknál maradtak, mert itt megélhették önmagukat. Biztosan még sok minden volt e mögött, amit én nem tudhatok. De a gyerekek választását egy picit én is megértem. Most tehát az öcsémék nevelik a gyerekeket, és az édesanya tartja a kapcsolatot velük. Egy kisebbségi csoportnak lételeme, hogy a kultúráját fenntartsa.

Azok a visszacsatolások, amiket én nem cigány származású emberektől kapok, hanem azoktól, akikkel együtt dolgozom, hogy pl. ha a jó nevű, nem cigány származású szociológus tartott roma témában előadást, ami jó is volt, meg izgalmas is volt, de egy dolog hiányzott belőle, a hitelesség, mutatják, hogy amivel én többet tudok adni, az a hitelességem. Én sok mindent megéltem. Elindultam egy cigánytelepről, sok mindent tapasztaltam meg a saját bőrömon, és nem szakadtam el a közösségemtől. Én ugyanaz az Oláh Anna vagyok, aki 14 évesen elindult a tápióbicskei cigánytelepről, csak másképpen látom azt a világot, amiben élünk.

Ahol most dolgozom, a XVIII. kerületben, túlnyomórészt oláhcigány családok élnek. Tegnap bejött hozzám egy oláhcigány asszony (egyre többen jelennek meg), hogy leérettségizett, és szeretne továbbtanulni. Aztán elmesélte nekem az életét. Tudni kell, hogy az oláhcigányoknál nagyon erősen élnek még a hagyományok és az íratlan törvények. A lányokra egészen más törvények vagy szabályok vonatkoznak, mint ránk (romungrókra). De már náluk is elindult egy folyamat. Egyre több szülő gondolja úgy, hogy nem kell 13–14 évesen férjhez menniük a lányoknak, hanem tanulniuk kell. Meg kell adni a lehetőséget nekik is. Azért, mert a szülők nem tanultak, még nem ok arra, hogy a gyerekeik se tegyék. Mert az fantasztikus dolog,

hogy a nő neveli a gyereket, és gondoskodik a családjáról, de nem szabad őket belekényszeríteni olyan helyzetbe, amely mellett más lehetőségük már nem lehet.

Mi, tanult cigány nők hidat képezünk a többségi társadalom és a saját közösségeink között, ami iszonyatosan nehéz. Mert a többségi társadalom még mindig nagyon előítéletes. Nem tud mit kezdeni a tanult cigánnyal, pláne ha nő. A többségi társadalom nincs hozzászokva, hogy kiáll egy cigány származású tanult nő, és ő tart egy előadást a cigányságról, a cigány kultúráról meg a gyerekek szocializációjáról. Ha a saját közösségemet nézem, akkor meg kell mondjam, ők is kissé idegenkedve állnak hozzánk. Hiszen ez a nő beszélget a gádzsó férfiakkal. Vagy nem megy haza főzni, hanem még este 7-kor is dolgozik, mert munkája van, és olyan érték szerint él, ami ellentétes a hagyományos cigány kultúrával. Mi, tanult roma nők kicsit törvénybontók vagyunk. Mit tud ezzel kezdeni a közösségem? Például az én családom ezt abszolút elfogadja, és nagyon büszke arra, amit csinálok. Sokra tartanak, bár ebben van némi elfogultság is az irányomban.

Mindig érdekes nekem, ha felkérést kapok egy előadás tartására, hogy hány roma lesz jelen. Eddig csak kétszer volt olyan szerencsém, hogy kizárólag cigányoknak tarthattam előadást. Mert ez valahogy még nem működik. El is fogadnak, meg nem is. Azt gondolják, hogy közéjük tartozol, de mivel te az életed nagyobb részét a gádzsókkal, a magyarokkal töltöd, ezért kicsit fenntartásokkal fogadnak. Mi, cigányok – elsősorban a nőkre gondolok – elég nagy árat fizettünk, hogy tanultunk, hogy tanulhattunk, hogy most ún. cigány értelmiségi nőnek nevezhetjük magunkat. Van, hogy nem iskolázott nőtársaimtól is megkapom, rendben, te tanultál, és van diplomád is, de van-e családod? És ez jogos kérdés. Mert ő valóban meg tudja tartani a családját, és mi, akik meg tanultunk, a magánéletünkben nem vagyunk annyira sikeresek.

Elég sok barátnőm van, aki hasonló helyzetben van, mint én. A hagyományos szerep szerint a nő feladata a gyerekevelés, a család és a férj totális kiszolgálása. Az a nő viszont, aki elkezdett tanulni, nem biztos, hogy erre vágyik. A családanyák ugyanis teljesen ki vannak szolgáltatva a férjeiknek: anyagilag, érzelmiileg és mindenféle szempontból. Mi ezekhez a nőkhez képest eléggé önállóak vagyunk, amit a hagyományos közösségben a férfiak nem nagyon díjaznak. Bennük úgy él, hogy a nő alá kell rendelje magát a családnak. Mi viszont nem ezt képviseljük.

S hogy állunk a nem cigány férfiakkal? Ha megismer engem egy nem cigány származású férfi, tudja, hogy ki vagyok, de mögöttem ott van a családom is. Azt mondja, hogy „téged elfogadlak, mert te nem is vagy olyan cigány”, s jó szándékkal mindenféle jelzőket tesz hozzá, „de a családod...”

De én a családom nélkül nem vagyok Oláh Anna.

A roma származású férfiaknak meg éppen azért „nem kellünk”, mert tanultunk, mert a hagyományos alárendelt szerepbe már nem lehet kényszeríteni minket. Nem felelnénk meg az elvárásaiknak. Sok személyes példám van, hogy miért nem sikerülnek az ilyen kapcsolatok. Mi nagyon nehéz helyzetben vagyunk, ami nem jelenti azt, hogy feladjuk, és nem csináljuk a dolgainkat, feladatainkat, küldetésünket. Én bízom benne, hogy majd a Jóisten megsegít bennünket a párkapcsolatok terén is. Biztos vagyok benne, hogy a legtöbb értelmiségi cigány nő szenved ettől a helyzettől. Vagy bevalljuk, vagy nem, de ez tény.

A lánytestvéreimmel és a sógornőimmal gyakran szoktunk erről beszélgetni, s bizony vitáink is vannak, hogy mennyire kell alárendelődni a férfinak. Én egy kicsit bátorítom őket, s igyekszem beléjük önteni, hogy csak addig kell a cigány kultúrát elfogadni, amíg a te autonómiádat, személyiségedet nem sérti vagy nem bántja. Nem kell mindent elfogadni, s mindennek alávetni magad, hiszen te is egy önálló személyiség, egy nagyon értékes ember vagy.

Azt látom családomban a lányoknál, hogy ők már valami felé elindultak, hogy lázadnak. Véleményt mondanak, és nem mindenre mondják, hogy persze, hogylene. Az jó, hogy nem hagyják magukat elsodorni.

Voltam egy roma közösségben, ahol mindenféle korosztály jelen volt. A cigányság történetéről beszélgettünk. Azt mondta nekem az egyik asszony, aki 14 évesen ment férjhez, s azóta már nagymama, hogy nagyon irigyel engem. Kérdeztem, hogy miért? Nincs férjem, semmi különleges nincs az életemben. Könyveim vannak. Nekem soha nem lesz olyan gyönyörű lakásom, mint neked, meg több százezer forintos hálószoba bútorom. Nekem ilyenem nem lesz soha. Igen – mondja –, de neked van szabadságod, Anna, jössz-mész a világban, szabadon beszélgethetsz az emberekkel. Lehet, hogy nekem nagyon szép a lakásom, de én ki vagyok itt? Felnőttek a gyerekeim, már kirepültek, és meg azt várom, hogy mikor tér meg az uram a 3-4 napos kicsapongásaiból. És ezért én nem is szólhatok. Anna, én nem mehetek egyedül fodráshoz, én nem vásárolhatok egyedül egy ágytakarót sem. Ha

elvisz az uram egy bálba, azt gondolod, hogy én nem látom, hogy nem velem szórakozik, hanem másokkal?

Ezt nekem döbbenetes volt hallanom. Soha nem gondoltam volna, hogy ebből a nőből én ezt váltom ki. S hogy ő ennyire keserű életet él.

Ami reményt ad, ha csak gondolatban is, hogy már vannak lépések. Ha ők még nem is, de a lányaik és az unokáik már nem így fognak élni, s ez egy erős fordulatot fog venni. Ez az asszony nagyon nehezen engedett a bizalmába, s érdekes volt látni, hogy mikor megjött a férj, átváltott, s ezekről tovább nem lehetett vele beszélni. De benne is van már valami, ami azt mutatja, hogy a gondolataiban már ott van valami más is, miközben pedig totálisan ki van szolgáltatva a férjnek meg a családjának.

Mélységesen fel vagyok háborodva mint nő azon is, hogy mennyire elfogadott, hogy a férjeknek lehetnek szeretői. Eleve úgy szocializálják a feleségeket, hogy azok elfogadják, hogy a férjnek van egy vagy két barátnője. Ezek a nők még le is tagadják, hogyha erre rákérdezel. Nagy a szoknya, sok mindent eltakar. Erről nem beszélnek. Ha a férj külső kapcsolataiból gyerekek születnek, ezek a házasságok még ezt is elbírák. A családot nem hagyják ott a férjek. Van rá példa, hogy a férfiak gondoskodnak az ilyen kapcsolatokból születő gyerekről, de van olyanra is, hogy nem.

Ebben a közösségben ezt az asszonyt 14 éves korában hozták össze a férjével: nem szerelemházasság volt. Született három gyerekük, ma már mind a három gyerek abbahagyta a középiskolát, a szülők meg összehozták őket a házastársukkal. Ők is azt tették a gyerekeikkel, mint amit velük annak idején a szüleik. Elképesztő, hogy mennyire működik ez a minta. Hogy hol lehet ezt megtörni? Ezen a településen 1500 roma él, s köztük csak egyetlenegy főiskolás van. Ráadásul itt romungrók élnek. Aki ezt a kört megtöri, annak nagyon-nagyon nehéz, viszont az utána következőknek kicsivel már könnyebb lesz. Bízom benne, hogy ebben a családban valaki egyszer megtöri ezt a kört. Egyelőre náluk még nem látok reményt a változásra.

Azt látom, hogy hihetetlenül nagy terheket viselnek a cigány nők, és hihetetlenül nagy a túróképességük. Amit egy cigány nő elvisel, azt egy nem cigány nő nem tűrné. A nem cigány nő már rég elvált volna. Belénk ez van nevelve. Mert én is azt gondolom, hogy ez is belefér, mert én is ezt láttam ott-hon. Amit láttam az édesanyám és édesapám kapcsolatából, azt én sem tudom kitörölni az emlékeimből, hiába van három diplomám.

Ráadásul, mivel édesanyámnak már csak hónapjai vannak hátra, ezért az ő szerepét nekem kell majd átvennem. Nekem kell majd összefognom a családot, s ez is egy nagyon felelősségteljes feladat. De mivel nagyon összetartó a családunk, és nagyon együtt vagyunk, talán nem lesz olyan nehéz. Ez még egy plusz feladat és lehetőség, s azzal, hogy tanultam, talán jobban tudom a családomat irányítani, illetve az adott településre hatást gyakorolni. Lélekben készülök erre a szerepre, ami biztosan nem lesz könnyű. Mert össze kell tartani a családot, s nem gondolom, hogy ez nem az én feladatom lenne. Remélem, a Jóisten megsegít ebben is.

Az interjút készítette: Nagy Attila és Péterfi Rita

UNGVÖLGYI JÁNOS

Kirekesztődés vagy integrálódás: a gyomaendrődi Szent Gellért Katolikus Általános Iskola

„A gyermeknek inkább példaképekre,
intsem kritikusra van szüksége.”

Carolyn Coats

AZ ISKOLA

Az új intézmény, melynek első évnyitója 1995. szeptember 2-án volt, Szent Gellért püspökről kapta a nevét. A hajdani Gyomán és Endrődön (ma Gyomaendrőd) számos egyházi ingatlan volt: iskola, népház, lakások, árvaház. Az egyház a rendszerváltás után visszaigényelte ingatlanjait, és a két plébánia 14 ingatlan esetében vissza is kapta a tulajdonjogokat.

A Szent Gellért Általános Iskola 1500 m² alapterületén 8 tanterem, 3 szakelőadó terem, melegítő konyhás ebédlő, irodák és kápolna található. A kápolna az aulával összenyitva a környékbelieknek és a tanulóknak templomként is szolgál.

2001 novemberében elkezdődött az iskola kibővítése egy tornateremmel, további három tanteremmel és egy színpaddal. 2003 júniusában elkészült a tornaterem, megtörtént a műszaki átadás. 2006 nyarán beépült a tetőtér az épület bal szárnya fölött.

2006. augusztus 1-jétől *Lukács László* lett az igazgató, amit előtte *Kiss Pál* töltött be. Október 1-jétől *Ungvölgyi János* az igazgatóhelyettes.²⁶

A TELEPÜLÉS

Gyomaendrőd 1982. január elsején Gyoma és Endrőd nagyközségek egyesülésével jött létre. Gyomaendrőd csendes, nyugodt, alföldi kisváros Magyarország délkeleti részén. Egyedülálló természeti és

²⁶ <http://www.szentgellert.hu>

kulturális értékeinek köszönhetően nyaranta egyre több turista keresi fel a 16 ezer lakosú Békés megyei települést. A református Gyoma és a katolikus Endrőd 1982-ben egyesült, várossá 1989-ben nyilvánították. Az ország legtisztább vizű folyójaként ismert Hármas-Körös partján fekvő Gyomaendrőd nemcsak a horgászok és a vízi sportok kedvelőinek a paradicsoma, hanem híres gyógyvizének köszönhetően a gyógyulást keresők kedvelt úti célja is. A Budapest-től 160 kilométerre fekvő kisváros elérhető autóval a 46-os főközlekedési útvonalon Mezőtúr és Mezőberény felől, illetve a 44-es számú főútról Szarvas és Kondoros felől, valamint a 4-es főútról Kisújszállás–Dévaványa irányból.

Az országban, de Európában is egyre ritkábban talál a turista olyan érintetlen, sajátos hangulatú alföldi tájat, halakkal teli holtágakat, olyan folyóparti ártereket, ahol országos, sőt nemzetközi jelentőségű növény- és állatvilág található. A reformkori folyamszabályozások, valamint a Körösök természetalakító tevékenysége során kialakult tájforma Gyomaendrőd egyik legszebb természeti értéke. A folyó nyugodt folyású, víztükre mintegy 100 méter széles, a víz mélysége átlagosan 6 méter. A Hármas-Körös az ország egyik legtisztább vizű folyója. A Hármas-Körös több mint kétezer hektáros hullámterre természetvédelmi terület, amely szabadon látogatható. A festői partszakaszokkal, füzesekkel kísért holtágak fürdésre, horgászatra és vízi sportokra csábítják a látogatókat. A romantikus ártéri erdők, ligetek, vízpartok valódi pihenést kínálnak a természetkedvelő turistáknak.

Gyomaendrőd nemcsak természeti szépségeivel, hanem az országban egyedülállóan gazdag kulturális értékeivel is büszkélkedhet. Itt található a Kner Nyomdaipari Múzeum, az ország egyetlen ilyen jellegű ipartörténeti gyűjteménye. Európa szerte is ismert a Soczó Elek tulajdonában levő Motorkerékpár Múzeum, ahol mintegy 180 restaurált jármű látható. A művészetkedvelők a városi képtárban találkozhatnak a városhoz kötődő alkotók műveivel. Az Endrődi Tájház épületében a korabeli parasztbútorzattal és más tárgyi emlékekkel ismerkedhetnek meg.

Az Erzsébet-liget szépen parkosított környezetében található a város termálfürdője, melynek értékes gyógyvize számos betegség gyógyítására alkalmas. A 2003-ban teljesen felújított Liget Fürdő 62 Celsius fokos vizét 1960-ban gyógyvízzé nyilvánította az Egészség-

ügyi Minisztérium. A gyógyvíz orvosilag igazoltan jó hatású az idült reumatikus, köszvényes bántalmak, az isiász, az izom- és idegfájdalmak ellen. A fürdő szolgáltatásai: balneoterápiás és fizioterápiás kezelés, szauna, szolárium, masszázs. A strand feszített víztükrű úszómedencéi, a gyógyfürdő és fedett uszoda, valamint a fürdő mellett kemping és panziók várják a vendégeket.

Gyomaendrődre a természeti szépségek és látnivalók mellett nagyon sok érdeklődőt és kiállítót vonzanak az évente megrendezett gasztronómiai események, a Sajt- és Túrófesztivál, a halfőzők versenye és a birkapörköltfőző verseny. Nyaranta a Körös-parti városban az ország BNV motorosai és a Volkswagen bogarak szerelmesei találkoznak visszatérő rendszerességgel. A város határában motokrossz versenyeket rendeznek, a Körös vizén pedig a vízi sportok szerelmesei küzdenek egymással. Júliusban a hazai és külföldi festőművészek, grafikusok és szobrászok randevúznak a gyomaendrődi művész táborban.²⁷

„SEGÍTSÜNK A RÁSZORULÓ GYERMEKEKEN!”

Rendhagyó címet választottam, mert a „Kirekesztődés vagy integrálódás” számomra nem kérdés, hanem tett. Olyan jótékony célú adakozás címe, melyet Templomos Lovagrendünk, a Krisztus Szegény Lovagjainak Rendje, továbbá a Templárius Alapítvány tesz már évek óta számos civil szervezettel karöltve a rászoruló gyermekek, köztük a roma gyerekek megsegítésére Gyomaendrődön.

Úgy gondolom, hogy az integrálódást olyan programokkal és lehetőségek megteremtésével kell megoldani, ami nem kirekeszti a romákat a magyar társadalomból, hanem hasznos állampolgárrá teszi őket, és elfogadhatja velük, hogy hasznos és fontos tagjai ők is a hazának. Úgy érzem, hogy az adományozások, egy jó szó, egy őszinte beszélgetés vagy bármilyen jó tett mind segíthet a probléma megoldásában.

A „Kirekesztődés vagy integrálódás” kérdéseit az oktatás oldaláról próbálom körbejárni, és a megoldást egy jó példával érzékeltetni. Előtte álljon itt egy ima, ami segít megérteni az én lelkiségetem.

²⁷ <http://www.gyomaendrod.hu>

*Uram,
segíts, hogy mindenki számára barát legyek,
aki nem fárad bele a várásba,
aki jósággal befogad,
aki szeretettel ad,
aki nem fárad bele a meghallgatásba,
aki örömmel hálálkodik.
Olyan barát, akit biztosan megtalálnak,
ha valakinek szüksége van rá.
Segíts, hogy biztos jelenlét legyek,
akihez bárki fordulhat,
amikor óhajtja;
hogy tudjak megnyugtató barátságot kínálni,
örömteli békét sugározni,
a te békédet, Uram.
Tedd, hogy készséges és szívélyes legyek,
főleg a leggyöngébbek
és védtelenek iránt.
Így, anélkül hogy rendkívüli
dolgokat tennék, hozzá tudom
segíteni a többieknek, hogy közelebb
érezzenek magukhoz Téged,
minden gyengédség Urát.
(Az elfogadás imája)*

RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Lakatos Menyhértet személyesen ismertem. Vésztőn, a Móra Ferenc utcában nőttem fel állami gondozottként, és ő is abban az utcában született. Emlékszem, ott már akkor megoldódott az integráció, mert az utcánk minden lakója arra várt, hogy mikor jön haza az író, Menyhért bácsi. Pedig az utcában ők voltak egyedül cigány lakosok. Még én is lestem, hogy megjött-e a busszal, vagy sem, pedig 10 éves sem voltam. „A putrik világában korlátlan szabadságot élveztek, sem nyelvi, sem illemszabályok nem kötötték őket. Aztán váratlanul jön az iskola szabályokhoz kötött szűk világa, alig egy padnyi szabad te-

ret nyújtva számukra. Ezt nem előzte meg szülői felvilágosítás, nem szoktatta fegyelemre őket az óvoda. És szeptember elsején faragatlan magatartásukat, nyelvi nehézségüket viszik magukkal, meg nevéüket, hogy cigány – írja Lakatos Menyhért.

A magyarországi nemzetiségek között sajátos és egészen egyedüli helyet foglal el a hazai cigányság, olyan speciális problémákkal terhelt, amelyeket – számos kísérlet ellenére – mindmáig képtelen volt a társadalom kellőképpen kezelni és sikerrel megoldani.”²⁸

ELŐZMÉNYEK

Vizsgáljuk meg, milyen előzmények ismerete szükséges ahhoz, hogy a problémát megértsük:

- Egy statisztikai felmérés szerint hazánkban 900 ezer fogyatékos, 600 ezer roma, 260 ezer veszélyeztetett gyerek (közülük 160 ezeren anyagi okok miatt), 30–50 ezer hajléktalan él, és a 70 év feletti népesség több mint fele egyedül él. Sokuk jövedelme létminimum alatti, számos stigmával és előítéllettel kell megküzdeniük. Az állami gondozottakról még nem is beszéltünk.
- Az iskolázásnak, a kötelező foglalkoztatásnak, a cigánytelepek felszámolásának programjai valóságos társadalmi felemelkedési utakat nyitottak meg a romák számára.
- Mint azt a kilencvenes évek cigányvizsgálatai igazolták, ezeknek a fejleményeknek volt betudható a nyolcvanas évekre általánossá lett születésszabályozás, a romák egészségügyi viszonyainak valamelyes javulása, a szakmatanulás és – mindenek előtt – a gyermekek iskoláztatásának belső normává válása.

A rendszerváltás után

Mindezeket keretbe foglalja a kisebbségi politizálás új intézményének, a helyi kisebbségi önkormányzatok rendszerének kiépülése. A kisebbségi önkormányzatoknak óriási jelentőségük van az integ-

²⁸ Részlet Molnárné Majoros Katalin: *A romák szokásai, hagyományai, hiedelmviláguk* c. szakdolgozatból. 2003, 1.

rálódásban, mert önmagukat felvállalva és gondjaiknak, lemaradásuknak a különböző fórumokon hangot adva kormányzati szinten is szerepet kaphattak.

Szokások és hagyományok

A cigányság életét és kultúráját csak akkor érthetjük meg, ha előzetesen személyesen és könyvek alapján tájékozódunk történetükről és mindennapjaikról.

„A roma társadalom egy zárt közösség. Anyanyelv szerint is szokták őket csoportosítani. A zömük magyar anyanyelvű (65%), ide tartoznak a kárpáti és oláh cigányok magyarul beszélő utódai. Mind-egyik csoport szokásban, hagyományokban igen sok hasonlóságot mutat: családi összetartozásban, lelkivilágban, vérmérsékletben, gondolkodásban és életvitelben.”²⁹

Beilleszkedési nehézségek

A beilleszkedési nehézségek legfontosabb oka az alacsony iskolázottság. Az oktatás területén jelentkező problémák – és különösen az alacsony iskolázottság – olyan jelenség, amellyel minden közösség szembesül. A roma gyerekek a nemzeti átlagot jelentősen alulmúló arányban vesznek részt az alapfokú oktatásban. A középfokú és felsőfokú oktatásban tanuló cigány diákok száma nagyon alacsony. Ennek egyenes következménye a munkahelyi elhelyezkedés nehézsége. Első és alapvető feladat ennek megváltoztatása, melyre látok is már pozitív példákat.

A szegénység súlyos akadályozó tényezője a gyermek iskolai teljesítményének. Számos példát tudok arra mondani, hogy az anyagi háttér miatt a tehetséges fiatal nem tud tovább tanulni, még akkor sem, ha pályázati lehetőségek vannak. Az információ a romákhoz nem minden esetben jut el. Valós példával: egy adott településen él

²⁹ Karsai 2001, 29.

a roma származású édesanya súlyos betegsége miatt leszázalékolt nyugdíjasként. A férj meghalt. A gyermek kitűnően tanult. A főiskola utolsó évének tandíját úgy tudta az anya kifizetni, hogy eladta a lakásukból a szekrénysort. Megfogadta, hogy gyermekéből mindenképp tanár lesz, mert a fiának ez volt az álma. Bárhová fordult, mindenütt akadályba és nehézségbe ütközött.

A barátságtalan iskolai környezet nem segíti a beilleszkedést. Például, amikor egy cigány gyermeket az iskolában a többiek kinéznek, megvernek vagy megfenyegetnek. Ezért a pedagógus és az iskola igazgatója a felelős. A személyes törődéssel és bánásmóddal kiküszöbölhető, orvosolható a helyzet.

Középiskolában kollégiumi nevelőtanárként dolgoztam több mint 6 évet. A fiúk között volt roma diák is. Amikor közékük ültem, és beszélgettem velük mindennapos problémáikról, majd következetesen figyelni kezdtem az életüket, már nem volt konfliktusom. Amíg ezt nem tettem, az állandó figyelmeztetéssel bizalmatlanságot gerjesztettem. Rájöttem, hogy Don Bosco pedagógiájával többet érek el, mint a szürke és barátságtalan kollégiumi élettel. Amikor eljöttem, ez a roma fiú a nyakamba borulva, zokogva köszönte meg, amit érte tettem.

A munkanélküliség a másik legnagyobb nehézség a roma család és gyermek életében. Amikor nincs munka, marad a kocsmá, a játék-gép és folytathatnám. Ma, amikor az országos munkanélküliségi ráta hivatalosan 7%, de vidéken ennek legalább duplája, sőt még több, akkor nehéz elvárni, hogy a gyermek jó példát látva tanuljon, majd dolgozzon.

Azt gondolom, hogy a kirekesztettség, a kirekesztődés érzése az elmondottak alapján teljesen érthető a cigány gyermekben. Olyan körülményeket, olyan lehetőségeket kell teremteni számára legalább az iskolapadban, ahol jól érzi magát, és fontosnak tartja azt, amit csinál. Létezik ma már olyan iskola, ahol roma történelem és kultúra oktatása folyik. Ennek beemelése a törzsanyagba jelentősen hozzájárulna a romákkal szembeni előítéletek felszámolásához.

MIT TEHET AZ OKTATÁS?

A családon kívül az iskola, az oktatás teheti a legtöbbet a roma tanulók integrálódásáért. Melyek ezek a feladatok?

- Az önbizalom erősítése, helyes önértékelés. Ha ez nincs, akkor nem lehet számon kérni semmit. Fontos, hogy kölcsönös bizalom alakuljon ki a tanár és a roma gyerek között, utána már kialakulhat az önbizalom, és kialakulhat egy önértékelés. Ez mindannyiunk felelőssége, aki pedagógusnak érzi magát, és nem csak a diplomáját mutogatja.
- A belső kontrollra irányultság az előzőekből következik.
- A felelősségvállalás szigorú betartásával megelőzhető roma és nem roma diák közötti bármilyen konfliktus.
- Az önállóságra való törekvéssel részévé válik a roma gyermek egy olyan folyamatnak, ami elkíséri őt élete minden napján.
- „A motivációnak a nevelés-oktatásban nagy szerepe van. Nagyon fontos az érzelmi motiválás. Ilyenkor a roma gyerekek örömeiket, bánatukat megoszthatják nevelőikkel, tanáraikkal. A gyermek érzi, hogy nevelője mindig meghallgatja, ha kell, segíti. Sokszor elég egy mosoly, egy-egy gesztus értékű jelzés. A roma fiataloknál nagyon fontos a metakommunikációs lehetőségek alkalmazása. Mindezek megerősítik a gyermekben az érzelmi kapcsolatok, szeretet átadásának-kapásának vágyát.
- Legalább ennyire fontos az erkölcsi motiválás is. E motiválás alapállása a kölcsönös bizalom kialakítása. Segítségével a roma fiatalokat a megbízhatóságra tesszük motiválttá” (Molnárné Majoros Katalin: A romák szokásai, hagyományai, hiedelemviláguk. 2003, 44.).
- A bizalom és jóindulat kialakítása elsősorban a szülők feladata, de ott van rögtön a pedagógus szerepe is, hogy miként ismeri el a roma gyerek munkáját, hogyan értékeli azt. Ezt természetesen a diákok egymás közt is megteszik. Ha közösen cselekszünk, akkor nem fog elveszni és kirekesztődni a roma gyermek sem.

A megelőző módszerről először Don Boscónál olvastam. Bemutatom, mit érhetünk el ezzel a módszerrel, ami véleményem és tapasztalatom alapján a legjobban járható út, és sikerélményt ad mindenkinek.

KIRÓL BESZÉLÜNK?

„A 19. századi katolikus népnevelés és szociális gondoskodás legnagyobb alakja *Giovanni Bosco* (Bosco Szent János, 1815–1888) szegény parasztszaládból származott. Küzdelmes ifjúkor után szentelték pap-pá 1841-ben. Nevelői hivatását egy gyermekkori álma mutatta meg: egy sereg gyermeket látott maga előtt, akik tréfálkoztak, játszottak, néhányan közülük káromkodtak. Ezt hallva közéjük akarta vetni magát, hogy rábeszéléssel és ökölcsapásokkal elhallgattassa őket, amikor egy belső figyelmeztetést hallott: Nem veréssel, hanem szelídséggel és szeretettel kell barátságukat megnyerned. Fogj hát hozzá azonnal, és beszélj nekik a bűn utálatosságáról és az erény értékességéről!³⁰

1. A nevelés legfőbb eszköze a nevelő személyiségéből áradó és sugárzó *szeretet*et tekintette. Módszerének lényegét szívesen foglalta össze az alábbi mondatban: »Szerettesd meg magad, hogy annál jobban megszerettethesd Istent«,³¹ A legfontosabb, hogy *a nevelő nyerve meg a gyermek bizalmát*. Ehhez elengedhetetlen a *családi szeretet*, az atyai gondoskodás és a bajtársias viselkedés légkörének megteremtése az intézetben.

2. A kölcsönös bizalom alapján a nevelő megbízik növendékében, ezért *szabadidejében teljes szabadságot, önfeledt vidámságot biztosít számára*. A szórakozás idejének szabadsága, az erkölcsös és egészséges élet a fegyelem fenntartásának leghatékonyabb eszköze. A napi szórakozást jól kiegészíti a séta, torna, versmondás, színművek tanítása, amelyek előadása során figyelembe veszi a gyermekek önálló kezdeményezéseit.

Az egyéni képességek fejlesztését nagymértékben segíti, ha a gyermekek közreműködnek a közös munka megtervezésében is. Nagyon lényeges nevelőeszköznek tekinti a vidámságot. »Az ebéd legjobb fogása a mosolygós, kedves arc« – mondotta.

Az önfeledt, szabad játék mellett jelentős szerepet szánt a fegyelmezett, kötelességtudattal áthatott munkának. A játékidő szabadsága, viharos jókedve után a komolyság, összefogottság időszaka következett, amikor a növendékek nagy odafigyeléssel végezték el feladataikat az iskolában és a tanműhelyben.

³⁰ Bosco 1991, 5

³¹ Mester 1936, 387.

3. A szabadság és a tekintély elvét kapcsolja össze a *megelőzés mód-szerében*, amely a gyermek önalakításra nevelésének sajátos eszköze: A nevelő mint növendékeinek »élő lelkiismerete« állandóan előre figyelmezteti őket kötelességeikre és a reájuk leselkedő veszedelmekre. A nevelőnek – mondja Don Bosco – mindig a szív nyelvén kell beszélnie. Meg kell értetnie növendékeivel, hogy mindenben a javukat akarja.

Ennek előfeltétele az intézet életét szabályozó *rendeletek pontos ismerete*, megbecsülése és *pontos betartása*. Fontos feladat továbbá az állandó *ellenőrzés*, valamint a *szabályok* életszerű helyzetekben történő *gyakoroltatása*.”

A büntetésről

„a) Sose büntessetek addig, amíg minden más nevelői eszközt nem alkalmaztatok. Az ember szíve olyan, mint valami bevehetetlen fellegvár, melyet csak szeretettel, szelídséggel lehet megközelíteni. A szigorúság, ha valóban elkerülhetetlen, akkor

b) válasszatok meg a büntetésre a kedvező pillanatot. Ne büntessetek azonnal a tett után, mert a növendéknek időt kell engedni a meggondolásra, magába szállásra, belső javulásra. Viszont a tanítónak is szükséges a várakozás, mert a gyermek érzi, hogy csak a tárgyilagos észnek van joga büntetni, nem pedig az indulatnak. Ezért

c) kerüljétek még annak a látszatát is, mintha indulatból, önzésből büntetnétek.

d) Adjátok meg a hibázónak a reményt arra, hogy teljes bocsánatot nyerhessen, és ezért a büntetés mellé adjatok egy kis biztatást. A jó nevelő legfőbb művészete elfeledni és elfeledtetni a tévedés szomorú napjait. A büntetés után egy szeretetteljes tekintettel vagy biztató szóval többet lehet elérni, mint sok dorgálással.”³²

Mivel Don Bosco pedagógiájának alapeleme a vallásosság, fontos nevelőeszköznnek tekinti a hitélet gyakorlását.³³

Őszintén megmondom, hogy ezt a módszert a középiskolai kollégiumban magam is kipróbáltam. Igaz, ez önkormányzati intézmény volt,

³² Mester 1936, 391–392.

³³ <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/jegyzet.html>

így a vallásosság és hitélet gyakorlására nem volt lehetőség, de volt helyette olyan tevékenység, amellyel a diákok, roma gyerekek bekapcsolódhattak a karitatív munkába. Ezzel közelebb vittem őket Istenhez és a szeretet pedagógiájához. A romáktól nem áll messze a vallásosság. Isten nagyon fontos és meghatározó személyiség az életükben.

A módszert bárki más is kipróbálhatja. Van persze számos egyéb módszer és lehetőség a személyiség kibontakoztatására, de nekem ez volt a legjobb. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a közvetlen és bizalmon alapuló közös munka, amellyel végeztem a munkám: éjszakákba nyúló beszélgetések, versenyeken és műsorokon való szereplések, nagy közös főzések, bulik szervezése, amelyeknek én nevelőtanárként résztvevője és szereplője voltam, és nem kívülről szemléltem vagy esetleg büntettem, ha valami történt. Nem kellett különösen fegyelmeznem sem, mert itt egymásra figyeltek a roma és nem roma diákok.

Persze itt is voltak határok, de azt már mindenki tudta, hogy meddig lehet elmenni rosszaságban. Ez talán ömlengésnek tűnhet, de nincs miért tennem, hiszen eljövetelem után is kivétel nélkül a mai napig mind leveleznek velem a diákok. Nagyon jó érzés úgy nevelni, hogy én is örülhetek neki, és látom, hogy nem félnek tőlem. Ettől én is fiatalos és vidám maradtam közöttük.

MILYEN SEGÍTSÉGET NYÚJTHAT AZ EGYHÁZ?

Az egyház eddig is sokat tett és tehet ma is az ifjúság nevelésében:

- a személyes kapcsolat kialakításával,
- a gondoskodó-segítő neveléssel,
- a szilárdan megalapozott hittel, melyet a család, másrészt a Don Bosco által
- alkalmazott módszer tesz lehetővé.

„A romák vallási kötődésük fő motívuma az istenfélelem, védekezés a bajoktól, betegségektől, minden földi nyavalyától. A segítségkérésben dogmatikailag fordított utat járnak: Mária áll a középpontban, ezért Jézust kéri, hogy járjon közbe érdekükben Szűz Máriánál. Egyébként Jézus anyja, Mária központi helyzetéből adódóan van rendkívüli jelentősége Magyarországon is a romák speciális zárán-

doklatainak (Máriapócs, Csatka, Máriagyűd). A roma vallásosságtól távol áll a szigorúság. A túlzottan korlátozó kötél-kötélék nem vonzó az istenhívó romák számára. Talán éppen ezért szeretik jobban a kisközösséget, ahol barátságosabb, szeretetteljesebb, közvetlenebb, érzelmileg is oldottabb a légkör, ahol anyanyelvükön is megszólalhatnak. A romák vallásilag is mindig azt a vallási közösséget fogadják el, amelynek környezetében élnek.”³⁴

Egy idézettel szeretném zárni ezt a részt, amelyben minden benne van, ami a romák és nem romák részére elgondolkodtató: „Nem megosztani a szegényekkel saját javainkat annyi, mint őket meglopni és megosztani az életüktől. Nem a mi javainkat birtokoljuk, hanem az övékét” (Aranyszájú Szent János).

EGY NAGYVÁROSI ÁLTALÁNOS ISKOLA PÉLDÁJA

Most nézzük meg egy vidéki, nagyvárosi általános iskola példájában, hogy az utóbbi három tanévben hogyan alakult a roma tanulók létszáma és tanulmányi eredménye.

Év	Létszám	Ebből roma	%	Tanulmányi átlag	Ebből a romáké
2004	1273 fő	192 fő	15	3,38	2,90
2005	1209 fő	206 fő	17	3,46	2,95
2006	1169 fő	222 fő	19	3,41	3,12

Amint láthatjuk, a tanulói létszám évről évre csökken. Viszont a roma tanulók létszáma folyamatosan nő, ami közelít a 20%-hoz.

Egy nagyon lényeges, minőségi változást is észrevehetünk az adatokból. Ha a tanulmányi eredmények átlagát megnézzük, egy olyan nemzedék kezd felemelkedni, amelynek tanulmányi átlaga elérte a közepes szintet. Ebből nem egy tanuló igen jó képességű, sőt kitűnő tanuló. Tapasztalatom és a kollégák elmondása alapján az is megállapítható, hogy egyre több roma gyerek kulturált és ápoltsággal jelenik meg az iskolában. Csökkentek a késések. Ha

³⁴ Várnagy (szerk.) 1999, 195.

mégis előfordul, a szülővel egyeztetve, esetleg a helyi Családsegítő Központ segítségével kérve megoldódik. A hiányzások megszüntetésében is fontos előrelépés történt. A szülők igyekeznek az iskola elvárásai alapján a hiányosságokat pótolni. Csak egy-két esetben fordul elő, hogy a jegyzőt kell hivatalosan tájékoztatni a hiányzásról. Mind többen folytatják a tanulmányaikat a középiskolákban, és szakmát tanulnak. Ezzel párhuzamosan (néhány kirívó esetet kivéve) élnek a tanulmányi ösztöndíj (Útravaló Ösztöndíjprogram, továbbá az Oktatásért Közalapítvány „Esélyt a Tanulásra” alprogramjának pályázata és különböző roma programok) adta lehetőséggel.

A táblázatban közölt adatok a valóságnak megfelelnek.

Az említett iskolában az integrálódás megoldódott. A diákigazgató-választáson pl. a négy indulóból kettő olyan roma gyermek volt, akik népszerűek voltak a társaik körében, mert jól tanulnak és jól viselkednek a diákok és a tanárok szerint is.

Tehát megállapítható, hogy a roma gyermekek iskolázottsága nő és tanulmányi eredményük is javul.

A TEMPLOMOS LOVAGREND ÉS A TEMPLÁRIUS ALAPÍTVÁNY KEZDEMÉNYEZÉSE

Először szeretnék röviden a Templomos Lovagrendről szólni.

„A Templomos Lovagrendet (*Ordo Militiae Christi*) 1118/19-ben francia nemes lovagok alapították Jeruzsálemben a zarándokok és a Szentföld védelmére. II. Balduin jeruzsálemi király a Rendnek adta királyi székhelyének a Salamon temploma romjai melletti szárnyát, innen ered a »templomos« elnevezésük a lovagoknak, akik egyesítették magukban a keresztény szerzetesi és a harcos lovagi életeseményt.

A Rendet V. Kelemen pápa 1312-ben a középkor legnagyobb koncepciós pere alapján, Szép Fülöp francia uralkodó aktív ösztönzésére, a kánonjoggal ellentétben, de sajnos mégis jogérvényesen, feloszlatta. Ezért a következő évszázadokban alakult, magukat »templomos lovagrendnek« és az ősi rend jogutódjának nevező különböző szervezetek mind illegitímek, mivel a működé-

sükhöz feltétlen szükséges egyházi jóváhagyást sohasem kapták meg.

1979-ben Olaszországban gróf Marcello Alberto Cristofani della Magione Clairvaux-i Szent Bernát *De laude novae militiae* című művének szellemiségét követve új szerzetesrendet alapított Templomos Lovagrend (*Militia Templi – Christi pauperum Militum Ordo*) néven, a jogutódlás követelése nélkül, de az ősi Rend reguláját alapul véve. A Rend még abban az évben állami, 1988-ban pedig egyházi jóváhagyást nyert. 1989-ben II. János Pál pápa örök érvénnyel egy sor teljes búcsút engedélyezett a templomos lovagok életének különböző ünnepeire. A Lovagrend egyházi elismerését mutatja, hogy a *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (Roma, 1997, Edizione Paoline) című hivatalos egyházi kiadvány a *Templomosok restaurációja* című fejezetében ezt a lovagrendet ismerteti, mint az egyetlen legitim Templomos Lovagrendet. Az újjáalakult Rend jelenlegi bíboros patrónusa Edouard Gagnon kardinális.

Az újjáalakult Templomos Lovagrend és annak magyar praeceptóriája, méltó módon az ősi templomosokhoz, egyházi lovagrendként kíván a jövőben is működni. Tetteivel és lelkiségével igazolva elkötelezettségét, lelki és szellemi rátermettségét, valamint teljes és feltétlen hűségét a katolikus Anyaszentegyház iránt.”³⁵

A Magyar Rendtartomány 1997-től van jelen Magyarországon. Én 2000-től vagyok beavatott lovagja, 2003-tól a Tiszántúl commendatora, vezetője.

A lovagrend céljait és feladatait jól tudtam ötvözni pedagógusi munkámban. Misztikus és élményszerű történetekről sokat beszélgettünk a kollégiumban. Ez olyan terület, ami érdekli a fiatalokat és másokat is.

A TEMPLÁRIUS ALAPÍTVÁNY

Az alapítvány a Templomos Lovagrend Magyar Rendtartományának civil szervezete.

Szintén 1997-ben alakult azzal a céllal, hogy:

³⁵ <http://www.templomosok.hu>

- lehetőséget adjon a határon túl élő és a világon szétszórott magyar fiatalok számára, hogy Magyarországot és annak kultúráját, népét, eredetét megismerjék és közösségi kapcsolatokat teremtsenek;
- közreműködjön a magyar fiatalok szabadidő eltöltésének megteremtésében, ösztönözze a kedvezményes turizmust, a hazai és a nemzetközi szakmai és jószolgálati kapcsolatokat;
- támogassa és szervezze az iskolán kívüli nemzetközi cserekapcsolatokat, segítse a gyermekek egészséges testi és lelki fejlődését, az ehhez szükséges feltételek megteremtését;
- karitatív tevékenysége keretében támogassa a rászorulókat anyagi és erkölcsi értelemben egyaránt;
- kapcsolatot teremtsen és együttműködjön a Templomos Lovagrend Magyar Praeceptóriájával rendszeres találkozók során és közös rendezvények szervezésével.

Ennek az alapítványnak vagyok kuratóriumai elnöke 2002-től. A Lovagrend tagjai az önkéntesei az alapítványnak. A székhelye a Tolna megyei Tamási, telephelye a Békés megyei Gyomaendrőd, ahol élek.

Hét évvel ezelőtt azzal szembesültünk, hogy egyre több gyermeknek okoz problémát az étkezés befizetése a kollégiumban és az iskolában. A roma gyerekekre ez különösen igaz. Karácsonyra ajándékcsomagot készítettünk, és kivittük a tanyás településre. Nagyon lehangoló volt a látvány. Akkor elhatároztuk, hogy szervezett keretek között fogunk adakozást szervezni a rászoruló gyermekek javára, amit kizárólag karácsony előtt és a templomban kell megtenni. Így is történt. Ettől kezdve a Templomos Lovagrend egy új arculatával állt elő, ami Gyomaendrődről indult el. A lelkeség mellett a szegények és elesettek segítéseként a rászoruló gyermekek támogatása lépett elő, amihez a Templárius Alapítvány támogatásokból, pályázatokból és közadakozásból igyekszik előteremteni az szükséges több százezer forint értékű fedezetet. Isten segítségével, ez eddig mindig sikerült.

Az adományozási akciónak a „Segítsünk a rászoruló gyermekeknek!” címet adtuk. Úgy éreztük, hogy ebbe mindenki belefér: hátrányos helyzetű, roma, nagycsaládos, állami gondozott, árva és félárva gyermek egyaránt.

Az első évben, 2002-ben 14 családot ajándékoztunk meg a Gyomai Jézus Szíve Templomban. Nagyon bensőséges és meleg hangulatú volt az esemény. Mi választottuk ki a családokat az előbbieken leírt szempontok alapján.

Ezen felbuzdulva a következő évben már 75 család számíthatott segítségre. A támogatottak fele roma származású volt. Óriási és fáradtságos munka előzte meg a nagy napot. Országos gyűjtést hirdettünk, és ennek köszönhetően játékokat és tartós élelmiszert tudtunk adni a gyermekeknek, mert az ajándékokat kizárólag ők vehették át. Itt már bekapcsoltuk a Családsegítő Irodát, a helyi önkormányzatot és néhány civil szervezetet. Létre hoztuk a Katolikus Karitász endrődi és hunyai csoportjait. Az adakozás az endrődi Szt. Imre Templomban volt. A templom főhajója dugig volt játékokkal. Nagyon megható volt a látvány, ahogyan a több mint száz gyerek válogatott a játéközönben, és közben szólt az orgonazene. Ekkor már a fővédnökök is jelen voltak.

2004 már jelentős évnek számított. 150 család kapott csomagot karácsony előtt. A helyszín ugyanaz, mint az előző évben. Tele volt a templom. Újabb adományozók és segítők csatlakoztak hozzánk. Rajzkiállítást is szerveztünk a Templomos Lovagrend történetéről. Éreztük, hogy nagy dolgot cselekedtünk. Ebben az évben a roma családok legalább 60%-a kapott ajándéksomagot.

Jogosan kérdezheti bárki, milyen szerepe van mindebben az iskolának. A kollégiumban élők közül a rászoruló gyermekek kaptak csomagot. A következő évben ezek a gyerekek már önként jelentkeztek munkára, hogy segítsenek. Továbbá: minden iskolába elküldtük a gyűjtési felhívásunkat, hogy jó állapotban levő játékokat és könyveket várunk. Alig volt gyerek, aki valamit ne hozott volna. Ezeket a játékokat és könyveket is kiosztottuk egyebek mellett. Ennek nevelő hatása felmérhetetlen! A bibliai idézettel élve azonnal megtanulták, hogy „Nagyobb öröm adni, mint kapni...”

Adakozásunkat a gyulai tévé egész Békés megyében közvetítette. Számos média beszámolt munkánkról.

FŐVÉDNÖK: GRÓF MARCELLO ALBERTO CRISTOFANI DELLA MAGIONE

Több éves fáradságos munkánkat többször is megtisztelte nagymesterünk, gróf *Marcello Alberto Cristofani della Magione* számos lovagtársával Olaszországból, Németországból, Ausztriából több magyar templomos lovaggal együtt.

Minden adományozásunkat óriási érdeklődés kísért. Volt olyan év, amikor már a templomban is alig fért el az a sok felajánlás, amit kaptunk.

Azt gondolom, hogy ebben a zűrzavaros és gondterhelt világban is meg lehet találni a helyünket és szerepünket. Minden ember egyforma. Sem a bőr színe, sem az, hogy hová született, nem számít, mert erről senki sem tehet, viszont közös felelősségünk, hogy mindig tegyünk valami jót. Én ezt az ifjúság nevelésében találtam meg.

*Köszönöm, hogy megteremtettél,
Ó, Szeretet, és ide tettél,
Hogy csillagok, ködök, hegyek
között ember legyek.
Köszönöm, amit látok,
A teremtett világot,
Hogy még a rossz sem céltalan,
Mindennek jelentése van.*

(Vas István: *A Teremtőhöz*)

ZÁRSÓ

Egy olyan idézettel szeretném zárni tanulmányom, ami meghatározza az életemet. Ez a Templomos Lovagrend jelmondata latinul, majd magyarul. Sohasem önmagunkért, hanem mindig másokért, válogatás nélkül minden gyermekért. Írásom elején említettem, hogy állami gondozott voltam. Anyámat, apámat a mai napig nem ismerem. Két és fél hónapos koromban kerültem a gyulai nevelőotthonba, majd nevelőszülőkhöz. Erőszakkal helyeztek el Endrődre, ahol egy gyermektelen család örökbe fogadott, és nevére vett. Onnan egyenes út ívelt felfelé. Valami mindig vezérelt és segített az

úton. Megfogadtam, ha olyan helyzetbe kerülök, akkor azt a sok segítséget, amit kaptam az életben, azzal hálálom meg, hogy másokon segítek. Megadatott. Van egy roma származású bérma-keresztfiam, Tibike. Nem tudott olvasni. Kicsi kora óta olvastattam a templomban, és egyszer csak folyékonyan olvasott. Ő is állami gondozottként került egy családba. Milyen érdekes a sors. A mai napig rendszeresen eljár hozzánk, és ha úgy adódik, tanácsot kér. A kollégiumi munkám, az azt megelőző cégvezetői feladatomban is mindig a segítségről szólt. Amennyiben egyszer lesz anyagi lehetőségem vagy mecénásom arra, hogy az életregényem megírjam és filmre vitessem mint felmutatható jó példát, szívesen megteszem. Nem magamért, hanem mások okulására, mások segítésére.

Akkor lehet beszélni az integrálódásról, a romák beilleszkedéséről, ha azt hiteles emberek írják és tolmácsolják számukra. Ha ezt önzetlenül tesszük, akkor meg lesz az eredménye.

„NON NOBIS, DOMINE, NON NOBIS, SED NOMINI TUO DA GLORIAM!”

„NE NEKÜNK URAM, NE NEKÜNK, A TE NEVEDNEK SZEREZZ DICSŐSÉGET!”

PALYA BEA

Indulj el egy úton!

Korán tanultam meg olvasni. *Prisztóka Márta*, első tanítónőm, szeretett pótanyukánk az első szülői értekezleten anyunak adta ki a feladatot: csinálja meg a kisdobosok hat pontját képekben, kék kartonpapírra ragasztva úgy, hogy az esztétikus legyen, és szimbolikus. Ehhez adott sok régi, első-második osztályos tankönyvet, amelyekből képeket vághattunk ki. De otthon a munka alatt – mert persze én is segítettem anyunak minden lében kanál kislányként – a képeknél jobban érdekelték a betűk. A képet értettem, a betű viszont ismeretlen jel volt, izgatott nagyon. Szótagoló írással voltak leírva a történetek, én meg apránként minden betűről kiderítettem, melyik hangot jelöli, és elkezdtem összerakni őket. Óriási hülyeségek kerekedtek ki belőle, emlékszem magamra, amint ülök a fonott zsámolyon, a kisdobosok hat pontjának részmunkái már a Holdban, hiszen én épp olvasok minden erőmmel.

De hát nem ment elsőre minden, ami kikerekedett egy-egy, nagy erőfeszítéssel összeszedett szótagcsoportból, az értelmes szónak ritkán volt mondható, viszont a nagy sületlenségeken még nagyobbakat hahotáztam. Így telt el jó néhány este, az olló sercegett anyukám keze alatt, az olajkályha pattogott, én pedig ülök a zsámolyon, hangosan mondom az épp megfejtett hangot, egyik után a másikat, megvan a szótag, majd a szó... és anyukám meg a tesóm egyszerre nevetnek fel. Én is sokat-sokat nevettem magamon. Ez egyébként jellemző volt rám, amúgy is. Ha felvettem anyukám ifjúkorának, a hatvanas évek végének ruha-gyöngyszemeit, és magamra néztem, már potyogott a könnyem a kacagástól, pedig még közönségem se volt, nem volt otthon senki, de a műszőr lila boa és a műszálás kis ruccik megtették rám a maguk hatását.

Az olvasáshoz vezető első vidám kalandom hamar mély barátságga alakult, hamar megtanultam jól olvasni, faltam a Pöttyös Pannit, a Sete bárány és a kuvaszt, a Jangu és Gurigut, a Belle és Sebastian

meg az állatos, indiános könyveket. Persze már akkor is sokat táncoltam és énekeltem délutánonként meg a nyári táborokban, és sokszor felmerült bennem, hogy olvasnék én többet is, de énekelni meg táncolni még többet akarok. Ez az állapot a mai napig megmaradt: a tánc és az ének mindennapos, olvasni inkább verseket és novellákat szoktam, a nagyregények felpolcolva az ágy mellett, csak rájuk kacsintani van erőm a koncert utáni ágyba dőlés pillanatában.

Az írott szóval való második nagy találkozás, amikor én kezdtem el írni. Imádtam az iskolai fogalmazásokat is, de a nagy felfedezést az érzelmi életem első borzongásai hozták elő. Már Pesten jártam iskolába, elsős gimnazista voltam, s visszatértem a tánccsoportba nyáron, amikor statisztálni mentünk egy filmforgatáshoz. Hosszú, meleg nap volt, sokat beszélgettem az idős bagi asszonyokkal, és persze szóba jött a szerelem, házasság. Annyi, de annyi bölcsességet és hátborzongató, édesen fájdalmas történetet meséltek el, hogy estére a naptól és a szavaktól bódultan előkaptam egy sárga borítós, francia kockás füzetet, mert úgy éreztem, nem bírom el azt, ami most bennem van. Őket, az asszonyokat is ki akartam írni magamból, és rögzíteni, megörökíteni, az írás által szeretni akartam őket, ugyanakkor a magam érzéseit is kommentáltam, megfigyeltem, kiírtam magamból. Megkönnyebbültem. Jó érzés, melegség járt át. Valami született. És a legizgalmasabb a toll és papír serkentette gondolkodási folyamat volt.

Az első – zötyögős, de hosszadalmas – szerelmi kalandnál már nem is volt kérdés, hova forduljak segítségért: írtam, kiírtam, megírtam, átírtam mindazt, ami felgyülemlett bimbózó szívemben és testemben. Nem olvastam azóta se vissza tizenéves, kereső, önmagát a szerelemben meglelő akkori énemet, de egyszer megteszem majd.

Az a szerencse ért ezzel egy időben, hogy az imádott férfi, az egyik legjobb barátnőm öccse volt, a barátnőm pedig Emese, az írott szó nálam sokkal járatosabb ismerője. Ő tanította meg nekem, hogyan lehet a verset szeretni. Színes cetlikre írt idézetekkel üzentünk egymásnak. A barátnőm olyan csodasorokat adott a kezembe (dugott a zsebembe, írt az ajándéksomag mellé, hagyott kint borítékban az üzenőfalon), hogy nem is értettem, ennyi szépséget, hogyan lehet szavakba írni, különösen, hogy annak még zenéje is van. Dallama, lejtése, susogása, izgalmas hangzása, kopogó ritmusa, és néhány

szóval beletalál a közepébe. Tömörít, de mégis kinyit. Megkezdődött a versekkel való tánc. Kacérkodtam, én is írtam. A jobb ötleteket azonnal telefonba mondtuk egymásnak. Csúrtük-csavartuk a szavakat, szóvicceket gyártottunk...

Sebőt is ő hozta nekem, folyton két szólamban énekeltük, hogy „Guggolva ringadoz a málnató, meleg karján buggyos, zsíros papíros szendereg.” Meg azt, hogy „Bárd az ég is, meg-megvillan...”, meg azt, hogy „Én, ki emberként vagyok élve boldog...”, és azt, hogy „Aranypénz-térdű szerető...”

Es mindeközben a népdalok átszőtték a lelkemet. Kicsi koromtól kezdve. Olyan volt nekem az éneklés, mint a levegővétel. Hogy vajon mennyit érthettem, élhettem át abból kislányként, hogy „Csak azt mondd meg, jó galambom, melyik úton mész el, Fölszántatom azt az utat aranyos ekével. Be is vetem én azt szemem szedett gyönggyel, El is boronálom a sűrű könnyeimmel”, vagy abból, hogy „Száradjon el minden virág a réten, Aludjon ki minden csillag az égen, Nap se süssen, gyász borítsa az eget, Mer egy legény csalta meg a szívemet...”

Mindenesetre az első szakításnál, huszonvalahány évesen nagyon jól jöttek ezek a sorok. Meglepődtem nagyon, hogy az alkohol és az addig elképzelhetetlennek hitt szívfájdalom hatására a diósgyőri vár alatt az esős éjszakán húsz oldalt teleírtam ilyen népdalstrófákkal. A papír már a könnyektől és az esőtől átázott – maradok stílusban – az agyam az Unicumtól és pálinkától elborult, de másnap könnyebb volt.

Egy olyan eszközkészletem volt belül, amelyre eddig nem néztem így, ilyen szív-szögből. Hiszen addig nem is gondolkodtam ennyit rajtuk. De hogy ez mekkora kincs! Annyira-annyira szeretném világá kiáltani, térden állva könyörögni, szigorúan megparancsolni mindenkinek, hogy tanuljanak dalokat, és énekeljenek, maguknak, a gyerekeiknek. A népdalok meg az énekelt versek nagyon jók, tudom, van más megoldás is, mindenesetre a lelki élet ilyen leképezései nem várt segítséget adnak az érzelmi csomópontokon.

Azt, hogy mindenből egy énekesi pálya épül majd fel, sokáig nem gondoltam, vagy inkább nem hittem. Vágyini vágytam rá, hiszen a „Mi leszel, ha nagy leszel?” kérdésre én már egész kicsi koromban – szoknyapörgetéssel, és kicsit szégyenlős, de azért huncut mosollyal – azt feleltem, hogy énekesnő meg táncosnő. Anyukám aztán egyik

délután elvitt a Muhary együttesbe. Emlékszem máig a képekre, filmszerű pontossággal, ahogy előtte befonja a szép hosszú hajamat (leért a fenekem alá a vége, szerettem nagyon azt a fonatot magamon). Aztán kinyitja a zöld kerítést, és a piros Ladával elgurulunk a „kultúrba”, az első próbámra. Éva néni – *Széphalminé Iglói Éva*, az együttes vezetője – mosolygott, ő is megfogta a hajfonatomat, milyen szép. Jóleső bizsergés járt át, izgultam. Sejtettem, hogy most valami fontos kezdődik. Máig arra építek, amit ott kaptam, s azt is tudom azóta, hogy anyukám és apukám zene és tánc iránti vágyai is bennem folytak tovább, s hogy az anyák oda viszik el a lányukat, ahová ők nem járhattak.

Az első népdaléneklési versenyen kilenc- vagy tízévesen vettem részt. *Rónai Lajos*, az együttes zenésze, zenetanára szerette a hangomat, és kezembe adott egy kazettát, rajta két dal, az *Én felkelék jó reggel hajnalba* kezdetű moldvai imádság és a *Háromkirályok napján* kezdetű köszöntő. Készülj fel, megyünk az énekversenyre. Hazavittem én a kazettát, de annyira szégyelltem, hogy nincs hozzá magánom, hogy egy pár napig csak tépelődtem, hogyan mondjam meg. Aztán amikor megmondtam, Lajos bácsi kölcsönadta az ő magnóját, mentem haza büszkén, inkább megkönnyebbülve, s otthon rongyosra hallgattam a két dalt addig, amíg bennem nem szólt, legbelül. A felvételen az imát *Simon Ferenc Józsefné Fazakas Ilona*, egy Lészpedről Egyházaskozárra telepített, szilaj asszony énekli. Én azt olyan szépeknek hallottam! Erő jött a hangjából, egyszerre volt kemény és lágy, nyers és lágyan díszített: a díszítményei mint a gyöngyszemek csillogtak a dallamvonalakon. Azt hiszem, ő az egyik legfontosabb „kazettás néni” nekem. A „kazettás néni vagy bácsi” az egy lelki kapcsolat a népdalénekesnek. Én mindig azt képzeltem, hogy valahogy belebújok annak a lelkébe, akinek a hangját hallok a recsegő felvételekről, én ő leszek, és úgy, utánozva, apránként tanulom a dalát, mint a kisgyerek az anyja ajkáról el-elcsípi a szavak végét, míg nem tudja teljesen kimondani őket. Ezt nem lehet mindenkivel megcsinálni, csak azzal, akinek a hangja megrezgeti a szívedet. Azt meg olyan tisztán és olyan régóta, mindig is felismertem.

És képeket is láttam mindeközben, színeket, hangulatokat. Elég hamar magának a dalnak is lett egy aurája bennem, és amint belül volt, elkezdtem formálgatni.

A nyári tánc táborok előtt nehéz volt eldönteni, hogy énekesként vagy táncosként menjek, mentem hát mindkettőként. *Maczkó Mária*, majd *Benedek Krisztina* – mindketten kiváló énekesek és tanárok máig is – tovább vezettek a népdalozás titkaiba.

Ugyanez volt a kérdés, amikor 16 éves koromban a *Zurgó* – moldvai népzenei játékos – együttes és a Bartók Táncegyüttes közt kellett választani. A zene győzött. *Nagy Bercel* volt a zenekarcsaládban az apa, ő vezette a csapatot, és őt hallgattuk koncertek után esténként, amint mesél nekünk.

A *Zurgó* és a Bartók Táncegyüttes hihetetlen megtartó erő volt akkor, amikor Pestre kerültem. Az Apáczai Gimnázium is anyu ötlete volt, hallotta, hogy az egy erős gimnázium, a tesóm már bekerült, mentem hát én is felvételizni. Sikerült. Jöttem Pestre, tizennégy évesen, tele vágyakkal meg tele komplexusokkal. Falusinak már nem voltam elég falusi, városinak meg még nem elég városi. A szüleimtől való távolságot szerettem, vagy inkább elmenekültem tőlük, nem volt annyira jó az a gyerekkor, a családi ideg-fészek, ahol három felnőtt marja egymást, én meg a gyomorideget kapom örökségnek.

A gimnáziumi-egyetemi évek – talán a korai elválás és a kialakuló értékrendkülönbség miatt – nagyon nehezek voltak a szüleimmel. Is. Amúgy is. Ez volt az a kor, amikor minden kinyílt, ez csoda volt, de hogy én ki vagyok mindebben a forgatagban, nem tudtam. Bizonyítottam a nőiességet, bizonyítottam, hogy jó énekes vagyok, hogy jó mester jó tanítványa vagyok, és bepótolom azt, amit zenetanulás híján nem tudok, bizonyítottam, hogy tudok zenekart csinálni, bizonyítottam, hogy tudok valamennyi pénzt keresni, hisz a szüleim nem tudnak segíteni, mindent bizonyítottam. Mindent egyszerre akartam, de azt hiszem, legfőképp valami elfogadást, valami megnyugvást jelentő, állandó és biztonságos szeretetforrást kereshettem, a korán elhagyott (soha nem is létezett) családmeleg helyett. De hogy ez a forrás belül, magamban van, azt csak mostanában fogom fel.

Nem mennék soha vissza, ahogy Weöres is mondja.

A dalok mentén nőttem fel. Mint a hegymászó a biztonsági kötélbe, úgy kapaszkodtam beléjük. Az élet olyan sötét zugokba is elsodort, ahol nehéz lett volna e nélkül. A szüleim attól féltettek, hogy rossz útra térek, a zene nem ad semmilyen biztonságot. És – talán e

félelem miatt – nem is igazán értették, nem is igazán követték, mit is csinálók. Hiányzott pedig, nagyon. Talán emiatt a bizonytalanság miatt is sodródtam a mesterkeresés folyamába, ami a végén veszélyes vizekre vitt. Tudást, tudást akartam, önigazolást, szeretetet is, persze. Hiszen annyira bizonytalan voltam, és olyan könnyen rámondják az emberre, ezt vagy azt nem így kell csinálni, a megszokott úton kellene inkább járni. Az ember meg olyan könnyen elhiszi.

A magam gátlásaival küzdöttem? Biztosan azokkal is. Csak azt tudom, hogy ezek a félelmek bennem az alkotás minden új fázisában előjönnek – most is, a francia kiadó kapcsán –, csak már megszeliđítettem őket. Dalokkal, szavakkal, a szív alkímiájával.

LEHET ÍGY-ÍGY-ÍGY, LEHET ÚGY-ÚGY-ÚGY, VALAHA...

Épp azt a dalt vettem fel a stúdióban, amelyben francia sanzonrészletek cigány dallamokkal keverednek, amikor felhívtak a Szociális és Munkaügyi Minisztériumból, hogy lennék-e 2007-ben esélyegyenlőségi nagykövet.

A kinevezést elvállaltam, bár rögtön az jutott eszembe, mért pont én? Egy fiatal énekes, akinek az élete tele van a zenéléssel... pont én vagyok a legjobb erre a feladatra?

Aztán átfutott rajtam, mit is csinálók most éppen? Lemezt. Bolgár, zsidó, albán dallamra írok magyar szöveget, angol nyelvű jazz-standardot magyar népzenei díszítésekkel énekelek, francia sanzont cigányosan megpergetek. És az egész egy francia kiadónál fog megjelenni, de egy angol producer vezeti a felvételeket. A vendégzenészeim: bolgár, francia-vietnámi, magyar. És a saját zenekarom is színes társaság... Mindez annyira sokféle, de mégis összeáll egy egységes zenévé.

Mint ahogy az én rövid harminc évem is – amely leegyszerűsítve a parasztlányból lett világjáró énekes tündérmeséje – annyi különféle országot, tájat, zenét, embert, férfit átölelt: mégis ez az én magam szabta szabályok szerint felépített életem. A legfontosabb szabály: a zenélésben is, az életben is a szívem vezet. Meg az ösztönök és az elme finom összjátéka, amelyet – az önismeret útján járva – tovább finomítok.

Így tekintem én az esélyegyenlőség kérdését is: a legfontosabb szabályok az önismeret és a szeretet. Sokat gondolkodtam, mikor átolvastam a nagyköveteknek kötelezően elismétlendő európai uniós szöveget. Diszkrimináció-ellenesség, párbeszéd, a sokszínűség elismerése, az összetartó társadalom hirdetése. Ez így leírva jó és nemes, de mit jelent ez a mindennapok szintjén és az egyes emberek számára? Ez már érdekelt engem, ebben talán tudnék egy pozitívra hangolt együttgondolkodást elindítani.

Az egész programot egy össznépi humorterápiával kezdeném. Ugyanis a humorban pozitív erő van, figyelem és együttnevetés. Ha a humor jobban belakná a mindennapjainkat, megértenénk: minden, amit megélünk, a mi belsőkünk tükre, tehát senki más nem okozhat nekünk rosszat. Csak mi magunk. A jóval is hasonlóképp van.

Így értelmetlenné válik minden újjal mutogatás, minden felelősségelhárítás.

Aztán a dicsérő formulákat és alkalmazásukat is mindenfelé tanítanám. Emberi, normális dolog, hogy elismerésre mindenkinek szüksége van, legyen az egy fogyatékos kisgyerek, aki visszaénekel egy egész versszakot, egy cigány kisgyerek, aki Michael Jackson táncfiguráit utánozza, egy idős néni, aki az unokájának rétest vesz a nyugdíja kispórolt forintjaiból, vagy egy férj, aki elmosogatott a felesége helyett. Nőknek külön kacsintással ajánlom a férfidicsérés alkalmazását. Egyszer egy barátnőmmel elkezdtük sorolni a kapolcsi éjszakán mellénk szegődött két férfinak mindazt, amit bennük kedvelünk: a lista végén könnyek közt álltak, meghatódva a meglepetéstől.

Aztán vannak a jókedvtechnikák. Persze, én is kelek néha bal lábbal, az én ablakomból is néha szürke az ég. Ezt régen teátrális, hosszan tartó rosszul levéssel oldottam meg, cigányosan szenvedélyes árvasági-magányossági rohamokkal. Ma már nevetek ezen: megtanultam bizonyos technikákat. Ha szürke az ég reggel, háromszor ismétlem el, hogy „hm, de milyen finom ez a kávé”. Az utolsónál már fel is ébredtem, az ég gyönyörű-színeket-magába-foglaló-szürke lesz, a felhők is lassan kirajzolják a kiscicát vagy a krokodilt. Sokszor a jókedv a figyelem minőségén múlik: megfigyelni a környezetünket, az embereket, a színeket, a fényeket, s ettől a koncentráltágtól az idő nem elfolyik, hanem kitágul, és mintha több minden férne bele.

Ha rosszat álmodtam, berakom a szokásos reggeli táncolós zenémet (Cassandra Wilson, Femi Kuti...), pár mozdulat, és már ott az energia. Akár gyerekeknek is lehetne tanítani olyan szófordulatokat, ötleteket, amelyekkel a rosszkedv jóra fordítható. Egy barátnőm például a kislíával rendszeresen a kiflicsücsök szó mágikus derűtartalmával derített mosolyt.

S mindez nem függ az anyagi helyzettől. Annyi helyen járok a világban, én magam is szegény családból jövök. Láttam nagyon szegény embereket, marokkói berber családokat vagy a moldvai falvakat: szegénység, a gyereknek nincs cipője, de a tenger frissen fogott halait vagy a frissen főtt puliszkát azonnal elének rakják, a rövid látogatás után háromszor áldanak meg, de még a hozzátartozóinkat is („az Isten segélje magikat s még az édesanyját, édesapját, testvéreit is...”). Ha a jó megteremtődik, eltűnnek a nyelvi határok is: akárhányszor visszaidézem azt a berber családot, valahogy úgy jön elő, hogy társalgunk, nevetünk, a gyerekekkel viccelődünk, pedig hát az arabom nem túl jó még...

Igen, talán azt felejtjük el, hogy a jót is teremteni kell. Szavakkal, gesztusokkal. A béke sajnos nem alapállapot, de tenni érte minden percben lehet. És először egyénileg.

Megtanulni egyedül lenni, egyedül jól lenni, ez is egy kulcs az esélyegyenlőséghez, hiszen az is egy fontos kérdés, ki hogyan ismeri fel, felismeri-e a saját esélyeit, kiben hogyan tudatosul, mi a saját feladata. Csak ezután jön az, hogy ezt mások hogyan ismerik el.

Most megálltam egy pillanatra az írásban, s látom: esélyegyenlőség kapcsán miről is beszélek. Önismeret, humor, jókedvtechnikák, egyedüllét.

Mert hogy az esélyek – mondjuk ki – sosem egyenlők. Jól emlékszem fiatal egyetemista éveimből, amikor a pesti zenésztársaim annyiért kaptak cipőt szülinapra, mint az én egyhavi keresetem, amit az óvodások, fogyatékos gyerekek tanításával szereztem. Meg arra is jól emlékszem, hogy az Apáczai Gimnáziumban az összes értelmiségi csemete osztálytársam már 14 évesen két nyelvet beszélt, mikor én falusi kislánként odakerültem. Hogy sok fiatal zenésztársamat a szülei a legkisebb zeneiskolai koncerten is áhítattal figyelték, az enyéme meg tíz év zenélés után jöttek el először. Meg hogy az én kedvenc magyar orgonistám sorra nyerte a világversenyeket,

de a mi szakmánkban, a világzenében ilyen versenyek nincsenek. Meg hogy sok barátomat már a húszas éveik közepén eléri az örökklás esélye, miközben én még harmincon felül is az albréleteket váltogatom.

Mindez mégsem számít, hiszen a hátrányokból erő is kovácsolható. (Tovább is megyek: ezek a hátrányok talán egy felsőbb rendszer személyre szabott próbatételei, sors, Isten és hasonlók...) Nem a tények számítanak, hanem az, hogy hogyan fogjuk fel őket. Mindenkinek számtalan egyéni példája van. És ezért a megoldásoknak is egyedieknek kell lenniük! Testre szabottnak. Harmóniába kell kerülni önmagunkkal, hiszen az, hogy mivé válunk, belül dől el. A jövőkép egy belső gondolati struktúra.

Miután mindezt bepötyögtem a gépbe, kiutaztam Monorra, hogy *Daróczi Ágival* közösen a cigánytelep gyerekeinek meséljek, énekeljek. Nesze neked, jövőkép.

Kiautózunk a telepre *Gergely Dezső* bácsival, egy idős kiugrott pap-pal, aki a helyi gyermekpszichológussal és néhány szociális munkással együtt nagyon sokat tesz az ottaniakért.

Megérkezünk, a kisgyerekek körénk sereglenek, koszoska-maszatoska, de csillogó szempárt villantó barna arcocskák, aki hat éven fölül van, már a csipőjén cipeli az egy-két éves kistestvért vagy egyéb pereputtyot. „A te gyerekeid?” – kérdem az egyik asszonytól, mutatva egy ilyen párosra. „Nem, ez a szomszéd kislány, tízéves, de már főz, mos, takarít, segít a nyolc kistestvért ellátni...” – válaszolja. Megnézzük a telep pár éve épült közös vizesblokkját meg a fémpalából épített kis művelődési házat. A helyi kisebbségi képviselő, Gyula bácsi nagy dörgő hanggal inti csendre a zsvajgó sereget. „Megmondom őszintén, én nem nagyon hiszem, hogy a gyerekek tudnak majd figyelni” – súgja nekem aztán oldalra.

Elkezdődik az előadás, Ágival szokás szerint improvizálunk. Ő történetet mesél, én énekelek. Először – zsvaj ellen – csend-lufit fújunk, megül a csend a teremben. A gyerekek meghatódva hallgatják a dalt: *Szerelem szerelem, átkozott gyötrellem...*

Ági hangja belehasít: „Amikor a Jóisten megteremtette a Földet, a hetedik napon elégedetten nézett körül. De mivel nem akadt senki, akivel szót válthatott volna, beállt a vályogvető gödörbe, az agyaghoz sót, vizet, pelyvát tett. Hozzáfogott, hogy embert formáljon be-

lőle. Csinált neki fejét – ki tudja cigányul, hogy van? Séró! –, kezét, lábat. Aztán kinyitotta a bővot, vagyis a sütőt, belerakta az embert. Az elsőt nem sütötte meg rendesen, kicsit sápadtka lett, az lett a fehér ember. A másodikat kicsit megégette, az lett a fekete ember. A harmadikat is berakta, de az idő közben életre kelt két társával nótázásba fogott. Beja, melyiket fújta?” Rákezdék. A kicsiknek villan a szemük, egyből csettintgetnek ők is velem. A nagyobbacska fiúk a csapásoló cigánytánc mozdulatokat a Music TV-ben látható fekete rapperektől ellesett, magyarázós „villás-ujj” gesztussal keverik, a virtuóz Janika egy-egy Jacko moonwalker-figurát is becsen. Oldalt egy alkoholgőzös apuka egyből oldalra széttárja a karját, „táncoljatok tik is, gyerekek”. Az asszonyok a gyerekeikéhez hasonló szemekkel követik a történetet. „Daloljatok, daloljatok egy kicsit. Hadd táncoljak, hadd mulassak egy kicsit...”

Egy kislány ismeri a szöveget, fülig ér a szája. Aztán már lehet bármit, együtt tapsolunk, kiabáljuk: „Helyet, helyet nekünk is, ha kicsinyek vagyunk is! Túrót ettem, puliszkát, attól nőttem ekkorát!”

Ági visszaveszi a történetet. „A fekete meg a fehér emberrel való nótázás után a Jóisten kinyitotta a sütő ajtaját, láss csodát, az ember bőre aranybarnára sült, haja hullámos, szeme fekete. No, ez lett a cigány ember, mer azt a Jóisten jókedvibe, dalolás közbe teremtette, s a jókedvet is nekiadta.”

A műsor végén még egy nóta, előtte a fülhegyezés próbája. „Ha jól hegyezed a füled, még csukott szemmel is meghallod, milyen állat szalad erre.” A kicsik lelkesen ordítják az általam utánzott állatok neveit. Éneklés közben egy picike fiú elélem áll, kitárja a karját, vegyem föl. Úgy folytatom, vele, a gyerekek ragyognak. Gyula bácsi is hüppög, „Hát, ezt nem is hittem volna!”

Kifelé menet már halljuk a kicsik pusmogását: „Én is olyan éneklős akarok lenni... én meg tanító néni.” Állnak sorba pusziért, vagy csak úgy odagyűlnek körénk, mindegy, csak valahogy ott legyenek közel.

Aztán az utcán megtanulom tőlük a Gő-gő-gőri, a girigőri két általam nem ismert változatát.

*Dó-ré-mi
Endzso-bendzso
Szól a mama*

*Szól a papa
Oszló-foszló
Felmászott a fára
Tanár úr kérem csip csip csip
Súgok magának valamit
Szeretem a fiát
A csodafiguráját
Buli volt az este
Elmaradt a lecke
Ezért feleltem egyesre
Kosza tí-tí-tí
Kosza tá-tá-tá
Kosza tí kosza tá
Csa-csa-csa*

Ahogy mormolom Gyuláék fele mentemben, ha elakadok, mindig van segítség, rám mosolyog egy gyerek a bicikliről, és együtt mondjuk: csa-csa-csa.

Hazafelé a kocsiban Dáviddal, a telep szociális munkásával beszélgetünk. „Itt az emberek kilencven százaléka munkanélküli. A gyerekek húsz százaléka jár be rendszeresen iskolába. Az anyukákat, ha kérdem, miért nem engedte iskolába, a válasz az, hogy mert nincs cipője, vagy mert esett az eső. De hát nehéz is ott, ahol az apuka se kel föl reggel, mert nincs minek... Most épp három tizenhárom éves lány terhes. Egy év múlva szülnek még egyet... Ezeknek a gyerekeknek nincs jövőképük.” A jövőkép kapcsán Ági szól közbe. „Az a baj, hogy a cigány gyerekek nem tudnak egyedül lenni, félnek, pedig úgy lehetne tanulni, olvasni. Azt tanítom nekik, legyen egy kis sarok, ahova egyedül elvonulnak könyvvel, füzetel. Én is így kezdtem annak idején Bedőn, a falumban.”

Kis csönd az autóban. Visszagondolok a kicsikre, ordítottak utánunk, hogy „Mikor jöttök megint?” Attól a kis figyelemtől, a zene és a történetek apró kis rezzenéseitől láthatólag nagyon jól érezték magukat. Ettől még persze nem kerül cipő a lábukra, a fiatal lányok nem tudnak többet a fogamzásgátlás titkairól, de hátha ezt a kicsi jó érzést továbbadják, vagy valami motoszkalni kezd bennük. Énekesnő, tanítónő akarna lenni...

A jövőkép belső gondolati struktúra. Igen. Persze én is látom, mi a valóság. De talán meg kell tanulni álmodni is. Én is így csináltam. És az a dolgom, hogy optimista legyek.

– Te, Dávid, szoktak a gyerekek dalokat írni? – kérdezem.

– Igen, szoktak, ilyen rap-stílusút.

– És miről szólnak a dalaik?

– Hát, általában rólam.

– Te, mi lenne, ha ennek a mondókának a ritmusára – tiszta swing: kosza tí-tí-tí, kosza tá-tá-tá – íratnál velük egy „mi leszek, ha nagy leszek” témájú dalt? Máris van egy sorom: Lehet így-így-így, lehet úgy-úgy-úgy, valaha. A ritmusa amúgy is úgy bennük van, ezt kántálta mindegyik az utcán.

– Gondolod? De én ehhez kevés vagyok.

– Dehogy. Csak próbáld meg velük.

A 2007-es esélyegyenlőségi évben még sok helyre eljutottam, és továbbgondoltam, hogy is lehet így és úgy is.

Álomturné – a nevet az „Álom-álom, kitalálom” című albumom adta, amely egy személyiségfejlődési mese, ott is már a „megálmodom magam” izgatott. Most is a jövőkép-formálásra találtam ki kreatív gyakorlatokat, a „mi leszel, ha nagy leszel?” kérdés köré, és mindeközben a zenét használtam hídépítésre.

Ez utóbbi, a hídépítés, fontosabb volt, mint hittem. Sosem növesztettem ugyan álangyal-szárnyakat, a segítő mártírszerepet sem szeretem, gyakran érzem álságosnak. Én kéjenc fajta vagyok, mindent-megelő, így elsősorban jól akarom érezni magam, aztán ha az továbbsugárzik, az jó. Itt is jól akartam érezni magam, velük lenni, együtt nevetni, megérteni, szeretettel provokálni őket – de hogy ez sokszor nem egyszerű... nem egyszerű egy vak és fogyatékos kisgyerek fejével gondolkodni, vagy egy javítóintézetes fiú rap-szövegének dühét megérteni..., hát itt lett fontos az a bizonyos híd, amit a zene csinál. És hogy a figyelmünket még élesebbre kell csiszolni. Sokat, nagyon sokat tanultam a turné alatt.

Az első állomás a Vakok Intézete volt, felnőtt vakok és gyengén látók előtt álltam, egyedül, először nyitott szemmel énekeltem. Aztán, teljesen természetes módon becsuktam a szemem, jött ki a hangom,

közben hallgattam a fel-feltörő nevetéseket, sóhajokat, szipogásokat, amelyek az énekkel együtt színezték a hang-térseget. És valahogy olyan természetes volt a kapcsolódás, a lélek áramlása. Épp kavalóráról³⁶ jöttem, eljátszottam nekik az én kis éretlen gankino horo dallamomat is, de olyan jó volt ott játszani nekik ezt, akkor is, ha tökéletlen, akkor is, ha félénk. Csak azt szerettem volna, ha átmennek a rezgések, ha elér hozzájuk az én igyekvésem. Volt egy nő, talán gyengén látó lehet, de valami olyan fény jön a tágra nyitott, mindig nedves szeméből, mindig beleborzongok abba a riadt-őzike törékenységre.

Aztán Fót, a gyermekotthon. Elkezdődik a koncert. A zsezségést megilletődött csend váltja fel, amelyben érezhető a figyelem, de az idegenkedés is. Duda, cimbalom, derebuka... nem ismerős a fülüknek ez a hangzás. A dal után fújunk egy nagy csend-lufit, mindenki fújja, kicsit-nagyok. Ebbe a csendbe jön a fülhegyezés próbája. „Tudjátok hegyezni a fületeket? Igeeeen! Nem hiszem el olyan könnyen! Az a próbája, hogy becsukod a szemed, s ha jól hegyezed, még csukott szemmel is meghallod, milyen állat szalad erre.” Állathangokkal játszom, a gyerekek ordítanak, „Bociii! Halacska! Cicaaa!”

A következő lovas dalban már azonnal jönnek a ritmikus klakogással, hőgetéssel, erre mennek a hangszeres szólók.

Aztán csujjogatunk egy jó párat: „Helyet, helyet nekünk is, ha kicsinyek vagyunk is! Túrót ettem puliszkát, attól nőttem ekkorát!” A termet betölti a melegség.

Akkor lehuppanok közéjük, jó közel, és kicsit mesélek, arról, hogy én mi szerettem volna lenni kiskoromban. Énekesnő, táncosnő. Voltak persze akadályok, de sikerült. „És ti mik lesztek, ha nagyok lesztek?”

Kezek lendülnek mindenütt, ápolónő, fogorvos, autószerelő, táncos. Egy kis picurka, édes, elálló fülű fiúcska meg azt kiabálja, hogy Villámmanó. „És mit csinálsz azért, hogy Villámmanó lehess?” „Úgy futok, mint a villááááám!” „Na, kérd meg valamelyik zenészt, csináljon neked Villámmanót.” Kis bizonytalankodás. „Na, gyere, anya segít.” A mellette ülő fiatal nőre ösztönösen azt mondom, anya. Erre egy másik kisgyerek fura, csodálkozó hangszúllyal behasít a kicsi

³⁶ Kaval: a Balkán-félszigeti népek 6–8 lyukú egyenes furulyája.

hangján a pillanatnyi csendbe: „Anya?.....” „Miki játsszon!” – szól közbe a másik. És már fürge futamok a cimbalmom, fantasztikus Villámmanó születik másodpercek alatt, az ütős Gabi is beszáll. A gyerekek hangosan tapsolnak, fütyülnek, állatira tetszik nekik. Ekkor kijön mellém az a fiatal, izmos testű szép cigányfiú, aki azt mondta, táncos szeretne lenni. „Melyik zenész kell neked?” „Inkább ugrok valamit” – máris pereg a dob...és hopp.... helyből hátraszáltó! Nagy taps, de hátulról már valaki teljes torkából kiabálja, hogy „gépész-mérnök!” A bőgős Józsit kéri, hogy játsszon, megy is az ipari-sound-impro, jól működő ketyere születik, működik, zakatol, mozgásba lendül. A gyerekek egyre jobban benne vannak a játékban. „Lányok, ti?” „Fogorvos!” „Balázs játsszon!” És a szaxofonosom máris egy remek foghúzást improvizál, hatalmas röhögések közepette. Na, a koncertnek ettől a pontjától a gyerekek már a világ túloldalára is jönnek velünk. Hihetetlen finomsággal hallgatják a – korábban még idegen – zenét, halkak, ha mi csendesedünk, öröngő hálával köszöntik és biztatják az éppen improvizáló zenészt. A tekintetek izzanak. Eufória, annyi energia szabadult fel, a végére teli torokból ordítják „Hoppáááá!” és nem akarnak engedni minket. A zenészeim egy-egy mondatát elkapom. „És hogy figyeltek. Nem eszetlenül jöttek velünk, hanem a zenével együtt...” Beülünk a buszba. A fiúk hívják a párjaikat, és mesélik a Villámmanót.

Másnap is buszozunk, megyünk Esztergomba, a leánynevelő intézetbe. Balázs, a szaxofonos ül mellettem. „Jó volt ez a tegnapi. Én is gondolkodtam, mi akartam lenni kiskoromban. Cirkuszos, mutatványos, leveszem innen ezt, onnan azt, és játszom vele... a zene nem volt biztos, csak a mutatványozás.” „Hát, Balázsom, megvan.”

Rács, se ki, se be. A kamaszlányok is kicsit idegenkedve néznek előbb, aztán szép lassan csökken a távolság.

Na és az álmok. „Mik szeretnétek lenni, ha nagyok lesztek?”

Síri csönd. Kamaszosan évdnek egymással, röhögcsélnek, muto-gatnak egymásra, de még nem jön válasz. Na akkor mondom én, hogy nem volt könnyű ez az éneklés dolog, de nem engedtem, hogy eltérítsenek tőle. Erre jön néhány ötlet: sztájliszt, szabad ember, bol-dog ember, felnőtt, fodrász, roma kht. A fogyatékos gyerekek közül egy Téalapó szeretne lenni, Miki, a cimbalmos már játssza is a „Hull a

pelyhes"-t. Nagyon örülnek neki. „Megcsináljuk zenével a szabad embert is? Vagy a boldog embert?” „Milyen az?” „Hát éli az életét, barátaí vannak, meg családja. Meg szerelmes.” „Ki játsszon?” „Gábor!”

A dobosom máris eszeveszettül veri a cintányérokat (ez inkább az anarchistára emlékeztet), beszállnak a többiek is. A teremben nagy röhögés, most már kérik, csinálják meg a zenészek a roma kht-t is. Józsi, a bőgősöm esztamos cigánynótába kezd, beszállok én is száj-bőgőzni, ők is jönnek velem. A végén itt is teljes az eufória: „Vissza! Vissza!” Jönnek utána oda hozzám a lányok, fogják a kezem, ölelnek. „Nem is tudtuk, hogy ilyen jól tetszik tudni beatboxolni.” (Milyen fura, hogy ezek a nálamnál jóval cigányabb lánykák nem ismerik a ritmikus szájbőgőzés cigány elnevezését, az amerikaiak viszont igen.) „Nekem a díszítmények tetszettek legjobban a dalokban, ezt csak a cigányok tudják ilyen szépen! Én amúgy cigány vagyok. Miki, te ugye romungró vagy? Én vagyok itt egyedül romungról!” „Megnézhetem a cimbalmot?” „És a Józsi tud táncolni?” „Mikor jöttök megint?” „Eljöttök megnézni december 6-án a break-előadásunkat?”

Még két koncert vak gyerekeknek az intézetben. Álmodjunk, álmodjunk, de hogyan álmodik egy vak kisgyerek? És ha azt mondom neki, nézd csak, vagy azt éneklek, hogy „Akkor én is rátalálnék egy szép kékszeműre”, az vajon milyen nekik? Előtte ül nyolcvan vak és toloszékes, gyönyörű kisgyerek. A végén fogom a kezüket, egy kislány szól, „Jé, én azt hittem, hogy te nem is létezel, te csak egy magnó vagy.” A kis barátja erre: „Én tudtam, hogy te igazi vagy, nem csak magnó, mer’ a magnóba nem találhatnak ki egy új felnőttet...” Itt elcsendesedtem. Megmutattam nekik a hangszereket.

Kalocsa, fiú javítóintézet. 34 kamasz fiú. „Mi leszel, ha nagy lesz?” „Gyerekgyártó kisiparos, festő, betörő, maffiózó, rapper.”

„Rapper? Kijössz, csinálsz egy kört?” „Lehet csúnya is?” „Lehet.” Lett is. A nevelők egy része összerezzen, fél vagy felháborodik, de én közben ezt nem is látom. Hallgatom a fiú cirádás káromkodásait, a többiek kamaszmacsó lendülettel, ordítva biztatják. A szövegben iszonyú düh a világ felé, de mindenesetre ritmikus. „Tök jó volt ez. Írj egy szöveget a virágos rétről, az neked nagy kihívás lenne.” Erre visszanevet rám. Ugyanez a fiú a koncert végén feljön a színpadra, és zenei kísérettel is improvizál egy kört, ezúttal lájtosabbat, temetők,

véres húsok témában. Izgul a mikrofontól, a helyzettől, mondja is. De aztán belejön. Végén pusztit is kap tőlem, fütttyrivalgás. „Mi nem kapunk pusztit?” Az egyik cigányos számnál feláll az egyik fiú, és táncol, szépen szedi a figurákat, finomsággal. Beálllok hozzá, föláll még egy fiú, hárman táncolunk, nagyon élvezzük. Szájbölgözés is megy nekik nagyon. Fura figura lehetek én számukra: fiatal, csinos csaj sportcipőben, izgatóan táncol meg énekel, aztán egyszer csak megkérdezi, hogy mi akarsz lenni, meg, hogy milyen zenét hallgatsz.

A végén az összes feláll, táncol, fütttyentget, pusztit akar. Orchideát és maguk készítette gyertyát kapok tőlük ajándékba. Hát igen, bármennyire is kemény csávók ezek a suhancok, mégiscsak egy dolog kell nekik: nagy, puha ölelés.

Sóshartyán és Rudabánya az év legvégére jut. Már nagyon fáradt vagyok én is, de a cigány gyerekek fekete gombszemai felvidítanak. Úgy ülnek ott a kis pufi overallokban, mint valami színes kis állatkák, és néznek rám a nagy szemükkel. Ővelük aztán szárnyalni lehet. Kiáltoznak, énekelnek velem, végig az Álom-álom mese alatt. A koncert előtt a polgármesterasszonnyal beszélgetünk a telepprogramról. Igen, hogy le kell bontani a putrikat, és házakba rakni őket. De nem lehet – gondolkodom –, hogy valahogy meg lehetne azokat a putrikat javítani? Hogy valahogy cigányok maradhatnának? Oda-jön hozzám a végén egy kerekarcú, husi kislány, valahogy érettebb az arca a korához képest, mintha már benne lenne egy öreg cigányasszony bölcsessége is. „Kiről meséltél a koncerten?” „Hát, magamról.” „Én rögtön tudtam!” – csap rá a kezemre. „Miből?” „Éreztem. Én is szoktam mesélni.”

Kértem a gyerekeket, fiatalokat, írjanak nekem, írják le, mi szeretnének lenni.

Hihetetlenül megmozgatta őket a dolog, sokan írták, hogy ott helyben nem merték mondani, hogy mik szeretnének lenni, de papíron, elküldve nekem könnyebb volt. Mindenkinek, mindenkinek vannak vágyai, álmai, ötletei, tervei. Csak a hozzávaló bátorságot nem tanítják. (Miért is nincs érzelmi intelligencia tantárgy az iskolában?)

Az egésznek a szimbólumnyelv-tanulás a lényege. Az, hogy amit gondolatban megalkotunk, az kívül is megjelenik, lehet az egy egyperces zenei improvizáció, két mondat a papíron vagy egy szépen

felépített élet, egy vágyott szakma. És legtöbbször tényleg ott jönnek a fékek, hogy de anyu ezt mondta, a tanító néni azt mondta, de a főnök azt mondta, de a zsűrielnök azt mondta... mást mondott, mint amit te gondolsz, és akkor mi van? Ez az a pont, ahol sok minden eldőlt. Hogy ki, mit mond, az róla szól. Hogy egy ellenvéleményt igenis pofátlanul felhasználok a magam javára. Igen, a népzenei szakma azt mondja, hogy nem kell ennyi szólóének egy népzenei lemezre? Azért is így, hadd menjen, én ezt gondolom jónak. Samu, zeneszerző barátom azt mondja, Beácska, ne röhögtesz már az „Álom-álom, kitalálom” címmel, hát ez nem lesz jó. Igen? Azért is az lesz a címe. És akkor még nem is beszéltem a zenekarvezetés titkairól...

Én annyi ellenvéleményt kapok a pályámon, hogy már kezdem azt gondolni, ha sokan ellenzik egy-egy ötletemet, döntésemet, akkor az lesz a jó irány. Teve halad át a tű fokán.

Én tényleg azt gondolom, hogy az esélyegyenlőség kérdésében is az egyéni megoldásokra kell törekedni, felismerni, kikutatni, kirobantani a saját esélyeinket. De ez bányamunka! Le kell menni a mélybe, és ott találni az értékeset. Én nem tudok más utat. Mindenkinek ezt ajánlom, nagy-nagy szeretettel.

JÓNÁS ETELKA

Szélárnyékban

(Részletek)

Parányi kis nádtetős házban születtem, egy fiatal cigány házaspár első gyermekeként. Házasságuk kezdetén a nagyszülőknél éltek, oda születtem én a következő év karácsonyán. Ezért volt ez a legkedvesebb ünnepem, amit, ha szerényen is, de mindig duplán ünnepeltünk; Jézus születésével az én születésem napjáról is megemlékeztünk. A szüleim szinte a nulláról kezdték a közös életüket, de mindvégig a ragaszkodás és a szeretet kötötte össze őket.

[...]

Apus sokáig alkalmi munkából tartott el bennünket, ugyanis az évek múlásával a testvérek száma is növekedett, gimnazista koromra már hatan voltunk testvérek. A terheességek és a szoptatási idő kivételével a Jóanyám is részt vállalt a munkából, hogy a megélhetésünkhöz szükséges mindennapi betevőt előteremtsék. Ezt szó szerint kell érteni, mert kisebb korunkban nagy boldogságnak számított, ha annyi kenyér jutott az asztalunkra, amennyivel mindannyian jóllakhattunk. Minden napnak megvolt a maga terhe. Mindenért meg kellett dolgozniuk, szinte minden nap más munkát végeztek, mindig más helyen, attól függően, mikor milyen munkára hívták őket.

Anyu szépen tudott meszelni, és sokszor sokfelé hívták kertet gondozni. Ha egy nap nem dolgozott valamelyikük, már megérezte a család. Ahogy nőttünk, úgy segítettünk mi, gyerekek is, amiben tudtunk. Nekem legtöbbször a kisebb testvéreimmel való elfoglaltság jutott, szinte mindig volt kicsi a háznál, akinek a felügyeletét nekem kellett ellátnom. Nagyon szegények voltunk, de voltak azért apró örömeink is. Játszottunk a szomszéd gyerekekkel, szabadok voltunk, hatalmas kuckót építhettünk a közeli homokosban, fogócskáztunk, bújócskáztunk. Körülöttünk nagy gyümölcsöskertek voltak, ahová bármikor bemehettünk, ugyanis a rokonaink tulajdonába tartoztak. A mi nagyszüleink korán meghaltak, így nem volt, akire bízhattak

volna bennünket, ezért sokat voltunk egyedül, magunkra hagyva. Sokszor csak az Isten vigyázott ránk!

Nekem a kicsikkel való állandó törődés miatt nem igazán volt nyugodt gyermekkorom, az állandó odafigyelés, a „nehogy baja essen valamelyik testvéremnek” számomra nem tette lehetővé az önfeledt játékot.

Emlékszem, az udvarunkon mindig volt szalmakazal, annak árnyékába húzódtunk a nyári zápor elől, kunyhót építve belőle magunknak. A magunk által épített kunyhó jó búvóhelyül szolgált akkor is, ha szüleink a kelleténél tovább maradtak távol tőlünk. Ez nyáron, aratás idején fordult elő inkább, hogy este bebújtunk a szalmakazal oldalába vájt kunyhóba, ahol testvéreim ölembe hajtva fejüket, elaludtak, míg én éberem figyeltem a pékség előtti, faluba vezető utat, várva szüleink érkezését. Akkor még csak hárman voltunk testvérek.

Szüleink ilyenkor az ölükben vittek be bennünket, s láttam, hogy anyu sokszor törölgette a könnyeit, akkor még nem értettem meg, miért? Csak a könnyekre emlékszem. Kicsik voltunk még, gyermekként nagyon találékonyak. A játéklehetőségeink korlátlanok voltak. Mindenből tudtunk valamit csinálni. Játékaink közé tartozott a por, a sár, a homok, a száraz gallyak, a pálcikák, a növények termései, a téglaporból készült festék. Az út közepén ülve, a porból lisztet szitáltunk, néha egy-egy lovas kocsi zavarta meg önfeledt játékunkat, sáros időben „putyókát” gyúrtunk, ez főleg a fiúk kedvenc játéka volt. Én kis szobát készítettem sárból, miután megszáradt, téglaporból készült festékekkel körbemeszeltem az anyu által már nem használt tippán³⁷ fűből készült meszelővel. A szomszédjaink magyar családok voltak, ugyanolyan egyszerű emberek, mint mi, békében éltünk velük.

[...]

Testvéreim születésével, a család növekedésével egyre nagyobb nehézségekkel kellett a szüleinknek szembenézniük. Tartalékaink nem lévén, egyik napról a másikra éltünk. Anyu egyszerű ételeket főzött, amelyek nem igényeltek nagy szakértelmet, s gyorsan készül-

³⁷ A pázsitfűfélék közé tartozó növény. Különösen romungrók között elterjedt foglalkozás volt az ebből való meszelőkészítés.

tek. A tűzifáról mindig apu gondoskodott, mi pedig behordtuk a házba, hogy segítsünk.

Már gyermekkoromban nagyon sajnáltam mindkét szülőmet, s fájt, hogy olyan nehéz nekik, de nekünk, gyerekeknek sem volt könnyű. Pedig abban az időben sok más gyereknek is voltak nehézségei, de olyan szegények, mint mi voltunk, nem emlékszem, hogy lett volna a környéken.

Sajnos nem támaszkodhattunk senkire, másokon segítettek a nagy-szülők, mi nem is ismertük őket, ezért voltunk mindig magunkra hagyva, őrizetlenül.

Az elemi iskoláimat a tiszaiorsói iskolában végeztem el, szerettem iskolába járni, még akkor is, ha eleinte csúfoltak, néha bántottak, alacsony termetem, barnaságom, vagyis inkább a másságom miatt. Mára már elfelejtettem ezeket. Régen volt. Később már nem csúfoltak, nem vertek meg, azt gondolom, ezt a tanulmányi eredményemmel, a szorgalmammal vívtam ki magamnak, nem tudom. Szerettem iskolába járni, annak ellenére, hogy nem volt az utcán járda, nem volt a házunkban villany, s elég távol laktunk az iskolától. Őszi és téli hónapokban emberfeletti küzdelmet vívtunk a sárral, a sötétséggel, a hideggel, a mostoha körülményekkel. Sokszor nélkülöztük a meleg ruhát, a jól záródó cipőt, hogy egyebekről már ne is beszéljek.

A szegénység ellenére szerettem azt a kis szoba-konyhás házat, amelybe mindig hazavártak bennünket. Berendezésre egyszerű volt, mert szinte mindenütt fekvőhelyek voltak, mi a konyhában éltünk, ott főztünk. Mindannyiunk által szeretett és kedvelt „bútordarabunk” volt a szobába beépített búbos kemence, ami esténként fölmelegítette elgémberedett kezünket, lábunkat.

Én is gyakran felkucorodtam a testvéreim mellé, nekivetve hátamat a langyosodó kemencének, szemben a kis ablakkal, melyen át a csillagok fénye bevilágította azt a kis szobát, ahol oly sokáig, egymásra utaltan, de békességben éltünk. Sajnos nagy hátrányt jelentett életünkben a villany hiánya. A petróleumlámpa fényénél való tanulás „korlátolt lehetőséggel bírt” a másnapokra való felkészülésünket illetően. Kisebb testvéreink miatt nem égethettük a lámpát, de volt, hogy petróleum híján kellett a sötétséget kellett választanunk.

A téli hónapok nekem mindig hosszabbaknak tündek. Télen még kevesebb volt a jövedelem, kevesebb a kereseti lehetőség. Aput télen

nem hívták sehová, de ilyenkor sem volt munka nélkül, kijárt a közeli erdőbe, a rég kivágott fák gyökereit, tuskóit kiszedni. Azzal tüzelünk, megszáritva előbb a kemencében. Néha engem is magával vitt, szánkón húztuk haza a kivágott tüzelőt. Olykor segítettem neki tolni a szánkót, de legtöbbször egyedül húzta, én pedig mentem mellette. Van egy számomra ugyan szomorú, mégis jelentős élményként megélt gyerekkori emlékem: az alkalmi munka mellett időnként alkalmi zenélést is vállalt az én apám. Nagyobb ünnepek, esküvők, különböző rendezvények alkalmával a helyben verbuválódott cigányzenekar nagybőgőseként zenélt. Ilyenkor mindig „ünneplőbe öltözött, hátravetette a nagybőgőt”, s elindult mások szórakoztatására, ahonnan csak másnap reggel, halálos fáradtan, kimerülten s nem mindig józanul ért haza. Most is elszomorító érzéssel gondolok ezekre a napokra, szerencsére nem túl gyakorisággal fordultak elő. Visszaidézte a múltat, én megalázónak és keserves kenyérkeresetnek tartottam ezeket a „bandázós” napokat, de kit érdekelt még akkor az én véleményem? Egy-egy ilyen alkalom száz-százötven forint körüli hasznot hozott a konyhára, ami nagy segítség volt népes családjunk számára. Azóta valahol olvastam, koldus zenész az, aki pénzért muzsikál. Nem értettem teljesen egyet ezzel. Az én jó apám sem koldus, sem igazi zenész nem volt, csak szerette a családját, s minden lehetőséget megragadott, hogy gondoskodjon rólunk. Ez az elfoglaltság valamiféle teher volt, mert a nagybőgőzés és annak cipelése egyik háztól a másikig, nem kis fizikai megterhelést jelentett. Sok ilyen látványban volt részem gyermekkoromban, s rám inkább negatív hatással voltak ezek a reggelek, még akkor is, ha néha mi is kaptunk a lakodalmi süteményekből azáltal, hogy apu a vacsorája egy részét hazahozta nekünk, a gyerekeinek. Azért a negatív élmények mellett szép dalok megismerésére is volt lehetőségem, az indulás előtti hangolások a mi házunknál zajlottak, s ilyenkor gyönyörű dallamok csendültek fel, melyeket azóta sem felejtettem el, itt maradtak bennem.

Anyu sokat énekelt csak úgy, ösztönösen a saját szórakoztatására. Énekelt, ha mosott, énekelt, ha kisebb testvéreimet altatta, de énekelt meszelés közben is, és én örömmel hallgattam. Belülről ma is hallom a hangját. A zene és az éneklés iránti kedvem, szimpátia, ebből a korból vétetett. Valahogy korán felfedezték bennem az éneklé-

si képességeimet, mert már gyermekkoromban sokat énekeltetek, főleg a szomszéd lány, akit Terusnak hívtak, s akivel egyáltalán nem szerettem játszani, mert mindig engem küldött a libái keresésére, s ha nem menten, megvert. Szóval, ő fedezett fel, s ezt csak azért említem, mert én kislány koromban nagyon szégyenlős voltam, nem szívesen álltam ki még iskolás társaim elé sem, hogy szerepeljek vagy énekeljek. Inkább csak énekkarokban vagy csoportos éneklésben vettem részt, kerültem a közszereplést, nem gondoltam, még akkor arra, hogy életem későbbi szakaszában mégis sor kerül majd önálló éneklésre.

Kissé eltértem az eredeti gondolattól, ott folytatom, hogy sokat hallottam anyu énekét. Akkor is énekelt, ha szomorú volt, s ez volt a gyakoribb. Törékeny, csendes, mélyen vallásos asszony volt, aki bennünket is hasonló szellemben nevelt. Katolikus vallásánál fogva gyönyörű templomi énekeket is ismert. Leány korában summásként, majd később cselédként dolgozott gazdag zsidó családoknál, valószínű, onnan hozta magával azokat a szokásokat, mint a rendszert, a tisztaság iránti igény, a könyv szeretete, melyeket átörökített a családi életünkbe s a mi elménkbe. Emlékszem, sokszor olvasott éjjel, amikor már mi aludtunk, sokszor láttam a petróleumlámpa halvány fényét az ágya mellett. Néha nekem is felolvasott, igaz, ponyvaregényeket. Volt úgy, hogy féltem attól, amit azokból a könyvekből felolvasott. Nappal soha nem volt ideje semmire, túl sok munkát adott neki a nagycsalád.

Télen olvasztott hólével mosott, kemencén szárítgatva ruháinkat, kora tavasszal kotlóstyúkokat ültetett, mindig voltak kiscsirkéink, vigyáztunk, el ne vigye őket a héja vagy a vércse.

A házunk előtti kis konyhakertben mindig megtermett a legszükségesebb zöldség, krumplink néha annyi volt, hogy még a rokonainknak is jutott. Emlékszem a három meggyfánkra, mely húsvét táján hófehéren pompázott, annyi sok virág volt rajtuk. Húsvét előtt mindig mindent kipakoltunk a gangra, s ilyenkor anyánk fehérre meszelte az egész házat, s friss szalmát rakott az ágyunkba. A felfordulás ellenére szerettem ezeket a mészszagú napokat. Utána még sokáig lehetett érezni a friss mész illatát, s jó érzés volt a tiszta szalmával feltöltött ágyon aludni, melynek feltöltése az apu munkája volt. Tiszta mészszagú ünnepek, szegény, egyhangú hétköznapiak.

Elém jönnek szép sorban, tanúságot tesznek igazamról. Soha nem felejttem el a kis vályogházat, a munkába, meszelésbe görnyedt anyámat s a tiszta mázolt földű szoba illatát.

Mennyire más volt minden az én gyermekkoromban, szabadok voltunk, mint a madár, de ha közeledett az este, tudtuk, otthon a helyünk. Kora tavasztól késő őszig mezítláb voltunk, eső után „pocsgózni” mentünk, ha nagyon meleg volt, fürödtünk is az összegyűlt esővízben. Kedves emlékek ezek számomra a mai napig is, ezért tudok azonosulni a tájjal ma is.

[...]

Teltek az évek, egyre jobban tudatosult bennem a felismerés, hogy ha szeretnék segíteni családomon, később majdani saját gyermekeimen, tanulnom kell, hogy többet adhassak azoknak, akik ezt igénylik, s ennek egyetlen esélye a továbbtanulás. Ahogy teltek iskolás éveim, szomorúan láttam szüleim emberfeletti küzdelmét, melyet fenntartásunk érdekében vívtak. Láttam a szorgalom, a jó szándék, a szeretet kevésnek bizonyul ott, ahol csak a szegénység van jelen. Ezért döntöttem, tovább fogok tanulni, bármilyen nehézségekkel is kell szembenéznem. Voltak, akik helyeseltek, voltak, akik kinevettek, legyintettek: „Mit akar a Rudi lánya, minek erőlködik, nincs esze az ilyen fajtának.” Ilyen, s ehhez hasonló vélemények kíséretében indultam el, dacolva a világgal, hogy legyen belőlem valami vagy valaki. Tudtam, hogy küzdelmek árán, megpróbáltatásokkal kell majd szembenéznem. Jelentéktelen külsőm, napbarnítottságom, kicsi termetem nagyban korlátozza majd előrejutásomat, de elhatározásom végleges volt.

A Tiszafüredi Kossuth Lajos Gimnázium első osztályába kezdtem el tanulmányaimat, az itt töltött évek kitörölhetetlen emlékekkel, élményekkel, ismeretekkel vésődtek emlékezetembe; meghatározták, megalapozták későbbi jövőmet, sorosomat. Ma is nosztalgiával gondolok az ott eltöltött évekre, s ha Tiszafüreden járva elsuhanunk a gimnázium épülete mellett, nem állom meg visszatekintés nélkül.

Számomra nagyon kedves általános iskolai tanáromat, aki kiállt mellettem, s bátorított, adjam be jelentkezésemet ebbe az iskolába, *Czövek Lászlónak* hívják, ma is él, s hozzájárult nevének közléséhez. Ezúton is köszönöm neki, s kívánom, még legyen alkalmunk elbeszélgetni a múlt emlékeiről. Ő volt az a történelem és földrajz taná-

rom, akinek az óráit mindig szívesebben végigültem még akkor is, ha nem jeleskedtem egyik-másik tantárgyából. Ő volt az, aki síkra szállt értem, míg mások lebeszélni, meggátolni próbáltak továbbtanulási szándékomban, vagy elvenni a kedvemet etnikai hovatartozásom miatt. 1961-ben kezdtem el középiskolai tanulmányaimat egyik unokatestvéremmel, aki idővel Budapestre került, s ott folytatta tanulmányait. A kapcsolatot ma is tartom vele, s tájékozódunk egymás sorsa felől. Rajta kívül még többen jártunk lányok Tiszaörsről bejáróként, sok időt eltöltve az utazással. De ez mit sem számított, akkor minden napnak meg volt az élménye, a maga sajátossága. Minden nap új ismeretekkel lettem gazdagabb. Büszkén viseltem az akkor még kötelező jelleggel viselt diáksapkámat, mely mindenki számára világhossá tette, én is egy közösséghez tartozom, akkor még kevesen mondhatták el magukról ugyanezt. Több hónapi bejárás után már rájöttem, nagyon kevesen jutnak „közülünk” felsőbb iskolába, éppen ezért nagyon megbecsültem magam. Minden nap megpróbáltam megfelelni, de sajnos a lehetőségeim nagyon korlátozottak voltak. Rájöttem, nagyon sok cigánycsalád gyermeke úgy nő föl a világban, hogy azt sem tudja, milyen egy ilyen közösségben élni. Fogalmam sem volt arról, milyen rendezett anyagi körülmények között élni a mindennapokat, szépen, tisztán, időben felkelni, időre kimenni az autóbushoz, melyek nekem évekig nagyon sok gondot és nehézséget okoztak. Eltitkoltam a társaim elől, nem akartam tudatni senkivel, milyen nehéz körülmények között élek, s milyen gondokkal küszködünk szüleimmel és testvéreimmel együtt. Akkor még sem villany, sem víz, sem kövesút nem könnyített életünkön. Villanyvilágításunk csak a negyedik évben lett, a vizet még jóval később is a tsz-udvarról hordtuk kannával, vödörrel. Ma is sokszor elém kerül egy régi kép, melyen anyu fateknő fölé hajolva mossa, mossa viseltes ruhadarabjainkat, melyeket minden nap mosni kellett, én csak hétvégén segíthettem a család ellátásával kapcsolatos munkákban.

[...]

A hétvégek általában a ház körüli munkával, segítséssel, tanulással teltek el, de azt gondoltam magamban, az életemből kevés idő telt még el, ez pedig megakadályoz abban, hogy megadjam magam az önsajnálatnak.

Származásom ellenére nem volt túl nehéz a beilleszkedés a gimnáziumi osztályom közösségébe. A körülményeink olyanok voltak, amilyenek. Képességeim legjavát használtam fel arra, hogy úgy készüljek föl az órákra, hogy elégedettek legyenek velem, s ne nézzenek ki engem sem a sorból. Nem volt könnyű dolgom. Testvéreim közül négyen jártak egyszerre iskolába, hogy visszagondolok ezekre az évekre, semmivel sem voltunk könnyebb helyzetben, mint általános iskolás éveimben, ha lehet, még vissza fogottabban kellett élnünk.

A falvakban egyre-másra alakuló termelészövetkezetekben sok egyszerű parasztember találta meg a megélhetését maga és családja számára, sajnos az én apám és a hozzánk hasonló szegény emberek nem vagy nehezen találták meg számításukat, ezért választaniuk kellett. Vagy a tsz-ben maradnak munkaegységért, vagy följárnak Budapestre dolgozni az építőiparba, ahol havonta vagy kéthetente fizetnek készpénzzel. Apu az utóbbit választotta. Azzal, hogy apu hetenként egyszer, hétfvégén járt haza, nehezebbé vált a sorsunk, főleg az anyué, akire a házimunka maradt, a gyerekek ellátása, minden egyébbel együtt. Míg testvéreim s én tanultunk az iskolában, addig anyu eljárt a jobb módú családokhoz mosni, takarítani, ki mivel bízta meg. A kevés pénz fejében ennivalót, használt ruhát kapott, melyeknek nagy hasznát vettük mindig. Nagyon szerettem és szívesen is viseltem egy selyem iskolaköpenyt, melyben több évig jártam még a gimnáziumban is. Fénykép is van róla, amit egy osztálytársam készített, ahogy ebben a köpenyben egy nagyon régi farmotoros autóbusz mellett álltam. A kép ereklýének számít, mert ilyen járművet már nagyon régen nem lehet látni. Családom számára ezért is érték. Családomban több autóbuszvezető dolgozik, ezért tartottam fontosnak vagy jelentősnek megemlíteni a fenti mondatot. Egyébként minden holminkat megbecsültünk, ha egyikőnk kinőtte, maradt tovább a kisebbekre, amíg tartott. Megírom őszintén, nagyon nehezen viseltem szegénységünket, bár tudtam, másoknak is voltak nehézségeik, csak a többieké azért tűnt az én szememben könnyebbnek, mert nem voltak annyian testvérek, mint mi. S itt még nincs vége, anyu már jóval meghaladta a harmincadik évét, újabb gyermekáldás elé nézett, s nekünk gyerekeknek, tudomásul kellett vennünk, mi mást is tehettünk volna? Meg kell vallanom, mérhetetlen szomorú-

ságot éreztem, öröm helyett. Arról nem szeretnék írni, hogyan s mit gondoltak erről a testvéreim. Anyu – vallásos asszony lévén – minden gyermeket Isten ajándékának tekintett, s nagy szegénységünk ellenére úgy döntött, megszüli a hatodik testvéremet is. Ha lehet, még visszafogottabb, lehangoltabbá váltam, s félelem fogott el. Hogyan fogja megszülni, lesz-e elég ereje hozzá, fel tudja-e nevelni? Magamban imádkoztam; csak ne legyen nagyobb baj! Úgy éreztem, egyre kilátástalanabbá válik a családi helyzetünk. Nem szívesen írom le e szívszorító sorokat, ha tehetném, vidámabb élményekről írnék, de nem tehetek mást. Sokszor a tanulás helyett is az életünkkel járó nehézségekről gondolkodtam, s voltak olyan pillanataim, mikor úgy éreztem, nagyon nehéz bennünket, cigányokat szeretni annak ellenére, hogy minket is Isten teremtett. Korán megtapasztaltam a cigány családok keserves sorsát; s arra is rájöttem, hogy ez a sok gyerek miatt kialakult szegénység végett alakul így.

Nem írtam volna le a fenti mondatot, ha nem volnának előítéletes tapasztalataim, melyeket nem könnyű elfelejteni, s nem könnyű megszokni. Kicsivel már többet láttam a világból, mint az otthon maradók, kicsit beleláttam mások életébe akaratlanul is, és azt gondoltam, a cigánycsaládok sokkal jobban és sokkal többet szenvednek attól, ami a többséghez tartozók számára elviselhetővé válik. A szegénység mellett az előítélettel is meg kell küzdeni. A születés pillanatában még mindannyian egyformák, ugyanazok vagyunk, másnap már megkülönböztetnek bennünket (olvastam).

Legtöbbször az utcán éreztem a megvető lekezelő pillantásokat, gusztustalan megjegyzéseiket próbáltam nem meghallani, de nem mindig sikerült túltennem magam rajtuk. Sok szomorúságom volt emiatt. Sokszor naponta kellett megküzdenem az előítéletességből fakadó megnyilvánulásokkal, melyek lehangolttá, passzívvá tettek, s akadályoztak előbbre jutási törekvésemben. Éveknek kellett eltelniük ahhoz, hogy megtanuljam a másságomat kezelni, hogy együtt tudjak vele élni. Ezekről a belülről jövő érzéseimről számot kell adnom, mert ezen nehézségek leküzdése rengeteg energiát követelt tőlem. Lehet, másoknak semmiségnek tűnnek, ezek apró bajok, de nekem sokszor nagyon fájtak a sértések.

Távol áll tőlem, hogy sajnáltassam magam, tudom, igazából nekem magamnak kellett erőt gyűjtenem, hogy kezelni tudjam a más-

ságomból adódó fura helyzeteket. A gimnáziumban napról napra elémtáruló tananyag halmaza s annak megismerése is nagy kihívást jelentett számomra. Általános iskolai ismereteim imitt-amott hiányosaknak bizonyultak, ezért megpróbáltam pótolni a hiányzó részeket, hogy lépést tudjak tartani osztálytársaimmal. Sokat köszönhetek társaimnak, nevelőimnek, akik segítettek pótolni a lemaradásaimat. Nagyon igaz az a megállapítás, hogy egy jó közösség segíthet felemelkedni egy alulról jött, hátrányos helyzettel küszködő tanulónak fönnmaradni és értékes felnőtté válni, megdöntve ezzel azt az elméletet, hogy a cigányok nem vagy csak kevésbé taníthatók, hogy nem valók semmire. Nem állítom, hogy könnyen ment, mert voltak rosszakaróim, irigyeim, megtapasztaltam sok rosszindulatot. (Pl. a hónap elején vásárolt autóbuszberletemet – melyet valószínűleg elejtettem a gimnázium folyosóján – egy hét múlva találtam meg a WC-ben, ezer darabra tépve...)

Vegyes érzelmekkel vártam a tavaszt, s aggodalommal gondoltam új testvérünk születésének közeledtére, kit a márciusi tél hozott el. Anyu nagyon gyenge volt, vérszegénység miatt a szülés előtti egy hónapot már a szülőotthonban töltötte. Nagyon sajnáltam, sok szenvedésének voltam fül- és szemtanúja legnagyobb gyerekként. Gyerekként csak annyit értettem meg, hogy a szülés fájdalommal, kínlódással jár, s hogy nekünk olyankor nem szabad a ház közelében lennünk. Ezzel kapcsolatos első élményemet kis, jelentéktelen kilencéves lányként az ablak alatt reszketve éltem végig, hallva anyu jajkiáltásait, ami egyébként nem volt szokása, határtalan volt a tűrőképessége. Ám az akkori bábaasszony olyan sokára érkezett meg, hogy anyu megszült gyerekével csendben fogadta.

Ezen emlékkel a lelkemben jártam szinten mindennap a szülőotthonba érdeklődni hogyléte felől. Egy reggelre fiú született, egy jajszó nélkül. Soha nem tudja meg senki, mit éreztem anyu „gyermekágya” mellett tizennyolc évesen. Csak álltam könnyeimmel küszködve, azt sem tudtam felfogni, mi lesz most. Hogyan boldogulunk ezután? Egy hét „rendkívüli szabadságot” kaptam az osztályfőnöknőmtől, szerintem tudta, hogy szabálytalanul járt el, de azt is látta, nem tehet mást. Anyunak a szülés elvette az amúgy is kevés erejét, én voltam a háznál, aki akkor a segítségére lehettem.

Tudtam, nem jó ez így, nem jól mentek nálunk a dolgok, de azt is tudtam, bármi áron segítenem kell, még ha a tanulás rovására is, de otthon kell maradnom. Anyu közel volt már a negyvenhez, mint mondtam már, s mert sajnáltam, azt akartam, minél előbb felerősödjön. Legfontosabb érv, ami maradásra késztetett, hogy ő az anyám, aki engem is a világra hozott. Apuval közösen tettük a dolgunkat, aki csendes beletörődéssel inkább, mint túlradó örömmel segítette munkámat. Gondoskodtunk az otthon élő iskolás öcséimről. Mi gyerekek, akarva, akaratlanul vettünk részt szüleink jó és rossz életében, örömeikben, bánatukban, egyre megy. A sorsunk ezt az életet szánta nekünk, gyerekeknek. Az életutunkat, felnőtt sorsunkat majd mi magunk választjuk meg „magunknak”.

Több mint egy hónap elteltével anyu már segítséggel ellátta a háztartást, apu is végezte a munkáját. Akkor tájt az erdőhivatalnál dolgozott több falubelijével erdei munkásként, ahol én is vállaltam néhány heti munkát nyári szünetben. Még ma is állnak és élnek azok a magam ültette ezüst nyárfák, melyek ültetéskor kis botocskának tündek. Ezek a fák ma is itt őrködnek felettem, karnyújtásnyira a házunktól.

Ezt csak kitérőként említettem, fontosabb arról beszámolnom, hogy álltam a tanulmányaimmal. Nem tagadom, sok pótolnivalóm akadt, de társaim most is segítettek örsi lánytársaim, osztálytársaim, magyarázattal szolgáltak, ha értelmezési gondjaim akadtak. Meg kell vallanom, sok bajom volt a tanulással, ma már ezt úgy mondjuk, kommunikációs gondokkal küszködtem. Ugyanazért a teljesítésért többet kellett tanulnom másoknál, akiknek képességei hasonlóak voltak ugyan az enyémmhez, de beszédképességük, önbizalmuk nagyobb volt az enyémnél. Szeretném szebben megfogalmazni érzéseimet, amit a képességeimmel kapcsolatosan érzek, de csak egyszerűen így tudom elmondani. Minden erőmmel, tudásommal arra törekedtem, hogy képességeimnek megfelelő értékű érettségi vizsgát tegyek, s minden időmet erre összpontosítva készültem a nagy megmérettetésre.

Hála istennek, semmi sem akadályozott a felkészülésemben. Sohasem felejttem el azt a szép tavaszt, melyen annyi szép napot eltölthettem hatalmas kertünkben, a kiserdő közelségében. Soha olyan

szép, olyan haragoszöld, a másik oldalán ezüst színlevelű lombozatú nem volt az erdő, mint akkor. Sok eső esett előtte, azért volt olyan szép, vagy csak nekem tűnt ennyire tetszőnek? Mert mindennap mellettük tanultam, nem tudom, de az a május pontosan negyven éve itt él a szívemben, kitörölhetetlenül és végérvényesen.

A természethez való szeretetteljes viszonyom már gyermekkoromban úgy meggyökeresedett bennem, hogy később sem lehetett kiirtani belőlem. A természet azóta is bennem él, s én benne élek. Az élő természet nélkül sivár maradt volna az életem. Hogy hogyan jön ez most ide? Csak néhány szó erejéig teszek erről említést, bővebben majd később. Az előbbiekben említett szép tavasz után gyönyörű nyár következett. A legszebb nyár, ami lehet egy magamfajta életében, egy előítéletességgel teli világban. Sok-sok tanulás után sikerült az érettségim, majd ezt követően nyár elején felvételi vizsga ellenében jelentkeztem a Szarvasi Óvónőképző nappali tagozatára, ahová bejutottam, nem volt nálam boldogabb lány akkor a környéken.

Jónás Etelka átveszi diplomáját, 1967

Szüleim, testvéreim velem örültek, elűjságotam a szomszédoknak, rokonaimnak. Magamban pedig arra gondoltam, olyan keveset lát-tam még – nem a világból, az országból sem sokat –, itt a lehetőség, megméretetni magam, képes leszek-e egy sorba állni a többiekkel, s képességeim elegendők lesznek-e egy főiskolai diploma megszerzésére? Majd meglátjuk!

Egyelőre lelkileg készültem a nagy kihívásra, s megvallom, kicsit félelemmel és aggodalommal gondoltam a szeptember elsejére, amihez addig még több mint két hónap állt a rendelkezésemre. Hogy valamennyi pénzt keressek az elindulásomhoz, s elrendezzem kapcsolataimat, amelyek igazából csak felszínesek s kialakulóban voltak.

Az elején említettem, magyar családokkal laktunk egy utcában, egyszerű, szorgalmas emberekkel, egymás segítségével telt az életünk, főként, ha a gyermekkorunkra gondolok. Apu különböző alkalmi munkákat, főként kisebb-nagyobb javításokat, kemencekészítést, tavasszal fagallyazást vállalt el, mindezeket a szomszédainknál is, s mivel jó munkát végzett, megfizettek érte, mikor mire volt szükség, ki mivel tudott fizetni. Akinek hozzánk hasonlóan kevés pénze volt, a munkáért ennivalóval, tüzelővel, fűtenivalóval fizetett, így értelmettem ez egymáson való segítséget a bekezdésem elején. Így mindenki jól járt, számíthatott a másik emberre.

Jó kapcsolatban voltunk a szomszédainkkal, de nem jártunk át gyakran egymáshoz. Anyunak sohasem volt a szomszédolásra ideje, mindig sietett, nem vált szokásává a kapuban való „ácsorgás”, még a rokonokhoz is ritkán ment el, valahogy rám is ez volt a jellemző. Mindig úgy éreztem, illetlen másoknál lábatlankodni, lehet nem is látnak szívesen bennünket. Kivétel volt számomra a szomszéd fiú, akivel gyakrabban összehozott a sors, ezen a nyáron különösen több alkalommal beszélgettünk, s bár semmi sem volt még közöttünk, szerettem a közelében lenni. Más volt, mint a többi fiú, akiket gyermekkorunktól fogva megismertem, nem bántott, nem nevetett ki, nem csúfolt. Nem akartam én még akkor semmit tőle, csak titokban gondoltam arra, mennyivel más lehetne az életem, ha egy ilyen fiú felesége lehetnék, aki szeretne, megbecsülne engem, és egy életen át, de erről a vágyamról soha senkinek nem beszélhettem, etnikai hovatartozásom meggátolt abban, hogy egy ilyen „ábránd” valóra is

váljék. Tehát időnként összehozott bennünket a sors, minden kötelezettség nélkül, a hozzá fűződő ragaszkodásom az én titkom maradt.

Csak szépen sorjában próbálom egymás mellé helyezni a gondolatokat, mindazokat, melyek életem későbbi szakaszát valamilyen formában befolyásolták, vagy volt valamilyen jelentőségük. Kissé nehezen megy ez nekem, tudom, nehéz vállalkozásba fogtam, amikor arra szántam el magam, hogy lejegyzem életem történetét, nem számoltam még akkor, milyen nehézségekkel kell szembenéznem, s mennyire nagy odafigyelést igényel egy-egy mondat megszerkesztése. Most már elszántam magam, végig viszem életem történéseit, bízva abban, hogy lesz néhány ember, aki méltatja egyáltalán nem könnyű próbálkozásainkat a könyvírás területén. A két kapcsolatomról említést tettem, majd a későbbiekben fogom folytatni nagyobb részletességgel, most az itthon töltött utolsó nyár eseményeiről szeretnék emlékezni.

Minden nyári szünetem valamilyen mezőgazdasági munkával telt el. Dolgoztam tsz-ben, kertészetben, hangoltam vesszőt a füredi vesszőtelepen, ahová kerékpárral jártam, gondoztam cserepes világokat a helyi primőr kertészetben, ahol nagyon szerettem lenni, vezettem lovat a több hektáros fekete ribizli ültetvényen, amit még lóval húztattak kapálás előtt. A szedése nem volt könnyű munka, mert leszóródtak a szemek, óvatosan kellett vele bánni, mert gyógyászati célokra használták fel. Soha annyi fekete bogyót nem szedtem ládába, s nem láttam azóta sem.

Az utolsó nyár a csépelés munkálataival ért véget: húgom, legidősebb öcsém és a jó apám már az aratásban is részt vettek, most sem volt ez másként. Nekem a kertészeti ténykedésem leteltével az volt a feladatom, hogy az aratás után következő cséplésben vegyek részt mint kévevágó, majd törekhordó, mikor melyiknél volt rám szükség.

Ezt a munkát az öcsémmel végeztük, aki akkor tizennégy esztendő volt. Apu kis, alacsony ember létére a legmagasabb „asztag” tejéről dobálta vasvillával a búzakévéket az előtttem levő „etetőbe”, nekem meg egy erre a munkára rendszerezített „kévevágó” késsel kellett elvágni a kötelet, s bedobni az etetőbe. Kicsit részletesebben írtam erről a munkafolyamatról, mert szerintem ma már kevés fia-

talnak adódik lehetősége arra, hogy megismerkedjen ezzel a könnyűnek nem mondható, nehéz fizikai munkával, melynek én is részese voltam családtagjaimmal együtt. Remélem, nem ítélt el senki, ha azt mondom, nem sírom vissza azt az egy-két heti munkát, melyben akkor részem volt. Azt gondolom, az elkövetkező években már géppel végezték az aratást is a csépléssel együtt, így mentesültek azok az emberek, fiatalok, akik előtte éveken keresztül végezték ezt a keserves fizikai munkát. Sokszor láttam aput a ház előtti gangon szundikálni, hogy el ne aludja az ébresztést, melynek ideje három óra előtt volt.

Sokat mesélhetnék még a munkában töltött szünetekről, minden munkát el kellett vállalnunk, hogy az életünk elviselhető legyen. Igaz, sokat nélkülöztünk, sok mindent nem kaptunk meg az élettől, de az otthon töltött évek mégsem múltak el nyomtalanul. Mindaz a szeretet, a ragaszkodás, amellyel erejükön felül neveltek fel bennünket, követésre méltó, nem minden szülő képes ennyi gyerekkel megbirkózni az élet adta gondokkal, megpróbáltatásokkal. Mindkét szülőm istenfélő ember volt, mindig elvégezték a munkát, amit „rájuk mértek”, nem sok idejük maradt arra, hogy simogassanak, dédelgessenek bennünket, de e nélkül is éreztük felénk áradó szeretetüket. Ilyen gondolatokkal a fejemben kezdtem el készülni abba a szép alföldi városba, ahol távol a családomtól, a tanulmányaimat folytatni fogom. 1965-ös nyár utolsó napjait írtuk ekkor. A munkám után kapott termény egy részét el kellett adnunk, abból vásároltuk meg a szükséges holmikat, de csak a legszükségesebbeket. Láttam apu szomorú tekintetében, nem szívesen vált meg a munkánk által szerzett búzától, én is sajnáltam, de nem volt más választásunk. Az 1965-ös nyár végérvényesen megerősítette bennem az elhatározást, hogy tanulnom kell, hogy valamivel többre vigyem az életben, hogy a szüleim áldozatvállalása, mindenről való lemondása ne legyen hiábavaló.

Jónás Etelka előadást tart, 2006

BÁTORI ÁGNES

Kényszerpályán

Szeretem ezt a kis falut. Mikor utoljára ott jártam, kedvenc M. Jenő az utcán átkiabálva örömmel köszöntött, „Jó napot, Ágika! Még eljött hozzánk, mielőtt Budapestre költözik?” Szerettem ezt a helyet, ahol a polgármester talán minden elődjénél elkötelezettebben akarja a problémák megoldását, ahol a családsegítő szolgálatnál Zoli mosolyogva mondja: „Szeretünk mi itt lakni.”

Az észak-alföldi régió egyik megyéjében, a megyeszékhelytől 40 kilométerre a Tisza partján található az a 2180 lakosú kis falu, amelyről a tanulmányom szól. Sokat gondolkodtam azon, mi a megfelelőbb: ha kiírom a falu nevét, és nem írok minden tapasztalatról, ami pedig fontos lenne a reális és teljes kép kialakítása érdekében, vagy megírok mindent, vállalva, hogy ezzel sokakat megbántok. Egyik megoldás sem jó.

Minden tapasztalatomat, megfigyelésemet szeretném leírni, a jókat és a rosszakat is: a konkrét helyi társadalmi, munkaerő-piaci és infrastrukturális tényezőket, amelyek egymással mind-mind összefüggenek, együtt alakítva ki azt a nagyon bonyolult helyzetet, amelyben a falu lakói élnek.

Azt vallom, hogy komoly társadalmi problémák megoldásában semmi értelme egymást kipellengérezni, hanem a kérdések őszinte megbeszélése után együttműködve, a közös felelősséget felismerve kell tenni a változásokért. A cigánysággal kapcsolatban egyforma a felelőssége cigánynak és nem cigánynak, ahogyan a felelősség kérdése más társadalmi csoportok esetében is pontosan ugyanígy mindenkiire egyaránt vonatkozik.

Az elmúlt hat évben munkaügyi szakemberként, pálya- és munkavállalási tanácsadóként kerültem kapcsolatba hol így, hol úgy a faluval. Számos szakmai és jó ismerősi kapcsolatom van, több témában készítettem interjúkat a faluban lakó, különböző generációkhoz tartozó emberekkel és az ott dolgozó szakemberekkel. Előb-

biek esetében bizakodást, de a saját erőfeszítések teljes hiányát, utóbbiak esetében rengeteg tanácsstalanságot tapasztaltam, hogy mi lenne hatékony, mit lehetne, mit volna érdemes tenni, és látam fásultságot, feladást is. Ez utóbbi magatartás elborzaszt. A faluban és ma Magyarországon a cigánysággal kapcsolatban olyan sok a tennivaló, hogy aki feladja, aki belefásult, az sok kárt okozhat, és mindenkinek jobb lenne, ha máshol keresné a szakmai boldogulását.

A tanácsstalanság ezzel szemben arra ösztönöz, hogy a helyzetet és az összefüggéseket megismerve elemezzük a problémákat, megoldásokat dolgozzunk ki, és közösen, mindannyian tegyünk a változásokért. Akkor is, ha a változások egyelőre csak lassan, döcögösen mennek végbe. A társadalmi változások nem három az egyben-szerű instant dolgok, ha súlyos egy probléma, irreális 2–3 vagy akár öt év alatt radikális eredményeket várni. Az viszont fontos, hogy folyamatosan legyenek koncepciózus előrelépések, valamint hogy a változások tartósságának garanciáit a munka során alapozzuk meg. Mindezekkel együtt azt kell mondanom, hogy kicsit sem vagyok optimista a falu jövőjével kapcsolatban.

FALUTÖRTÉNET

A falut az Árpád-korban alapították, a honfoglalás után már lakták; nevét először egy 1077-ből fennmaradt oklevél említette. Plébániája először az 1332–37. évi pápai tizedjegyzékben szerepelt. A településen 2006-ban ásások kezdődtek, melyek során bronzkori sírok feltárását kezdték meg.

A 18. század első felétől a Hellebronth, Almásy, Koháry, Hodossy és Haller, valamint a gróf Károlyi családok birtokolták a falut. Ehhez hozzátartozik, hogy korábban a falu területén egy nagy birtok (1000 kat. holdnál nagyobb), 3 középbirtok (100–1000 kat. hold közötti területűek), valamint 186 kisbirtok volt.

A lakosság főként mezőgazdasági munkából élt, bár a térség az ország legaszályosabb részei közé tartozik. Emellett a 20. század első felében virágzott a háziipar, a kereskedelem és számos iparos dolgozott a településen.

Egy 1827-es összeírás már említ cigány lakosokat a településen, bár ez után már csak egy 1900-as évek elején szüretkor készült fotó-
ra hagyatkozhatunk, amely – valószínűsíthetően más településről
érkezett – zenész cigányokat is megörökített.

A még élő öregek elmondása szerint az elsőként betelepülő ci-
gány családnak – akik az 1930-as években költöztek a faluba – 11 né-
hány gyereke volt, akik aztán saját családjaikkal mind a faluban tele-
pedtek le, majd az ő gyerekeik is ide hoztak maguknak párt a
környező településekről.

A II. világháború előtt öt-hat cigány család lakott a település szé-
lén, a Simík nevű részen. Vert falú házaik teteje napraforgószárból
vagy gyékényből készült. A falu azon részén kis tavacska volt, amely
mellett a cigányok vályogvető medencéket alakítottak ki, és ebből a
tevékenységből éltek.

A '60-as években a cigánytelepek felszámolására irányuló letelepí-
tési programban az addigra már népessé lett cigánytelep lakóit sor-
ra betelepítették a faluba. Az akkoriban hozott tanácsi rendelet sze-
rint nem lehetett másnak házat eladni, ha volt rá cigány vevő.³⁸

A szocialista iparosítás ideje alatt a falu lakói főként a szaktudást
nem igénylő, fizikai munkát igénylő munkakörökben dolgoztak.
A baromfifeldolgozó iparban, az építőiparban, a mezőgazdaságban
találtak legnagyobb számban munkát. A cigány és nem cigány lako-
sok között közel azonos volt a foglalkoztatottsági arány; ez a cigány
családok számára nem csupán stabil anyagi lehetőségeket jelentett,
hanem azt is, hogy alkalmazkodni voltak kénytelenek a munka-
erő-piaci elvárásokhoz: tilos volt a munkanélküliség.

A rendszerváltozás után az alacsony képzettségű munkavállalói
rétegek – akik között a cigányok rendre felülreprezentáltak – szinte

³⁸ A cigánytelepek felszámolása állami program volt, melynek megvalósítását helyi, taná-
csi rendeletekkel szabályozták. A faluban radikális megoldást választottak: ha egy csa-
lád kitelepült, a helyére a cigánytelepről kellett valamelyik családnak beköltöznie.
Ilyen módon vegyes utcaképek alakultak ki, a cigány és nem cigány családok egymás
közvetlen szomszédai lettek. Ez meglehetősen vegyes hatásokkal járt, tekintve, hogy a
cigány családok mások és másfélék voltak. Néhány család számára a beköltözés együtt
járt az addigi életforma megváltoztatásával, alkalmazkodtak az új szomszédaikhoz,
más cigány családok az új, jobb házakban is folytatták az addigi életformát, ami termé-
szetszerűleg konfliktusokat szült a szomszédsággal. Ennek megfelelően a kényszerbe-
telepítések hosszú távú hatásaként a nem cigány lakosság elvándorolt a településről.

elsőként szorultak ki a munka világából. A lakóhelyétől messzire dolgozó, nehéz munkát végzők számára „megérte” elmenni munkanélküli segélyre: sokan önként vállalták a ’90-es évek elején még egy éves munkanélküli ellátás ellenében azt, hogy elsőként ők kerülnek ki a vállalatoktól. Az ekkor még munkanélküli segély néven folyósított ellátás összege ugyanis alig volt kevesebb a munkabérüknél, dolgozni pedig nem kellett érte. Az állami ellátások mellett vállalt alkalmi munkákkal viszonylag elfogadható életszínvonalat tudtak kialakítani maguknak a családok. A munkanélküli segély után még két évig jövedelempótló támogatást lehetett kérni a polgármesteri hivaltól, amely már alacsonyabb összegű volt ugyan, de két évig biztos pénz volt, mellette pedig lehetett feketén dolgozni vagy a saját kis süti készítő-eladó, hímező, kereskedő „maszekot” folytatni. Ezután viszont már szinte lehetetlen volt visszakerülni – főként a vidéki, nagy munkanélküliséggel sújtott térségekben – a munka világába.

A 2000-es tiszai árvíz nagy pusztítást és negatív fordulatot hozott a falu életében. A Tisza 10,8 méternél tetőzött, 80 cm-rel a gátak fölélt. A települést ugyan nem mosta el, de a talajt föllazította, és a 650 lakásból 74 romba dőlt vagy életveszélyessé vált. Az árvíz idején a falu apraja-nagyja a gáton volt, védték a falujukat, utána viszont a sírással és sok család számára átmeneti hajléktalansággal együtt járó újjáépítés következett. A károk azért voltak ekkorák, mert a házak 85%-a hagyományosan vályogból épült, többségük megfelelő alap nélkül.

Ugyancsak életveszélyessé vált a százéves iskolaépület, melyet a tanév kezdetére újjáépítettek. A károk rendezésére kapott összegek csak nagyon szűken fedezték a helyreállítás költségeit, sok család nem tudott a korábbihoz hasonló lakáskörülmények közé költözni, vagyis életkörülményeiket a természeti csapás jelentős mértékben rontotta.

A TELEPÜLÉSEN ÉLŐ CIGÁNYSÁG

A faluban romungró cigányok élnek. A 2180 főt számláló népesség több mint 80%-a cigány, mely arány a fiatalabb generációkban még magasabb: az általános iskolában már 95%-os, az óvodások pedig már egytől-egyig cigány kisgyerekek járnak.

Cigányul csak elvétve beszélnek, jellemzően csak néhány elkötelezett fiatal.³⁹ A családokban a gyerekeket nem tanítják a cigány nyelvre, aminek az a fő oka, hogy a szülők generációja is alig ismeri a nyelvet.

A korábbi generációkban még fő foglalkozás volt a vályogvetés és a piacozás, mára viszont ezek, a hagyományörző gyerekcsoport foglalkozásait kivéve, kivesztek.

Más településeken élő cigány csoportokhoz hasonlóan itt is jellemző, hogy mindenkinek van hivatalos polgári neve, és van külön cigány neve. Az egymás közötti beszélgetésekben kizárólag a cigány nevet használják, még a településre dolgozni bejáró értelmiség is elfogadja ezt a helyi szokást. A ragadványnevet a szülők adják gyermeküknek, s amikor először találkoztam ezzel a szokással, számomra meglepőek voltak a Pacal, Pamela, Kisdöbrögi stb. nevek.

Az 1980-as évek elején még előregerdőnek számító településen mára a 18 éven aluliak aránya meghaladja a lakosság 55%-át; szám szerint a 2180 fős lakosságból 1201 fő a 18 év alatti lakos.⁴⁰ A megváltozott demográfiai helyzet mellett jelentős, a hivatalos adatok alapján 23%-os munkanélküliséggel kell számolnunk, amely adat, ha a GYES-en, GYED-en levőket és a megváltozott munkaképességű aktív korúakat, illetve a nem regisztrált aktív korú munkanélkülieket is hozzászámoljuk, 60% fölé szökik. A családok zöme a létminimum alatt él.

A KÖZÖSSÉG VEZETÉSE

A településen mára csak emlék, hogy volt valaha cigány bírója is a falunak, akinek a tekintélyét mindenki elfogadta. A cigány bíró a mostani – egyébként ötvenes éveiben járó – polgármester édesapja volt, akinek pozíciója a település társadalmában még túlélte a többségi

³⁹ Az általam megkérdezett fiatalok közül többen a cigányság oktatásában elkötelezett alapítványi középiskolában tanultak, egy lány pedig a Szent István Egyetem szociálpedagógia szakán szerzett diplomájához szerezte meg a cigány középfokú nyelvvizsgát. A településen a gyerekek számára hagyományörző csoport működik, melyen a cigány kultúra elemeit tanulják az általános iskolások.

⁴⁰ 2006. októberi adat.

társadalom rendeleti szabályozását (a II. világháború után rendeletileg fölszámolták a „cigány bírók” intézményét, ami a helyi társadalmakban természetesen nem jelentett azonnali változásokat).⁴¹

A mai viszonyokat a közösség formális és informális vezetésének bonyolult összefüggései jellemzik. Ezeket egymástól szétválasztani nem volna életszerű, mert bizonyos személyek mind a két kapcsolatrendszernek részesei, valamint a kétféle vezetés céljai sok esetben egybefonódnak, vagy épp ellenkezőleg: pont a célok közötti ellentét állja útját a falu egyes gondjai megoldásának. Eltérő jellemzőikről kizárólag a problémaelemzés miatt érdemes írni.

A formális vezetés, a polgármester, a jegyző, az iskolaigazgató, az egyes hivatali tisztségviselők testesítik meg. A formális vezetők megválasztása mindig nehéz kérdés a faluban; a mostani polgármester a választásokon mindössze négy szavazattal győzte le ellenfelét, aki az előző polgármester volt. Az egyes vezetőjelöltek támogatói köre elég széles, kiegyenlítettek a viszonyok, de ez meglehetősen nagy megosztottságot is jelent.

A falunak legutoljára a 2002-es választásokat megelőzően volt nem cigány polgármestere. A 2002–2006-os vezetésre jellemző, hogy nehezen látta át azokat a megoldásra váró gazdasági, társadalmi problémákat, melyek a falut érintik – így átfogó megoldásokban sem gondolkodott, csak az akutan felmerülő ügyeket intézte. Ilyen volt a faluban időről időre összegyűlő szemétkupacok elvitetése, a patkányirtások megszervezése és a folyton a polgármesternél kopogtató, az ő érdekkörébe tartozó emberek számára a közmunka programokra való pályázatok megíratatása és lebonyolítása. Az iskolában a 2002–2003-as tanévtől vezették be az iskolaotthonos oktatást, azzal a szándékkal, hogy a gyerekek szabadidejét hatékonyabban szervezzék, egyúttal a házi feladatok elkészítését és a gyakorlást is beleépítsék a délutáni foglalkozásokba. Elmondható, hogy ebben az időszakban a faluban más fejlesztés, konstruktív változtatás nem történt.

A jelenlegi polgármester, aki maga is cigány ember, belülről ismeri a problémákat. Programjának egyik része a település eladósodá-

⁴¹ Hozzá kell tennem, hogy helyi szóhasználatban vajdáról beszélnek, bár ez a szó, ismereteim szerint, leginkább az oláh-cigányoknál használatos.

sának megállítása. Mivel ebben fő szerepe volt az iskola túlköltekezésének, az elmúlt tanévben konfliktusba került az iskolaigazgatóval.⁴² A tanév végére új igazgatója lett az iskolának, az addigi igazgató-helyettes személyében, aki elfogadja a polgármester szigorú pénzügyi gazdálkodásra vonatkozó elvárásait. A faluvezetés másik fő célja a falu tisztán tartása, ami meglehetősen nagy ellenállásba ütközik; szokás ugyanis, hogy a lakosok a házuktól nem messze illegális szemétkosarakat alakítanak ki, és a falun belül gyűlik a szemét. Most ott tartanak, hogy felszámolták a faluban meglevő szeméthalmokat, és a rendszeres szemétszállítás igénybevételére szeretnék rászoktatni a falubelieket. Többet akarnak elérni a korábbi vezetésnél: szemléletformálást. A becslendő törekvés ellenére a faluban járva, újabb szeméthalmokat láttam, remélem azonban, hogy a közegészségügyi szempontból nagyon fontos cél további támogatókra talál.

A kisebbségi önkormányzattal való együttműködés rengeteg vitával, egyeztetéssel jár együtt. Mindenki több munkahelyet szeretne a faluban, jobb életkörülményeket, de a célok megvalósítása érdekében az összefogás nagyon nehezen, illetve olykor sehogy sem megy. Szellemes, hogy a kisebbségi önkormányzat irodájára kihelyezett táblára egy a polgármesteri hivatal felé mutató nyilat rajzoltak.

Az informális vezetés tagjai között találunk hitelezőket (a faluban használatos szóval „kamatozók”), akik uszorakamatból élnek, és tartják fenn magukat és családjukat. A kölcsönadott összegnek akár három-tízszeresét kéri vissza adósaiktól. Anyagi jólétük teszi őket befolyásos személyiséggé, jóllehet iskolázottságuk jellemzően alacsony, és észbeli kvalitásaik is csak az általuk űzött „biznisz” művelésére kapacitálják őket. Jellemző, hogy semmi felelősséget nem érez-

⁴² A fő gondot az igazgató által négy éve bevezetett iskolaotthonos oktatás plusz költségei jelentették – ezek egyrészt a délutáni foglalkozások miatt plusz pedagógusok foglalkoztatását tették szükségessé, másrészt a gyermekek uszonnáját, ahogy a többi iskolai időben történő étkeztetést is a polgármesteri hivatal finanszírozza, így ez is jelentős többletköltséget jelentett. A polgármester kikérte az iskola tanárainak szakmai véleményét, mennyire váltotta be az iskolaotthonos program a hozzá fűzött reményeket: sajnos, a gyerekek iskolai eredményei nem lettek jobbak, a délutáni foglalkozásokon a közös házi feladat íráskor gyakran meghúszultak, mivel a gyerekek elfáradtak, és fegyelmezhetetlenek voltak. Szakmailag a program sajnos megbukott, aminek véleményem szerint a pedagógusok részéről oka volt elkötelezettségük hiánya meg a fásultságuk is.

nek a felnövő generációk sorsa iránt, giccses rózsaszín és lila színűre vakolt, a helyi viszonyokhoz képest fényűző házakban laknak, drága autókkal járnak, amelyekkel nagyon kirúgnak az amúgy szegényes településképből – lévén a legtöbb házról potyog a vakolat, mállik le a festék, az udvarok szegényesek, az utak jellemzően földutak, a burkolt felületűek pedig tele vannak kátyúkkal.

Havonta ismétlődő élethelyzet a faluban, amikor a posta előtt várakoznak a GYES-re, GYED-re, álláskeresői ellátásra az emberek, vagy éppen a Polgármesteri Hivatalnál a rendszeres szociális segély kifizetésére, egy sarokkal odébb meg ott állnak a hitelezők a menő autóikkal és a behajtó embereikkel...

Jól példázza, hogy mekkora hatalma van a „kamatozóknak” egy nyugdíjas férfi tartozásának rendezési ügye. A férfi élelmiszert vásárolt a helyi kisboltban, amit a következő havi nyugdíjából kívánt kiegyenlíteni. Amikor viszont a következő hónapban rendezni akarta tartozását, a boltos vállalkozó jóval magasabb összeget akart vele visszafizettetni, mint a valós tartozás. A jegyzőhöz és a családsegítő szolgálathoz fordult segítségért. A jegyző és a családsegítő munkatársa együtt kereste föl a vállalkozó hölgyet, aki a hivatalos személyek jelenlétében írta át a nyugdíjas férfi tartozását úgy, hogy az összeg után odaírt egy nullát. A hitelezők a hivatalos szerveket is sakkban tartják: nem tudtak mit tenni az ügyben, pedig első megoldásként kézenfekvőnek tűnt, hogy feljelentést tesznek. Viszont, ha nem hiteleznék meg a családok számára az élelmiszerköltségeket, a faluban nagyon sok gyerek rendszeresen éhezne, ennek felelősségét pedig nem vállalják.⁴³

Ott vannak még a lányfuttatók, akik a nem messzire elhaladó főút mellett „dolgoztatják” a lányokat. Jól megy az üzlet, csak az újonnan belépő lányok felkutatása okoz gondokat. Sajnos ezek az emberek is a „jól menő” kategóriába tartoznak, a megélhetés egyik – ha nem is

⁴³ A falu lakosságának jövedelme szezonális. A téli hónapokban a fő munkalehetőséget adó építőiparban és mezőgazdaságban nincs munka, ilyenkor a családok bevételei megcsappannak. A gyerekeknek emiatt nem lenne ennivalójuk a hitelezők szerepvállalása nélkül. A tél végére viszont a családok teljesen eladósodnak, a tavasz és a nyár az adósságok kiegyenlítése jegyében telik el: nők és férfiak egyaránt napszámot vállalnak, sok férfi az építőiparban dolgozik. Aztán jön az ős és a tél, az újból eladósodás; ez így megy évről évre.

elismert, de megtűrt – módja a lányfuttatás, illetve a lányok részéről a prostitúció. Ez a megélhetési mód főként a rendszerváltást követően jelent meg, és léte összefügg az egyre nagyobb elszegényedéssel. Egy családot ismerek, ahol a legidősebb lány prostitúcióból tartja fenn magát. A lány öccse így számolt be róla, otthon miként dolgozta fel a család a lány prostituáltságát: „Apu először kiabált, aztán nem szólt a nővéremhez. Most eltűri, amit csinál, de nem beszélünk róla.”

A CIGÁNY CSALÁDOK

A család fogalmába klasszikusan az apa, anya és gyerekeik tartoznak bele. A családalapítás nagyon korán megtörténik, a lányokat a faluban nem „megveszik”, ahogy más cigány csoportokban szokás, hanem megszöktetik. Ez ebben a közösségben teljesen elfogadott módja annak, hogy két fiatal kinyilvánítsa együttélési szándékát.⁴⁴

A szöktetésre nyáron kerül sor. Minden év júliusának (helyi szóhasználat szerint második június) utolsó vasárnapján búcsú van a faluban kirakodóvásárral, körhintával. Ezt nagytakarítás, a házak kimeszelése, az udvar rendberakása, nagy készülődés, sütés-főzés előzi meg. A búcsú napja minden évben a szöktetések napja is.

A lányokat nem egy esetben 13–14 évesen szöktetik meg otthonról, s mire nagykorúakká válnak, két-három gyermekük is van már. Az iskola egyik tanára, M. István elmondása szerint: „Aki 18 éves korára nem kel el, azzal komoly bajok vannak: vagy nagyon csúnya, vagy buta, vagy szereti sűrűn váltogatni a partnereit.”

Az ifjú pár a fiú szüleihez költözik, az anyós tanítja az ifjú arát főzni, háztartást vezetni, vállalja a gyámságot, mivel a lány az esetek többségében még fiatalkorú, ha kisbaba születik, az anyós segít gondozni a babát.

Az ifjú párok jellemzően nem tudnak azonnal új lakásba, házba költözni. Néhány évig a szülői házban kapnak egy szobát, aztán tudnak csak saját fészket rakni. A faluban nagyon sok az ún. szocpolos

⁴⁴ A szegénység miatt megszökták, elfogadták a szöktetés intézményét.

ház, jellemzően a gyerekek születése segít anyagilag az új otthon megteremtésében. A házakban két-három szoba, konyha, kamra és fürdőszoba is van. Más kérdés, hogy a fürdőszobát felszerelik ugyan, de nem használják, mivel a víz bevezetése és a szennyvíz elszállítása további költségekkel jár, amit a családok nem tudnak megfizetni, vagy nem akarnak rá költeni.

A hivatalos egybekelés mindenki által elfogadott tekintélyű cigány személy⁴⁵ híján a polgármesteri hivatalban történik meg, valamikor a szöktetés utáni években – sok esetben akkor, amikor jogilag – a szülők beleegyezésével – ez már lehetséges. A fiatalok a párkapcsolatban egyenrangúak, de megvan a határozott szereposztás. A gyerekeket az anya gondja nevelni, a napi étel előteremtése is az ő feladata. A férfi pénzt keres, így sokszor marad egyedül az anya a gyerekekkel. Ennek a szereposztásnak nem kedvez a nagy munkanélküliség, mert az asszony kiszolgáltatottsága mindenképpen nagy mértékű, amit csak fokoz, hogy férje tartósan nem ad haza pénzt. A hitelezőkhöz fordulást a családban megbeszélik, de az asszony intézi, ahogy ő vásárol be a kölcsönkért pénzből. A hitel törlesztése is az asszonyok feladata, ennek ideje egybeesik a mezőgazdasági munkák szezonjával, amikor jellemzően a házaspárok mindkét tagja napszámot vállal.

A családok és az iskola kapcsolata nagyon változó. Jó hír és biztató tendencia, hogy egyre több családban fontos a gyerek jó tanulmányi eredménye. Ennek azonban főként anyagi okai vannak: a jól tanuló gyerekek ösztöndíjat kapnak, ami fontos bevételi forrás a családok számára.

A válások nem gyakoribbak, mint a nem cigány lakosságnál. Régebben a nők számára tilos volt a faluban a válás,⁴⁶ de ez mára nagyon megváltozott. Az idősebb asszonyok még biztatják is a fiatalabbakat, hogy: „Hagyd ott, ha nem jól bánik veled!” Ha egy pár elválik, a gyerekek mindig az anyjuknál maradnak, a gyermektelen asszony a szüleihez költözik vissza. A válás tehát nem szégyen, nem bélyegzi meg sem a nőt, sem a férfit, ha új párkapcsolatot létesít. Az utóbbi években viszont több esetben előfordult, hogy

⁴⁵ A helyi szóhasználat szerint „vajda” híján.

⁴⁶ A helyi informális szabályok tiltották a válást korábban.

több gyermekes anyukákat szöktettek meg a faluban, ami érthető módon nagy viharokat kavart, és egyfajta kibontakozó erkölcsi válságot jelez.⁴⁷

ÉLETMÓD

A településkép rendezetlennek és egyenetlennek mondható. A falu utcái össze-vissza kanyarognak,⁴⁸ egymás mellett sokszor nagyon le-robbant, illetve kifejezetten jó állapotú házak sorakoznak. A gazdag családok házai kirínak a szegényes utcaképből.

Jellemzően egy telken, egy ház áll. Alig egy-két esetben fordul elő, hogy közös udvarból nyílna több lakás. A házak mellett az udvar azonban teljesen üres, sehol egy fa, bokor vagy virág. Sok házról mállik a vakolat, ezzel szemben az épület belső állapota sokszor meglepően sokkal jobb.

A családok túlnyomó részének van színes TV-je, a DVD lejátszó sem ritka. Ahogy sétál az ember a faluban, egyre-másra sorakoznak a házak falára szerelt DigiTV feliratú parabola antennák.

A lakások bútora sem szegényes, pontosabban a bútor és a műszaki cikk lényeges része az életminőségnek a cigány lakosok körében, míg a ház állapota nem ennyire fontos – nem baj, ha mállik a vakolat, vagy ha kidőlt a kerítés.

A családok nagy részében rendszeresen – nem mindennap, de heti több alkalommal – főznek meleg ételt, főként levest. A gyerekek az iskolában ingyen kapnak⁴⁹ tízórait és meleg ebédet. Leggyakrabban, hogy egy héten kétszer: a hét közepén és a hét végén kerül meleg étel az asztalra.

⁴⁷ Mi lesz a felnővekvő nemzedékekkel, ha azt látják, hogy kedvenc általános iskolai tanáruk megszökteti a polgármester lányát, aki nem melleleg három gyermekes anyuka?

⁴⁸ Az utcák rendezetlensége, kanyargóssága számos Tisza-menti településre jellemző, a házak szegényességével együtt viszont fokozza azt az érzést, mennyire nincsenek rendben a falu dolgai.

⁴⁹ Pontosabban az önkormányzat finanszírozza az étkeztetésüket. Tiszteletreméltó, ahogy az önkormányzat évek óta elkötelezetten támogatja a helyi gyermekétkeztetést.

A ruhákat a gyerekek megöröklik egymástól. Új ruhát venni csak kínai boltban olcsón vagy piacon tudnak. A turkálós boltokat részesítik előnyben az asszonyok. A cipő vásárlása is nagy gond az anyagi lehetőségek szűkössége miatt. Kínai boltot, használt ruha boltot vagy a hat kilométerre levő nagyobb településen, vagy a 23 kilométerre levő kisvárosban találnak.

Az utazás költségei nagyon drágák, így ritkán utaznak a közeli kisvárosba. A fiatalok szórakozásból viszont havonta egy vagy több alkalommal beutaznak a megyeszékhelyre.

A házakat télen fával fűtik, amit a férfiak a határban, illegálisan vágunk ki, és a saját autóikon szállítanak haza. Az illegális fakitermelés jelentős gond a település határában. A faluban a gáz nincs bevezetve, a lakosság szegénysége miatt belátható időn belül nem is lesz. Az asszonyok palackos gázzal főznek vagy fatüzelésű tűzhelyen.

KEDVEZŐTLEN MUNKAERŐ-PIACI HELYZET

Valaha a településen igen fejlett volt a háziipar, 1934-ben tizen-négyszeres szakmában 25 kisiparos dolgozott a faluban, ami sokkal több, mint más hasonló lélekszámú településen. A falunak akkori-ban kertészete is volt, ami távolabbi településeken két bolttal is rendelkezett. 1949-ig szeszgyár is működött.

A rendszerváltás előtt a falu lakói közül sokan a 23 km-re fekvő város baromfifeldolgozó üzemében dolgoztak. Egykori főnökük rendkívül elismerően beszélt a munkájukról, és arról, milyen jól beilleszkedtek az akkori üzem munkaközösségébe a cigány dolgozók. Az üzem megszűnése után annak is tanúja volt, ahogy sok egykori cigány dolgozójának önbecsülése meggyengült, életszínvonala pedig sokkal alacsonyabb szintre esett.

A rendszerváltás után a munkanélküliség azokat a rétegeket sújtotta leginkább, amelyek bármely okból nehezebben tudtak alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. A cigányság a rá jellemző aluliskolázottság miatt nagy számban szorult ki a gazdaságilag aktív köréből.

A 20. század utolsó évtizedében az önkormányzat próbálkozott sörgyárral, brikett gyárral, húszüzemmel – ez utóbbi 60%-ban kész –,

de mind kudarcba fulladt a munkaerő képzetlensége miatt, s a mai napig egyik sem üzemel. Sajnos a területileg illetékes munkaügyi ki- rendeltség több próbálkozása, hogy a távolabbi kistérségi központ- ban működő cégeknél a falu munkavállalóit elhelyezze, ugyanilyen eredményekkel zárult. A felvételi eljárás során a munkavállalók nem tudták teljesíteni a kívánt szintet. A kábelkonfekcionáló üzemből végzett betanított munkát nem tudták a kellő gyorsasággal megta- nulni,⁵⁰ így a jelentkező 57 emberből csak négyen nyertek felvételt a kft.-hez. Sajnos az üzemből alkalmazott szigorú ütemű munkaren- det, ami a különböző munkafázisok egymásra épüléséből fakadt, egyik felvett munkavállaló sem bírta a próbaidőnél tovább.

Napjainkra a munkanélküliség hivatalos adatok szerint 23%-os, nem hivatalos számítások szerint 60% fölötti. A családok anyagi helyzete nagyon rossz, sok család eladósodott, részese lett annak az ördögi körnek, amit az uzsorakamatozók működtetnek a települé- sen, és amiből szinte lehetetlen kikerülni.

A munkanélküli lakosság 13%-ának nincsen általános iskolai vég- zettsége, 86%-a általános iskolát végzett, de csak egy százalékuknak van valamilyen szakmai végzettsége is.

A településen az önkormányzat és annak intézményei: az óvoda, iskola, családsegítő és gyermekjóléti szolgálat a legfőbb foglalkozta- tók. Ezen felül egy termelőszövetkezet: a Petőfi tsz., valamint né- hány mezőgazdasági vállalkozó jelentik az összes munkáltatót.

A polgármesteri hivatal által indított közhasznú munkaprogram- ok évente 60–100 főnek adnak néhány hónapos munka-, pontosab- ban kereseti lehetőséget. Sajnos, ezek a munkák nem követelnek túl sokat a munkavállalóktól, így valódi munkaszocializációs értékük erősen megkérdőjelezhető. A fő gond, hogy a résztvevőkön a pol- gármesteri hivatal nem tudja számon kérni a pontos megjelenést, és

⁵⁰ A háromnapos felvételi tréningen, ahol a technológia elemeit oktatták, sokan meg sem értették, pontosan mit várnak tőlük, mások nem tudták megtanulni a munka- folyamatot, az eljárások, eszközök neveit. A három egymást követő napon a faluból érkezett jelentkezők egyre kisebb számban jelentek meg, óriási volt a lemorzsoló- dás. A felvett négy munkavállalónak pedig már önerőből kellett megoldania a hat kilométerre levő településre való átjárást, mert a céges busz, amely a dolgozókat a kistérségi központban található munkahelyre szállította, csak addig ment el. A földrajzi és infrastrukturális hátrány itt is keményen érezhető volt.

a munkavégzést nem tudják hatékonyan felügyelni. A munkaügyi kirendeltségről a munkavégzést ellenőrizni kikerülő szakemberek sokszor csak hűlt helyét találták a munkásoknak, akiket a polgármesteri hivatal több órás erőfeszítéssel innen-onnan összehívott. Az is tapasztalható volt, hogy több ház épült fel a faluban a közhasznú munkások közreműködésével, valamint hogy az irányításukra kirendelt személyek a rájuk bízott kis csapatot a falu formális és/vagy informális vezetőinek utasításai alapján bízták meg különböző „mások” feladatok elvégzésével.

Jellemző esetben azonban a munkaidő jóval kevesebb a nyolc óránál, ami egyébként a szerződésekben szerepel, a közhasznú munkások gyerekei pedig azt látják, hogy amikor apu vagy anyu „dolgozik”, akkor reggel valamikor, ahogy sikerül, elindul dolgozni; ha valami miatt „muszáj”, akkor a munkaidőben hazaugrik, aztán pár óra elteltével már újra otthon van.

A rengeteg közhasznú munka ellenére a falukép sajnos nem felémelő. Rengeteg a szemét, szinte egyáltalán nincs virág, a középületek állapota teljesen átlagos vagy átlag alatti.

A falu lakói tavasztól őszi mezőgazdasági idénymunkát vállalnak, a falu földjeit művelő néhány mezőgazdasági vállalkozó foglalkoztatja őket. Ilyenkor nők és férfiak is mennek napszámba, a napi bért minden nap végén kézhez kapják.

A férfiak között jellemző, hogy az építőiparban vállalnak munkát a településtől távol. Az esetek többségében nem jelentik be őket, viszont minden nap, esetleg heti rendszerességgel megkapják a fizetésüket. Korábban az is előfordult, hogy férfiak egy csoportja Záhonyba járt vagonokat rakodni.

ELZÁRTSÁG A KÜLVILÁGTÓL

A falut régen a Tisza kötötte össze a környező településekkel: volt hajó kikötője meg kompkikötője⁵¹ is. Az asszonyok az otthon előállított háziipari termékeket, mezőgazdasági terményeket hajón vitték be a nagyváros piacára eladni. A hatvanas években megszüntették a

⁵¹ A helyi szóhasználat szerint révkikötője.

hajóforgalmat, megszűnt a települést a Tisza másik partjával összekötő közlekedés. Jelenleg csak busszal vagy gépkocsival lehet a falut megközelíteni. A Volán járatsűrűségére jellemző, hogy ha a reggeli három járat valamelyikével nem utazik ki valaki a faluból, akkor délig nincs újabb busz. Visszafelé ugyanez a helyzet. Piaci szempontból a Volánnak nem éri meg, hogy több járatot indítson, másrésztől azonban a településen élők életkörülményeit a távolság és annak ilyen körülményes áthidalhatósága tovább rontja.

A falu intézményi ellátottsága átlag alatti: nincs könyvtár, nincs okmánya-iroda, a körzeti orvos hetente négyszer jár ki a 40 kilométerre levő megyeszékhelyről, a két védőnő a hat kilométerre levő nagyobb településről jár át mindennap. Nincs ruházati üzlet, nincs piac. A két élelmiszerboltban a nagyobb áruházláncokhoz képest magasabb árakon tudják megvásárolni a napi szinten szükséges dolgokat az emberek.

A helyiek nem járatnak újságot: nincs rá pénz, és ha lenne is, nincs rá igény. A telefonhálózat nagyon szerény, a lakosságnak internet-hozzáférése szinte nincs. A polgármesteri hivatalban 2004-től van internet, a családsegítő szolgálatnál pedig csak 2006 nyarán vezették be, mert a vele egy épületben működő Tanoda pályázatot nyert, amiből teltett számítógépre, internetre is (de meddig?).

HELYI HITÉLET, TEMPLOM

A település templomát a 19. század elején építették, ékességei a szép fafaragású keretbe foglalt stációk. Az épületre ráférne már a felújítás, ám a '90-es években a környékbeli birtokaikra visszatérő Hellebronth utódok megtekintve korábbi kúriáikat egy másik településen levő templom felújítása mellett döntöttek. Ebben egyesek szerint nagy szerepe volt a faluban a cigány lakosság arányának, ami a másik településen ettől eltérő adatokat mutat.

A településnek nincs saját lelkésze, a hat kilométerre fekvő nagyobb településről jár át heti egy alkalommal a római katolikus esperes. Sajnos szakmaként és nem hivatásként kezeli lelkipásztori munkáját, és vajmi kevés szerepe, pozitív hatása van a falu lakóinak életére. Formális szertartást tart heti egyszer, esket, kereszttel, temet. Hitoktatás nincs a faluban, sem imakör, sem kórus a gyerekeknek.

A HELYI ÉRTELMIÉG HIÁNYA

A falunak nincs helyben élő értelmisége. A jegyző, az orvos, a tanárok, a családsegítő munkatársai mind más településekről járnak be. Ez nagy gond, mivel a helyi lakosság nem lát másféle magatartásmintát, csak amit már megszokott – az pedig nem visz előre, csak tovább a szokott mederben, pedig a változásokra nagy szükség volna. Mi lenne, ha együtt várakozna a tanár az orvosnál a cigány lakossággal? Ő is hangoskodna, ő is azonnal sorra akarna kerülni? Vajon a településen lakó orvosnak sem lennének virágok a kertjében? Lehet, hogy elindulna valamilyen közösségi élet, és nem csak a kocsmameg a játékautomaták nyújtánának szórakozási lehetőséget.⁵²

AZ ÓVODA

A falu óvodája 1985-ben épült, és napjainkban zajlik az épület bővítése. Az ehhez szükséges anyagi források előteremtésére évekig pályázott az önkormányzat. Az épület külső és belső megjelenése megfelel a kor követelményeinek és előírásainak.

A bővítésre a gyereklétszám gyors növekedése miatt volt szükség. Több éve nem tudták már fogadni a 3–4 éves gyerekeket, mivel nem volt hová elhelyezni az újabb csoportokat.

Az óvodában a 2006–2007-es óvodai évben 135 gyermek töltötte napjait – az épület hivatalosan 100 férőhelyes. A nagy gyereklétszám miatt túl nagy kihívás iskolaérettségig eljuttatni a nagyon különböző családi háttérből érkező gyerekek nagy százalékát. A rendszeres foglalkozásokon elsajátított mondóka, gyermekvers és ének nem pótolja a családi mesélés, a közös játék szinte teljes hiányát. A családokban a gyerekeknek szinte egyáltalán nincsenek játéakai, könyvei. A családi közös játék nem része a gyermekneveléssel kapcsolatos tradícióknak. Az egy utcában lakó gyerekek csapatostul szaladgálnak az utcákon, a kisebbekre a nagyobb testvérek vigyáznak. Az ilyen játékból viszont a gyerekek nem tesznek szert sem az iskolai tanulási

⁵² Ez utóbbiak településről való kitiltására napjainkban tesz a polgármesteri hivatal komoly erőfeszítéseket.

sikerhez szükséges képességekre, sem megfelelő szókincsre, sem megfelelő grafomotoros képességekre: sokan közülük az óvodában találkoznak először zsírkrétával, színes ceruzával.

AZ ISKOLA ÉS AZ ISKOLÁZTATÁS

Az iskola vezetői posztján korábban gyakran cserélődtek az igazgatók. Cigány tanár alig akadt, aki volt, az a kistérségi központba költözött, mert összekülönbözött az iskola akkori vezetésével. Az évek során nagyon sok szakmai programmal próbálkoztak, volt elhivatott pedagógus is, de a faluvezetéssel való összekülönbözés miatt a pedagógus az általa tanított gyerekeket átvitte egy akkor induló alapítványi középiskolába, a megyeszékhelyre. Komoly eredmény volt, hogy az általa tanított valamennyi gyerek középiskolai végzettséget szerzett, és a gyerekek szülei támogatták a program további alkalmazását – ám ezek a komoly szakmai sikerek az akkori faluvezetést nem érdekelték, egy félreértésekkel teli nyári táborozás miatt nem adott helyet az iskolai program folytatásának.

2002–2006 között iskolaotthonos oktatás folyt az iskolában, amelyről már a korábbiakban írtam, s amely nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Összességében az a benyomásom, hogy több tanár belefáradt a munkájába, de ezt nem hajlandók bevallani, illetve mivel nincs más helyettük, az iskolavezetés nem küldi el őket. Fásult pedagógusoknak nem volna helye – ideális esetben – a pályán, ami persze, ismerve a mai magyar viszonyokat, meglehetősen idealisztikus elképzelés.

Az iskola épülete négy különböző épületszárnyból áll. Ezek eltérő korúak, a folyamatosan szigorodó előírásoknak nem mindenben felelnek meg, ráadásul lassan a gyereklétszám miatt bővítésre is szükség lesz.

Az iskola első osztályában nagy gondot okoz, hogy a gyerekek nagyon eltérő tudással, képességgel kerülnek be az iskolába. Nagyon nehéz úgy tanítani egy-egy osztályt, hogy az egyik gyerek még beszélni is alig tud, a másik pedig már betűket rajzol.

Részen ebből is fakad, hogy a falusi iskolában lassabb a haladás tempója, a jobb képességű gyerekeket erősen visszafogja, hogy a ta-

nító sok időt kénytelen fordítani a kevésbé jók felzárkóztatására. Emiatt aki a falusi iskolában nagyon jó, és piros pontokkal van tele az üzenője, az némileg hamis képet kap saját teljesítményéről, amely jobb képességű osztálytársakhoz viszonyítva realisabb, de kevésbé kiváló lenne. Ezen jelenség hatása az általános iskola nyolc éve alatt beleivódik a gyerekek énképébe, és továbbtanuláskor hatalmas traumaként éri a gyereket és családját.

Emiatt a tehetségesebb, illetve a tehetősebb szülők általában eleve a hat kilométerre fekvő nagyobb település iskoláiba viszik át első osztálytól a gyerekeiket. A lemorzsolódás így is nagy, de főként a falusi iskola végzőseit érinti nagyon érzékenyen és nagy hatással.

Továbbtanulásra kollégiumi elhelyezéssel van lehetősége a diákoknak, a falu más településektől való nagy távolsága miatt. A szakmaszerzés, illetve érettségi után a faluba visszakerülő diákok számára azonban nagyon megrázó a munkanélküliség,⁵³ az elhelyezkedési lehetőségek szinte teljes hiánya. M. Pisti érettségizett, de aztán nem talált munkát. Saját tapasztalatát a tanulással kapcsolatban így foglalta össze: „Addig jó, amíg tanulsz, kapod az ösztöndíjad és elvagy.”

Az ösztöndíjak nagy szerepet játszanak a tanulás világában: részben a Soros, részben a MACIKA Alapítvány jóvoltából a tanulók 4-es átlag felett havonként ösztöndíjat kapnak, melynek összege havi 4–6000 forint. Ez nagy motivációt jelent a gyerekeknek, főként mivel a szülők dicséretét váltja ki, hogy a gyerek „pénzt hoz haza”. Ahogy korábban már írtam, a baj akkor kezdődik, amikor a falusi iskolát elhagyva továbbtanulnak.

Az iskolában rengeteg a hiányzás, ami a megfelelő tanulási tempót is hátráltatja. Sokan – főleg a lányok közül – kimaradnak az iskolából, és megszöktetik őket hazulról, vagy gyereket szülnek. Az iskolai kötöttségek ellen a gyerekek sokszor tiltakoznak, a szülők pedig nem támogatják az iskolai munkát még azzal sem, hogy rendszeresen járatták a gyerekeiket. Itt tehát sok a tennivaló.

Az előző iskolavezetés fontosnak tartotta, hogy a jó képességű, felsőfokú végzettségű cigány fiatalok a településen munkát találjanak. Így került két fiatal férfi és egy fiatal nő az iskola pedagógusai közé.

⁵³ Ami az esetek 90–100 %-ában tartós munkanélküliséget jelent a fiatalok számára.

M. István, M. János és T. Júlia egyelőre határozott idejű szerződésekkel dolgozik az iskolában – ez nem teljesen megnyugtató megoldás nekik, de legalább a gyerekek számára azt az üzenetet közvetíti, hogy megéri tanulni, mert állást kap az ember. Persze kérdés, hogy a falu hány felsőfokú végzettségű ember foglalkoztatását tudja vállalni, és kérdés, mekkora értéket képvisel diplomás cigány fiatalok foglalkoztatása. Júlia a településen alig talál párt magának, mert túl értelmes, ráadásul még szép is – a településen élő kislányok viszont úgy nőnek föl, hogy egy nő akkor érezheti igazán értékesnek magát, ha tolonganak érte a férfiak. Júlia számára ez folyamatos szerepkonfliktusokat okozhat.

M. István nagyon népszerű, de folyton késik, mivel reggelente a kistérségi központból érkezik busszal. Érkezhetne a korábbi járással, és akkor pontos lenne, de ő a későbbivel jár – az eddigi igazgató pedig elnézte neki, hogy 8.15-kor kezdi az első óráját. Lehet, hogy túl szigorú vagyok, de a munkahelyi szabályok relativizálása másik munkahelyen lehetetlen volna a fiatalember számára. A késések elnézése az iskolások szempontjából demoralizáló. Ugyanez a tanár úr szöktette meg három gyermeke mellől az élettársát; hogy ez milyen értékvesztés, nem kell magyaráznom. Az iskolaotthon megszüntetése révén M. Istvánnak a szükségesnél hárommal kevesebb órája maradt, amit így kommentált: „Nem baj, majd megoldják valahogy.” Ez a másokra hagyatkozás szerintem nem helyes, de M. István ebben nőtt fel, így csodálkozni sem lehet rajta.

M. Jánosról csak jókat hallottam, hármójuk közül ő a legcsendesebb, és valamiért a legkevésbé népszerű a gyerekek között. M. Istvánnal együtt ők vezetik a helyi hagyományőrző csoport foglalkozásait, ahol cigány népzene, népszokásokat, játékkészítést és cigány nyelvet tanítanak a gyerekeknek heti egyszer, csütörtök délutánonként. A gyerekek körében a hagyományőrző csoport nagyon népszerű, ráadásul nagy sikereket aratnak különböző hazai cigány folklór rendezvényeken, fesztiválokon.

Ezek alapján megállapítható, hogy a cigány tanárok foglalkoztatása vegyes tapasztalatokkal jár. A közösségfejlesztés terén viszont nagyon fontos szerepet játszhatnak, ha felelősségükre rádöbbennek.

A CSALÁDSEGÍTŐ ÉS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT

A családsegítő szolgálatnak három munkatársa van a településen. A szolgálat vezetője és annak helyettese a közeli nagyobb településről jár át mindennap busszal. Harmadik kollégájuk, Zoli cigány, s mára már határozatlan idejű szerződéssel dolgozik. Két kollégája ösztönzi és támogatja őt, hogy folyamatosan képezze magát. Egy „Roma közösségfejlesztők a cigányság integrációjáért” nevű munkaerő-piaci program során választották ki a munkaügyi kirendeltségen, munkájával aztán bedolgozta magát a területre. Az emberek szeretik, elfogadják. A polgármesteri hivatal szociális bizottságát 2006 őszétől ő vezeti – ez mindenképpen nagyszerű, hiszen egy szakmailag és emberileg is hiteles helyi vezetővé nőtte ki magát az idők során. Zoli jóindulatú és becsületes ember, ugyanakkor folyamatosan képzi magát, és keresi mások segítségét abban, hogy munkáját hatékonyabban végezhesse. Jó kapcsolatokat ápol a polgármesterrel, az iskola és az óvoda vezetésével, de a kistérségi központban levő munkaügyi kirendeltségen is jóindulat és megbecsülés övezi.

A családsegítő épülete nagyon szép, itt kap helyet az idősek ellátásában fontos mosókonyha és az ebéd kihordása miatt szükséges melegítőkonyha is. Idősek napközi otthona működik az épületben, ahová főként a reggeli órákban jönnek el az idősek: egyébként mindenki otthon tartózkodik, mert a faluban mindennapos, hogy még nappal is kirabolnak házakat, ha a tulajdonos nincs otthon. Nagy gond, hogy a lopást nem tekintik a helyi cigányok bűnnek, mert ahogy ők mondják: megélhetési bűnözésről van szó. Csak ha már ennyire kiművelődtek, azt magyarázza majd el nekem valamelyikük, miért lenne megélhetési bűnözés pl. biciklik eltulajdonítása.⁵⁴

Az épület végén kapott helyet a Tanoda terme, ahol két darab internetes számítógép, valamint a Tanodások és a hagyományörző csoport eszközei, hangszerei találhatók. A Tanoda miatt lett inter-

⁵⁴ A kárvallottak a kialakult rendőrségi és joggyakorlat miatt sokszor inkább elszenvedik a kárt, és nem tesznek feljelentést, hanem amint tudnak elköltöznék a településről. Nagy gond az is, hogy a lopások jelentős része a rendőrség által felderítetlen, ezáltal pedig büntetés nélkül marad. Nyilván többeket visszatartana a tolvajlástól, ha komoly büntetést kapnának egy-egy lopás után.

net-hozzáférése a Családsegítő Szolgálatnak is, ami nagy segítséget jelent a munkájukban.

A családsegítőbe az emberek hivatalos ügyeik intézése miatt is mennek. Sokszor kéri, hogy a dolgozók kérelmek megírásában adjanak segítséget, vagy szociális ellátásokkal kapcsolatban adjanak információt. Még banki hitelek ügyintézésében is fordulnak a szociális szakemberekhez. Sok jelzés érkezik az iskola részéről, mivel rengeteg a hiányzás – ezen esetek kivizsgálásában a szociális munkások is szerepet vállalnak, mert kimennek a családokhoz, elbeszélgetnek a szülőkkel, a gyerekekkel. A cél az, hogy a lányok fejezzék be az általános iskolát, és csak utána szüljenek.

Kevés a gyerekruha, a cipő, a gyerekjáték. A Magyar Vöröskereszt és a Karitás évről évre küldi segélyszállítmányait a településre, amelynek a kiosztása mindig nagy fejfájást okoz, és nem jelent valódi segítséget. A szállítmányok többnyire rossz minőségű, vagy összepenészedett, használhatatlan ruhákból és cipőkből állnak, azokat a szociális munkásoknak megalázó kiosztani. Azt a megoldást találták ki, hogy bezsákolják a rohadt, penészes ruhákat, cipőket, majd elküldik a családoknak, hogy tüzeljék el a télen.

A '90-es évek elején hozott, a munkanélküliség okozta hátrányokat csökkenteni akaró törvények nagy morális károkat okoztak több munkavállalói réteg, köztük a cigányság körében is, mert hozzájárultak, hogy az addig is labilis munkaerő-piaci jelenlétük teljesen destabilizálódjon, és hamis „biztos jövőképet” vetítettek előre. A cigányságra egyébként is jellemző, hogy nem szívesen terveznek hosszabb távra, szívesebben élnek egyik napról a másikra. A létük az állami segélyektől kezdett el függeni, amelyekért a szociális rászorultságon kívül nem kellett semmit sem tenniük: belemerültek a passzivitásba, megszokták, hogy az állam eltartja őket; közben pedig megfeledkeztek saját felelősségükről az életük alakításával kapcsolatban.

A családok a gyerekek után járó ellátásokból élnek, a GYES-ből, a GYED-ből, valamint a családi pótlékból. Társaságban fültanúja voltam, amikor az egyik asszony odaszólt a másiknak: „Bolond vagy te, hogy csak három gyereket akarsz? Hogy akartok így megélni?”

A szegénységbe belenyugszanak a falu lakói. Ilyenek hangzottak el, hogy: „ez már jobb úgyse lesz, de remélem, rosszabb sem”, „így

rossz nagyon, de ezt kell elfogadni annak, aki itt él”. Fel sem merül bennük, hogy a helyzetükön saját erejükből változtathatnának vagy legalábbis megpróbálhatnák.

ÖSSZEGZÉS

A falu vezetésében komoly probléma a széthúzás, az együttműködésre való képtelenség. Amíg ez így van, addig a vezetés igazából nem a falu érdekeiért dolgozik, hanem saját pozícióharcaival van elfoglalva.

A polgármesteri hivatal célkitűzései javarészt tűzoltás jellegűek: a szemét elszállítása fontos dolog, de a településen belül a szemétkupacok újratermelődését megelőzendő, nagyon fontos lenne a házi-orvossal és a védőnővel összefogva elindítani egy szemléletváltást. Az nagy dolog, hogy ez a tervekben már szerepel, vagyis ennek jelentőségét már felismerték.

A falu vezetéséből hiányzik a koncepció, kapkodással pedig inkább kárt okoznak, mert a jelenlegi tendenciák továbbélését erősítik, pedig sok folyamatot inkább meg kellene állítani, és új magatartásmintákat kialakítani a faluban, amihez rengeteg munkára, összefogásra és erőfeszítésre lenne szükség.

A polgármesteri hivatal – véleményem szerint – morálisan nagy kárt okoz, ha hagyja, hogy a közhasznú munkák az eddig megszokott munkafegyelemmel és kis hatékonysággal folytatódjanak. A gyerekek munkaszocializációjában az rögződik, amit a szüleiktől látnak. Ezt fogják továbbvinni saját családjaikba.

A hitelezők és lányfuttatók a felnövekvő generációkkal megtanítják, milyen jó életszínvonalon lehet megélni mások kizsákmányolásából, elnyomásából. A helyi társadalom pedig a közönyével – ahogy a jelenségeket eltűri – erősíti azt az elmélyült erkölcsi válságot, amelybe részben a megélhetési nehézségek, részben az erkölcsi tartás és a társadalmi összefogás hiánya miatt került a falu.

Ide kívánczik egy szívszorító történet. A munkaügyi kirendeltségen Álláskeresési Technikák Oktatása tréninget szerveztek a falu fiataljai számára. A 18–25 fős korcsoportban 45 regisztrált közül csak

négy volt nő.⁵⁵ Az egyik lánynak már folyamatban volt a felvétele az iskolába, így ő felmentést kapott; a másik három lány viszont jelen volt a tréningen. A tréning során a személyes erőforrások: iskolai végzettség, képességek, egyéb tudások, szakmai tapasztalatok összegyűjtése után a résztvevőknek 3–3 célállást kellett megfogalmazniuk. Az egyik lány a következőket írta: 1. prostituált, 2. takarító, 3. kurva. Nem zavarta, hogy az első és a harmadik ugyanaz, mint ahogy az sem, hogy nem tudta leírni a prostituált szót helyesen. De a tragédia az egészben nem is ez, hanem hogy saját életének kilátásait így látja, így ítéli meg, mi lehet belőle.

Mély erkölcsi válságot jelez az is, hogy az iskola egyik, a gyerekek körében kedvelt, tanára megszöktetett egy háromgyermekes fiatalasszonyt. Ha a tanárok sem gondolják végig, mit üzennek a gyerekeknek tetteikkel, akkor kitől lehet bármi erkölcsi nevelést várni?

A családok jellemzően a gyerekekért kapott szociális juttatásokból, a gyerekek által kapott ösztöndíjakkól élnek. Ezért a céljuk, hogy minél több gyerek szülessen a családban. Erre érdekes példa M. Géza, aki leérettségizett, majd visszatért a faluba. Nem talált munkát, családot alapított. Géza a munkaügyi kirendeltségen elmondta: „Már útban van a harmadik gyerek, de minimum hatot akarunk.” Mire én: „Miből fogod eltartani őket? Géza, te tanultál, valami állásod előbb-utóbb akad majd.” „Ági, nem becsüllek le, de nem érted: a faluban ez így szokás. Amit a gyerekekre adnak, az a biztos. Aztán, ha van munka, az a plusz.” Géza arra már nem tudott mit mondani, mi lesz, ha megváltoztatják a szociális törvényeket, és nem lesz ennyi ellátás a gyerekek után.

Az óvoda kapacitásbővítésével, reméljük, megteremtődnek a feltételek, hogy a gyerekeket 3 évesen a szülők beírathassák. A nagyon eltérő fejlettségű és tudású gyerekek felkészítését az iskolai pályafutásra már sokkal korábbi életkorban meg kellene kezdeni.

Az iskola nem mindegy, hogy mit tanít: nagy szükség lenne rá, hogy fejlesszen tanulási képességet, tanítson meg minden odajárót az értő olvasásra, az írásra és a számolás olyan szintjére, amely nem teszi kiszolgáltatottá a mindennapi életben a felnövő emberkét. Legyen ez a minimumszint, de legyen hangsúly a képességfejlesztésen,

⁵⁵ A többiek már párt találtak, és gyermekeket neveltek otthon.

a gondolkodás fejlesztésén. Ehhez a poroszos tanítási módszertől eltérő, alternatív tanítási módszerek kellene. Komoly értékvesztést mutat, meglátásom szerint, a cigány nyelv és kultúra nem megfelelő ismerete – az iskolának e téren is komoly feladatai lennének, ha végre felvállalná őket.

A szülőkkal való kapcsolattartás is nagyon fontos. Akkor is, ha sok a kudarc ezen a téren. Fontos, hogy gyermekei iskolai pályafutását egyre több szülő tartsa fontosnak, mert a tájékozottabb, gondolkodó, képzetesebb fiatalok nagyobb eséllyel veszik kezükbe életük irányítását, mint kevésbé jó minőségű társaik.

A szegénység komoly probléma, amit leggyakrabban az önálló életüket megkezdeni akaró fiataloktól hallottam. Szeretnének dolgozni, de a település földrajzilag és munkaerő-piacilag annyira hátrányos helyzetben van, hogy reményük sincs munkát kapni. Munkásszállások, más településen való rokoni kapcsolatok, valamint anyagi tőke híján esélyük sincs önálló egzisztencia kialakítására. El kellene gondolkodni azon, hogy mit lehetne tenni a település külvilágtól való elzártságának csökkentése érdekében. A fiatalokat meg kellene tanítani az internethasználatra, meg arra, hogy információ-szerzésre is használni tudják a számítógépet. Persze ehhez tudniuk kellene jól olvasni.

Az értelmiség letelepítése biztosan nagy haszonnal járna, amihez különböző kedvezményeket kellene az önkormányzatnak felkínálnia.

A családsegítőben az emberek kiszolgálásán túl a tanításra, a köz- és hivatalos ügyekben való tájékozódási képesség fejlesztésére is figyelmet lehetne fordítani. Hosszú távon az embereknek az az érdekük, hogy minél kevésbé legyenek kiszolgáltatva a környezetüknek.

UTÓSZÓ

Így látom én kívülről ezt a kis falut. Nagyon megszerettem, bár óvtak tőle a kollégáim, hogy egyedül ne járjak ki. Az utcákon valóban falkákban szaladgálnak a kutyák, a település pedig valóban szegény. Azt is elhiszem, hogy az évek alatt, amióta kollégáim ismerik a falut, sokat romlott a helyzet. Számomra meglepő és magával ragadó,

ahogy a falusiak szeretnek itt élni, és amilyen kedvesen, szeretettel fogadtak engem, amilyen nyitottak és közlékenyek voltak. A nehéz körülmények, a szegénység ellenére.

Kellene szív és lélek, elkötelezettség és bátorság a változásokhoz, és még akkor is nagy kérdés, hogy nem válna-e a változtató szándék kicsinyes pozícióharcok áldozatává. Annyi a kérdéses tényező a falusiak életét jobbra formáló tervek, ötletek és tendenciák körül, hogy mára kételkedem abban, lesz-e jobb jövő a településen. Abban viszont biztos vagyok, hogy mindig érdemes felelősen, lelkiismeretesen kinek-kinek a saját posztján megtenni a településért azt, ami rajta múlik.

BEVEZETÉS

K. ma körülbelül tizenkétezer lakosú, tipikusan alföldi kisváros a Közép-Tiszavidék,⁵⁶ azaz a Mezőcsát–Tiszaújváros–Polgár–Balmazújváros–Kunhegyes–Heves települések által körülhatárolható, 3328 km²-nyi térség területén, Jász-Nagykun-Szolnok megye északi részén. A település teljes területe: 209,97 km²; belterülete: 11,91 km². Lakosainak pontos száma a 2001. évi népszámlálás adatai szerint – a következő évben függetlenné vált L. lélekszámával együtt – 12 812 fő volt.

A város – bár alkalmanként ma is egykori mezővárosként emlegetik – a térség számos más településéhez, ún. „kismezővárosához” (pl. Heves, Kunhegyes, Kunmadaras, Mezőcsát, Poroszló, Tiszafüred) hasonlatosan valójában soha nem tartozott a valódi, alföldi mezővárosok közé. 1746-tól a 20. század elejéig használt mezővárosi címét, csupán Mária Teréziától 1744-ben kapott vásártartási jogának köszönhette.

Napjainkban közigazgatásilag K.-hoz tartozik a vele közvetlenül szomszédos T. és a várostól körülbelül tizenhat kilométerre keletre, a 88-as út mellett fekvő Ó. Ez a ma körülbelül százhetven bejelentett, de valójában alig több mint száznegyven ténylegesen helyben lakó lakossal bíró településrész a 20. század közepén, a tagosítások és államosítások során, illetve után létrehozott, állami gazdasági típusházakból álló, jellegzetesen szocialista „újfalú”, napjainkban gyakorlatilag százszázalékos munkanélküliséggel.

⁵⁶ A Közép-Tiszavidék, ma megközelítőleg százhetvenezer lakója Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye több mint hetven kisebb-nagyobb településén él. Annak ellenére, hogy e terület sajátosságait, adottságait tekintve természetföldrajzi egység, a „történelmi táj” megjelölés még egyes speciális jellemzőinek kiragadásával sem alkalmazható rá. A Közép-Tiszavidék legfontosabb jellemzői a „határzóna jelleg”, a „megyehatár menti fekvés” és a társadalmi-gazdasági hátrányok több évszázados érvényesülése lehetnek.

A közelmúltig szintén K.-hoz tartozott a várostól délre, hét kilométerre levő – imént már említett – L.⁵⁷ is, mely egy 2000. június 18-ai helyi népszavazás eredményeként 2002-vel (újra) önálló településé lett.

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETE

A város nevét elsőként egy 1273-as oklevél említi, de a tény, hogy a helyi református templom nyolcvanas évekbeli restaurálásakor a Közép-Tiszavidék egyik legnagyobb, 13. század eleji román stílusú templomának falmaradványait sikerült feltárni, azt valószínűsíti, hogy e helyen már az első írásos említést megelőzően is jelentős település lehetett.

A település hajdani területe 1198-ig nagy valószínűséggel királyi birtok volt, majd 1198 és 1536 között valószínűleg a váradi püspök falvainak egyike. Ekkor (Szapolyai) János király a települést a környező nagy kiterjedésű földterületekkel együtt befolyásos hívének, Szemere Sebestyénnek adományozta. A Szemere nemzetség fiúági kihalása után rokonaik, a Pankotay család birtokolta a területet egészen a 19. század közepéig, az utolsó leszármazott haláláig.

A török hódoltság idején, az ekkor a szolnoki szandzsák területéhez tartozó falu több alkalommal is elnéptelenedett, de pár éven belül mindannyiszor újranepeült. A Rákóczi-szabadságharc idején, 1705-ben Rabutin de Bussy⁵⁸ labanc generális rác martalócai perzselték fel.

1701-ben a falu jogi helyzetét három évtizedre, további történetét, lakosságának sorsát, összetételét pedig lényegesen hosszabb távra meghatározó esemény történt, amikor a Pankotay család erdélyi ága a falu felét eladta az itt élő jobbágyoknak. Az ezen aktus következtében létrejött viszonylagos önállóság némileg a szabad királyi

⁵⁷ L.-t 1984-ben, a várossá nyilvánításakor csatolták K.-hoz. A település(rész) sorsát eldöntő helyi népszavazáson a falubeliek 96,6 százaléka szavazott a különválásra.

⁵⁸ Jean Louis Rabutin de Bussy (1642–1717): I. Lipót király francia származású hadvezére. Jelentős szerepe volt a török Magyarországról való kiűzésében. 1695-től Erdély katonai főparancsnoka lett, később a császáriak tábornagyaként Rákóczi kurucái ellen harcolt.

községekhez tette hasonlatossá a települést. Ezekben az évtizedekben a helyi jobbágyság mentesült a földesúri terhek alól, szabadon választhatta bíráit és előljáróit, szabadon rendelkezett a határ felével, szabadon birtokolta a vadászati és halászati jogot, csakúgy mint a malmok, mészárszékek és kocsmáltatás jogát. Mindennek következményeként K. ezekben az években a Borsod megye déli területeiről és Szabolcs megyéből menekülő, szökött kálvinista jobbágyság gyűjtőtelepülése lett. 1733-ban a Pankotayak visszakövetelték korábbi birtokrészüket, minekutána a helyi jobbágyok elvesztve kiváltságait fokozatosan visszasüllyedtek korábbi helyzetükbe.

Az 1746-tól mezővárosként (is) emlegetett K. lakóinak számáról a II. József uralkodása alatt, 1784 és 1787 között végrehajtott első magyarországi népszámlálástól kezdve vannak pontos adataink. A település jogi népessége ez idő tájt 3499 fő volt, melyből 104 volt a nemesek, 63 a polgárok, 115 a parasztok és 468 a zsellérek száma. (Cigány lakosokról ebből a korból – legalábbis egyelőre – nincs tudomásunk.)

A város – már említett – barokk jellegű református templomát egy középkori templom helyén, részben annak maradványait felhasználva a 18. század második felében építették. Míg klasszicista stílusú római katolikus temploma – néhány évtizeddel később – 1819 és 1827 között épült, bár oltárképeinek egy része csak a 19. század közepén készült el.

1840 körül több nemesi lak és kisebb kastély épült a városban, közöttük L. I. (1811–1882) alispán, 1848/49-ben helyettes kormánybiztos kúriája, melyben 1953 óta a szabadságharc egyik helybéli kötődésű tábornokáról elnevezett múzeum működik. 1849 márciusában ebben az épületben működött a magyar honvédsereg fővezér-sége.

A 19. század közepére, második felére a már korábban is messze földön híres nyergesek mellett a helyi asztalosok és fazekasok – sajátosan itteni bútór-, illetve edénystílust kialakítva – szintén komoly hírnévre tettek szert. A céhek lassú megszűnése után, 1876-tól kezdtek létrejönni a különböző mesterségek iparos társaságai, majd 1889-ben megalakult a helyi ipartestület.

A változások eredményeként a város az évszázad második felére a járás kereskedelmi és ipari központjává vált, bár vonzáskörzete – fo-

lyamatos megyeszéli fekvéséből fakadóan⁵⁹ – nemcsak a járás, de a megye határait is túllépte.

K. polgári fejlődése a 19. század végén, 20. század elején érte el csúcspontját. 1888-ban alapították az első helyi hitelintézetet, szintén ebben az évben hetilap indult a városban, mely – több címváltoztatással – az első világháború kitörésének évéig, 1914-ig jelent meg. 1891-re elkészült a várost Debrecennel összekötő vasútvonal, majd öt év elteltével, 1896-ban átadták a várost az Alföld délebbi területével összekapcsoló vasútvonalat is.

Szintén 1896-ban készült el az egykori nemesi kúriából átalakított, korai szecessziós stílusú – ma is azonos funkcióban használt – városháza.

Számos egyesület alakult ezekben az évtizedekben a rohamosan fejlődő K.-ban, többek között az 1896-ban létrehozott Múzeum- és Könyvtáregylet, az 1893-as alapítású Polgári Kaszinó, az 1897-es Törzskaszinó (= Uri Kaszinó), valamint az 1913-ban életre hívott Torna Club.

A város lakossága ebben a korszakban – illetve még a későbbiekben is egy ideig – folyamatosan nőtt. 1880-ban 6846, 1900-ban 8643, 1920-ban 9543, 1941-ben pedig 10 666 volt K. lakóinak száma, akiknek jelentős része a környező tanyákon, a város hatalmas, 26 000–28 000 holdas határában élt.

A polgári fejlődés időszakában az első világháborúval véget ért. A háború, a tanácsköztársaság és az azt követő, 1920 februárjáig tartó román megszállás után az – ekkor már nagyközség(!) – település többé nem tudta visszaszerezni, de megközelíteni sem a térségben betöltött korábbi szerepét.

A második világháborút követő évtizedekben a Közép-Tiszavidék, s így K. is nagy mértékű iparosodáson ment át. Az 1949-ben alapított Öntöző Nemzeti Vállalatból, mely eredetileg a nagyközség körül 1942-től sorra kialakított rizsföldek vízzel való ellátását volt hivatott biztosítani, az ötvenes évek végére fejlődött ki a – rövidesen

⁵⁹ A sajátos megfogalmazást az indokolja, hogy K. – a Közép-Tiszavidék számos más településéhez hasonlóan – több alkalommal „váltott megyét”, azaz került megyehatár-módosítással egyik megyéből a másikba. De – értelemszerűen – minden alkalommal, azaz minden megyében, megyeszélen fekvő, a (különböző) megyeszékhelyektől, központoktól, nagyobb városoktól többé-kevésbé távol eső, s ekként nem túl jelentős település maradt.

exportra is gyártó – Vízgépészeti Vállalat. A hatvanas évektől felgyorsult helyi ipartelepítés során számos fővárosi, nagyvárosi üzem hozott létre telephelyeket, gyáregységeket a településen. Ezek közül a legjelentősebb a Magyar Hajó- és Darugyár helybeli gyáregysége volt, melyet 1976. november 1-jén nyitottak meg.⁶⁰

Az iparosítás és az ezzel együtt járó népességyarapodás egyik következményeként, K. 1984. január 1-jén (ismételten) városi rangot kapott.

A HELYI CIGÁNYSÁG

A településen, illetve annak közvetlen környékén a második világháború után – a többségi magyar lakosság számára is élesen elkülöníthető – három cigány közösség/csoport élt:

- Sár-, vályog és egyéb alacsony presztízsű munkákból élő, már ekkor tájt is szinte kizárólagosan magyar anyanyelvű romungrók, azaz magyarcigányok, vékony – két-három családnyi – zenész réteggel.

Jónás Rudolf munka közben, 1950 körül

⁶⁰ Ennek tizenöt évvel később, 1991-ben bekövetkezett bezárásakor 1200(!) – zömében helybeli – munkavállaló került az utcára.

- A jellemzően apróbb fémmunkákat végző s részben a század ötvenes éveinek elejéig vándorló, ekkor még dominánsan cigány (romani) anyanyelvű – mind a magyarok, mind más cigány csoportok által talán leginkább lenézett – oláh cigányok.
- Román anyanyelvű, az utóbbi két évtized hazai cigánisztkai szakirodalmában a leggyakrabban ticsánoknak nevezett, Tiszavidéki beások vagy elterjedtebb – s az ország egész területén inkább ismert – magyar nevükön: teknős/teknővájó cigányok.

A magyarcigányok

A helybeli romungrók a 20. század negyvenes, ötvenes évtizedeinek fordulójáig tipikus (magyar)cigány munkákkal foglalkoztak. Bár felméréseink, kutatási adataink nincsenek róla, de a visszaemlékezések alapján ezek nélkül is biztosra vehető, hogy legtöbbjük – az idényfüggő mezőgazdasági bér munka, summás munka mellett – vályogvetéssel, sármunkákkal, főként parasztházak, különböző melléképületek és kemencék tapasztásos „felújításával” próbálta biztosítani önmaga és családja megélhetését, mely tevékenységeken túl – szintén idénytől függően – még esetleg a tippanszedésnek és az ebből történő meszelőkészítésnek és a hajdani településen csak egyénileg, cigányok által végzett árnyékszékürítésnek, -tisztításnak lehetett megélhetésükben némi szerepe.

Kis számú, de hírhedetten öntudatos,⁶¹ más cigányokat, cigány csoportokat mélyen megvető zenészeik – amennyire ennek utána tudtam nézni, kutatni – komolyabb, országos, pláne világkarriereket nem csináltak. Még annak ellenére sem, hogy közülük többen a legnehezebb években is zenészként – és csak zenészként! – próbáltak megélni. A helybeli emlékezet úgy tartja számon, hogy még a máso-

⁶¹ Erre nézve tipikus történet nemesi származású adatközlőm, a helyi református egyházközség jelenlegi gondnokának, a legnagyobb helyi földbirtokos család leszármazottjának, L. I.-nek egyik „meséje”, mely szerint szülei 1930 körüli esküvőjén egy helybeli idősebb cigányzenész két nóta között azzal a kijelentéssel lepte meg a helyi és messze földről érkezett nemesekből, földbirtokosokból és politikusokból álló társaságot, hogy „Mi urak tartsunk össze!”

dik világháború előtt egy időben a város zenész cigányai közül többen is játszottak a debreceni Arany Bika szállóban.

Az viszont valóban tény, hogy a Kilenclyukú hídnál levő Hortobágyi csárdában még a múlt század hetvenes–nyolcvanas éveiben is zenéltek a településről való cigányok, illetve az is tény, hogy a kevésbé nagynevű Patkós csárdában olykor-olykor még ma is játszanak a hajdan jobb napokat látott itteni muzikus cigányság – minden valószínűség szerint utolsó – képviselői.

Az oláh cigányok

A kisváros, nem túl nagy lélekszámú oláh cigányságának⁶² történetéről keveset tudunk. Korábbi történetüket illetően nagyon valószínű, hogy nem sokban különbözhetek a környék más oláh cigány közösségeitől, azaz a múlt század ötvenes éveitől főként kisebb fémmunkákból (pl. csengőöntés, edényjavítás stb.), különösen apróbb réztárgyak (pl. téstaszaggató, „csigacsínáló”) készítéséből és ezek árusításából éltek, illetve kisebb számban – legalábbis amíg lehetőség volt rá – részben vándorolva teheték ugyanezt. (A visszaemlékezések, elsősorban a többször említett L. I. visszaemlékezései is ezeket erősítik meg.)⁶³

Az általam valamilyen szinten megismert – jelenleg a városban élő – oláh cigányok lovári, másári és gurvári eredetűek, de hajdani cigány nyelvüket/nyelveiket már alig-alig beszélik. Rokonságuk nagyjából – elsősorban – Kunmadarason,⁶⁴ továbbá Tiszaigaron, s a

⁶² Az oláh cigány szót annak „köznyelvi” értelmében használom. A település mai oláh cigányságának egyik fontos összetevője, a hajdan e térségre oly jellemző – elsősorban fémműves – gurvári cigányság a szó szigorúan nyelvészeti értelmében nem oláh cigány közösség (volt). Egykori – már csupán szórványokban élő – nyelvük átmenetnek tekinthető a tényleges oláh cigány dialektusok és a magyarcigányok valaha beszélt kárpáti cigány nyelve között. (Lásd pl. Landauer 2004, 17.)

⁶³ 1938-as születésű adatközlőm – többek között – arról is említést tett, hogy tíz-tizenegy éves gyerekként, azaz 1948/49 táján még maga is látott a közeli Hortobágyon vándorló oláh cigányokat, akik egy alkalommal – apjától engedélyt kérve – épp az ő egyik tanyájuk mellett, egy facsoport alatt vertek szállást, ahol rögtön tüzet raktak, egy nagy üstben vizet forraltak, és a környéken összeszedett sündisznókat – élve beledobálva(!) – kezdték főzni.

⁶⁴ Kunmadaras a szocializmus évtizedei alatt a ma K.-ban élő lett oláh cigányság egyik legfontosabb kibocsátó települése volt.

környékbeli nagyobb városokban, azaz Egerben, Füzesabonyban, Püspökladányban, Karcagon, a távolabbi városok közül pedig Gyöngyösön s az újabb kori népességvándorlások egyik eredményeként Budapesten él.

A nyelvvesztésen túl erőteljes kultúra- és értékvesztés is jellemzi közösségüket – vagy inkább a ma e „közösséghez” sorolható helybeli cigány családokat. Ezen kultúra- és értékvesztésben – legalábbis számos helyi nem cigány lakos véleménye szerint – a hajdan még Kunmadarason élő cigányok és az ottani szovjet katonai repülőtér legnagyobbbrészt orosz kiszolgáló személyzete közötti kapcsolatoknak is komoly szerepe lehetett. E helybeliek szerint ez a pár évtizeddel ezelőtti orosz–cigány „közeledés” a magyarázata a szőke és kékszemű cigány gyerekek és -fiatalok K.-ban ma tapasztalható viszonylag nagy arányának is.

Néhány – a hagyományos cigány kultúrát, értékeket és így a nyelvet is erőteljesebben őrző – család a helybeli beás cigányokhoz hasonlatosan kereskedelemmel, illetve alkalmankénti kereskedéssel (is) foglalkozik, bár – velük ellentétben – árucikkeikből semmit sem maguk állítanak elő.

A város mai oláh-cigány, illetve oláh-cigány eredetű lakosságának döntő többsége azonban – főként az ötvenes-hatvanas évek erőltetett iparosítása s az azt támogató szocialista „kisebbségpolitika” következtében – a nyelv mellett hagyományos kultúráját is feladta, s a település szegényebb magyarcigányaival keveredve, részben rokonságba kerülve, napjainkra tőlük jobbra alig különböztethető meg.

Az utóbbi években, évtizedekben beköltözött oláh-cigányok rokoni és ismeretségi körének lassú bevándorlása – s így létszámuk és arányuk növekedése – mind lassabban ugyan, de napjainkban is tart.

A beások

A térség – s így a város – beás cigánysága egyike a legkevésbé ismert, mai magyarországi cigány csoportoknak, közösségeknek. A velük foglalkozó, csekély mennyiségű írás a leggyakrabban ticsánnak nevezi e közösséget, s a(z eredetileg) román anyanyelvű

teknős vagy teknővájó cigányok egyik hazai csoportjaként tartja őket számon.⁶⁵

A helyi beások – legalábbis tapasztalatom szerint – azonban nem ismerik a *ticsán* szót,⁶⁶ és saját magukat egyszerűen *teknősnek*, *teknős cigánynak*, esetenként pedig *beásnak*, míg ősi nyelvüket – dunántúli rokonaik nyelvhasználatával éles ellentétben – mind magyarul, mind pedig anyanyelvükön, azaz románul – *románnak* nevezik. Nyelvváltozatukat illetően a beáság legkiválóbb hazai ismerője, *Kovalcsik Katalin* úgy vélekedik, hogy ennek szókinccse „jóval bővebben meríti a mai román nyelvből [mint az árgyelánoké és muncsánoké – L. A.], ami arra utal, hogy [...] kevesebb idő óta vannak tisztán magyar környezetben”.

Eredetükkel kapcsolatban a vonatkozó ciganisztikai szakirodalomban az a – szintén Kovalcsik Katalintól származó – vélekedés öröklődik, hogy a román (nyelvű) területek felől érkező cigány csoportok közül utolsókként, a 20. század tízes éveiben kerültek hazánk mai területére, s rövid szabolcsi és szatmári tartózkodást követően költöztek csupán a Közép-Tisza-vidékre.⁶⁷ Bevándorlásuk viszonylag kései voltát – nyelvük tanúságán túl – az is megerősíteni látszik, hogy hozzájuk nagy mér-

Beások, 1916 (Gecse Árpád felvétele, Alattyán)

⁶⁵ A két másik csoport a három nagy dél-dunántúli megye – Baranya, Somogy, Tolna – cigányságának többségét alkotó, római katolikus árgyelánok és a Baranya déli részén, Siklós és az országhatár között, különösen a száz százalékosan cigány lakosságú Alsószentmártonban élő – eredetileg ortodox vallású – muncsánok csoportja.

⁶⁶ A településen egyetlen olyan embert találtam, aki ismerte e kifejezést – a református iskola egyik tanárnőjét. Ő viszont – saját bevallása szerint – a szakirodalomból ismerte.

⁶⁷ Számos – az utóbbi időben előkerült – adat mindinkább azt látszik valószínűsíteni, hogy a beások itteni betelepődése már a 19. század második felében megindulhatott.

tékben hasonló s részben azonos vagy majdnem azonos vezetékneveket viselő cigányközösségek, -csoportok a mai napig élnek keleti szomszédunk területén.

Mai, magyarországi központjuk a Közép-Tiszavidék, különösen Tiszafüred és a Tisza túlpartján tíz kilométerre, nyugati irányban levő, Heves megyei Poroszló.

Tipikus, közösségspecifikus vezetéknevek a Nyerlucz, Serbán, Lingurár és ezek más írásmódú vagy kis mértékben eltérő változatai.

Vallásukkal kapcsolatban – őket egyébként valóban ismerő – helybeli nem cigányok között az a vélekedés tapasztalható, hogy eredetileg katolikusok, illetve görög katolikusok voltak. Ezt cigány adatközlőim egyöntetűen tagadják, s magukat római katolikusnak vallják.

A városban ma élő beás cigányoktól közösségük eredetére vonatkozó információt eddig nem találtam. Az általam megismert családok, illetve adatközlők emlékezete az 1920-as, 30-as éveknél korábbi események és személyek emlékét nem őrzi;⁶⁸ szüleik és nagyszüleik ezekben az évtizedekben viszont már a település közelében, a visszaemlékezések szerint elsősorban Tiszadorogmán és Tiszacsegén éltek. Közelebbi múltjukról annyi volt megállapítható, hogy – a helybeli magyarcigány zenészekhez hasonlatosan⁶⁹ – a legnehezebb szocialista időkben is az utolsó pillanatig küzdöttek hagyományos mesterségükért/mesterségeikért, esetükben a teknővájásért és egyéb ehhez kapcsolódó famunkákért. Amikor ennek/ezeknek végleg bealkonyult, a beások egy része elköltözött, elvándorolt a településről, illetve a térségből, míg az itt maradók rendkívül jó érzékkel váltottak, és áttértek először a kosárfonásra, majd egyéb fűzfavesszőből készült termékek, használati tárgyak és később – kisebb mennyiségben – vesszőbútorok gyártására és árusítására.

A térségből való részleges elköltözésük – legalábbis mai tudásunk szerint – két nagyobb „hullámban” zajlott. Az elköltözés első hullá-

⁶⁸ Illetve, ha igen, akkor adatközlőim ezeket nem akarták velem megosztani.

⁶⁹ Emellett az is a zenészekhez hasonlatos sajátosságuk, hogy – főleg jobb módú családjaik – rendkívüli mértékben, már-már a rasszizmussal határos módon különülnek el más cigány közösségektől, illetve azokról nyilatkozva is gyakorta már-már rasszista kijelentéseket tesznek. Illetve, ha igen, akkor adatközlőim ezeket nem akarták velem megosztani.

ma⁷⁰ – konkrét eseményhez és időponthoz egyelőre nem köthetően – a hatvanas évekre tehető; a távozó családok leginkább Pest megyében – Gödöllőn, Máriabesnyőn, Pécelen és Dunakeszin – telepedtek meg. A második hullám – több adatközlő szerint – a Tisza II., azaz a Kiskörei Víztározó északi részének kialakítását megelőző munkálatokhoz, nevezetesen az Abádszalók és Tiszabábolna közötti ártéri erdők – számos hely- és környékbeli beás számára is munkát jelentő – kiirtásához kapcsolódott; s így a hetvenes évek végére, nyolcvanas évek elejére tehető. Egyik – e munkálatokban egykor szintén részt vevő – nem cigány adatközlő megfogalmazása szerint: „Amikor elfogyott a fa, eltűntek a teknős cigányok.” E második hullám elköltözői jellemzően szintén a bő tíz évvel korábban távozott rokonok, ismerősök által lakott településeken letek új otthonra.

A helyben maradó, kosárfonásra, majd kereskedelemre áttért családok esetében kapóra jött – túl azon, hogy a teknő- és fakanál-készítés mellett ők már korábban is foglalkoztak fűzfavessző megmunkálással –, hogy az egyik helybeli fölbirtokos család K.-ban és a környékén már a 20. század első felében meghonosította az amerikai fűzet (*Salix Americana*), melynek vesszője egyrészt könnyebben megmunkálható, mint más fűzfajtáké, másrészt erősebb, s így nagyobb igénybevételnek kitett, hosszabb élettartamú tárgyak készítésére is alkalmas. (Ennek következtében K. egyébként már a negyvenes-ötvenes években is kosárfonó háziipari központ volt.)

A beások házilag gyártott termékeiket – miként korábban a teknőiket is – maguk árusították, s árukészleteiket egy idő után önálló beszerzésekkel is bővítve, változatosabbá téve először lassan kereskedőkké, a rendszerváltás után vállalkozókká, s szinte minden esetben jól működő vállalkozások, valóban keményen dolgozó, de jómódú – olykor feltűnően jómódú – tulajdonosaivá lettek.

A városban ma csupán a rendszerváltás után hazatért – s egy kisebb méretű üzemet is működtető – Sz. család és a beás cigányok foglalkoznak vesszőfonással és – különböző módokon, különböző nagyságrendben – vesszőtermékek kereskedésével, de az Európai

⁷⁰ Ezt megelőzően az ötvenes években költözött e vidékről déli irányba, Békés megyébe néhány beás család.

Uniós csatlakozás után bekövetkező változások nyomán mind nagyobb a valószínűsége, hogy hosszabb távon csak a beások foglalkoznak e tevékenység mellett kitartani.

A K.-ban élő beás közösséget előrehaladott nyelvváltás jellemzi. Míg közülük kikerülő adatközlőim, akik jobbára negyven év körüliek, illetve ennél esetenként jóval idősebbek voltak, mindannyian beszélnek/beszéltek románul, gyermekeik, unokáik generációja – az „öregek” elmondása szerint is, de egyéb forrásokból gyűjtött információim szerint is – nem beszéli, legfeljebb érti az ősi nyelvet. Esetükben azonban az az egy biztosra vehető, hogy gyermekeiknek – kis számú kivételtől eltekintve – már nem fogják továbbadni.

A településen és annak környékén élő beás cigányokkal kapcsolatban azt még fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az e közösséghez tartozó gyerekek és fiatalok egyrészt gyakran „oktathatóbbaknak” tűnnek, mint más cigány csoportokból származó társaik – legalábbis számos, velük foglalkozó pedagógus szerint; másrészt pedig több esetben tapasztalható, hogy ők maguk is felismerik a magasabb – illetve viszonylag magasabb – iskolai végzettségben rejlő lehetőségeket. Gyermekeik cigány nemzetiségi iskolákban (pl. Gandhi Gimnázium, Roma Esély Szakiskola) való esetleges továbbtanulását viszont határozottan elutasítják. (Mindezek egyik következménye például az, hogy az egyik nagyobb helybeli bolt pénztárosai között hosszabb ideje dolgozik egy környékbeli településre való fiatal beascigány fiatalasszony; valamint az is, hogy az egyik jobb módú beás család esetében szülői döntés volt, hogy legidősebb lányuk diplomát fog szerezni.)⁷¹

ÖSSZEFOGLALÁS

A szocializmus évtizedei alatt tehát mindhárom közösség nagy mértékben átalakult. A magyarcigányok zenész rétege a hetvenes évekre elsorvadt, majd szinte eltűnt. Az oláh-cigányok jelentős

⁷¹ E lány egyébként a Józsa Móric Általános Iskolában végzett, s ma a város egyetlen gimnáziumának tanulója.

mérvű nyelvvesztés után „kettészakadtak” egy a helybeli szegényebb romungróktól alig megkülönböztethető, részben velük keveredett, szegényebb csoportra, míg néhány, elsősorban kereskedelemmel foglalkozó oláh cigány család stabilan megkapaszkodott, esetenként kimondottan jómódúvá lett. A teknősök a hetvenes évek elejére-közepére nagyjából elköltöztek a településről, helyben maradt családjaik először a kosárfonásra tértek át, majd szintén kereskedelemmel kezdtek foglalkozni, melynek következtében mára K. és környéke jómódú és jellegzetes cigányságává váltak.

Idősebb adatközlőim visszaemlékezései, s a rendelkezésemre álló kis számú, erre vonatkozó írásos dokumentumok tanúsága alapján biztosan állítható, hogy kimondott cigánytelep száz-százötven évre visszamenőleg nem volt a kisváros területén. Erőteljesen „cigányos” terület, településrész viszont igen, a város/nagyközség leginkább Gödröknek⁷² vagy Alvégnék nevezett, a vasúttól délre eső, alacsony presztízsű, kis része, ahol a már önmagában is vegyes összetételű cigány lakosság mellett, velük jórészt vegyülve laktak a helyi magyarok legszegényebb, főként mezőgazdasági idénymunkákból élő rétegei.

A Gödrök „cigányos” jellege napjainkban már nem annyira egyértelmű, mint valaha, mert módosabb vagy épp csak egy-egy alkalommal ügyesebb, szerencsebb cigány lakói javarészt szétköltöztek a város más területeire. E településrész alacsony presztízse mindennek ellenére még ma is széles körben érzékelhető.⁷³

⁷² A – számos más településen is előforduló – Gödrök helynév az elterjedt helyi népetimológia szerint, az egykor e területen levő nagyszámú, a magyarcigányok által használt vályogvető gödör hatására született. (A név községi eredetét valószínűsíti egyébként az is, hogy – más földrajzi nevekkal ellentétben – igen gyakran határozott névelős alakban használják.)

⁷³ Bár a város mai polgármestere maga is e terület lakója.

Gödrök, 2006

K. cigány lakosságának mai lélekszámáról, arányáról semmilyen adatunk nincs.⁷⁴ Az általam megkérdezettek közül – értve ezen a helyi elit értelmiségiek, társadalomtudósok egy részét, a helyi cigány kisebbségi önkormányzat – romungró származású – elnöksasszonyát, s a cigányokkal munkájuk során hivatalból foglalkozó pedagógusokat, önkormányzati dolgozókat, illetve a város ügyes-bajos dolgairól, problémáiról s ezek közt természetesen a helyi cigányságról, cigánykérdésről velem hosszan és meglepő nyíltsággal elbeszélgető polgármestert – senki nem akart (nem mert?) becslésekbe, tippelésekbe bocsátkozni. Abban viszont a megkérdezettek mindegyike

⁷⁴ Bő tíz évvel ezelőtti viszont van. Kertesi Gábor és Kézdi Gábor az 1992-es évre 428 főre, a település lakosságának 3 százalékára becsülte az e városban élő cigányok lélekszámát és arányát (Kertesi–Kézdi 1998).

egyetértett, hogy a városban nincs cigánykérdés, cigányokkal/cigánysággal kapcsolatos feszültség – egyelőre még annak ellenére sem, hogy az újonnan beköltözöttek közül két népes család egyértelműen és kizárólagosan bűnözésből – és mind szervezettebb bűnözésből! – él. Ugyanakkor a nyilatkozók közül többen attól tartanak, hogy e családok most általános- és középiskolás korú fiúgyermekének felnövekedése után ez a helyzet változni fog, és előreláthatóan komoly indulatok, feszültségek szabadulnak majd el a településen. (Mindenesetre igencsak sokatmondó máris e kérdésben a polgármester azon – szokatlan őszinteségű – kijelentése, hogy amikor körülbelül négy évvel ezelőtt, a város egyetlen, az említett két család egyikének érdekeltégi körébe tartozó nyilvánosházánál, a „Melinda Presszónál” terület újra-felosztási ügyben fegyveres összecsapás zajlott egy ukrán szervezett bűnözői csoport és helybeli cigányok között, a város rendőrsége nem mert beavatkozni, és inkább megvárta a nagy távolságról érkező kommandósokat. A polgármester megfogalmazása szerint biztosra vehető volt, hogy „ők [=rendőrség] alulmaradtak volna”.

A JÓZSA MÓRIC REFORMÁTUS ALAPFOKÚ MŰVÉSZETOKTATÁSI TANINTÉZTMÉNY ÉS ÓVODA

A múlt

A korabeli feljegyzések szerint akkoriban valószínűleg egészében református vallású K.-ban 1721-ben, Nagy Miklós bíró idején épült fel az első iskola. Ez után kerekén száz évvel rakták le az egyházközség új fiúiskolájának alapjait, melyet a következő évben fel is építettek. Majd újabb néhány újabb év elteltével, 1827-ben megépült a helyi reformátusság első leányiskolája is.

Az ekkori iskolák méretéről, tanulóiknak létszámáról pontos adatokat legkorábban 1845-ből ismerünk. Ebben az esztendőben a rektor keze alatt 78 fiú-, a segédtanító és leánytanító irányítása alatt pedig 103 fiú-, illetve 144 leánynövendék, azaz összesen 325 diák tanult a két, négyosztályos református iskolában.

A fiúiskola régi épületét, a mai utódintézmény névadójának, Józsa Móricnak hosszú, 1858-tól 1896-ig tartó itteni lelkipásztori szolgálata idején, 1869 és 1871 között lebontották. Ugyanekkor kezdtek hozzá nagy költségekkel az új, emeletes fiúiskola – a mai Józsa Móric Református Általános Iskola és Óvoda főépületének – felépítéséhez. Az 1890-es években, amikor a legtöbb, körülbelül 700 gyerek járt a helyi református iskolákba, a fiúiskola épületének telkén több újabb, különálló épületekben levő tantermet, valamint tanítói lakásokat alakítottak ki. A református iskola főépületének végső formáját az 1920-as években nyerte.

A jelen

A helyi református egyházközség a kilencvenes évek második felében, hosszú „küzdelem” után kapta vissza egykori elemi iskolájának épületét, melyben a szocializmus évtizedei alatt is oktatási intézmény, a Tóth Pál honvédtábornok nevét viselő általános iskola működött. E küzdelem lelke és motorja a csupán 1996-ban a városba érkező s a helyi cigányok és más szegénysorsúak között szokatlanul rövid idő alatt nagyon nagy – máig érzékelhető(!) – népszerűségre és tekintélyre szert tevő Sz. Sándor, református lelkipásztor volt.

Az épület visszaadását/visszakerülését és az egyházi oktatás elindítását – az általam megkérdezettek szerint legalábbis – a helybeli lakosság jelentős részének, bizonyos helyi politikai erők és sajtóorgániumok által gerjesztett ellenérzése, ellenszenv kísérte.⁷⁵ Az intézmény fenntartói tisztét és egyházi felügyeletét jelenleg ellátó lelkész, megfogalmazása szerint a helyiek gyökértelen, illetve gyökerét veszített rétege számára felfoghatatlan volt, hogy „mit akar a református egyház az iskolával”. Sokakban – ugyancsak a lelkész, megfogalmazása szerint – úgy csapódott le ez az eseménysor, hogy „a református egyház el akarja venni a Tóth Pál iskolát”.

⁷⁵ Az általam megkérdezett reformátusok egyöntetűen és nyíltan ezt állítják, de áttételesen ez derül ki a „másik” oldal megkérdezettjeinek nyilatkozataiból, visszaemlékezéseiből is.

Ekkor – s ekkor talán tulajdonképpen még nem is teljesen ok nélkül – kapott lábra a városban az a még ma is élénken tapasztalható nézet vagy vélekedés, hogy K.-ban a református iskola „a cigány iskola”, illetve az intézmény óvodai része „a cigány óvoda”.

Ez, a kezdetekkor az intézmény indulását, azaz létét is veszélyeztetni látszó „ellenkampány” az utóbbi évekre a lakosság nagy többségének részéről kifulladásra látszik, ugyanakkor magam is beszéltem a városban olyan, egyébként rendszeresen templomba járó, római katolikus vallású házaspárral, akik ma is azt vallják, hogy semmi pénzért nem engednék gyermekeiket a református iskolába – őket idézve – „a cigányok közé”.

Az effajta „vélekedésnek” egyébiránt annyiban valóban lehet/lehetett némi alapja, hogy az intézmény indításakor – vallási hovatartozástól függetlenül – az alacsonyabb iskolázottságú, szegényebb helyi rétegek s valóban elsősorban a cigányság állt rokonszenvével és csekély befolyásával az egyházi iskola ügye mellé, illetve – értelemszerűen – ők írták ide elsőként és elsősorban gyermekeiket. (E kiállásnak valószínűleg részben egyébként az is oka volt, hogy ekkor, a kilencvenes évek közepén, második felében a cigány szülők és gyermekek a „versenytárs nélküli” önkormányzati iskolákban jelentős mérvű, burkolt és kevésbé burkolt diszkriminációt, cigányellenességet tapasztaltak, illetve véltek tapasztalni.)

A kezdetekkor, illetve az első néhány évben komoly támogatás, elsősorban tartós élelmiszer és taneszközök formájában a gyülekezet két hollandiai testvérgyülekezetétől – különösen Meerkerk reformátusaitól – érkezett.⁷⁶ A testvérgyülekezetek mellett – ekkor még – egy jómódú, helyi kötődésű, részben helyi család, J. Jenő volt nagykövet és családja is támogatta az iskolát. Ők – többek között – két mikrobust ajándékoztak az intézménynek, melyek közül a fiatalabb évjáratút alig egy év után, Budapestről, az Országház elől, ellopták, míg a korosabb ma is mindennapos használatban van.

Sz. Sándor 2002. január 30-án, a 4-es főút Debrecen és Apafa közötti szakaszán közlekedési baleset áldozata lett. A halála után tartott lelkesválasztásra a hívek nagy többsége által óhajtott özvegyével szemben J. Jenő „saját” jelöltet állított, aki azonban a szavazás

⁷⁶ Meerkerkből való például az intézmény óvodai részének teljes berendezése.

során a J. család tagjainak voksain kívül nem kapott több támogatást. A kudarcot, vereséget híresen rosszul tűrő család tagjai ezek után a városi televízióban támadást intéztek a lelkészre, illetve az eredmény ellen, manipuláltak, s így érvénytelennek nevezték a szavazást, és a megóvásával, valamint azzal fenyegetőztek, hogy ha Sz. Sándorné marad az új lelkész, ők megvonják minden támogatásukat az iskolától. Lévén, hogy televíziós szereplésük nem érte el kívánt célját, néhány családtagja élén ezek után maga a jelenlegi családfő, J. Jenő látogatta meg a parókiát, és személyesen próbált nyomást gyakorolni a lelkészre – többek között – komoly fenyegetésként értelmezhető kijelentéseket is téve. Miután ez a látogatás is eredménytelen maradt, a J.-k és a helybeli református egyházközség kapcsolata teljesen megszakadt, s így abbamaradtak az iskolának és óvodának nyújtott korábbi támogatásaik is.

A Józsa Móric Református Alapfokú Tanintézmény az 1997/98-as tanévben kezdte meg működését, egy 22 fős elsős osztállyal és egy 15 fős óvodai csoporttal. A visszaemlékezések szerint az első osztálynak ekkor körülbelül negyven százaléka, az óvodai csoportnak viszont már megközelítőleg hatvan százaléka, azaz a többsége lehetett cigány. Az intézmény ezen korai időszakában – könnyen magyarázható módon – az óvodai rész gyerekszámában bővült nagyobb ütemben. Ide már az első félév végére közel negyven gyerek járt, akikre az volt a jellemző, hogy legnagyobb részt az akkori első osztályban tanuló gyerekek kisebb testvérei, unokatestvérei közül kerültek ki.

Az iskola és az óvoda gyerekszámában évről évre – bár komoly ingadozásokkal és eltérő ütemben – folyamatosan nőtt, miközben a cigány tanulók és óvodások aránya folyamatosan csökkent.

Az intézménynek 2005-ben – amikor az első már itt kezdett osztály ballagott – 198 iskolása és 62 óvodása, majd a 2006-os évben 204 iskolása és 65 óvodása volt.

A mai – 2007 szeptemberi – állapot szerint 224 iskolás és 78 óvoda jár az intézménybe, akiknek – a pedagógusok és a fenntartó becslése szerint – megközelítőleg már „csak” közel harminc százaléka tartozik valamelyik helybeli cigány közösséghez.

Az iskola 224 tanulójának oktatását-nevelését jelenleg 20 fős pedagógusgárda, valamint 2 óraadó látja el, míg az óvodai részben 6 óvónő és 3 dajka dolgozik. Rajtuk kívül 4 hitoktató tevékenykedik még az intézményben. Közülük kettő – természetesen – a református vallási oktatást végző lelkész és segédlelkésze, s mellettük további két katolikus hitoktató is dolgozik az iskolában, akik külön tartanak hittanórákat a több mint nyolcvan katolikus kisdíáknak.⁷⁷ (A környező településekről bejáró, illetve a város távolabbi részein – pl. a Gödrökben – lakó tanulókat iskolabusz hozza reggel és viszi haza délután.)

Az iskola mai állapotában tizenegy állandóan használt tanteremmel, valamint két ebédlővel rendelkezik – melyeket olykor szintén tantermekként használnak. A művészeti oktatás tantárgyait külön e célokra kialakított helyiségekben oktatják. Az iskola udvarán levő tornacsarnok 2003-ban készült el; ezt magán-, illetve városi rendezvények lebonyolítására rendszeresen bérbe adja az intézmény.

A 224 diák jelenleg nyolc – azaz évfolyamonként egy-egy – osztályba jár, amelyekben ötödiktől nyolcadik osztályig csoportbontásban – A és B csoportokra bontva – történik a tanulás. Az intézmény jellegéből fakadóan nagy hangsúly van a művészeti oktatáson. A tanulók ennek keretében kötelezően választhatnak a dráma, a tűzzománc, a kerámia, a társastánc és a fotó-média tantárgyak között, melyek valamelyikét elsőől nyolcadik osztályig kell tanulniuk.

Az iskola eredményességéről, minőségéről objektív visszajelzésünk, felmérésünk – „korából” fakadóan – még nemigen lehet, hiszen csupán három elsőől nyolcadikig ide járt osztály ballagott eddig az intézményben. Az viszont tény, hogy ezek cigány tanulói egyrészt bukás, illetve bukdácsolás nélkül haladtak végig az itt töltött nyolc éven, másrészt pedig ugyanúgy főként szakközépiskolákban és gimnáziumokban tanultak tovább, mint nem cigány osztálytársaik.

Az iskolában a bukás egyébiránt kevésbé jellemző, mint a lemorzsolódás, kihullás, azaz az, hogy a szülők előbb-utóbb kiveszik, és önkormányzati iskolába viszik át gyerekeiket. Az erre a sorsra jutott gyerekek viszont eddig egyébként szinte kizárólagosan a két – már

⁷⁷ A hitoktatás a település két önkormányzati iskolájában is négyük feladata.

említett, – egyértelműen bűnözésre „szakosodott” cigány család gyermekei voltak.⁷⁸

Tény mindemellett továbbá az is, hogy az utóbbi négy-öt évben számos különböző, országos tanulmányi versenyen nyertek, illetve értek el „dobogós” helyezést az iskola tanulói.⁷⁹

Az iskolának 2005-ben – amikor az első „saját” osztály ballagott⁸⁰ – két osztályban 30 végzős diákja volt. A 2006. és 2007. évben egy-egy osztály, 27, illetve 15 fős ballagott el. Az idei tanévben (2007/2008) pedig valószínűleg 29 gyerek fog az intézményben végezni.

Az iskola volt diákjai – a város egyetlen gimnáziuma mellett – a leggyakrabban Debrecen és Eger, kisebb számban pedig Karcag, Kunhegyes és Mezőtúr oktatási intézményeiben folytatják tanulmányaikat.

A KÖNYVTÁR

A városi könyvtár egy középiskolával és sportcsarnokkal közös 24 657 m² területű ingatlanon található, főépülete 847 m². A nyolcvanas évek közepén épült, s – az előző év őszén megkezdett beköltözés

⁷⁸ Ami megint csak abbéli meggyőződésemben erősített meg, hogy alapvetően más-ként kell viszonyulni „értéktörő” és „értékvesztett” cigány családok gyermekeihez, és más módszerekkel kell tanítani őket.

⁷⁹ Az iskola légkörét, „milyenségét” számomra egyelőre minden versenyeredménynél jobban jellemzik, minősítik bizonyos események, történetek.

Például az a 2005 szeptemberében történt eset, melynek során az egyik alsós, s zömében kimondottan jómódú családok gyermekeiből álló osztály szülei külön étkezést kezdtek gyermekeiknek követelni, mondván hogy „megfizetik, mert ők meg tudják fizetni”. Az igazgató és a lelkesítő válasza e felvetésre az volt, hogy „az iskolában mindenki – a takarítóktól diákokon, tanárokon át az igazgatóig – ugyanazt eszi és fogja enni, s akinek ez nem tetszik, elviheti a gyerekét”. Minden gyerek maradt.

A másik, számomra jellemzőnek és sokatmondónak érzett eset két szegény sorsú s valószínűleg félcigány leánytestvér esete, akiknek édesanyja fiatalon meghalt, s az őket egyedül nevelő apa 2003-ban – a lelkesítő megfogalmazása szerint „balekként” – belekeveredett valamibe, és börtönbe került. Ekkor a lelkesítő a lehető legnagyobb természetességgel magához vette a két lányt, egyértelműen csak azért, hogy erre a remélhetően pár évre se kerüljek állami gondozásba.

⁸⁰ A 2005 előtt itt ballagott osztályok még az önkormányzati iskolában kezdtek.

után megközelítőleg fél évvel – 1988 áprilisában nyitotta meg kapuit. Jelenlegi állománya: körülbelül 60 000–65 000 könyv, 3500 folyóirat, 16 000–18 000 hírlapcikk-kivágot, 6000 színes és fekete-fehér fénykép és dia, 7000–8000 aprónyomtatvány és könyvtári kézirat, 2500 hanglemez, 400–500 videokazetta, 2000 elektronikus dokumentum, valamint megközelítőleg 150 szakdolgozat. Mindezek teljesen feltárva, percek alatt kereshető módon várják a könyvtárhasználókat.

G. S., a könyvtár nyugdíjasként is aktív volt igazgatója 1974 óta dolgozik a városban, és 2003 nyaráig vezette az intézményt. A könyvtár mai állapota, fejlettsége – csakúgy, mint épülete – elsődlegesen az ő érdeme. Elmondása szerint a hetvenes évek közepétől végzett szakmai munkájának első másfél évtizede gyakorlatilag arról szólt, hogy „miközben mások ebből a településből várost »csináltak«, ő »megcsinálta« ennek a városnak a városi könyvtárát”.⁸¹

Visszaemlékezése szerint könyvtárosi munkája során a helyi cigánysággal mint olvasói csoporttal, -réteggel „számottevően” nem találkozott. A helybeli cigányság könyvtárhasználata gyakorlatilag az általános- és középiskolások könyvtárhasználatában merült/merül ki.

E helyzetet az sem változtatott, hogy járási feladatokat is ellátó könyvtárként, még a hetvenes és nyolcvanas évek fordulója táján, ki-mondottan telepi cigány gyerekek számára szerveztek olvasótáborokat. E két-három éven át megtartott olvasótáborok azonban K.-t – cigányságának jellegéből és elhelyezkedéséből fakadóan – nem érintették, nem érinthették; míg a fő „célközönség”, elsősorban Tiszabura, Tiszaderzs, Abádszalók és Kunmadaras cigánytelepeken élő gyermekei pedig – minden értelemben – túl messze voltak a könyvtártól.

G. S. eme egykori olvasótáborokra ma úgy emlékszik vissza – illetve abbamaradásukat, kudarcukat azzal magyarázza –, hogy valószínűleg „túl mély volt a kút, amibe ekkor belenéztek” munkatársai.

A volt könyvtárigazgató a település cigányságát egyre növekvő lélekszámú kisebbségként érzékeli. A hazai cigányság anyanyelvi és

⁸¹ Élete utóbbi másfél évtizede viszont már másról szól: „ahelyett, amire fölkészítetek, hogy nézzem meg, hogy az egész épületben hol a leggyengébb téglá, s azt mindig erősebbre cseréljem ki, [...] pályám második szakaszában mindig ki kellett vennem egy téglát...”

kulturális csoportjairól – saját bevallása szerint – nincs ismerete, illetve csak annyi, amennyit „jártában-keltében” – mindenekelőtt – itt a városban „felszedett”. Azt viszont így is érzékeli, hogy a mai betelepülők „nagyon mások”, mint például az ő „Illés haverja, aki a piacon másfél évtizede farmerlajbikat árul”, vagy mint az a család, amelynek egyik fia pár éve még – a szomszédos középiskolába járva – rendszeresen bejárt a könyvtárba, és magától vett kézbe egy-egy könyvet vagy újságot.⁸² Megfogalmazása szerint a beáramló cigányok „nem föltétlenül igazodnak a helybeli, több generáció óta itt élő cigány családokhoz”, s nemcsak hogy általában szegényebbek náluk – de sok esetben azt sem lehet tudni, hogy mit csinálnak, miből élnek... Gyermekük számára az élet már biztosan „nem a könyvtárról szól”.

Magyarcigányok, 2005

⁸² Illés és a könyvtárba be-bejáró fiú beások...

MÁNFAI ARCKÉPEK

Érettségizett, nagyrészt egyetemre, főiskolára járó, széles látókörű és nagy ambíciójú cigány fiatalokkal ismerkedhettem meg az elmúlt években – valamennyien a mánfai Collegium Martineum egykori növendékei. Azóta már többször találkoztunk, többükkel közeli, szinte baráti kapcsolatba kerültünk. A velük folytatott nyílt légkörű beszélgetések során megismertem eddigi – szokványosnak nem mondható – életüket, beilleszkedésük nehézségeit, a kollégiumban eltöltött évek tapasztalatait, további terveiket. Életszemléletük, világlátásuk, eddigi helytállásuk és a már most is végzett, önkéntes társadalmi feladatvállalásuk reménnyel biztat. Elbeszéléseiből bepillantást nyerhettem a mánfai kollégium – a nevelést a szó valódi értelmében végző intézmény – mindennapjaiba, a pedagógusok elkötelezett munkájába, amely példa lehet minden hasonló, a cigányság felemelkedését és előbbre jutását elősegíteni kívánó kezdeményezés számára.

Éppen tíz éve, 1996 szeptembere óta működik a Mecsek egyik festői völgyében, a Pécs melletti Mánfán a Collegium Martineum Középiskolai Tehetséggondozó Kollégium. Alapítói, *Lankó József* alsószentmártoni plébános, *Lothar Weiss* (Witten, Németország) a paderborni érsekség cigány lelkésze, *Derdák Tibor* szociológus, valamint a pécsi Amrita OBK Egyesület, az alsószentmártoni Római Katolikus Egyházközség, a Pécs Egyházmegyei Katolikus Caritas és a witteni St. Martin Caritas azzal a céllal hozták létre, hogy lehetőséget biztosítsanak tehetséges, de hátrányos helyzetű, főként cigány fiatalok középiskolai továbbtanulásához, az érettségi megszerzésé-

⁸³ Írásomhoz fontos forrásként használtam fel Békési Andrea összeállítását (Békési /szerk./ 2001). Külön szeretnék köszönetet mondani Heindl Péternek, Lankó Józsefnek, Baráth Szabolcsnak és Osztromok Istvánnak, valamint a volt mánfai diákoknak együttműködő, baráti segítségükért.

hez. Olyan fiataloknak, akiknek ezt életkörülményeik – szociális helyzetük, a napi anyagi gondokkal küszködő nagycsalád vagy lakóhelyük, az oktatási intézményektől távol eső aprófalvak – nem tették volna lehetővé, sőt legtöbbször esetében a továbbtanulás lehetősége fel sem merülhetett volna. A kollégium fennállásának tíz éve alatt több mint 170 fiatalnak adott otthont középiskolai tanulmányaik idejére, segítette beilleszkedésüket és jövőjük megalapozását.

Baranyában a cigány gyermekek tudatos iskolai fejlesztése, speciális oktatása, integrálása és továbbtanulásuk előmozdítása terén az elmúlt húsz évben több komoly, ma is működő kezdeményezés indult. A Dél-Dunántúl e tekintetben jóval előtte jár az ország többi vidékeinek. Számos elkötelezett, kiválóan képzett szakember került ide, akik régóta szívügyüknek tekintik a cigányság ügyét, és a cigányok felemelkedésének lehetőségét elsősorban az oktatásban látják. Többen közülük már két évtizede munkálkodnak azon, hogy megtalálják ehhez a legmegfelelőbb intézményeket és módszereket. A Collegium Martineum ezek egyike, talán a leginkább előremutató megoldás.

AZ ELŐZMÉNYEK

Magyarmecskén, a *Balatoni Tamásné* vezette általános iskolában fiatal, lelkes pedagógusok egy csoportja már a 80-as évek végén egy olyan intézmény megteremtésén fáradozott, ahonnan a hátrányos helyzetű – zömmel cigány – gyermekeknek is esélyük nyílik a továbbtanulásra. (Ennek a tantestületnek volt tagja többek között *Derdák Tibor*, később a Gandhi Gimnázium, majd a Collegium Martineum egyik alapítója, valamint *Heindl Péter*, a mánfai kollégium első igazgatója.) Komplex fejlesztő tantervet dolgoztak ki, törekedtek arra, hogy a cigányság kulturális értékeit is beépítsék a tananyagba, klubot, játszóházat, táborokat szerveztek a gyerekeknek, és próbáltak szorosan együttműködni a szülőkkel.

A kialakult elfogadó légkörben javulni kezdett a gyermekek teljesítménye, többen a középiskolával is megpróbálkoztak. Őket igyekeztek tanulmányaikban továbbra is segíteni. Hamarosan kiderült azonban, hogy a bármily lelkes, de mégiscsak esetenkénti, egyéni segítségnyújtás nem elegendő ahhoz, hogy a tehetséges, de a nagyváro-

si világban járatlan, hátrányos helyzetű cigány fiatalok ne hátráljanak meg már az első kudarctól, és be is fejezzék a középiskolát. A középiskola elvégzéséhez szervezett segítő munkára és biztos háttérintézményre volna szükségük. Ebből a felismerésből, valamint néhány hasonló indíttatású pedagógus szerencsés találkozásából született meg 1994-ben az azóta is egyedülálló Gandhi Gimnázium.⁸⁴

Ezzel párhuzamosan a többi pécsi középiskolában tanuló cigány fiatalok támogatására létrejött egy önsegítő jellegű szervezet, az Amrita OBK Egyesület. Klubfoglalkozásokat, kulturális rendezvényeket, olvasótáborokat szerveztek, rendszeres korrepetálással segítették a diákokat, emellett széles körű tehetségkutató munkát folytattak, hogy minél több cigány származású fiatal továbbtanulását tudják elősegíteni. (Itt feltétlenül meg kell említenem *Varga Aranka* nevét, aki talán a legtöbbet tette ezen a téren.)

A távoli, kis falvakból érkező gyermekek számára mindenképpen szükség volt egy önálló kollégiumra. Ilyen előzmények után – és immár közel tízéves tapasztalat birtokában – hozták létre 1996-ban a már említett személyek és szervezetek előbb a Collegium Martineum Alapítványt, majd az alapítvány által működtetett mánfai kollégiumot. Az elmúlt évek tapasztalatai meggyőzték őket arról, hogy az integrált oktatás elősegíti a cigány fiatalok beilleszkedését, amit az alapító kezdettől fogva az egyik legfontosabb szempontnak tartottak.

Magam az egyik alapító, *Lankó József* alsószentmártoni plébános révén ismerkedtem meg a kollégiummal. Ő húsz évvel ezelőtt költözött ebbe a teljes egészében cigányok lakta, határ menti kis faluba. Ekkor választotta élethivatásul a cigánypasztorációt, ami számára egyet jelentett népének testi és lelki gondozásával, kultúrájuk elfogadásával, életmódjuk felvállalásával, szegénységükben való osztozással, a mindennapi létért folytatott küzdelmükben való részvétellel és megsegítésük, felemelkedésük előmozdításának eltökélt szándékával.⁸⁵ Bár a kollégium létrehozásánál játszott szerepét a

⁸⁴ A magyarmecskai kezdeményezésről és a Gandhi Gimnázium alapításáról lásd Takács Géza interjút (Takács 2004/2005).

⁸⁵ Egyházközségében végzett lekipásztori és karitatív munkájáról, a munkahelyteremtés érdekében tett erőfeszítéseiről, valamint az oktatás előmozdítása terén kifejtett sokirányú tevékenységéről (óvoda, tanoda stb.) bővebben írtam *A feladatára készülni kell* c. kötetben (Harmat 2004).

plébános elhárítja: „Egy voltam a ’futottak még’-ek között.” Valójában mint a cigányok életének, problémáinak, kultúrájának, gondolatviláguknak egyik legjobb ismerője, német paptársával, *Lothar Weiss*-szel együtt meghatározó szerepet töltött be az új intézmény szellemiségének kialakításában. Az előzményeket így foglalta össze:

„A nyolcvanas évek vége felé többünkben megfogalmazódott, hogy a cigány fiatalok egyszerűen hiányoznak a középiskolákból. Hiányoznak, mert ha néha beiskolázkodnak is, akkor sem maradnak meg. Az első ötletünk egy cigány nemzetiségi gimnázium létrehozása volt, ami meg is valósult a Gandhi Közalapítványi Gimnáziummal. Néhány évi működése után azonban már láttuk, hogy ez mégsem egészen az, amit mi szeretnénk. Két dolog miatt nem. Az egyik, hogy a gyakran gettóhelyzetből, tehát zárt cigány közösségekből, kis falvakból érkező cigány gyerekek ebben a formában is egy zárt rendszeren belül maradnak (ugyanis a kollégium meg a gimnázium egy tömb). A külvilággal, a többségi társadalommal nem sok kapcsolatuk alakul ki, ezért nem tudják megtanulni, hogyan kell kommunikálni, kapcsolatot teremteni stb. A másik – ami inkább pedagógiai probléma –, hogy ha közös vezetés alatt áll az iskola és a kollégium, akkor szükségszerűen kialakul – mint ahogy máshol is –, hogy a diákok valamilyen szinten szemben állnak az intézménnyel. Előttünk az lebegett (és ebben Lotharnak meg Péternek volt oroszlánrésze), hogy egy olyan intézményt hozzunk létre, amely teljes egészében a fiatalok oldalán áll, és segíti őket abban, hogy jobban boldoguljanak az iskolarendszerben, és tehetségüknek, képességüknek megfelelő helyre kerüljenek az életben.”

A COLLEGIUM MARTINEUM LÉTREHOZÁSA

A kollégium létrehozásával tehát az volt a cél, hogy legyen egy olyan háttérintézmény, amely segíti a tehetséges, de hátrányos helyzetű cigány fiatalok integrált középiskolai továbbtanulását, művelődését és a társadalomba való beilleszkedését.

Fontos volt, hogy a diákoknak az otthonukhoz hasonló, családi lakóhelyet biztosítsanak, ahonnan könnyen be tudnak járni a város különböző középiskolaiba. Ebben a viszonylag védett környezetben

élve megismerkedhetnek a számukra még ismeretlen városi életformával, kultúrával, értékrendszerrel. A kollégium egyfelől megvédi a fiatalokat attól, hogy elveszenek a nagyváros sűrűjében, másfelől hozzásegíti őket a beilleszkedéshez.

A választás *Mánfára*, a Mecsek egyik gyönyörű völgyében, Pécs és Komló között félúton meghúzódnó kis településre esett, ahol az 1996/97-es tanévben kilenc diákkal, ideiglenesen a község üresen álló plébánia épületében kezdte meg működését a kollégium.

Ugyanebben a tanévben az alapítványnak – a német Renovabis⁸⁶ segítségével – sikerült megvásárolnia egy nagyméretű, régi parasztházat a falu közepén. Ennek átalakításával és kibővítésével a következő évben a diákok beköltözhetek mostani, végleges helyükre. Néhány évvel később egy újabb épületrész hozzáépítésével az intézmény már a tervezett teljes létszámmal működhetett, így a 2000/2001-es tanévtől már 62 diáknak tudott otthont adni tanulmányaik idejére.⁸⁷ A két épületben a fiatalok 14–16 fős, egyenként önálló, koedukált lakóközösségekben élnek, ami a nagyobb létszám ellenére is képes megőrizni az intézmény családias légkörét.

A kollégium pedagógiája: a demokráciára nevelés

A kollégium működése a diákönkormányzatra épül.⁸⁸ A 20. század első felének lengyel reformpedagógusa, *Janusz Korczak* eszményeit és gyakorlatát követve (amely megfelel a cigány hagyományoknak is) a középiskolás korú fiatalokat felnőttek tekintik, akik képesek arra, hogy kellő információk birtokában felelős döntést hozzanak saját életükre vonatkozóan.

A nevelők feladata nem a törvények betartatása, hanem a fiatalok önálló döntéseinek, kibontakozásának – és persze tanulmányainak – segítése.

⁸⁶ „Renovabis” Solidaritátsaktion für Osteuropa – német katolikus segélyszervezet.

⁸⁷ A Renovabis támogatásának jelentőségét mutatja, hogy a mintegy 100 milliós beruházás közel 80%-át ők fedezték, és évekig a fenntartási, működési költségekhez is nagymértékben hozzájárultak.

⁸⁸ Erről részletesebben lásd Heindl Péter, valamint Ligeti György és Báder József tanulmányait (Heindl 2006, Ligeti–Báder 2000).

A demokratikus nevelés elveiben a nevelők valamennyien egyetértettek. Konkrét megvalósulási formáját, a házi konferencia szabálytervezetét azonban Lothar Weiss javaslatára (és határozott kívánságára) vezették be a kollégiumban. Jó tárgyalási alapot biztosított számára, hogy ő rendelkezett a Renovabis pénzével, amely a feltételek szerint csak akkor folyósítható, ha a kollégium pedagógiája megfelel a korszerű, demokratikus nevelési követelményeknek.

A lakóközösség önállóan irányítja az életüket. Az együttélés szabályait a heti házi konferenciákon⁸⁹ határozzák meg, és itt döntenek a kollégium nyújtotta lehetőségek kihasználásáról is. A házi konferenciákon az egyes csoportok nevelői is részt vesznek, döntési joguk azonban nincs, sőt, egyetértésüket sem kell kikérni. A nevelők ugyanolyan értékű – egy-egy – szavazati joggal rendelkeznek, mint a diákok mindegyike. Ennek ellenére a kollégium működik! A gyakorlatban igazolódott, hogy a fiatalok valóban képesek felelős döntéseket hozni – különösen, ha tapasztalják, hogy döntéseiknek súlya van.

„Nem akarunk janicsárokat nevelni” – volt Lothar szavajárása, utalva arra, hogy semmiben nem akarják rákényszeríteni akaratukat a diákokra, és nem követelik meg a tekintélyelvű engedelmességet. (A kifejezés másik értelmére később még visszatérek.)

Lothar Weiss alapkoncepciója szerint – melyhez mindenkor ragaszkodott – *minden hatalmat meg kell adni a diákoknak*. Nem egyszerűen diák-érdekképviselőt akart, hanem valódi diák-önkormányzatot.

A heti lakóközösségi konferenciák szigorúan demokratikus keretek között zajlanak. A konferenciát csak diák vezetheti. Ez biztosítja, hogy a nevelőknek a lehető legkisebb befolyásolási lehetőségük legyen (bár a gyakorlatban azért néha előfordul). A csoportból bárki, bármilyen témát felvethet, azt kötelező meghallgatni és megvitatni, szükség esetén pedig (még ha esetenként éjfélig is elhúzódik a vita) döntést hozni. A többség döntése mindenkire kötelező érvényű.

⁸⁹ Heindl 2006, ill. tanulmányának részlete: Heindl 2005/2006.

Házi konferencia

Vétóval csak akkor lehet élni, ha valaki úgy érzi, hogy a számára elfogadhatatlan döntés miatt nem tudna tovább együtt élni a közösséggel, de ez rendkívül ritkán fordul elő. Végso esetben a diák átköltözhet egy másik lakóközösségbe. A nevelők számára azonban a vétózás nem járható elintézési mód, nekik meg kell találniuk a problémák megoldására szolgáló megfelelő pedagógiai eszközt.

A konferencia minden esetben reflexióval zárul, amikor mindenki elmondhatja a véleményét, érzéseit. A szintén diákok által készített jegyzőkönyv határozatai a házirend részét képezik. Mivel a döntéseket minden területen (házirend, programok, pályázati pénzek felhasználása stb.) a diákok teljes közössége hozza meg, a házi konferencia a Collegium Martineum legfőbb döntéshozó testülete. A heti konferencián a részvétel ezért mindenki számára kötelező. (Meg persze kötelező iskolába járni.) A kollégium attól működik jól, hogy szabályrendszerét maguk a diákok alakítják ki, nem mások erőltetik rájuk. Ezért érzik magukénak a kollégiumot, és tartják fontosnak a szabályok betartását, amelyeket maguk hoztak. A házi konferenciáknak tehát önszabályozó szerepük is van.

„A házi konferenciának szerintem az a haszna, hogy nem válik el az intézmény a személyektől – mondja Lankó József. – Nem úgy van, hogy van az intézmény, amit a felnőttek képviselnek a szabályokkal, és van a diákság, akiknek meg az a dolguk, hogy kijátsszák a szabályokat. Nyilván ez nem megy mindig felhőtlenül, de alapvetően azonos oldalon áll a társaság, és együtt próbálnak meg bizonyos dolgokat elérni, megcsinálni.

Másrészt kell, hogy a fiatal érezhesse, hogy soha nem válik a helyzete igazán reménytelenné, mert mindig vannak, akik mellé állnak, és vele együtt gondolkodva, keresve próbálják tovább segíteni, amikor elakad, vagy amikor az iskolában összekuszálódnak a dolgok. A magyar iskolarendszer eléggé embertelen, anyagközpontú. Nincs tekintettel a személyekre, a személyek hátterére, problémáira, és ezt meg kell szenvedni mind a mai napig minden egyes gyerekkel. A kollégiumnak ebben van nagy szerepe. Lehet, hogy ezek a heti konferenciák néha túl hosszúra nyúlnak, néha túl kemények, máskor meg ökörködők, de ha egy-egy csoport összeáll, akkor azért hatékony a konferencia működése.”

Heindl Péter nyolc éven át volt a Collegium Martineum igazgatója. A kollégium pedagógiájának kidolgozásában és annak megvalósításában – az alapelvek megfogalmazásán túl – gyakorlatilag az ő szerepe és személye volt a leginkább meghatározó. Egy nemrég megjelent tanulmányában⁹⁰ így foglalta össze tapasztalatait a házi konferenciák hasznáról:

- a pedagógusok (ön)korlátozása;
- a társas és kommunikációs készségek fejlesztése;
- demokratikus gondolkodásra nevelés;
- konfliktuskezelési és
- önismeret-fejlesztési eszköz.

A pedagógusok mindent meg akarnak tenni a gyerekekért, és azt hiszik, pontosan tudják, mi a jó nekik. A házi konferencia egyik funkciója éppen az – bármilyen szokatlanul hangzik is –, hogy védje a diákokat a pedagógus nevelési szándékai ellen. Fontos, hogy a fiatalok jól érezzék magukat a kollégiumban, és ne korlátozzák őket a felnőttek által jónak tartott célok érdekében sem. A fiataloknak joguk van

⁹⁰ Heindl 2006, 221–225.

tévedni is! Csak így alakulhat ki önálló döntéshozó képességük, ezáltal fejlődhet személyiségük.

Mi, mindannyian – tanárok is, diákok is – a tekintélyelvűsége szocializálódtunk. Az autoriter magatartással, manipulatív eszközökkel történő nevelés azonban több kárt okoz, mint a pillanatnyi, fontosnak tartott eredmény. Ha a felnőttek erőszakosak és demagógok, a diákok is hasonló módon próbálják meg érvényesíteni az akaratukat.

Mánfán a nevelő nem főnök, hanem segítő, felnőtt társ. Tekintélye nem beosztásából vagy korából fakad, hanem kizárólag abból, hogy személyisége a diákok számára vonzó, és hogy olyan ismeretekkel és képességekkel rendelkezik, amelyekkel segíteni tudja őket a tanulásban, és hogy jól érezzék magukat a kollégiumban. Egy tekintélyelvű pedagógus (ugyanúgy, mint aki szakmailag alkalmatlan) óriási károkat okozhat. Különösen egy olyan helyen, ahol halmozottan hátrányos helyzetű fiatalokról van szó.

„Inkább egy tanár, mint egy kollégista!” – ez is egyike a Collegium Martineum vezérelveinek. Nem engedhető meg, hogy egyetlen diák is a nevelő alkalmatlansága miatt lemorzsolódjon. A diákok csak olyan nevelővel tudnak együtt dolgozni, akit elfogadnak, ezért a mánfai kollégiumban a nevelők (próbaidő utáni) felvételéről is a diákok döntenek a házi konferenciákon. Dönthetnek úgy is, hogy egy nevelővel nem tudnak vagy nem kívánnak együtt dolgozni. A nevelőn múlik, képes-e olyan nyitott, őszinte viszonyt kialakítani a csoport tagjaival, amellyel tanulásra motiválja őket.

Az új diákok felvételéről szintén a diákok döntenek. A jelentkezők, akiknek többsége a kollégium középiskolai előkészítő programja után kéri a felvételt, ismerkedő táborban vesznek részt, amelynek végén az egyes lakóközösségek döntenek arról, kit vesznek be a csoportba.

Konfliktuskezelés

A heti rendszerességgel történő megbeszélések lehetőséget biztosítanak a felmerült problémák azonnali megoldására, a feszültségek időben történő kezelésére, kibeszélésére, még az azok felhalmozódását

megelőzően. Egy olyan konfliktuskezelő eszközt tanulnak meg ezzel a fiatalok, amit majd később, felnőtt korukban is tudnak alkalmazni.

Talán meglepő, de fegyelmezési probléma gyakorlatilag alig fordul elő a kollégiumban, büntetés pedig jóformán elképzelhetetlen. A felmerült problémák többnyire megoldódnak a heti konferenciákon való megbeszéléssel.

„Azt gondoljuk, hogy nem a büntetés a jó nevelő eszköz, hanem a szembesítés. Ha a konferenciák működnek, akkor ez meg is történik. Van egy hármas kör, amit mi elképzelünk nevelő eszközként: a személyes beszélgetés, a konferencia előtt való szembesítés és a szülőkkel való szembesítés. Azt gondoljuk, hogy ha ebben következetesek vagyunk, tehát ha valaki rendszeresen szembesül a hibáival a közösség előtt, az előbb utóbb hat, jobban hat, mint a büntetés” – mondja Baráth Szabolcs igazgató.

Magatartása miatt egyetlen diákot sem lehet kizárni a kollégiumból. Ezt tiltja a házi szabályzat. Ez csak abban az esetben fordulhat elő, ha a házi konferencián a diákok többsége – titkos szavazással – mégis úgy dönt, hogy valakivel nem tudnak tovább együttélni. (Tíz év alatt egyszer fordult elő ilyen eset.) Ezen kívül csak akkor kell távoznia egy diáknak a kollégiumból, ha nem teljesíti az iskolai kötelességeit, ha a megengedettnél több az igazolatlan hiányzása, nem tanult, megbukott, és esély sincs rá, hogy tovább folytassa a középiskolai tanulmányait. A nevelők ilyenkor abban igyekeznek segíteni, hogy otthonról bejárva, legalább valamilyen szakmát tanulhasson az illető.

„Könnyű egy fiatalot kirúgni azért, mert sok hiányzása van az iskolában, vagy hasonlók. Így el lehet távolítani gyorsan, de ezzel semmit nem tettünk érte, nem segítettünk rajta” – mondja Lankó József.

„Előfordult néhányszor a kollégium történetében, hogy egy-egy fiatal fals irányba ment el, és nem teljesített semmit abból, amiért odakerült. Hiába mondta, hogy ő mennyire jól érzi magát nálunk, ez kevés volt ahhoz, hogy maradhasson. Ha a társai számára elfogadhatatlanná vált a jelenléte, például az agresszivitása miatt, vagy mert elutalajdonított, eladott dolgokat, akkor a közösség mondta ki azt, hogy bocs, de nem tudunk tovább elviselni.

Amikor egyszer-kétszer olyan helyzet adódott, hogy meg kellett válnunk egy fiattól, a kollégium még akkor is segített neki helyet

keresni. Tehát nem arról van szó, hogy egyszerűen csak kilökjük az ajtón, és leporoljuk a kezünket, hogy végeztünk veled, hanem megpróbáljuk még egy ideig figyelemmel kísérni az életét, és segíteni, hogy valamilyen irányba elinduljanak a dolgai, hogy boldoguljon valahogy.”

A házi konferencia-rendszer tehát nemcsak felkészít az életre, hanem maga is az élet. Döntések sorozata, folyamatos konfliktuskezelő és önismereti tréning, amelyben a fiatalok nem elméletben, hanem az őket személyesen érintő, valós események során a mindennapok gyakorlatában tanulják meg a demokrácia értékének tiszteletét és annak eljárás módjait.

„Aki csak kívülről látja és egyébként idegen neki ez az egész demokratizmus, automatikusan rámondja, hogy itt fejtelenség meg káosz van. Szerintem viszont nagyon jól tud működni ez a demokrácia, de csak akkor, ha mindenki ért hozzá. Elsősorban nem a gyerekeknek kell ehhez érteni, hanem a nevelőknek. A demokrácia nem azt jelenti, hogy mindenki azt csinál, amit akar, hanem azt, hogy felelősek vagyunk egymásért” – fejezi be Heindl Péter a gondolatot.

Tanulmányi segítségnyújtás

A diákok legfontosabb feladata a tanulás, az érettségi megszerzése. Az eldugott kis falvak sokszor még ma is összevont osztályaiból vagy a körzeti iskolákból középiskolába kerülő gyerekek legtöbbször igen nagy hátránnyal érkeznek, sok esetben a tanuláshoz szükséges alapkészségeik sincsenek meg.

„Kiderült – vázolja Heindl Péter a problémát –, hogy amikor elsőbe idekerülnek, akárhogy szeretgetjük őket, meg ott ülünk mellettük a tanulásnál, gond van, mert sok alapkészséget nem tanultak meg rendszeren az iskolában, mert ezt a magyar általános iskola nem tanítja meg. És ha a szülő sem tanítja meg (hogyan is tanítaná meg, hiszen neki is csak nyolc általánosa van), akkor a gyerekek ezt nem fogják megtanulni. A gimnáziumban viszont már elvárják, hogy egy háromoldalas történelem leckét el tudjon olvasni, és másnap tudjon belőle felelni, holott életében még nem olvasott el egyfolytában három oldalt. (Miközben ötös tanuló volt az általános iskolában, mert

jól visszamondta azt a kis nyúlfarknyi leckét, amit ott kértek.) Tehát nekünk alapkészség-fejlesztéssel, a kommunikációs készség fejlesztésével, egyáltalán készségfejlesztéssel is foglalkoznunk kell. És erre meg kell találni a jó eszközöket, hogy ez mégse iskola legyen, hanem inkább játék.”

A kollégium lehetőségeihez mérten minden segítséget megad a diákoknak, hogy a kezdeti nehézségek ellenére is meg tudják állni helyüket a középiskolában. Saját nevelőik mellett reál és humán szakos pedagógusok, esetenként egyetemi hallgatók is segítik őket a tanulásban. A készségfejlesztésen, felzárkóztatáson túl, a diákok szükségletei szerint egyes tárgyakból külön korrepetitorról is gondoskodnak. Később segítséget kapnak a nyelvvizsgára történő felkészüléshez, egyetemi-főiskolai előkészítő tanfolyamokat szerveznek a számukra.

Önkéntes segítőként külföldi fiatalokat is rendszeresen fogad a kollégium, aminek a nyelvtanulás mellett külön haszna, hogy más kultúrák felé is nyitottabbá teszi a diákokat. (Amikor ott jártam, épp egy francia lány dolgozott önkéntesként már egy éve a kollégiumban.)

A tanulmányi segítségnyújtáson túl az iskolával való közvetlen kapcsolattartás feladatát is a kollégium vállalja magára a szülők helyett.

„Az iskolában mi jogérvényesítést folytatunk. Szülőként megyük be, és nyilván védjük a gyerekeinket” – mondja Baráth Szabolcs.

A számítógép előtt

A családok szerény jövedelmi viszonyaik miatt csak elenyésző hányadát tudják fedezni gyermekeik tanulmányi kiadásainak. A kollégiumi elhelyezésért és étkezésért a szülőknek csupán egy jelképes térítési díjat (kezdetben ezer, ma kétezer forintot) kell fizetniük. Az iskolai tanulmányokhoz kapcsolódó költségek többségét a kollégium költségvetéséből fizetik. A kollégium téríti a diákok útiköltségét (esetenként még hazautazásuk költségét is) és iskolai étkezését, az óraadó tanárok díját, az előkészítő tanfolyamok költségeit, valamint a kulturális programokon való részvételt és a (többnyire külföldi) nyári táborozások költségeit is. Szükség esetén tankönyv- és tanszersegélyben részesítik a fiatalokat. A kollégium közreműködik az ösztöndíjak, tanulmányi támogatások és különféle segélyek ügyintézésében is.

Kulturális, művelődési és sportolási lehetőségek

Miközben a kollégium fő feladata a cigány tanulók tanulmányainak segítése, lehetőséget biztosít nekik a városi élet nyújtotta művelődési és sportolási lehetőségek kihasználásához is, ami a városi fiataloknak, gimnáziumi iskolatársaiknak eleve természetes.

„Nyitni kell! – mondja Baráth Szabolcs. – Ezt csak úgy lehet, hogy visszük őket mindenhova. Vinni, vinni, hogy minél több inger érje őket, és ez működik is”.

Rendszeres színház-, mozi- és koncertlátogatásokat szerveznek, a kollégium házi videó filmklubja pedig a falu érdeklődő lakói előtt is nyitva áll. A kéthetenkénti, klub jellegű teaház programjait a diákok állítják össze, a klubbeszélgetésekre saját érdeklődésüknek megfelelően hívnak meg vendégeket.

A fiatalok megtanulhatnak úszni, korcsolyázni, kosárlabdázni, megismerkedhetnek a keleti küzdősportokkal, különböző sportegyesületekbe járhatnak, sportversenyeken vehetnek részt.

Évek óta együttműködnek a budapesti KÁVA Kulturális Műhellyel, ők havonta drámapedagógiai foglalkozásokat tartanak a kollégium diákjai számára. Közös színjátszó csoportjuk – minden évben új szereplőkkel – évente betanul egy-egy darabot, amellyel azután bejárják a megye kistelepüléseit, mindenütt nagy sikert aratva. (Legutóbbi,

két nagyszerű előadásukat, a García Lorca *Vérnásza* alapján készült *Lina* című dráma, valamint *A cigánylány, a király és az ördög* című fergeteges vígjáték budapesti bemutatóját magam is láttam.)

Hagyományörző csoport

Több éven át működött egy cigány hagyományörző együttesük, amellyel nemcsak Baranyában, hanem Budapesten és külföldön is nagy sikereket arattak, különböző fesztiválokon díjakat nyertek. Csak sajnálhatjuk, hogy az utóbbi években nem akadtak olyan diákok, akik ezt a nemes hagyományt folytatták volna.

Könyv, könyvtár, olvasás

A mánfai kollégium diákjai – mint egyik interjúalanyom megfogalmazta – „gyakorlatilag olyan környezetből jönnek, ahol otthon nem is látnak könyvet, mert nincs”.

Alapjában véve tehát természetes, hogy a kollégium könyvtárának – az egész nevelési rendszerbe illeszkedve – egészen más a helye és szerepe, mint egy megszokott iskolai vagy kollégiumi könyvtárnak.

„Mánfán a könyvtár nem a hagyományos értelemben vett funkciót tölti be” – mondja Mészáros Eszter nevelő (korábban könyvtáros). – „Egyrészt mert a gyerekek nagy százaléka olyan környezetből jön, ahol könyvvvel csak az iskolában találkozhatnak, másrészt mert így az olvasás összekapcsolódik a tanulással, ami elveszi a gyerek maradék kedvét is az olvasástól.

A könyv és az olvasás iránti érdeklődés hiányának másik oka, hogy a nagyrészt beás⁹¹ gyerekeknek nem anyanyelve, hanem második, tanult nyelve a magyar, aminek hatásai a középiskoláig is elérnek, többségük súlyos szövegértési problémával küzd. Így talán jobban érthető, hogy a könyv és az olvasás miért nem vált pozitív élménnyé 14–17 éves korukra.”

A mintegy négyezer kötetes könyvtárszobában szépirodalmi alapművek éppúgy megtalálhatók, mint különféle témájú szakkönyvek, lexikonok, tanulást segítő kézikönyvek, illetve cigány témájú alkotások. Mivel azonban az állomány eddig (anyagi források híján) többnyire adományozás útján gyarapodott, összetétele meglehetősen vegyes.

A könyveket – mint mások otthon a sajátjukat – teljesen szabadon használhatják a diákok. Nincs könyvtáros, sem kölcsönzési nyilvántartás, az sem nagy tragédia, ha egy-egy könyv elvész, „legalább olvassák” – mondják a nevelők. Fontosabbnak tartják, hogy a fiatalok hozzászokjanak, hogy a könyv életünk természetes része, mindennapos használatra való.

„Az első lépés, amit meg kell tanulniuk, hogy az életnek szerves része a könyv. Nagyon sokan úgy kerülnek ide, hogy kezükbe sem vettek még könyvet. Én úgy nőtem fel, hogy amikor kicsi voltam, a könyvvvel játszogattam, volt újság és egyebek. Inkább legyen ez a könyvtár rendetlen, inkább tűnjön el egy csomó könyv, fontosabb az, hogy lássák, hogy ahol élünk, ott vannak a könyvek is, hogy az egy olyan dolog, ami hozzátartozik az életünkhöz, aminek lennie

⁹¹ A román nyelv egy archaikus dialektusát beszélő cigány népcsoport. Nagyrészt a Dél-Dunántúlon élnek.

kell. Ott csókolóznak benn, és ott van mellettük a könyv...” – mondja Baráth Szabolcs igazgató.

Egyetért azonban azzal, hogy a könyv- és könyvtárhasználatra nevelés terén ennél sokkal többet lehetne tenni. Amíg azonban első sorban anyagi és nevelői létszámgondokkal küszködnek (ami ennél nyilván sokkal fontosabb), erre nem marad ember és energia.

A kollégiumban a könyvtár inkább egy közösségi helyszín, a nevelő szavaival szólva: „mint a faluban a kocsmá”. Itt kaptak helyet a nagy népszerűségnek örvendő internetes számítógépek is, így ha nem is a hagyományos formában, de megmaradt a könyvtár információszerzési, -cserélési funkciója.

Történtek próbálkozások a könyvvállomány rendezésére, nemrégiben megkezdődött a számítógépes katalógus készítése is, ami sokat segíthetne abban, hogy a rendelkezésre álló könyvvállomány lehetőségeit jobban ki lehessen aknázni. Eddig a könyvtárhasználat ad hoc jellegű volt, nem arra épült, amit a könyvtár kínálni tudna, hanem a könyv megtalálási esélyének százalékos arányára, így a diákok szerint is jelentősen korlátozódik a tankönyvek és a szótárak használatára. (Ezek azok a könyvtípusok, amelyek viszonylag kis idő- és energiaráfordítással megtalálhatók.)

„Igazából nincs kidolgozott stratégiánk – ismeri el Baráth Szabolcs. – Ebben nem vagyunk túl jók. Nyilván nekünk kellene példát mutatni. Akár beszélhetnék arról is, hogy én most milyen könyvet olvasok... De erre tudatosabb programot kell építenünk.”

A legutóbbi időben kétheti rendszerességgel interaktív irodalmi projektet indítottak, amelyre úgy tűnik, a diákok egy részéről van érdeklődés.

Ha kimondott stratégia – legalábbis közvetlen, didaktikus módszer – nincs is, a koncepció, hogy az integrált nevelés hozzásegíti az egészen más kulturális közegben felnőtt cigány fiatalokat ahhoz, hogy megismerjék és magukévá tegyék a középosztályi kultúra, műveltség értékeit, ezen a téren, az olvasás, könyvhasználat terén is működik.

Többször elhangzott a kollégium vezetőivel folytatott beszélgetésekben ez a kifejezés: „középosztály”, hogy a továbbtanuló fiatalok „középosztálybelivé” válnak. Tudatosan törekszenek arra, hogy a diákok között mindig legyen néhány, akik számára nem egészen isme-

retlenek ezek az értékek, hanem már otthonról, a családból hozzák magukkal.

„Az volt az elképzelésünk, hogy tíz százalékban jelenjen meg a felvett diákok között is a középosztálybeli réteg – a motiváció miatt. Egyszerűen, mert húzó hatása van. Mert a kortárs csoport hatása a legerősebb. Lehetek én a világ legjobb pedagógusa, de akivel ő együtt él egy szobában, aki az ő barátja vagy barátnője, az hat rá legjobban. Ezért fontos, hogy néhány százaléknyi középosztálybeli gyerek is legyen itt. Akiknek már van élményük a könyvekről, színházról, moziról, és ők viszik a társaikat magukkal, hogy te, gyere be velem, nézzünk már meg egyszer egy előadást! Ez tudatos, erre próbálunk figyelni” – mondja Baráth Szabolcs.

Néhányan azok közül a fiatalok közül, akik gyermekkorukban soha nem olvastak, ma, huszonéves korukra már komolyan mondható, nem egyszer több száz darabból álló könyvgyűjteményre tettek szert.

Természetesen nem mindenkire jellemző, hogy életük szerves részévé vált volna a könyv és az olvasás, sokan azóta is legfeljebb speciális érdeklődésüknek megfelelő újságot, folyóiratot vesznek kézbe. A rendszeres könyvtárhasználat inkább csak egyetemi, főiskolai éveik alatt válik fontossá a fiataloknak.

KAPCSOLAT A CSALÁDOKKAL – AZ IDENTITÁS MEGŐRZÉSE

A tanulás, a művelődés és a társadalomba való beilleszkedés megtanulása mellett fontosnak tartják, hogy a fiatalok megőrizték anyanyelvüket, megtartsák kapcsolatukat otthoni közösségükkel, hogy erősödjön az önazonosságuk, és kiteljesedjen etnikai identitásuk.

Ennek érdekében a kollégium szoros kapcsolatot tart fenn a családokkal. A rendszeres családlátogatásokon túl meghívják őket egy-egy hétvégére a kollégiumba, gyakran közös családi programokat szerveznek számukra. A szülők bizalmának megnyerése nemcsak a diákokkal való eredményes munka miatt fontos, hanem kifejezett cél is, hogy a fiatalok tanult emberekké válva se távolodjanak el családjuktól és otthoni környezetüktől.

Ez tehát a másik értelme Lothar Weiss már idézett gyakori kifejezésének: „Nem akarunk janicsárokat nevelni.” Nem kiszakítani akarják a fiatalokat a családjukból, közösségükből, s aztán a maguk képére, saját, helyesnek tartott elképzeléseik szerint átformálni őket, hanem nyitott gondolkodású, egymás iránt felelősséget érző, tanult embereket szeretnének nevelni, akik tanulmányaik befejeztével maguk is segítők lehetnek közösségüknek.

A családias légkör kialakításában csakúgy, mint az anyanyelv megőrzésében fontos szerepük van a diákok többségének anyanyelvét beszélő beás cigány gazdasszonyoknak, akik sok esetben a pótmama szerepét is betöltik.

A diákok számára éveken át volt beás nyelvoktatás, ami valamiért most abbamaradt. Mellesleg a nevelők többsége is beszél, vagy legalábbis tanulja a beás nyelvet.

A kisebbségi léttel együtt járó konfliktushelyzetek, a mindennapi életben, az iskolatársak, (nem egy esetben a tanárok) részéről tapasztalt hátrányos megkülönböztetés, előítéletes gondolkodás, elenséges megnyilvánulások feldolgozásában is sokat segít a kollégium bensőséges, családias közössége, a nevelők, de különösen a hasonló élményeket átélt társak jelenléte, együttérzése, tanácsai.

„Itt, a középiskolában szembesültem először azzal, hogy cigány vagyok. Nekem ez addig annyira természetes volt. Alsószentmárton és környéke nekem egy védőburok volt, aztán ez egyszer csak megszűnt. Három-négy osztálytársamról is elmondható, hogy jóformán fajgyűlölők voltak, mindenesetre elég keményen éreztették és közölték is velem, hogy te cigány vagy, és büdös vagy, és hasonlók, ami így elő szokott jönni. Ez egészen addig volt nekem probléma, amíg vissza nem tudtam nekik mondani, hogy igen, cigány vagyok, és akkor mi van? De ehhez én nagyon-nagyon sok segítséget kaptam. Annak idején, Mánfán majdnem mindannyian küszködünk ezzel, és nagyon jó volt, hogy tudtunk egymásnak tanácsot adni, tudtuk egymást támogatni, hogy ne add fel, és folytasd tovább! Lehet, hogy ugyanúgy viselkedtem volna, és ugyanúgy elkeseredtem volna abban a helyzetben, mint a másik, mégis tudtuk egymást támogatni valamennyire” (Orsós Zsuzsanna – óvodapedagógiát végzett, romológia-pedagógia szakos hallgató).

Míg a mindennapi élet konfliktusainak feloldásában a fiataloknak a legfőbb támaszt a társak jelenléte, a kollégiumi közösség je-

lenti, a nevelők inkább az iskolai konfliktusok rendezésében tudnak segíteni.

Anélkül, hogy bármiféle ideologikus nemzetiségi elittudatot próbálnának beléjük plántálni, sokat tesznek azért, hogy a városi életbe belekerült fiatalok ne veszítsék el identitásukat, hogy vállalni tudják származásukat, ne érezzék magukat kevesebbnek a társaiknál, sőt a cigány kultúra értékeinek megismerése és megőrzése bizonyos kulturális többletet jelent.

Már a kezdetektől fontosnak tartották ezt – nem egy fiatal mesélt az Amrita-táborok élményeiről –, a kollégiumban is számos alkalommal tartanak cigány témájú rendezvényeket, hívnak meg cigány előadókat.

Az otthoni közösségből hozott értékek megőrzéséről Orsós Zsuzsanna a következőket mondja:

„A mai napig fontosnak tartom az otthoni, a faluban élő cigány értékeket, normákat. Amennyire meg tudom őket tartani, igyekszem ezekre odafigyelni. Már nálam is lazultak ezek a többségi társadalom miatt. Azokat az erkölcsi alapokat, amiket otthon kaptam meg, mindenképpen szeretném megőrizni. Csak pár apró dolgot mondok. Az idősebbekhez való viszonyulás nálunk nagyon fontos. A férfi-nő kapcsolata nagyon-nagyon fontos. Nem a házastársakéra gondolok, hanem hogy hogyan viselkedik az ember egy idegen férfival. Nagyon sok mindent szeretnék megőrizni és majd tovább is adni a gyermekeimnek. Azt gondolom, ezek olyan csodálatos dolgok, amiknek a megőrzése mellett is tud élni az ember a többségi társadalommal együtt.”

A VÁLTOZÓ KOLLÉGIUM

Bár alapelvei és célkitűzései ugyanazok, az elmúlt tíz év alatt a kollégium sokat változott. Létszáma jelentősen megnövekedett, amitől a kezdeti családias légkör óhatatlanul átalakult. Tíz év alatt teljesen kicserélődött a nevelői gárda, természetesen az új pedagógusok személyisége is visszatükröződik a kollégium légkörén.

Sok-sok pozitívuma ellenére a Collegium Martineumban sem működik mindig minden tökéletesen, amint ezt Heindl Péter is elisme-

ri a demokratikus nevelésről és a házi konferenciáról szóló tanulmányában,⁹² de ezzel a kollégium vezetői is tisztában vannak. Kitartó munkával törekednek továbbra is arra, hogy a lehetőségekből kihozzák a legtöbbet. Egyes problémákat a volt diákok is (akiknek többsége ma is kapcsolatot tart a kollégiummal) jól érzékelnek. Véleményük – amelyben nyilván van némi nosztalgia is – természetesen szubjektív, mégis tanulságos lehet a kollégium vezetői, nevelői számára.

Ami legtöbbjüknek először szembe tűnik, hogy a kezdeti családi légkör ma kevésbé tapasztalható a kollégiumban, és hogy az elmúlt években romlott a tanulmányi eredmény, nagy a lemorzsolódás. Ennek megvannak az okai, amint ezt hamarosan látni fogjuk, mindenestre fontosnak tartom, hogy erről ők is elmondják a véleményüket.

„Most sokkal több gyerek fogja magát, és egyszerűen otthagyja az iskolát. Amikor én oda jártam beás órákat tartani, azt láttam, hogy a gyerekekre volt bízva, hogy tanul-e, vagy nem. Azt gondolom, hogy ebben a korban egy gyerek ezt még nem képes eldönteni... Meg az ember minden helyzetben diák marad, ha diák. Tudom, mert tanítok is, hogy nem fog tanulni” (Orsós Zsuzsanna).

„Én ma is ugyanazt csinálnám, amit akkoriban velünk: valóban tehetséges fiatalokat keresnék meg, akik rászorultak arra, hogy ilyen juttatásokhoz hozzájussanak, és enélkül nem tudnak továbbtanulni, de az akarat bennük van. Velük lehetne dolgozni” (Kalányos Krisztina – fizika szakos hallgató).

Rafa-Gyovai Tibor csaknem tíz évet töltött a kollégiumban. A legelső kollégisták egyike volt, főiskolai évei alatt korrepetitorként, majd nevelőként csaknem öt évig dolgozott a kollégiumban. Találkozásunk előtt néhány hónappal változtatott munkahelyet.⁹³ Nagyon szimpatikus volt számomra, ahogyan – bármiféle megbántottság, neheztelés nélkül – beszélt a kollégiumról, próbált hosszas töprengéssel, őszintén választ találni a változások okaira.

„Bennem a kollégium két szinten él. Az egyik része egy álom, egy utópia, ami abban a kezdeti csapatban volt. És létezik bennem intéz-

⁹² Heindl 2006.

⁹³ Azóta egyetemi tanulmányai mellett ismét visszament a kollégiumba korrepetitornak. (Mérnök-informatikus képesítése után most pedagógiát tanul.)

ményként is, mint Collegium Martineum. Ez a kettő kicsit távol áll egymástól – bennem. Úgy látom, hogy ez a kis csapat (Péter, Derdák, Varga Aranka) – talán már nagyon régóta – próbálkoztak mindenféle formában létrehozni azt, ami nekik valamilyen álm lehetett, valamilyen cél, amit szerettek volna megvalósítani. De az intézményesedés valahogy mindig határt szabott ezeknek az álmoknak. Intézményként mindig nehezebb – pénzügyi okok miatt, egyéb okok miatt –, nehéz megvalósítani ezeket az álmokat vagy utópiákat. Valahogy soha nem egészen úgy valósult meg, ahogyan szerették volna.

Nehéz erről beszélni, mert igazából most érzelmekről kell beszélnem, és nem biztos, hogy jól fogalmazom meg a dolgokat. Amikor én odakerültem, nagyon családias légkört sikerült megteremtteni, talán ez volt a legjellemzőbb. Akkor még csak egy csoport volt, kilencen voltunk. Aztán lett két csoport, három... Ezt egy hatvanfős kolégiumban már nem lehetett annyira megvalósítani. Az elején egy kicsit ötletekből építkezett a dolog. Megvolt a cél, és a felmerülő problémákra próbáltak megoldásokat keresni. De amikor már jött a második, a harmadik, a negyedik csoport, olyan problémák jöttek, amelyekre nem gondoltak a kezdeteknél. Valahogy úgy érzem, mintha a struktúra nem lenne megfelelő. Valami még hiányzik, ami folyamatosan hibákat generál. Hogy mi lehet az, igazából nem tudom, mert akkor biztos, hogy megcsináltuk volna. Valahogy erre kellene megoldást találni...

A tavalyi évben volt egy Phare-pályázat, amivel egy egész jó rendszert sikerült kialakítanunk. Egyéni követés, egyéni fejlesztési napló... Egy olyan rendszer, amivel a diákok folyamatosan fejleszthetők. Viszont az idén egyszerűen nem volt rá sem idő, sem energia, hogy ez folytatódjon, hogy ezekkel a fontos pedagógiai dolgokkal lehessen foglalkozni. Emiatt sokszor nem elég hatékony a munka. [...] Voltak egyéni próbálkozások. Minden nevelő próbált egyénileg valamit kitalálni, de valahogy ez a közös munka nem alakult ki. Biztos, hogy valamilyen szinten én is részt vettem ezekben a hibákban, hiszen én is része voltam ennek a rendszernek.

Az elején egy olyan csapat volt, és olyan szintű dolgokat kaptunk bizonyos személyektől, Tiszitól, Lothartól, Pétertől és több embertől, olyan indíttatásokat, olyan útravalót, ami minket végigkísért.

Kaptunk olyan impulzusokat, ami miatt nem adtuk alább. Lógás meg ilyesmi meg se fordult a fejünkben. Próbáltuk a legjobbat teljesíteni. Például Tiszi is, olyan személy, aki a szavai és a tapasztalatai alapján fontos ember, és nagy hatással volt a diákokra. Ők olyan szellemi tőkét és tapasztalatot halmoztak fel, amit jó elfogadni még egy tapasztalt pedagógusnak is, aki odakerül.

Ahogy újabb emberek jöttek, mint én is, az a kezdeti dolog, ami az ő fejükben volt, lassan-lassan változott. Minden újabb generációjú pedagógus egy kicsit mást gondolt, kicsit belevitte a saját elképzelését, egyéniségét. Átadták egymásnak a dolgokat, de valahogy, mint a szőlánc, ez is egy kicsit mindig változik.”

A FENNMARADÁS ESÉLYEI

A kezdeti, bár alaposan átgondolt és lelkes, de mégis inkább ösztönös megoldások után a kollégium pedagógusai mára sokféle tapasztalattal lettek gazdagabbak, egyre tudatosabban alkalmaznak korszerű alternatív pedagógiai módszereket az eredetileg kitűzött nevelési eszmények megvalósítása érdekében. Ennek ellenére el kell ismerni, hogy az első évek eredményeit azóta sem sikerült megismételni. Bár a tavalyi érettségi („hála a minden eddiginél gyengébb érettségi tételeknek”) jelentősen javította a statisztikát, egyetemre, főiskolára alig néhányan tudtak bejutni az utóbbi években. (A legelső évben 9 diák közül 7, az első három évben az érettségizettek 50–80%-a továbbtanult.)

Határozott véleményem, hogy nem lehet mindent a pénzhiánnyal indokolni, a mánfai kollégium esetében azonban – úgy látom – mindenképpen ez a gondok legfőbb oka. Tény, hogy a kollégium hosszú évek óta folyamatosan anyagi nehézségekkel küzd. Kezdetől súlyos terhet jelent nem csupán működésének, de létének, fennmaradásának anyagi bizonytalansága. Külföldi (és nagyrészt egyházi) segítség nélkül egyszerűen nem is létezne.

A Collegium Martineum Magyarországon az egyetlen intézmény, amely a hátrányos helyzetű cigány fiatalok integrált középiskolai oktatásának feltételeit, kollégiumi háttérét biztosítja, így kiemelten közcélú feladatot lát el. Ezt a feladatot hagyományos eszközökkel

nem lehet véghezvinni. Olyan többletköltséggel jár, amelyet hagyományos finanszírozási keretek között nem lehet ellátni.

Baráth Szabolcsnak, a mánfai kollégium igazgatójának – épp kéziratom befejezésekor érkezett – hosszú levele valamennyire megvilágítja, milyen problémákkal kellett megküzdeniük az elmúlt évek során.

„Tapasztalatunk, hogy a hozzánk kerülő diákoknak legalább két évre van szükségük ahhoz, hogy azt a mély (a szociokulturális más-ságból és a településszerkezeti hátrányból fakadó) szakadékot csök-kenthessék, ami nyolcadik év végi szocializáltságuk és egy jó szín-vonalú érettségit adó középiskola által diktált szocializáltsági követelmény között van. [...] Az integrációs küzdelmet senki sem spórolhatja meg...

1996-tól 2001-ig a kollégium a fent említett feladatait ugyanolyan finanszírozási keretek között látta el, mint egy hagyományos kollégi-um. Ugyanakkora állami normatívából voltunk kénytelenek ellátni azokat a plusz feladatokat, amik szükségesek voltak a program mű-ködéséhez (teljes körű szociális támogatás a gyerekeknek, oktatási lehetőségek, szabadidős tevékenységek, plusz humán erőforrás biz-tosítása, kis létszámú kollégiumi csoportok). 2001-ig a szükséges összegnek megközelítőleg a harmadát fedezte az állam (normatív támogatás formájában), másik harmadát pályázatokból próbáltuk előteremteni, a harmadik harmada adósságként halmozódott fel.

2000-re már nyilvánvalóvá vált, hogy ezzel a finanszírozási sziszté-mával nem lehet fenntartani egy olyan intézményt, ahol több hal-mozottan hátrányos helyzetű gyerek él. Elérkeztünk oda, hogy be-zárjuk kapuinkat. Ekkor (a 2001/2002-es tanévben) indult be az Arany János Tehetséggondozó Program Roma Alprogramja, ami már több alaptámogatást biztosított gyerekeinknek. Ez ahhoz volt elég, hogy kevesebb hiány termelődjön egy tanévben, mint előtte” – írja.

Nagy reményeket fűztek a 2004 szeptemberében indult Arany Já-nos Kollégiumi Programhoz⁹⁴ (AJKP), amelynek egyik kezdeménye-

⁹⁴ A Collegium Martineum valójában az Arany János Kollégiumi Program mintain-tézményének tekinthető. Ettől az évtől országszerte már 10 hasonló intézmény mű-ködik tapasztalataik alapján.

zője Heindl Péter, a kollégium akkori igazgatója volt. (Mellesleg a program kidolgozásában és továbbfejlesztésében is jelentős szerepe volt.)

„Az AJKP már olyan normatív finanszírozást biztosított, amely fedezte azokat a plusz költségeket, amik egy ilyen, a társadalom leg-hátrányosabb helyzetű gyerekeivel foglalkozó intézménynél szükségesek – folytatódik a levél. – Elkezdhettük törleszteni adósságainkat.”

Hamarosan kiderült azonban, hogy az AJKP – eredeti elképzeléseiktől eltérő, megvalósult formájában – csapdává vált a kollégium számára. A kollégiumi program sajnálatos velejárója ugyanis, hogy a támogatás egyik feltételeként írja elő egy ún. „nulladik” előkészítő/felzárkóztató év indítását, ami gyökeresen ellentétes a Collegium Martineum alapelveivel. Részben, mert mint látjuk, egy évre szegregált osztályokba kényszeríti a gyerekeket, másrészt így épp a legtehetségesebbek nem kerülhetnek be a képzésbe. Ez nagy dilemma elé állította a kollégium vezetőit: vagy elfogadják a feltételeket (ami magasabb normatívát, ezzel nagyobb anyagi biztonságot jelent), vagy kitartanak elveik, eredeti célkitűzéseik, a hátrányos helyzetű, tehetséges cigány fiatalok integrált oktatása mellett.

„Az AJKP egy olyan, halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok kollégiumi segítségnyújtását megcélzó program lett, amelybe kötelező jelleggel beiktattak egy előkészítő/felzárkóztató „nulladik” évet. (Heindl Péter ezt az első pillanattól ellenezte.) Ez az év elvileg arra lett volna hivatott, hogy csökkentse azokat a hátrányokat, amelyekkel ezek a gyerekek az általános iskolából kikerülnek. A gyakorlatban azonban (a magyar oktatás történetében először) egy AJKP-ban részt vevő, érettségi adó középiskolában megjelenik egy olyan osztály, melynek összes tanulója halmozottan hátrányos helyzetű, valószínűleg roma családokból származó gyerek. Lényegét tekintve egy éven keresztül egy homogén, „gettó” jellegű osztály működik egy ilyen iskolában. (Szakirodalmak sokasága mutatta be, milyen pszichológiai, szociálpszichológiai, kognitív képességeket érintő negatív hatásai vannak ennek a szegregált (gettó) helyzetnek.)

Intézményünk abba a helyzetbe került, hogy valamennyit fel kellett adnia alapelvéből, ami a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrálását tűzte ki célul. (Szomorú, hogy az AJKP integrációs

programként aposztrofálódik.) 2004-től tehát pénzügyi okokból rákényszerültünk, hogy csak olyan gyereket tudunk felvenni, aki ebbe az előkészítő osztályba jár. Így a Collegium Martineum intézménye kitermelt egy olyan szeparációs (mert önkéntes) mechanizmuson alapuló szegregált helyzetet, ami lassította azt az integrációs pedagógiát, ami előtte itt létezett.

Az előkészítő év megjelenése a fentiek mellett a következő dilemmát is eredményezte: felvehetünk-e a kollégiumba olyan halmozottan hátrányos helyzetű gyereket, akinek a kompetenciái lehetővé teszi, hogy előkészítő év nélkül is elkezdhesse integrált, érettségit adó középiskolában tanulmányait, viszont a család anyagilag nem képes támogatni őt a tanulásban? Úgy döntöttünk, hogy ez nem lenne etikus, csak azért, mert ezt finanszírozza az állam. Ezen logika alapján (kihangsúlyozandó, hogy az előkészítő év egy velünk szerződést kötött hagyományos rendszerű szakközépiskolában kapott helyett) csak olyan gyerekeket vettünk fel, akikről azt gondoltuk, hogy a legnagyobb szükségük van erre az előkészítő évre. Így 2004 szeptemberétől más típusú célcsoport került a kollégiumba, mint annak előtte. (Gondoljunk arra, hogy a kollégium alapításakor létrejövő első csoport tanulmányi átlaga négy egész fölött volt.) Ezt még tovább erősítette, hogy a hozzánk bekerült fiatalok egy éven keresztül szinte nem érintkeztek más szociokulturális helyzetben levő fiatalal. Az osztálytárs egyben kollégiumi társsá is vált. Létrejött Mánfán egy olyan mikrovilág, amely egyre távolabb került a kollégium alapítóinak szándékától.

Erre nem voltunk felkészülve. Két év kellett, míg kiismertük magunkat ebben a helyzetben. Sok gyereket elveszítettünk, sok hibát elkövettünk. Bővítettük viszont a humán erőforrást (mentálhigiénés szakembert, művészetterapeutát vettünk fel) és a projekt módszert.

2006 novemberére sikerült kiharcolni, hogy az AJKP-t elindító miniszeri közleménybe már az előkészítő év opcionálisan jelenjen meg. (Szépséghibája, hogy csak a nyelvi előkészítő és a két tannyelvű osztályokra lett kiterjesztve, de legalább már fel tudunk venni úgy gyereket, hogy nem kell homogén osztályba járnia.) Ennek eredményeképpen 2007 szeptemberétől a kollégiumba kerülő diákok ismét integrált középiskolákban kezdenek meg tanulmányaikat.”

Eddig Baráth Szabolcs igazgató úr levele, ami sok szempontból érthetővé teszi a kollégium életében tapasztalt változásokat és a rosszabb tanulmányi eredményt. Épp ebben a válságos időszakban jártam én is Mánfán, ezeknek a gondoknak a vetülete tükröződik nem egy esetben a volt diákokkal készített interjúkban is.

A létszám növekedésével párhuzamosan – ami természetesen befolyásolja a kollégium bensőséges, családias jellegét – folyamatos gondot okoz a nevelők fluktuációja. Nem könnyű olyan rátermett és elkötelezett nevelőt találni, aki hajlandó és képes is elfogadni ezt a hagyományostól eltérő pedagógiai szemléletet, ahol neki nincs és nem lehet beosztásából eredően tekintélye, szava – a pedagógus itt a diák partnere, segítője a közös munka eredménye érdekében. Amellett itt nevelőnek lenni teljes embert, egész napos készenlétet, személyes odafigyelést és jelenlétet igényel. Család mellett, hosszú távon ez megint csak feloldhatatlan nehézségnek tűnik. A fluktuáció problémájáról Heindl Péter beszélt részletesebben:

„Ez megint egy kulcsprobléma, amire nem igazán tudok jó megoldást. Kell egy-két év, mire egy nevelő profi módon beletanul, és utána meg már el akar innen menni. Azért, mert maga a kollégium egy iszonyatosan embert őrlő, délutáni és esti munka. Ezt vagy olyan pedagógus tudja csinálni, akinek már kirepültek a gyerekei, de az meg nem szokott bejönni, még sose jött be, mert egyszerűen az, amit mi itt csinálunk, pedagógiai szemléletben egészen más, mint amit ő megszokott.

Volt úgy, hogy Józsival együtt több napon keresztül napi száz embert hallgattunk meg, mire megtaláltuk azt a hármát-négyet, akiről úgy gondoltuk, hogy talán beválik: aki azt mondja, hogy ő teljesen nyitott, örül a gyerekeknek, a cigány közösséget is elfogadja, aztán néhány hét alatt kiderült, hogy szó sincs róla. Mert ő megszokta azt, hogy ha ő beszél tanárként, akkor nem dumálnak vissza, mi meg arra neveljük a gyerekeket, hogy – ha nem is szemtelenül, de mondja a véleményét. Ezért van az, hogy fiatal a tanerő, mert akkor ezt még meg tudjuk csinálni. Nagyon sokszor kerestünk idősebb kollégákat, de eddig ez nem vált be. Ők egy másik rutinban vannak.

Marad a másik véglet, fölvenni frissen diplomázott fiatalokat, akik viszont egy-két évet szívesen beadnak az életükből, de előbb-utóbb családot akarnak alapítani. Vagy időközben megtalálja a párját, aki

azt mondja, hogy azért nem ártana, ha itthon is lenné valamikor, vagy pedig azt veszi észre, hogy nem talál párt, mert éjjel-nappal itt van. Vettünk fel fiatalokat, akik néhány év múlva tényleg klassz nevelővé váltak, és szerették ezt. Amikor találkozunk, könnyes szemmel mondják, hogy életük legszebb éveit voltak ezek, de nem tudtak itt maradni, mert közben gyereket akartak, vagy mert úgy alakult az életük.

A fluktuáció egyébként összefügg a tanulmányi eredménnyel. Mire valaki beletanul ebbe, még egy nagyon lelkes ember is, bizony az első évben gyengébbek az eredmények. De ha meg elmegy három év után, akkor nem lesz jobb a helyzet. Az mindig úgy volt, hogy az általános iskolában a gyerekek jól tanultak, és amikor idekerültek, jelentősen romlott a tanulmányi eredményük. Ami gond, hogy a gyerekeknek általában rosszabb a tanulmányi eredményük, mint volt az első három évben. Ebben biztos, hogy szerepet játszik ez a rutin is. Itt elkezdte őt olyan pedagógus, akinek volt már tízéves gyakorlata. Akkor is pillanatok alatt lement a fluktuáció, és közben egyet neveltünk ki, egy komlói lányt, aki itt volt három-négy évig, de ő is azzal küzdött, hogy nem talál magának párt, és ő is elment. Ez egy nagy baja ennek a délutáni meg esti programnak, amit úgy hívnak, hogy kollégium, hogy nem tudunk tartósan idekötni klassz embereket.

Gyakorlatilag ez volt az egyik fő ok, ami miatt én is kiszálltam a dologból. [...] A legnagyobb gondja ennek a kollégiumnak a tanár-fluktuáció, és most ez az Arany János Kollégiumi Program.”

A Collegium Martineum a korábbi hagyományokat követve folyamatos tehetséggutató munkát végez a három dél-dunántúli megye, Baranya, Somogy és Tolna általános iskoláiban. Az évek során szinte valamennyi olyan községbe eljutottak, ahol cigány gyermekek tanulnak. Munkájuk eredménye több helyen máris érezhető. Ahol ennek konkrét gyakorlati hasznát, a fiatalok életésélyeinek javulását tapasztalják, egyre több cigány vagy más szegény család gyermeke vállalja – az első fecskék nyomán nem egy faluból már hatan-nyolcan is – a továbbtanulás nehézségeit. Ezekben a közösségekben a továbbtanulás idővel természetes és kívánatos lesz.

Legújabb kezdeményezésük a Három Megye Tanoda programja, amelynek keretében a három dél-dunántúli megye területén egy te-

hetségkutató hálózat kiépítését kezdték meg, másrészt az említett előkészítő osztályos diákokkal már működik egy integrált délutáni tanoda (kompetenciafejlesztés, szocializáció), illetve a tehetségkutatás során kiválasztott 7–8. osztályos diákok tanodai előkészítése folyik.

„Én nem gondolom, hogy egy intézménynél az ember valaha is elégedett lehet – foglalja össze Lankó József. – Éppen azért, mert minden gyerekkel, minden fiatallal új generáció, új személyek lépnek be, ettől aztán soha sincs kész. Ez egy mindig változó, mindig alakuló, élő organizmus. Nem lehet azt mondani, hogy na, ezt megcsináltuk, mint a kőműves, hogy fölraktam egy kéményt, akkor az áll, és ötven évig kémény lesz. Ez nem egy olyan munka, amit le lehet zárni, és lehet róla stabil véleményt mondani, ez egy mindennapi rizikó, mindennapi kockázat, mindennapi munka. Nincs befejezve. Az, hogy a kollégium ennyi év után még mindig működik, azt gondolom, hogy mégis nagy eredmény.”

FELELŐS CIGÁNY ÉRTELMSÉG?

Különösebb, nagyra törő terveik soha nem voltak – a Collegium Martineum mindig is a legegyszerűbb, legszegényebb családok gyermekeinek felemelését, nevelését tartotta feladatának. Megalapítása óta több mint 170 fiatal útját egyengette, segítette tanulmányaikat, beilleszkedésüket, alapozta meg jövőjüket. A volt kollégisták fele sikeres érettségi vizsgát tett, negyede főiskolán, egyetemen folytatja tanulmányait, de a többiek jó része is továbbtanult, valamilyen szakma megszerzését választotta, és szinte valamennyiüknek van állásuk. Más intézményekkel összehasonlítva lehetséges, hogy ez kevésnek tűnik. Ha azonban a konkrét személyek, lehetőségeik, indulásuk felől nézzük, hatalmas eredmény.

Az alapítók meggyőződése, hogy a cigányság felemelkedését elsősorban olyan képzett, a demokrácia gyakorlatában jártas cigány értelmiségi réteg tudja leginkább elősegíteni, amely értelmiségivé válva, a középosztályba illeszkedve sem veszíti el kapcsolatát saját közösségével, hanem felelősséget érez iránta, akar és tud is tenni érte.

„Azt gondolom – folytatja Heindl Péter –, hogy az itt végzett kollégisták közül elég sokan lettek elhivatottak a cigányság ügyében. Szerintem még többen is, mint amire számítottunk. Az elején azt gondoltuk, még amikor a Gandhit szerveztük, hogy itt most létrejön egy népének felelős cigány értelmiség, és majd mindenki visszamegy a falujába. Néhány év alatt rájöttünk, hogy ez egy hülyeség. Azért hülyeség, mert ha valaki mondjuk Gilvánfán volt, és el akart menni onnan, hogy végre jobb élete legyen, akkor – hacsak nem szent, és a szenteknek a száma viszonylag kevés a társadalomban – ő nem fog visszamenni egyetem után a putriba, ott szervezni mezítlábasan a többieket.

Már az egy óriási eredmény, ha azt el tudjuk érni, hogy a gyerekek ne szakadjanak el otthonról, hogy számukra fontos legyen, hogy mi van az otthoniakkal, a családdal, a rokonsággal, és nekik, az otthon maradottnak egy húzóerő tudjanak lenni. Néhány év után – minimál célként – ezt már elfogadhatónak tartottuk a magunk számára. Túlzás lenne abban bízunk, hogy mindenki visszamegy a faluba, de ez már jó eredmény.

Úgy néz ki azonban, hogy ennél azért több is történt. Éppen azért, mert működnek a tanodák, meg itt a kollégium, és itt van a Gandhi is, tehát már van egy mozgalom, és viszonylag nagyobb számban kerülnek be gyerekek a középiskolába, főiskolára, nagyon sokan vannak, akik szociális munkások lesznek, szociálpolitika szakon végeztek, tanárként végeztek – csak elkapta őket a gépszíj. A Boros Julika például, aki most a Faág Egyesületben dolgozik, a Góman Jocó szerintem szintén valami ilyet akar csinálni, itt a Rafa-Gyovai Tibi és a párja, aki most is itt dolgozik a kollégiumban, és többen vannak ilyenek. A Nyári Józsi, aki a Faágban meg az Amritában működött, az Orsós Zsuzsi, aki most végezte el az óvónőképzőt, és ha nem is Szentmártonban fog dolgozni, de most például beás nyelvet tanít számtalan helyen. Miután már lemondtunk arról, hogy mindenki néptanító legyen, úgy tűnik, hogy mégis lényegesen nagyobb százlékban maradnak ezen a szakterületen, mint amit mi akárcsak reméltünk.”

A mánfai kollégiumnak nagy szerepe van a cigánysággal szembeni előítéletek csökkentésében is. Évtizedes munkájuknak köszönhe-

tően Pécs középiskoláiban és főiskoláin lassan természetessé válik a cigány fiatalok jelenléte.

„Hogyan látja a mánfai kollégium jövőjét?” – kérdeztem Lankó Józsefet.

„Nem látom biztosra a jövőjét. Ez egy kaland változatlanul, amibe bele is lehet fulladni. De lehet kijönni is belőle, biztos. Az pedig mindig jár kockázatokkal, hogy jó és rossz dolgok kipróbálásra kerülnek – és néha vakvágányokon is elindul az intézmény esetleg, aztán vissza, és keres tovább. De minden intézményünk ilyen tulajdonképpen. Olyan utakat próbálgatunk a pedagógiában, a nevelés, a személyiségfejlődés, a kultúrák határán való átjárákálás területén, amelyeknek nincs elfogadott helye még a magyar oktatási rendszerben, és nincs támogatottsága.”

Úgy gondolom, hogy a Collegium Martineum – előzményeivel együtt – egy olyan példa nélkül álló kezdeményezés, amelyet feltétlenül érdemes megismerni, odafigyelni rá, tapasztalataiból tanulni, s amely mindenképpen követendő lehet a cigányság felemelkedése és előbbre jutása érdekében folytatandó minden további kezdeményezés számára.

Az igazi eredmény valószínűleg csak jóval később, esetleg generációk múlva lesz érzékelhető. Lankó József, az alsószentmártoni plébános szerényebben fogalmaz: „Ha csak egy ember életét is mozdította ez a kollégium, már megérte.”

INTERJÚK A COLLEGIUM MARTINEUM VOLT DIÁKJAIVAL⁹⁵

Kalányos Krisztina (Okorvölgy), a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem fizikatanár szakos hallgatója

„Egy kis faluban éltünk, Okorvölgyön. Ez egy százhusz fős település, eléggé előregedett falu. Nagyon szegények voltunk. Nem a faluhoz, hanem a városhoz képest. Maga a falu szegény. Édesapám bányász volt, az uránbányában dolgozott húsz évig, aztán megszűnt a

⁹⁵ A 2005-ben készült interjúkat tartalmazó hangkazetták saját tulajdonomban vannak.

bánya, ő meg rokkantnyugdíjas lett. Anyukám háztartásbeli volt, mert akkor még volt ilyen, de nagyon sok mindennel foglalkozott. Volt virágkötő, később egy faipari üzemben dolgozott, ahol parketta anyagokat vágtak naponta tíz órát, tehát kemény fizikai munkát végeztek mindig.

Szüleim mindig azt mondták, hogy tanuljak, tanuljak! Soha nem akadályoztak benne. Van egy bátyám, ő is mindig nagyon jó tanuló volt. Egymással versengtünk, hogy ki a jobb. Tehát szüleim támogattak, hogy tanuljak, és én mindvégig nagyon jó tanuló voltam.

Szakközépiskolába szerettem volna menni, a Hevesibe, mert a kémia, a reáltantárgyak már akkor nagyon érdekelték, de igazából mindegyik területet szerettem.

Hatodikos voltam, amikor megkerestek, Heindl Péter és Derdák Tibor. Járták a falvakat, tehetséges cigány gyerekeket kerestek. Akkor indult a Gandhi, és azt ajánlották, hogy jelentkezzek oda. De hatodikban még nem szerettem volna eljönni. Nagyon jól éreztem magam. A hetvehelyi iskolába jártam, kilencvenen voltunk összesen. Egészen családias volt, mindenki ismert mindenkit. Amikor én végeztem, nyolcan voltunk az osztályban. Nagyon-nagyon kellemes volt, kiscsoportos oktatás, abszolút ideális. A tanárok nagyon büszkék voltak rám. Hogy cigányok vagyunk, és tanulunk. Ott soha nem volt probléma, hogy ki cigány, ki nem.

Igazából nem kellett nekem mondogatni, hogy tanuljak. Valami miatt az volt mindig bennem, hogy nekem többre kell vinnem, mint a szüleimnek. Mert azért nem fényes körülmények között éltünk. Ez valahogy kialakult bennem. Folyamatosan éreztem ezt, már óvodától kezdve. Sokkal talpraesettebb voltam, mint a bátyám, erős voltam mindig, és minden helyzetben nagyon feltaláltam magam. Valahogy sodortak az események. Sokat olvastam. Például sok cigány családnál a könyv nem volt jellemző. Én azért olvastam.

Az első könyv, amire visszaemlékszem, a Zabhegyező volt. Még általános iskolában olvastam valamikor. Nagyon sokat jelentett, hogy amikor hatodikos voltam, megkerestek Derdák Tiborék. Igaz, hogy a Gandhibe nem kerültem el, viszont akkor indult az Amrita Egyesület, és én már a kezdetektől ott voltam. Addig például lehetőségem sem volt, hogy eljussak a Balatonra. Megkérdeztem egyszer anyukámat, hogy volt-e már a Balatonon, és még nem járt. Így én sem le-

hettem velük. De akkoriban elkezdtek a táborozást, és vittek bennünket. Nagyon sokat tanultam, nagyon sok mindenben vettem részt ezekben a táborokban. Nagyon sok kapcsolatom alakult ki. Akkor voltam hatodikos-hetedikes, még nem voltam tizenhárom éves. De lehet, hogy nem is az volt az első. Az első vers például, amit megtanultam – nem is vers volt, hanem az Üdvözlégy Mária ima –, erre emlékszem, hogy ezt anyukámtól tanultam. Sok mesét is olvastam. Nem elmesélték nekem, hanem én olvastam őket. És nagyon sok mindent, a kötelezőket és sok minden mást is.

A legtöbb könyvet az iskolából kaptam, jutalomként. Minden évben többet is, mert nagyon sok mindent csináltam. Minden szakkörben ott voltam: furulya, gitár, hittan, cserkészet, mindent kipróbáltam, amit lehetett. Számítástechnika, matematika... Minden kézműves foglalkozáson részt vettem, és nagyon sok könyvet kaptam, azokat olvasgattam. Sok könyvünk nem volt, így szereztük őket. Táborokban jutalmak, onnan voltak a könyveim.

Az első tábor talán Balatonlellén volt. Ezek tematikus táborok voltak, olvasótábor jelleggel, csoportokban. Nagyon sok fiattal, akivel ott ismerkedtem meg, együtt is laktam később a Collegium Martineumban. Azokkal, akik először érettségiztek a Collegium Martineumból, szinte mind ott találkoztam. Az Amritából nőtt ki az első kollégista csoport.

Akkor még arról szólt a dolog, hogy tehetséges cigány fiatalokat kerestek, akik tovább akartak tanulni. Az Amrita arról szólt, hogy olyan cigány fiatalok, akik esetleg soha nem jutnak el a Balatonra, akik soha nem olvasnak egy könyvet sem, mert nincs nekik... Tehát egy olyan egyesület, egy olyan hely legyen számukra, ami egyfajta biztonságot adhat, és mindenféle kulturális, mindenféle plusz szolgáltatásokat nyújtott nekünk akkoriban. A továbbtanulás és a pályorientáció nagyon erős volt.

Emlékszem, jöttek hozzánk az Arankáék. Én a Hevesibe akartam menni. Ők beszéltek rá, hogy gimnáziumba menjek, hogy legyen érettségim is, és hogy a gimnáziumnak mennyivel nagyobb presztízse van. Így választottam a Kodályt.

A kollégium később jött. Meg nem is ott kezdődött a kollégistáknak az élete, hanem egy plébánián. Anyukámmal kimentünk, és azt mondtam, hogy oda nem mennék. Nem, mert nem éreztem biztonságban.

ságosnak. Nem éreztem azt a melegséget, amit adhat egy ház, egy kollégium. Eléggé lerobbant épület volt, s hideg, hidegnek éreztem, s fáztam. Nem akartam oda menni. Úgy hogy elmentem a Kodály úti lánykollégiumba. Ott voltam két évig. Végül is fogalmam sincs, mi miatt hagytam ott, mert nagyon jól éreztem magam, nagyon szerettek ott is a tanárok, látták, hogy intelligens vagyok, okos, ambiciózus. Már akkor újságokat írogattam. A Soros ösztöndíjasa voltam én is.

Talán az anyagi okok miatt mentem át később Mánfára. Már nem emlékszem pontosan, valószínűleg lelki ráhatás is volt benne, de leginkább talán az anyagi okok miatt. Azt hiszem, ezer forint volt havonta akkor a kollégiumi díj, és azt sem volt kötelező befizetni. Ha volt valakinek, befizette, ha nem, nem. Az ebédet is fizették, útiköltséget, bérletet...

A Collegium Martineum legpozitívabb értékének talán az önállóságot mondanám. De akkor jutottam el például Olaszországba velük, amihez csak egy minimális összeggel kellett hozzájárulni. Nekem az egy meghatározó élmény volt, később olaszt is tanultam. Aztán az, hogy nagyon-nagyon családias volt akkoriban a hangulat a kollégiumban. Otthonosan éreztük magunkat, nagyon vigyáztunk mindenre. Értékként kezeltük, ha kaptunk egy asztalt vagy bármit. Az otthonunknak éreztük a kollégiumot. Én legalábbis annak éreztem. És jó volt oda hazamenni.

A konferenciákról viszont inkább negatív emlékeim vannak. Azt mondták, hogy demokratikus. Mégis úgy éreztem, hogy irányított volt, hogy befolyásolnak bennünket, és hiába akarjuk mondani a saját véleményünket. Elmondtuk, hogy mit gondolunk, aztán vagy meghallgatták és úgy lett, vagy nem. Voltak, amik megvalósultak, de én mégis úgy éreztem, hogy irányított volt. Sok rossz élményem volt amiatt, hogy gyakran estig elhúzódott egy-egy ilyen konferencia. Sokszor ideges voltam, mert tudtam, másnap dolgozatot írunk, és azzal nem foglalkoztak, de annak a konferenciának meg kellett lennie.

Én mindig nagyszájú voltam. Mi, akik ott voltunk az első körben, általában mind erős egyéniségek voltunk, akik kiálltunk az igazunkért. Kilencen voltunk. Mindannyian érettségit adó intézményből mentünk tovább, és úgy tudom, mindenki felvételizett valahova. Te-

hát ezzel az anyaggal lehetett mit kezdeni. Jó volt a „gyerekanyag” – idézőjelben. Akkor olyan fiatalokat találtak meg, akiknek már eleve az volt a szándékuk, hogy ők középiskolába, érettségit adó intézménybe menjenek.

Most harmadéves fizika szakos vagyok az egyetemen. Nem így indult az életem, mert megjártam nagyon sok helyet. Végül itt kötöttem ki. Huszonnégy éves vagyok, most már kialakult, hogy én ezt szeretném csinálni. Érettségi után felvételiztem a szociálpolitikára. Kétszer is oda jelentkeztem, mind a kétszer fel is vettek, de valamiért mégse mentem oda. Nem is tudom már, hogy miért. Viszont elvégeztem egy kétéves szociális szervező és gondozó felsőfokút. Az nagyon kemény világ volt. Utána azt mondtam, hogy nekem diploma is kellene már végre, mégpedig olyan egyetemre akartam menni, ami nem egy szokványos. Hogy megmutassam, hogy én bármire képes vagyok. Nem másoknak, leginkább magamnak. Felvettek biológia-fizika szakra. Nagyon nehéz volt ott, mert egyedül éreztem magam, nagyon messze volt mindenki, senkit nem ismertem, fél év után ott is hagytam az egyetemet. Nem azért, mert nem ment, hanem mert nem éreztem jól magam. Visszajöttem ide, Pécsre. Nem kellett felvételiznem, mert a pontjaim még érvényesek voltak, és a maximum pontot megkaptam. Mivel itt nem volt ilyen párosítás, a fizikát választottam.

Fizikatanárnak készülök. Éppen kérdezte az egyik tanárom, hogy Krisztina, ugye maga tanár lesz? Ilyen tanárookra van szükség, akik nemcsak a tudást akarják az emberek fejébe belenyomni, hanem az egyént látják, akivel foglalkoznak, és tudják, hogy a gyerekeket differenciáltan kell tanítani. Egyre erősebb ez az érzésem – most már a munkámból adódóan is –, hogy nekem tanítanom kell. És tanítok is. A Faágban korrepetálok (ez egy kimondottan hátrányos helyzetű, állami gondozottakat – főleg cigány fiatalokat – segítő egyesület), és kiépítettünk egy patronálói rendszert is. Az egyesületen belül létrehoztunk egy délutáni tanodát, hogy segítsünk a tanulásban azoknak a gyerekeknek, fiataloknak, akik nem tudnak kétezer forintot kiadni korrepetálásra. Én például most középiskolásokat tanítok. Egy nap két óra megy le, kétszer negyvenöt perc. De nem számolom, hanem amikor végzünk, akkor végzünk. Amíg a gyerek tud még figyelni, addig csináljuk, és ha már fáradt, akkor abbahagyjuk. Nem órára

megy, meg időre. Péntekenként pedig a Sulinova Kht. hátrányos helyzetű fiatalok integrációs programjában dolgozom.

A két év alatt, amikor a szociális szervezőt végeztem, nagyon sok gyakorlati helyen voltam. Mozgáskorlátozott gyerekeknél a Kerek Világnál, kinn Pécsbányán a pszichiátrián, a Malomvölgyben az időseket gondoztuk. Nagyon nehéz két év volt, de nagyon sokat adott, és azt erősítette bennem továbbra is, hogy nekem tennem kell és tudok is tenni azért, hogy másoknak jobb legyen. Ezért dolgozom most ebben is, abban is egy kicsit, amire képes vagyok, azt így tudom átadni.

Anyukám mindig azt mondta, hogy magam miatt tanulok. Ez gyakori mondat volt otthon. Valószínűleg azért, mert anyukám hat osztályt végzett, apukám nyolcat... De most már rájöttem, hogy ez nem így van. Nem. Másokért is tanulunk és dolgozunk.

Persze azért nem ilyen rózsaszín az élet, mert vannak nehézségek, de mindig volt valahogy, és mindig megoldottuk. Ha az élettől kap az ember egy pofont, föl kell állni, úgy gondolom. Másokat hallva, megfordult a fejemben, hogy én is kimehetnék külföldre. Vannak lehetőségeim, például három hónapra, egy évre kimehetnék, ingyen. Nem mennék! Valamit akkor fel kellene adni. Én itt jól érzem magam, abszolút. Megtaláltam önmagam. És tudom azt, hogy minden kell tevékenykednem, dolgoznom. Lehetőségeket is látok. Én jól érzem itt magam, nincs szándékomban elmenni.

Mit szeretnék megőrizni a cigány értékekből? Inkább, mit szeretnék fejleszteni?! Mert a nyelvet például nem igazán tudom. Értem a beás nyelvet, viszont beszélni nem nagyon tudok. De nem azért, mert elszakadtam otthonról, hanem azért, mert már otthon a szüleim is vegyesen beszéltek. Hol magyarul, hol cigányul. Ebben szeretnék fejlődni. A cigány kultúrát ugyanúgy őrzöm: hallgatok cigány zenét, járok cigány kulturális napokra.

Általános iskolában ez a kérdés még nem merült fel, mert ott nem kezeltek cigánynak. Ott ez abszolút természetes volt. Aztán jöttek a táborok. Az Amrita táborokba cigány együttesek jöttek. De jó volt, ha valaki tudott cigányul táncolni! De jó volt, ha valaki meg tudott szólalni a nyelvén! Ott már igen, ott már erősebben érvényesült az identitás kérdése. Sokat olvastam cigány költőktől, az együtteseket mind ismertem akkoriban, a Kanizsa Csillagait meg a többieket.

Szóval fontos volt. A Faág is nagyon preferálja az identitáskérdést, úgy hogy ilyen programokat is szervezünk.

Tehát abszolút tudom, honnan jöttem, ki vagyok, és merre megyek. Fontosnak tartom. Soha nem is volt ez probléma, hogy megtagadjam cigányságomat. A magyart nem szeretem hozzátenni, mert hogy a cigány is magyar. Igen, öntudatos vagyok, magabiztos vagyok. De nem úgy, hogy figyeljetelek, én vagyok a cigány, és akkor nézzetek rám! Nálam ez természetes. Mindenki látja. Tehát se nem erőltetem, se nem tagadom. Ez soha nem fordult meg a fejemben. A környezetemben is ez az elfogadott. Olyan emberekkel vagyok körülvéve, akik ezt elfogadják, akik hasonlóan gondolkodnak.

Ami a jövőt illeti, én optimista vagyok. Reménykedem és bízom abban, hogy kitermelődik egy olyan réteg – ha csak magamra gondolok és a többi cigány fiatalra, akik hozzám hasonlóan tanulnak, egyetemre járnak –, amelyik esetleg majd tenni is akar azért, hogy jobb legyen a cigányok helyzete. Most még elég kevésbé látom, hogy mi lesz. De ha a saját életemet nézem, akkor mindenképpen azt mondom, hogy én szép lassan megyek fel a lépcsőn. És látok lehetőségeket.”

Góman József (Simontornya), a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem politológia és romológia szakos hallgatója

„Nagyon szegény cigány családból származom. Amikor megszülettem, állami nevelőintézetbe kerültem Szekszárdpalánkra, édesanyám ugyanis odaadott. Jó két és fél évbe került, mire édesapám bírósági úton ki tudott hozni. Ekkor az apai nagyszülőkhöz költöztünk; engem gyakorlatilag ők neveltek fel, édesapám ugyanis új családot alapított. Ebből az új kapcsolatból származó féltestvérem ma már gimnazista.

Mikor a nagyszülőktől megtudtam, hogy van még két testvérem, szerettem volna legalább egyszer találkozni velük. Kutatás közben derült ki, hogy anyám részéről van egy nálam egy évvel idősebb bátyám is, aki szintén nevelőotthonban élt. Végül mindhármat megtaláltam, és a mai napig tartom velük a kapcsolatot. A két húgom most érettségizett. Bátyám az ELTE informatika szakán végzett, én pedig egyetemista vagyok, a családban tehát mi vagyunk az első diplomás generáció. Apunak nyolc általánosa volt, anyunak meg szerintem annyi se. Ez mindenképpen nagy ugrás.

Simontornyán, a Vak Bottyán Általános Iskolába jártam. Hatodikos lehettem, mikor Boros Eszter tanárnő (ő most igazgatóhelyettes) felvette a kapcsolatot a pécsi Amrita Egyesülettel, mely akkoriban pályázat útján igyekezett segíteni a továbbtanulni vágyó cigány fiataloknak. Eszter néni megkeresésére az ottani tanárok, Derdák Tibor szociológus, a Collegium Martineum egyik alapítója, Varga Aranka és Lankó Józsi el is jöttek Simontornyára. (Akkor persze még szó sem volt a Collegium Martineumról, csak az Amrita Egyesületről.) Havi foglalkozásokra hívtak, amelyeken rajtam kívül számos hasonló korú, Tolna, Somogy és Baranya megyéből származó cigány és nem cigány fiatal vett részt. Az összejövetelek célja egyrészt az ismerkedés, másrészt – mai fejjel már azt mondom – az volt, hogy a tanulás felé tereljenek bennünket.

Hatodik-hetedik osztályos koromban meghívtak az augusztusban szokásos egyhetes, tíznapos balatoni táborba is, ahol mindennap volt valamilyen foglalkozás. Délelőttönként beás és lovári nyelvet tanultunk, a csoportfoglalkozásokon pedig egy-egy témából – például híres történelmi személyiségekből – kellett felkészülnünk, hogy délután a tanári karból álló zsűri előtt színházi előadás, versmondás keretében vagy valamilyen más formában előadhassuk a tanultakat. Jó hangulatú tábor volt, nagyon-nagyon tetszett.

Közben folyamatosan jártam Simontornyáról Pécsre, az egyesületbe, amelyben az alapítón, Derdák Tiboron kívül Varga Aranka, Heindl Péter és Orsós Anna tevékenykedett, akik ebben a szakmában szaktekintélynek számítanak. Amikor eltelt ez a két év, és pályaválasztás elé kerültem, ők segítettek abban, hogy megtaláljam a megfelelő középiskolát itt, Pécsen.

Akkoriban nagyon érdekelt a számítástechnika, ezért a Zipernowszky Szakközépiskola és az Apáczai Csere János Gimnázium került szóba. Végül a jegyeim alapján felvettek az Apáczai Csere János Gimnázium informatika szakára; ott is érettségiztem, informatikai végzettségem van.

Abban az évben jött létre a Collegium Martineum – akkor még a plébánia épületében –, melynek első lakói között ott volt a nálam egy évvel idősebb Nyári Józsi és Orsós Zsuzsi. Gyakran kilátogattam hozzájuk – gyakorlatilag így kerültem kapcsolatba Mánfával.

Mivel már jó néhány éve ismertem ezt a társaságot, örömmel jöttem a kollégiumba. Pontosan tudtam, mi vár rám, hová jövök, beilleszkedési problémám tehát sem a kollégiumban, sem az iskolában nem volt. Kudarok nem értek, hátrányos megkülönböztetést nem tapasztaltam, bár az osztályra jellemző volt klikkesedés. De nem azért, mert az egyik barna színű, a másik meg lila, hanem azért, mert ha én a Pistinek vagyok a barátja, akkor mi alkotunk egy klikket.

Mánfa abban különbözik a szokványos kollégiumoktól, hogy nem intézményként, hanem mint barát, segítő fordul a családokhoz. Fontos, hogy a szülők ne féljenek magától az intézménytől. A kollégium minden évben rendezett családnapot, amelyre minden szülőt meghívtak, emellett folyamatosan, havonta-kéthavonta meglátogatták a családokat. Később valamilyen szinten én is csatlakoztam ehhez a kezdeményezéshez: érettségi után egy-másfél évig Péterrel együtt jártam családlátogatásra. És azt látom, hogy a szülők most már rájöttek arra, hogy hoppá, ez nem is egy intézmény, hanem ők barátok, akiket simán le lehet tegezni, akiket nyugodtan le lehet ültetni otthon.

Volt egy román anyanyelvű barátom, szobatársam is a kollégiumban, aki Temesvárról, értelmiségi családból került Mánfára; édesapja magyar származású lelkipásztor, édesanyja tanárnő, talán román cigány asszony lehetett. Miért is fontos egy ilyen közösségben, csupa hátrányos helyzetű fiatal között egy értelmiségi srác? Ha egy ilyen srác bekerül egy ilyen közegbe – ahol a többség otthon nem láthatott könyvet, mert egyszerűen nem volt –, az komoly húzóerő lehet. Hát ő ilyen volt, igazi húzóember, aki, bár ugyanúgy velünk együtt járta a gimnáziumot, mégis tudott segíteni. Egyrészt a nyelvtanulásban, mert lehetett vele angolul kommunikálni, másrészt olyan többletet, olyan kultúrát hozott magával, amit mi azelőtt nem láttunk.

Nagyon jó ötletnek tartom Mánfát, mert a kollégium nélkül mi nem jutottunk volna el idáig. Fontos, hogy hátrányos helyzetű fiatalok ezáltal egy olyan közegbe kerülhetnek, amely segíti őket az érettségi megszerzésében. Sajnos úgy látom, ma már Mánfa célja inkább csak az, hogy az érettségi meglegyen, hogy utána mit kezd a gyerek magával, nemigen érdekli a kollégiumot. Amikor mi végeztünk – itt gondolok a Nyári Józsira, Orsós Zsuzsira, Márk Dávidra, Orsós Marikára, Orsós Zolira, Orsós Zsoltira, Kalányos Krisztára és még so-

rolhatnám a neveket –, mindenkiről lehetett tudni, kivel mi lett, melyik egyetemre került. De mióta mi eljöttünk, csökkent az egyetemre vagy főiskolára járók száma, sőt mintha magának a kollégiumnak az eredményei is romlottak volna. Emlékszem, hogy amikor mi először 12-en voltunk kollégisták Mánfán, 4 egész volt az átlagunk, bukás pedig egyáltalán nem volt. Most azt látom – mert én azért kijárok, és tartom a kapcsolatot a mánfaiakkal –, hogy ebből a szempontból csökkent a színvonal. Sokkal nagyobb a bukási arány, és alig tudok olyan emberről, aki főiskolára vagy egyetemre ment.

Annak idején, amikor mi elkezdtük, sokkal több képzett pedagógus foglalkozott velünk. Egyénenként foglalkoztak az emberekkel, a tanulókkal, velünk. Most meg? Esetleg a nevelőtanár, ha van ideje. Egy csoportra, 12–15 emberre jut egy vagy két nevelőtanár. De ez az egy vagy két ember nem elég ahhoz, hogy a gyerekek megtanuljanak tanulni. Mert Mánfának tulajdonképpen ez volt a lényege. Amit például Derdák Tibor vagy Heindl Péter nagyon sokszor megcsinált velem. Az első két év, emlékszem, másról sem szólt, mint arról, hogy meg kellett tanulnom szöveget értelmezni, mert ha már megtanulok értelmezni egy szöveget, sokkal könnyebben megy a tanulás is. Most, hogy egyetemen vagyok, és ugye politológián rengeteg szakszöveg van, amit tudni kell, sokkal könnyebben értem meg ezeket. De ehhez szükség volt arra, hogy Mánfán annyit foglalkozzanak velem az első két évben. Emlékszem, hogy Péter három órától hatig csak beszélt, beszélt, beszélt. És addig magyarázott, míg meg nem értettem a szöveget, és ki nem tudtam hámozni belőle a lényegét. Ma már képes vagyok erre. De ez a pedagógiai munka szerintem most nem történik meg, és ezért is olyan nagy a bukási arány, pedig ezek a gyerekek sem hülyék!

Velünk nem a nevelőtanárok foglalkoztak: akkoriban Heindl Péter, Derdák Tibor, Varga Aranka, Orsós Anna, Lankó József még naponta kijárt hozzánk. Ezek a képzett emberek, pedagógusok foglalkoztak velünk. Persze az is igaz, hogy mi sokkal kevesebben voltunk. A kollégiumnak és az Amrita Egyesületnek az is a feladata, hogy olyan fiatalokat neveljen ki, akik el tudnak igazodni a felnőtt életben, képesek megállni a helyüket, önállóan intézni az ügyeiket, és adott esetben vezető pozíciót is be tudnak tölteni. Ezt jelenti az a bizonyos demokráciára nevelés, ami egyébként a konferenciák célja is.

Én most politológiát és romológiát tanulok. Valamilyen módon szeretnék majd bekapcsolódni ebbe a munkába. Már eddig is dolgoztam az Amrita Egyesületben – egy évig az elnöke voltam –, tehát ez számomra nem is túl távoli cél. Segíteni szeretnék a mánfai fiataloknak is, mert tudom, mit jelent ott élni; azt akarom, hogy nekik is jó legyen, hogy ők is el tudják ezt érni. A jövőben tehát mindenképpen a cigány fiatalok segítségével szeretnék foglalkozni, bár még nem tudom, miben áll majd pontosan ez a munka. Én legfőképpen az oktatásban látom a megoldást. Azt gondolom, hogy nem szabad szegregált intézményeknek létrejönniük Magyarországon, amelyek elkülönítik a cigány fiatalokat, és a más környezetben élő, nem cigány fiatalok sem ismerik meg a cigány kultúrát, a cigány embereket.

Az egyetemi kollégiumban nagyon jól érzem magam. Egy évvel azután, hogy idejöttem, bekerültem a kollégiumi bizottságba. Ez is demokratikusan működő szervezet, kicsit hasonló a mánfai konferenciához. Ugyanúgy működik, mint az országgyűlési választások. Itt 650 ember szavaz, és aki a legtöbb szavazatot kapja, az jut be a kollégiumi bizottságba. Én már három éve dolgozom mint kollégiumi bizottsági tag, az egyetemi hallgatói önkormányzat munkájában is részt veszek. Azt gondolom, hogy itt elfogadtak az emberek; mivel ismernek, látják, hogy lám-lám, egy cigány fiatal is képes arra, hogy vezessen, irányítson egy egész tömeget, és képes intézni az ügyeket, a mi közös ügyeinket.

Ebben a kollégiumban öten vagyunk cigányok, én lovári, a többi beás. A beás családok sokkal előbb felismerték, mennyire fontos, hogy a gyerek továbbtanuljon. Tehát nem a nyolc osztály és a jogosítvány megszerzése a cél, meg hogy beálljon a családi vállalkozásba – hosszú távon az a jó befektetés, ha a gyerek leteszi az érettségit, és esetleg egyetemre, főiskolára megy. Ehhez jó alapot adott a Collegium Martineum és az Amrita Egyesület. Lovári cigány családokban ez a folyamat nehezebben indul el, egyrészt azért, mert ők tipikusan kereskedő családok, másrészt, mert Derdák Tibor, Heindl Péter és a többiek beás környezetben kezdtek dolgozni. Az én családom szintén kereskedő család, de meg lehetett győzni őket annak idején, hogy engedjenek el Pécsre tanulni. Ha lovári cigányok között kezdenek el dolgozni, nyilván ők is előbb felismerték volna a to-

vábttanulás jelentőségét. Ez most így alakult. De sebj, majd mi is jövünk!”

(Góman Józsefet 2006 októberében Simontornya Cigány Kisebbségi Önkormányzata elnökének választották.)

Gyuradinovics Ildikó (Magyarmecske), a Kaposvári Egyetem Csonkai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar Pedagógusképző Intézetének elsőéves levelező hallgatója, óvodapedagógia szakon

„A magyarmecskei általános iskolában végeztem. Az igazgatónő, Balatoni Magdi néni vitt el egy táborba, ami után eldönthettem, akarok-e kollégista lenni, vagy sem. Mivel Komlóra vettek föl, a Nagy László Gimnáziumba, úgy döntöttünk, hogy jelentkezem. Igazából anyu akarta, hogy kollégista legyek. Nagyon régóta ismerték egymást Péter bá'val, aki akkor még itt tanított Magyarmecskén; ő biztatott, hogy jó lesz nekem a kollégium, mert ha itthon maradok, anyu nem tud nekem segíteni.

Igazából csak a beköltözéskor fogtam fel, hogy kollégista leszek. Mikor anyu elmagyarázta, hogy nekem itt kell maradnom, meg itt fogok aludni, sírva fakadtam, hogy én haza akarok menni vele. Két-három hónapon át csak sírtam, mert nagyon anyás vagyok (egyébként a mai napig is). Nagyon furcsa volt ott lenni. A Pali bá' vizsgált, hogy majd megszokom. Így is lett: később, ha elérkezett a péntek, arra gondoltam, hű, Jézusom, haza kell mennem!...

Szerettem ott lenni, nemcsak a környezet, hanem a társaság és a tanárok miatt is.

Elég nehezen indult az iskola. Úgy volt, hogy első évben el is jövök, mert nem bírtam a gimnáziumot, de aztán a Pali bá' rábeszélte, hogy mégis maradjak. Ő volt az, aki egyre csak azt hajtogatta, márpedig nekem lesz érettségim. Nagyon sokat segített ő is, Péter bá' is, no és Rafa-Gyovai Tibi, a diák matek korrepetitorom. Ő negyedikes volt, én pedig elsős, és esténként fölmentem hozzá matekozni. A kémia meg a nyelvtan nagyon nehezen ment, a helyesírásom a mai napig rossz. Ketten voltunk így, ezért hívtak nekünk egy korrepetitort, aki akkor az egyetemen tanult. Végül a pótvizsgán átmentünk kémiából, de a nyelvtan nem sikerült. Pedig sokat tanultam, de nem jól; igazából a tanulási módszerem miatt kellett ismételnem. Végül mégis leérettségiztem, hál' istennek.

Az iskolában nem volt problémám a beilleszkedéssel. Először nagyon féltém a szecskaavatótól, de hála istennek, nem volt semmi baj. Énekelnem kellett – mindig szerettem énekelni –, és utána nem piszkáltak. Nagyon összeharátkoztam az énektanárral, aki lelkiileg támogatott, bekerültem az iskolai énekkarba is, még a keszthelyi fesztiválon is felléptünk. Az osztályfőnököm is nagyon rendes volt. Időnként eljött a kollégiumba, és beszélt a nevelőnőmmel, ami szerintem más iskolákra nemigen jellemző. A tanárok is megértők voltak, mert tudták, hogy honnan jövünk: kis falusi gyerekek vagyunk, akiknek meg kell tanulnunk alkalmazkodni. Nem is volt semmi gond.

Négyen voltunk cigányok az osztályban. Komlóról nem lehet elmondani, hogy gyűlölik a romákat, én legalábbis nem tapasztaltam cigányellenességet. A színházban énekeltem karácsonykor egy Ave Mariát, máskor cigányul is énekeltünk. Volt, hogy a barátnőmet tanítottam cigányul beszélni. Írtuk a magyarfüzetbe, hogy ez mit jelent, az mit jelent. Az osztályfőnökünk elmondta az osztálynak, hogy mi honnan jöttünk, és nem szeretné hallani, hogy itt romaellenes párt alakuljon ki, és soha nem is történt semmi ilyesmi.

A társaimtól azt hallottam, hogy a pécsi iskolákban inkább van rasszizmus. Ha valakin jobban látszik, hogy roma fiatal, éreztetik vele. Amikor az együttesrel iskolákban vagy a táborokban jártunk, én is észrevettem, hogy elutasítják a roma fiatalokat. Előfordult, hogy a kollégiumba sírva jött haza az egyik kislány, mert lecigányozták, és azt mondták neki, hogy a cigányok koszosak, bűdösek. Pedig tisztálkodott ő rendesen, csak nem fogadták be. Végül már nem akart iskolába se menni. Mondjuk, én se mennék, ha így lettem volna. Komlón én semmi ilyesmit nem vettem észre. De végül is emiatt senki nem maradt ki az iskolából. Az volt a szerencsénk, hogy a nevelőink tanult emberek voltak, és az osztályfőnökökkel majdnem baráti viszonyban álltak. Meg tudták értetni velük, hogy hátrányos helyzetű gyerekekről van szó, akiknek nincs pénzük rá, hogy másik iskolába menjenek.

Másodikban mint énekes bekerültem a mánfai Uzhe Jile (Tiszta Szívek) nevű hagyományőrző együttesbe. Eredetileg kollégistákból alakult az együttes, később már csak ketten voltunk kollégisták, a többiek pedig vagy felnőttek voltak, vagy már nem tanultak. A barát-

nőm Horváth Mariann gitározott; ő idén érettségizik. Volt kannásunk és egy ideig tamburánk is. Beásul és lováriul is énekeltünk, jó-tékonyági műsorokban léptünk fel, Pesten például, meg volt, hogy a Plázában is. Jártunk Svájcban is, meg nagyon sok helyen Baranyában. Fesztiválokon vettünk részt, ahol elsőkké lettünk. Hiányzik is, hogy most már nem megyünk, mert ilyenkor nekünk már akkora turnénk volt!

Harmadik félévkor átmentem a TÁSI-ba, az uránvárosi Mecsekaljai Oktatási Központba esti tagozatra. A barátommal beköltöztünk Uránvárosba albérletbe, mert nem tudtam volna hazajárni. Meg-egyeztünk a kollégiummal, hogy elvileg kollégista maradok, tehát a tanárok továbbra is segítettek. Úgy érettségiztem le, hogy vagy bementem a kollégiumba, vagy a tanáraim jöttek el hozzám, mert negyedikben már terhes voltam, és nem nagyon bírtam a buszt. Amikor érettségiztünk, akkor már körülbelül négyhónapos voltam. Októberben született meg a kisfiam. Most héthónapos, nagyfiú. Közben diákmunkát is vállaltam: a Tescóban dolgoztam pénztárosként.

Érettségi után jelentkeztem az óvodapedagógia szakra. A felvételi alkalmassági vizsgát még megcsináltam, de a szóbelire már nem tudtam elmenni, mert nem bírtam a buszt. Romológia–pedagógia szakra is felvételiztem; a szóbelin maximális pontszámot értem el, de az írásbelim pár pont híján nem sikerült. Igazából nem tudtam felkészülni, mert a terhesség alatt állandóan csak aludtam, ráadásul ott volt az érettségi is. De legalább megpróbáltam.

Körülbelül egyhónapos volt a kicsi, mikor hazaköltöztünk anyuhoz. Vettünk ugyanis egy kocsit, de az albérlettel együtt nem tudtuk volna fizetni a részleteket. Most már lassan hat hónapja, hogy itt lakunk.

Ezt a házat hét éve építettük. Eredetileg itt laktunk Magyar-mecskén. Egyéves se voltam, amikor apukám elhagyott minket. Anyu egyéves koromban ismerkedett meg a nevelőapukámmal, akkor született a húgom. Aztán elköltöztünk Gilvánfára, ott született meg az öcsém és a másik húgom. Arra emlékszem, hogy amíg Gilvánfán laktunk, anyu napszámba járt, így én vigyáztam a pár hónapos kisöcsémre. Akkor apu még Pécsen dolgozott valami nagy cégnél, igazából nem tudom mit, de mivel szakmája nincsen, szerin-

tem valami kubikus munkát. Aztán felbomlott a cég, és azóta közmunkás. Anyu pedig napszámba járt akkor is. Volt, hogy őt vették föl, volt, hogy aput. Amikor elkezdődött a dinnyeszezon, apu egy darabig éjjeliőrként dolgozott, ebből a pénzből tudtunk továbbtanulni. Az iskolakezdés nagyon nehéz volt, mert ketten is jártunk iskolába: a könyvek, füzetek húszezerbe is belekerültek. Nekem segített a kollégium, de előbb ki kellett fizetni, és csak utána kaptunk vissza belőle valamennyit. Mikor aztán a húgom is középiskolába ment, apu megint dinnyézett...

Körülbelül tizenkét éves lehettem, amikor eladtuk a gilvánfai házat, és eljöttünk a nagymamámhoz, mert megbetegedett. Ő is énekelt, azokat a régi énekeket énekelte, persze ő még gitár nélkül. Pestre is feljárt, sőt, még egy könyvben is szerepel: *Florilyé dă Primăvară, Tavaszi virágok* a címe. Meséket is mondott; Orsós Anna jött hozzá gyűjteni.

Én a beás nyelvet beszélem. Régebben ritkán használtuk, mert apu magyar. Anyu se nagyon beszélt eleinte, mert apu, szegény nem értette. Most már a párom is érti. Először furcsa volt neki, hogy cigányul beszélünk. Mondtam is anyunak, hogy anyu, légy szíves, ne, mert ha itt van a Feri, szegény nem érti. A gimnázium alatt kezdtem el őt tanítani. Itthon, amikor anyu azt mondja a tesóimnak, hogy hozz ide valamit, ők már magyarul válaszolnak. Talán én meg a húgom beszélünk még valamennyire beásul, de sajnos lassan ez is kopik.

A lovári szülők közül sokan nem engedik meg, hogy a gyerekek beással járjon, ugyanis lenézik a beásokat. Koszosnak, hozzájuk méltatlannak tartanak minket, mondván: ők az igazi cigányok, mert ők az oláh-cigányok, mi meg románcigányok vagyunk. Tehát mi nem is vagyunk igazán cigányok, csak ők. Először azt hittem, hogy mi tényleg Romániából valók vagyunk. Ebben lehet, hogy van valami igazság, de én úgy tudom, hogy mi beások inkább Indiából jöttünk. Azt hiszem, a beásnak is öt csoportja van, ilyen cigányok, olyan cigányok... Igazából nem tudom, hogy mi melyik cigányokhoz tartozunk. Anyu is inkább csak azt mondja, hogy beás cigányok. Talán a nagymamámat kellett volna megkérdezni, hogy mi hova is tartozunk, mert nem akarom oda sorolni magamat, ahová valójában nem is tartozom.

A párom magyar, most lesz 26 éves, vízvezeték-szerelő. Egyébként ő is hasonló helyzetben van, mint én voltam, mert őt is nevelőapa nevelte fel, csak náluk az apa beás, és az anya magyar. Apósom a tésenyi cigány kisebbségi önkormányzat elnöke. A férjem tehát magyar környezetből került beás környezetbe. Tudja, hogy a cigányok nagyszájú emberek, hangosabban beszélnek. Én azt hittem, hogy ez furcsa lesz neki, de mikor náluk jártam, kiderült, hogy ők furcsamód még hangosabban beszélnek, mint mi. Engem teljesen befogadtak; hála istennek, nem volt konfliktus soha.

Itthon más volt a helyzet: anyuék azt mondták, hogy amíg tanulok, nem lehet barátom, nem mehetek sehova. Ellenezték a kapcsolatunkat, annál is inkább, mivel Feri öt évvel idősebb nálam. Idővel aztán sikerült elmagyaráznom anyunak, hogyan is működik ez: ha akarok, úgyis férjhez megyek, ha nem akarok, nem megyek férjhez, és tényleg.

Feri sokat segített nekem a tanulásban. Nem csak hagyott tanulni, de még ki is kérdezett, sőt, ő biztatott, hogy fejezzem be az iskolát, mikor én már majdnem feladtam az egészet. Nélküle ma nem lenne érettségim. A TÁSI-ban fizetni kellett. Ha mondtam, hogy most 13 ezer forint kell erre a félévre, akkor azt mondta: Itt van, menjél és fizesd be! Mikor tiltakozni kezdtem, hogy nincs annyi pénzünk, csak tovább erősködött. Azért költözött el velem albérletbe is, hogy tudjak tanulni.

Egy idő után aztán anyu, mikor látta, hogy tényleg megy az iskola, és Feri támogat, megenyhült valamelyest. Csak az eleje volt nehéz, megmagyarázni a szülőknek, hogy ez és ez van. Hogy ne csak az legyen, hogy tanulni, tanulni... Ezzel rontja el a legtöbb szülő. Azt vettem észre, hogy a magyaroknál erről nincs szó itt a faluban. Van barátja? Jó. Tanuljon! Ott is alhat, ebből nincs probléma, csak nálunk, beásoknál. Mondtam anyunak, hogy ott a barátnője példája: elle-nezték a gyerekek kapcsolatát, erre otthagyták őket a lány, csak azért is megmutatta a szülőknek. Most már, hogy szülő vagyok, tudom, hogy én is fogom félteni a gyerekeket, de azt is tudom, hogy a szülőnek is engednie kell.

Sokan indultunk el innen, a faluból: az én osztályomnak majdnem a fele érettségire ment. De inkább csak a magyarok érettségiztek le, sokan otthagyták vagy férjhez mentek. A cigányok között nem ismerek olyat, aki itt leérettségizett volna.

Gondoltam arra, hogy a munkaügyin keresztül tanulnék valamit, csakhogy én pedagógiai területen szeretnék elhelyezkedni, itt viszont inkább pincérnek, felszolgálónak lehet tanulni. Ha más lehetőség nem lesz, akkor megpróbálok egy OKJ-s vizsgát. Csak az a probléma, hogy a legtöbb fizetős. Főiskolára a pénz miatt nem tudok menni. Elindult a barátnőm is, akinek a szülei anyagilag jól állnak, mert mezőgazdasággal foglalkoznak, de ő is otthagyta Kecske-métet, mivel annyira drágák voltak a könyvek. Kollégiumba nem vették fel, albérletet fizetett. Nekem pedig itt a kicsi is. De mindenképpen szeretnék továbbtanulni.

Ez a munkaügyis továbbtanulás úgy működik, hogy havi negyven- vagy ötvenezer forintot fizetnek, ha tanulok, tehát szakmát is kapnék, és még fizetnének is érte. Ebből a pénzből a kicsimnek is félre tudnék tenni legalább annyit, hogy oviba járhasson. Mert már ott is leírják az óvónők egy listára, hogy a kicsinek mire van szüksége. Legtöbb esetben ezt meg kell venni. Nem minden szülő veszi meg, de én úgy tartom, hogy ha már egyszer van gyerek, akkor kötelessége a szülőnek legalább az alapvető dolgokat megvenni.

Szeretnék házat vásárolni. De mivel Pécs környékén nagyon drágák a házak, ezen a környéken maradunk. Mivel most vettük a kocsit részletre, ezt is fizetni kell. Úgy döntöttünk, hogy OTP-en keresztül felvesszük a kölcsönt, anyu elmegy a kicsivel gyesre, én meg munkába állok. Ezen a környéken kell maradnunk, mert hiába akarunk többet fölvenni, meg is adná az OTP, csak nem tudnánk fizetni. Fenn kell tartani egy lakást, meg hát, a kicsinek is vannak igényei. Ő még nem mondja, de vannak.”

(Ildikó az interjú készítése óta a magyarmecskei általános iskolában dolgozik mint beás animátor. Munkája mellett levelezőn végzi a kaposvári óvónőképzőt. Nemrég sikerült házat is vásárolniuk a szomszédos Magyartelken.)

Orsós Mária (Abaliget), a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem magyar-történelem szakos hallgatója

„Egy alkalommal Heindl Péter és felesége Békési Andrea eljöttek ide, az általános iskolába, hogy tehetséges cigány gyerekeket keresenek. Beszélgetni kezdtek velem a terveimről, hogy hol szeretnék továbbtanulni, hogy tanulok, mi a kedvenc tantárgyam. Megemlítet-

ték a kollégiumot is, és hogy én elmehetnék oda. Aztán valamelyik hétvégén megint kijöttek, itthon is meglátogattak, és a szüleimmel is elbeszélgettek. Elmondták, mi lenne ennek az előnye, mert a szüleim nem nagyon akartak elengedni. Szerettek és féltettek, ami nem csoda, hiszen egészen addig szinte ki sem mozdultam a faluból, csak az iskoláig mentem, és onnan haza. Őszintén szólva eleinte én is félttem ettől, hiszen Pécsen akkor még soha nem jártam egyedül. Mivel én nem az első generációval érkeztem a kollégiumba, a már ott élő kollégistákkal együtt nyáron Olaszországba mentünk „ismerkedő táborba”. Az nekem óriási élmény volt. Mivel nagy örömömre felvettek a ciszterciek Nagy Lajos Gimnáziumába, beköltöztem a kollégiumba. Jól fogadtak, mindenki nagyon segítőkész volt, Péter bá’ is... Emlékszem, végigkísért az épületen, és hagyta, hogy én válasszak szobát magamnak. Tényleg egészen családias volt.

Lehet, hogy ezt csak én érzem így, de velem mintha kivételeztek volna. Azt a szobát kaptam, amelyiket szerettem volna, és minden segítséget megkaptam. De azért szükség volt a győzködésre is, sőt, magamat is győzködnöm kellett, hogy nahát, azért mégiscsak jobb lenne neked ott, elvégre az a Nagy Lajos Gimnázium... Az általános iskolában nagyon jól tanultam: ha nem volt meg a négyes átlagom, nekem az már tragédia volt. Jól tudtam: ahhoz, hogy én ezt megtartsam, főleg a Nagy Lajos Gimnáziumban, amelyik nagyon erős iskola hírében állt, segítségre lesz szükségem. De itthon ki fog nekem segíteni? Megpróbálom ezt a kollégiumot, gondoltam magamban, veszteni nem veszíthetek vele.

Eléggé visszafogott vagyok, nem egy nyitott, társasági ember. Persze azért ismerkedtem, beszélgettem, barátkoztam, de nem olyan nagy mértékben. Az én világom más volt, a többiek sokkal szabadabbnak tűntek. Csak a tanulással foglalkoztam, nekem az volt az elsődleges. Délután mindenki alig várta, hogy legyen vége a szilenciumnak. Hét órakor vacsora, utána meg mindenki szanaszétjével. Én meg fogtam magam, visszamentem a kis kuckómba, és ott tanulgattam, hogy bebizonyítsam magamnak, igenis képes vagyok megtartani az általános iskolai átlagot, hogy a Nagy Lajos Gimnáziumban egyenlő szinten érezzem magam az osztálytársaimmal, hogy ne bukjak meg, ne legyek kettes-hármas. Meg kellett szenvednem azért, hogy a jók között legyek. Itt, a Nagy Lajos Gimnáziumban is mindig

négy egész fölötti átlagom volt. Az érettségim 4,2-re sikerült. Ez volt a célom, magamnak is bizonyítani akartam, ez volt akkor a legfontosabb. Talán ezért is tűntem ki annyira.

(A beszélgetésnek ezen a pontján közbeszól az édesapa: – *Cigány lányokba' ez nagyon ritka, hogy ezt ennyire, így kibírja. A mi fajtánkba' tízennégy évesen már szülnék, meg rendes anyák már.*)

Nekem ez még abszolút nem volt eszemben, számomra nem a férjhez menés volt az elsődleges. Tehát ezzel, hogy én ilyen komolyan vettem a dolgot, kitűntem a többiek közül. Talán még azt is mondhatnám, hogy nem szerettek. Nem mutatták ki, de az ember érzi ezt. Nekem valahogy nem volt ínyemre, hogy hülyéskedjünk a fiúkkal; nekem ez abszolút nem hiányzott. Jóban voltam a Góman Jocóval, ő nagyon aranyos volt, sokat segített. Beszélgettünk a könyvekről, az iskoláról. Talán ő volt az egyetlen, akiről úgy gondoltam, hogy vele lehet komoly dolgokról is beszélni. Aztán, akivel még szorosabb kapcsolatom volt, az a Brigitta. Egy évig volt a kollégiumban. Közben terhes lett, abbahagyta az iskolát, és elment Mánfáról.

A gimnáziumban meglepően könnyen ment a beilleszkedés, bár egyedüli romaként kissé tartottam tőle. Szerencsére nagyon befogadó volt az osztályom. Teljesen természetes volt, hogy barátkozom, hogy vannak barátnőim, akikkel egyébként a mai napig tartjuk a kapcsolatot, telefonálunk, sms-ezünk. Mondjuk, én is nagyon sok mindent tettem annak érdekében, hogy ne tűnjek hülyének, és ne gondolják azt, hogy mivel cigány vagyok, nem tudok semmit. Igenis alkalmazkodtam hozzájuk, és próbáltam beilleszkedni. Az osztályfőnökömet, Pámer Lászlót nagyon-nagyon szerettem. Ő úgy válogatta össze az osztályt, és engem valószínűleg nem véletlenül választott be. Már a nevem alapján is biztos tudta, hogy roma vagyok. A kezdetektől fogva az összes ösztöndíjra, pályázati lehetőségekre, versmondó versenyre felhívta a figyelmemet.

Egyszer véletlenül meghallottam, hogy rólam beszélnek, és arról, hogy cigány vagyok. Már nem emlékszem pontosan a helyzetre, egy kirándulás alkalmával történt. Elmondtam az osztályfőnökömnek, és hogy ez nekem nagyon rosszul esett. Ő behívta a két fiút, akik azt mondták, hogy nem rosszindulatból történt. Végül is az a lényeg, hogy az osztályfőnököm kiállt mellettem. De ezen kívül abszolút, tényleg nagyon jó volt minden az egész osztályban.

Hogy miért éppen a Nagy Lajost választottam? Amikor iskolát kellett választani, nekem szinte egyértelmű volt, hogy oda szeretnék menni. Egyrészt azért, mert a legjobb iskolák közé tartozik, másrészt mert egyházi iskola, ahol ciszterci szerzetesek vannak. Voltam első-áldozó, bér málkózó, minden vasárnap rendszeresen jártam templomba. Jól éreztem magam a templomban, ott magam voltam, el tudtam vonulni. Tudtam, hogy a hittant itt, ebben az iskolában tantárgyként tanítják, tehát osztályozzák, dolgozat íratnak, komolyan veszik. Nekem ez nagyon tetszett, és mindenképpen szerettem volna ki is próbálni, benne élni ebben az egészben.

Most a bölcsészkaron tanulok itt Pécsen, magyar-történelem szakra járok. Mindenképpen szeretném, ha sikerülne az egyetem. Elég nehéz ez a két szak, nagyon sok a vizsgaanyag, rengeteg a szigorlat. Ha sikerül – amit nagyon remélek –, akkor mindenképpen tanítani szeretnék, régóta ez a vágyam. Először biztos, hogy általános iskolába mennék, hogy gyakorlatot szerezzek, de aztán akár középiskolában, nagyobbakkal is kipróbálnám magam.

(Az édesapa: – *Ott úgysem fogadnának neki szót! Lenéznek ottan. Azt mondanák neki, hogy egy cigánytól én mit tanuljak?*)

Nem biztos, hogy ez így van. Abszolút nem biztos.

(– *Ezt mondanák. Vagy megvernék ottan bent, az órán.*)

Á dehogy!

Jelentkeztem a jogra jogász és jogi asszisztensi szakra, illetve ide, a bölcsészkarra. A jogi asszisztensre maximális ponttal fölvettek. De arról azt kell tudni, hogy bár felsőfokú képzést ad, diplomát azonban nem. A jogról sajnos öt pont híján lemaradtam. Végül jelentkeztem a hittudományira is, hogy ha abszolút nem sikerül semmi, valami mégis legyen belőlem. Tanár mindenképpen. Oda is fölvettek. Tehát három helyre sikerült, egyedül a jogra nem. És a három közül a bölcsészkart választottam.

Az egyetemen egyre több roma fiatallal találkozom. Én úgy gondolom, hogy ez mindenképpen bizonyít valamit. Tehát biztos, hogy tudnak és okosak, nem csak a magyarok képesek arra, hogy elvégezzék a középiskolát, és diplomát szerezzenek. De fontosnak tartom, hogy legyen, aki tényleg támogatja őket, aki segít nekik, mint például nekem a kollégium. Persze legyen meg az elszántság is az emberben, hogy én ezt szeretném, meg akarom mutatni, képes vagyok erre, nem csak ő.

Mindenképpen szeretnék példakép lenni. Van például egy unokatestvérem itt, Abaligeten, aki nagyon szeretné elérni azt az iskolai szintet, azt a műveltségi szintet, amit nekem sikerült, és ennek én nagyon örülök.

Itt a faluban az orvos is például... A második kérdése mindjárt az, hogy megy az iskola, sikerültek-e a vizsgáim? Nekem annyira jól esik, hogy neki fontos, a falu is tudja, hogy én nem egy buta cigánylány vagyok, aki a Bem utcából jött, hanem egyetemre jár.

(Az édesapa: – *Nem úgy néznek erre, mint egy másikra. Mindjárt más-képp beszélnek evvel, mint akinek két gyereke van ilyen korba' már... Végig-megy a falun, mezítláb, mit tudom én, és bemegy oda a boltba, akkor avval nem foglalkoznak úgy. De ez, ha bemegy a boltba, evvel így beszélnek. De a másik romával nem foglalkoznak úgy, mert azt tudja az is, hogy abból soha az életbe' nem lesz semmi. Ez meg, ez a gyerek, ez mindig arra hajtott, hogy minél jobb legyen neki.*)

Itt élek Abaligeten a szüleimmel, hárman vagyunk testvérek. Van egy nővérem és egy bátyám. A bátyámnak van három kis gyereke, két fiú és egy lány. Édesapám rokkantnyugdíjas. Anyu nem dolgozik, ő háztartásbeli. A bátyámnak nyolc általános iskolája van, a nővérem segédápoló, szakiskolát végzett. És végül vagyok én, akinek egyetemre is sikerült bejutnom a családból.

Nagyon szívesen megmutatom a házunkat... Van három szoba – egy, kettő, még egy szoba van belül. Aztán a konyha, a fürdőkáddal, ott meg egy spájz. Végül is elég nagy a ház, de szükség is van rá: a bátyám is itt él a családjával, három kisgyerekekkel, édesapám, édesanyám, hétvégenként én is hazajövök. (Azért csak hétvégén, mert itthon nem tudnék tanulni. Nincs külön ajtó, amit be lehetne csukni; függöny van ugyan, de azon minden áthallatszik. Én csak úgy tudok tanulni, ha nincs zaj, nem zavar semmi, senki.)

A házasságon még nem gondolkozom. Végzek, mondjuk két év múlva, akkor még bőven van időm férjhez menni és gyereket szülni. Most huszonkét éves vagyok, nem hiszem, hogy annyira kifutnék az időből. Van, aki csak huszonhét évesen házasodik meg... Amúgy nem számít nekem, hogy magyar vagy román, vagy cigány, nem ez az elsődleges szempont. Szeressen, legyen tisztességes, becsületes, ne csapjon be, ne hazudjon! Persze szeretnék majd gyerekeket is. Nem olyan sokat, kettőt-hármat talán. Nem szeretnék

csak úgy, a vakvilágba gyereket szülni, és itt lenni a szüleimnél vagy épp a barátom családjánál. Addig, amíg nincs biztos hátterem, amíg én saját magam vagy ő ezt nem tudjuk megteremteni, addig semmiképpen sem. Most is azon vagyok, hogy valamilyen szinten saját magamat tartsam el. Én nem akarok a szüleimen élni, mert tudom, hogy mi van itthon, milyen nehéz. Teljes mértékben tisztában vagyok vele. Éppen ezért az én kis ösztöndíjaimat, az én kis pályázataimat, amiket így, hála a jó istennek, tanulmányi átlagra megkapok... Például diákhitelt is fölvettem, éppen azért, hogy ne a szüleimtől kelljen nekem bármit is elvenni. Már most is valamilyen szinten önellátó vagyok, szeretném, ha ez továbbra is így lenne. Ha már nem leszek az egyetemen, akkor is a saját munkámból szeretném magamat eltartani.

Ahhoz, hogy valamilyen szinten önállóbb lettem, mindenképpen el kellett mennem a kollégiumba, hogy ne itthon, a szüleim mondják meg, hogy így vagy úgy legyen. Ők soha nem szóltak bele semmibe. Úgy döntöttem, hogy a Nagy Lajosba akarok menni, ők elfogadták, egyetemre mentem, abba se szóltak bele, meg nem is tudtak segíteni.

A kollégium nagyon sokat segített, de főleg a Péter bá' abban, hogy, merre tovább. Például ingyenes előkészítőkre jártam, mert szüleim nem tudták volna fizetni. Ő volt az, aki megkeresett, ő volt az, aki elindított, és ő volt az, aki végig, egészen az egyetemig melletttem volt, mondhatjuk úgy, hogy végigkísérte az egész iskolai pályafutásomat a gimnáziumtól eddig.”

Boros Julianna (Tolna-Mözs), az ELTE Társadalomtudományi Karának szociálpolitika szakos végzős hallatója

„Heindl Péter munkatársaival járta a településeket, fiatalokat kerestek fel, hogy a Gandhibe jelentkezzenek, így Tolna-Mözsre is eljöttek. Bár a családom ellenezte, hogy a Gandhibe kerüljek, mert nem akarták, hogy cigány iskolában tanuljak, azért jó kapcsolatban maradtunk.

Bevontak az Amrita Egyesületbe, és segítettek, hogy egy jó gimnáziumot találjak, itt Pécsen. Így kerültem a Kodály Zoltán Gimnáziumba.

A Collegium Martineum még csak akkor kezdett alakulni. Én a Kodály Zoltán úti kollégiumban laktam egy másik lánnyal, aki szintén az Amritán keresztül került be a gimnáziumba. Heindl Péterék akkor már a Collegium Martineum létrehozásán gondolkodtak. Azt hiszem, kilenc fővel indult. Olyan fiatalok kerültek be, akik anyagiilag vagy más problémáik miatt kétségbeejtően nem bírták a kollégiumot. Szüleim akkor már rokkantnyugdíjasok voltak, de úgy gondolták, hogy amíg bírják, megpróbálják fizetni a három- vagy négyezer forintos kollégiumi díjat. Egy évig tudták fizetni, de év végén azt mondták, vagy menjek vissza Szekszárdra, vagy pedig valami ösztöndíjnak nézzek utána.

Mivel szüleim választás elé állítottak, valamilyen megoldást kellett találnom. Heindl Péterék mondták, hogy szeptemberre elkészül a Collegium Martineum első épülete. A plébániáról leköltöznek oda, és mivel tizenhat emberrel fog indulni, még hét fő tud csatlakozni. De ez nem úgy történik, hogy ha én ebbe a közösségbe jelentkezek, automatikusan felvesznek, hanem majd a nyári táborban megismerkedünk a régi diákokkal, és ők fogják szavazással eldönteni, hogy kiket választanak be.

Lengyelországban tartották a tábort német fiatalokkal közösen. Körülbelül százan lehettünk, korcsoportokra osztva, az alsószentmártoni gyerekek is ott voltak. (A Tiszi szokott ilyen táborokat szervezni Lotharral, amire meghívták a kollégistákat is.) A németek fizették az utazást, mindent, nekünk ez egy ajándékút volt. A tábor végén döntöttek a kollégisták, megszavazták, hogy bekerüljek. Örültem, mert így maradhattam a gimnáziumban, amit szerettem. Egy kis bánat is vegyült bele, tudniillik anyukámék nagyon nem szerették volna ezt a kollégiumot, mert bár romák vagyunk, úgy gondolták, hogy a cigányokkal való együttélés nekem rosszat tehet, elkanászkodhatok. Végül persze csak örültek, hogy bekerültem.

Ha a cigányság életkörülményeit nézzük, mi viszonylag a középmezőnybe tartozunk. Nem cigánytelepen lakunk – bár ott kezdtük –, hanem benn a faluban. Másfél éves koromban szüleim vettek egy elég rossz állapotban levő, félig leégett házat, amit felújítottak. Hosszú, háromszobás, folyosós, tipikus fedett verandás parasztház volt, ebédlővel, konyhával, fürdőszobával és spájzzal. Azt mondhatom, hogy jó körülmények között éltünk, semmiben nem volt hiá-

nyom. Legfeljebb nem mindent kaptam meg. De talán nem is jó, ha mindent megkap az ember. Volt biciklim, de nem mountain bike-om, hanem Csepel kempingem.

Anyukám hat, apukám nyolc osztályt végzett, mindketten segéd-munkásként dolgoztak egy életen át. A rendszerváltáskor, amikor sokan munkanélküliek lettek, a romák meg főleg nagyon rossz helyzetben voltak, ők is belekerültek a munkanélküliség zónájába.

Megpróbálkoztak a vállalkozással, disznókkal kezdtek el foglalkozni, de befuccsoltak vele. Aztán apukám lebetegedett, 100%-osan rokkantnyugdíjas lett, anyukám, bár szintén nagyon beteg volt, ő még dolgozott egy faipari cégnél. 1996-ban ment ő is rokkantnyugdíjba.

Őcsém elvégezte a kőműves szakmát, aztán elment katonának, megszerezte a jogosítványt tehergépkocsira meg személygépkocsira, és utána egy évig otthon vegetált. Hol volt munka, hol nem, de inkább munkanélküli volt. Végül elhatározta, hogy ő is továbbtanul, és érettségit szerez. Tanulás mellett is dolgozgat, de kevés a munka.

Otthon is kell segíteni, mert 1995-ben elkezdtünk építkezni. Lebontottuk a régi parasztházat, most szocpolos házban lakunk. Az alsó szintje már teljesen elkészült, viszont se külső vakolás, se felső szint, nincs szigetelése se a háznak. A testvérem csinálgatja, amikor van egy kis pénz. Azt mondhatom, hogy az életkörülményeink most már nagyon jók. Gázfűtés van, melegvíz, hidegvíz, teljesen összkomfortos a lakás.

A gimnáziumban egy 32 fős osztályba kerültem. Hárman voltunk roma származásúak – az egész iskolában talán tizenöten, nagyrészt a Collegium Martineum diákjai –, akkor ez még nagy dolognak számított.

Viszonylag jól fogadtak minket. Voltak ugyan olyan tanárok, akik szerintem rasszisták voltak, de úgy érzem, hogy én nem kaptam rosszat tőlük sem. Nem éreztem megkülönböztetést amiatt, hogy én cigány vagyok. A gyerekek között se érzékelttem ezt. Orsós Zsuzsi mesélt néha ilyeneket, mert esténként mindig megbeszéltük, hogy kivel mi történt. Ő egy olyan közösségbe került, ahol erős volt az osztályban az ellenszenv, és neki tanára is volt olyan, aki kimutatta az ellenszenvét.

Minden téren nagyon sokat segített a kollégium. Minden tantárgyból kaphattunk korrepetálást akármikor, akármennyit. Az anyagiak is nagyon sokat segítettek. Minimális összeget kellett befizetni. Ezért én kaptam városi bérletet, távolsági bérletet, étkezést biztosítottak. Azaz, hogy kifizették a suliban a menzát, az osztálytársaimmal is sokkal közelebbi kapcsolatba kerültem. A kirándulások, táborozások különböző országokban pedig különösen nagy élményt jelentettek számomra.

Szüleimnek is sokkal könnyebb volt, hogy elment a nevelő a szülői értekezletre, és utána ő beszélt meg anyukámmal, tehát közvetített az iskola és az anyám között. A nagy távolság miatt ő nem is tudott volna eljönni. Vagy talán a szüleim igazán nem is akartak, mert úgy gondolták, hogy minden rendben van, a kollégium ott áll mögöttem. Anyukám csak egy évben kétszer jött el. Eppen csak, hogy ismerje az osztályfőnököt, meg itt legyen. De minden egyébről a kollégium gondoskodott.

Nagyobb probléma esetén összehívták a szülőket egy hétvégére, közös ebédre. Kifizették az útiköltséget, csak legyenek ott, és beszéljék meg együtt, hogyan legyen tovább. De ezen kívül is minden családdhoz elmentek, így a szülők is érezték, hogy ők is fontosak a kollégium nevelői számára.

A házi konferenciákon mindent, a problémákat is meg lehetett beszélni. Azt gondolom, hogy a konferencia egy jó konfliktuskezelő tréningnek is beillik. Egyik fiúval például nagyon rosszban voltunk, utáltuk egymást, a gyűlölet fokán voltunk, és egy-egy ilyen házi konferencián sikerült igazából néhány problémát megoldanunk. Én soha nem álltam volna szóba vele, ő se velem, a konferencia viszont lehetőséget nyújtott arra, hogy ilyen konfliktusokat valahogy kezeljünk.

Voltak problémák, kamaszok voltunk. Nehezen lehetett bennünket kezelni. Hiába volt szigor, nem mindenki tartotta be a szabályokat. Az, hogy egyesek „összejöttek”, megrontotta a közösséget, mert hiába mondtuk azt, hogy mi egy család vagyunk, azért a testvérek egymás között nem jönnek össze. A nevelők próbáltak fegyelmi eljárásokat indítani, helyesebben leültek beszélni velük, megbeszéltük a konferencián, a szülőkkel, hiába. Ezt a problémát nem tudták megoldani. Leültünk egy asztalhoz, barátilag, énekeltünk a vacsoránál,

beszélgettünk. Úgy érezte az ember, hogy leültem a családommal. De attól, hogy egy-két ember így „összejött” meg összebarátkoztak, utána összevesztek, és más volt helyette, a tizenhat ember között mindjárt volt hét-nyolc, aki rosszban volt valakivel, és ettől már feszült volt a légkör.

Ugyanígy volt az alkohollal és minden olyan kamaszkori dologgal, ami nehezen kezelhető. Az alkohol tilos volt. Abban az időben ezt például nagyon jól kezelték. A dohányzással már az elején is nehezen boldogultak, ezeket csak azért tudták betartatni valamennyire, mert az a tizenhat ember erősen hatott egymásra. Néhány ember agresszív volt. Összetörték tányérokat, székeket, ezek mindennapok voltak egy időszakban.

Én egy ideig a Tiszi bibliaóráira jártam, ami nekem nagyon jó volt akkoriban. Szép időben mindig kimentünk, sétáltunk a faluban, elmentünk a templomhoz. Néhányan számítógépeztek, de a szabadidőnk inkább beszélgetésekkel telt. Nagyon ritkán tévéztünk. Egy időben volt egy kis zenecsoport, színjátszó... Az évnitőn minden évben előadtunk egy színdarabot, főleg beásul. Én ugyan nem tudok beásul, de megtanultam a nekem szóló részt. Egyszer-egyszer év közben is felléptünk, bár nem úgy, mint most, hogy hetente készülnek, inkább csak alkalmanként.

Általános iskolában nagyon jó tanuló voltam, nyolcadikban majdnem kitűnő. Amikor bekerültem a gimnáziumba, első évben 3,8 – 4-es átlagom volt, de én nagyon elégedett voltam magammal, mert bár majdnem egy egészét rontottam, azért egy falusi iskolából kerültem be, és az osztályban az első tíz-tizenkettő között voltam.

Amikor viszont kiköltöztem a Collegium Martineumba, ez egészen megváltozott. Az egy teljesen más világ volt. Akkor ismerkedtem azzal, hogy mit is jelent a cigányság. Mert bár az Amritában hallottam erről, teljesen más így együtt élni. A cigányok, biztos tudja, tartják maguk között, hogy ki milyen cigány. Mi romungrók vagyunk, magyar cigányok, akik magyarul beszélnek. Anyámék iszonyú előítéletesek más cigányokkal szemben. És persze bennem is voltak ilyen palánták, nyilván, amit a szüleitől hall az ember. Itt találkoztam először beás cigányokkal, oláh-cigányokkal, úgy hogy együtt is éltünk, aggódtam, hogy most mi lesz itt? (Bár anyukámékat

én győztem meg, hogy nekem ez jó lesz, és nem lesz probléma.) Ebben az új közösségi életben kezdett igazán kialakulni bennem az identitásom, a cigány identitás, hogy mi is ez, és hogy elfogadjam önmagam.

Én ennek a rovására írom, hogy az iskolában nagyon sokat rontottam, másodikban (az első itteni év után) 2,9–3 lett csak az átlagom. Végül is hiába volt meg az a nagy segítség a tanulmányokban, mégis rosszabb tanuló voltam, mert nem tudtuk jól kihasználni ezt a lehetőséget. Sokkal inkább a személyes problémák kerültek előtérbe. Egyrészt, mert kamaszok voltunk, a másik meg ez a cigány dolog. Sokat beszélgettünk róla. Persze nemcsak erről, hanem mindenről: hogy ki mit élt meg, honnan jött, családi problémák... Ezek sokkal inkább előtérbe kerültek, mint a tanulás. Viszont nem mondom, hogy ez rossz volt, mindegyikünknek nagyon sokat adtak ezek a beszélgetések. Mi tizenhatan, akik ott együtt éltünk, nagyon megismertük egymást.

Otthon természetes volt, hogy cigányok vagyunk. Anyámék a cigánysoron laktak, nekünk is vannak hagyományaink, de mi inkább már az asszimilálódott réteghez tartozunk. Nem egy pozitív dolog, de anyukámék úgy gondolták, hogy ha beilleszkednek valamilyen szinten a falu társadalmába, nekünk jobb lesz. Tulajdonképpen igazuk volt, mert bár mindenki azt mondta, tudjuk, hogy cigányok vagytok, de azért a tanárok is máshogy viszonyultak hozzánk. Mert mi a faluban laktunk, mert hozzánk rakták be a tanárok a biciklijüket, mert anyámmal beszélgettek.

Már akkor sem értettem egyet a szüleimmel – hiszen már hatodik korom óta ismerem az Amritát, és találkoztam beás cigányokkal is –, nem hittem el, amit anyámék mondtak, hogy rosszak meg gonoszak, mert nálunk ez az előítélet. Végül is én kezdtem el anyuékban is lerombolni ezt az imázst, hogy rosszak a beás cigányok meg az oláh cigányok. Amikor ők fiatalok voltak, sokkal erősebbek voltak ezek a különválások, és mivel mind a két család, apukám is és anyukám is romungró, nem is lehetett volna másként. Hiába voltak mindkettőnek beás barátai is, mégsem!

Az egy konfliktushelyzet volt, hogy a párom beás lett. Otthon elmondtam, hogy lesz valakim, és ez a valaki beás származású, de szeretném, ha nem lenne ebből probléma. (Egyébként náluk sem

annyira természetes ez.) Anyukámék mindenről kikérdeztek, szóról szóra, betűről betűre, kije, miye van, hogyan, miként? Az első találkozásnál őt is alaposan kikérdezték, és megnyugodtak. Persze probléma volt egy ideig, meg voltak beszélései, hogy mer' a beások, mer' így, mer' úgy... Tehát voltak negatív élmények is, de most már nagyon jól megvannak egymással. Azért nem teljesen fogadják még el a beás cigányokat, de már sokkal jobban. Sőt, néha már anyukám védett bizonyos dolgokat, tehát most, ha beás cigányokról beszél, van, ami megváltozott benne.

Érettségi után szociálpolitikát tanultam az ELTE-n. De a pályaválasztásom is a Collegium Martineumhoz kötődik. Rendszeresen jöttek hozzánk szociológusok, szociálpolitikusok, szociális munkások. Hol nevelőként, hol csak érdeklődőként, kérdőíveket, interjúkat készítettek. Mondhatjuk úgy, hogy állatorvosi ló voltunk. Bejöttek, megnézték minket, nagyon szépek voltunk. Persze érthető, hogy mindenkit érdekelt, fontos is, ez egy nagyon nagy előrelépés a romák részéről, hogy van egy ilyen kollégium.

Egyszer jött egy szociológus páros, Ligeti György, a Kurt Lewin Alapítvány vezetője és Báder Józsi, aki akkor még szociálpolitikus hallgató volt. Tanulmányt készítettek a Collegium Martineumról,⁹⁶ eközben fél évet nevelősködtek is a kollégiumban. Ők minden évben szerveznek egyetemi előkészítőt szociális munkás szakra, szociálpolitikára és szociológiára, roma fiatalok számára, és néhányunkat meghívtak az előkészítő záró táborára, Várongra. Rajtam kívül még ketten jöttek a kollégiumból, Orsós Zsolti és Góman Jócó. Ott elmondták, hogy mit tanulnak, és tulajdonképpen miről is szól ez a szociálpolitika, szociológia. Nem sokat értettem belőle, inkább csak éreztem a környezetemben, ahogy jöttek és beszéltek, és az nagyon tetszett.

Jelentkeztem az előkészítőre, negyedikes koromban minden szombaton Budapestre utaztam, egész évben. Péntek este hazamentem Mözsre, anyámnak leadtam a ruhákat, szombaton hajnalban mentem Pestre, este hazaértem, vasárnap este pedig visszautaztam Mánfára a kollégiumba. Emellett pedig érettségire készültem.

⁹⁶ Ligeti–Báder 2000.

Végül szociálpolitikára jelentkeztem, ahová majdnem maximális pontszámmal fel is vettek. Egy ilyen előkészítő után a felvételi nagyon könnyű volt. Annyira egyszerűnek tűntek a kérdések, hogy másokkal szemben én bármikor leültem volna akkor, akár töriből, akár társadalomismeretből vizsgázni.

Az egyetem fantasztikus volt, bár először nagyon féltem tőle. A legnagyobb problémát a pénz okozta. Nem volt pénzem. Ösztöndíjak voltak, de szeptemberben, mikor felkerültem, még nem kaptuk meg. Végül is a Tiszinél dolgozhattam körülbelül egy hetet, ezért ő adott nekem valami húszezer forintot, ami nagyon nagy segítség volt akkor. Olyan munkát végeztem, amire sok volt ez a pénz, de szerintem a Tiszi inkább azért adta, hogy könnyebb legyen az évekzúdés. Ehhez anyukámék még hozzátettek húszezer forintot a nyugdíjból megspórolva, negyvenezer forinttal költöztem fel. Na most, ez semmi ott. Kifizettem a kollégiumot, kulturális díjat, indexet, fényképeket, talán ha tízezer forintom maradt az első hónapra.

Akkor is volt MACIKA, meg mindenféle ösztöndíj, viszont ezek csak október közepe, vége felé érkeztek meg. Szerettem volna dolgozni, de mit? Semmihez nem értettem igazán. Végül ebben is a Ligeti Gyuri segített, adott munkát, szövegeket gépeltem a Romapage-re, a Kurt Lewin Alapítvány weboldalára. Nagyon kellett a pénz, emlékszem, az elsőt egy éjszaka alatt legépeltem, és onnantól kezdve ezt csináltam.

Én most államvizsgálók, közben dolgozom is már, asszisztensként Pécsen, az Országos Oktatási Integrációs Hálózat Dél-Dunántúli Régiójánál. (Most az utolsó félévemben csak egy tantárgyam volt.) A párom szociális munkás szakon tanul a pécsi egyetemen, de mellette ő is dolgozik, ugyanennél az Országos Oktatási Integrációs Hálózathoz mint kistérségi koordinátor.

Emellett mindketten dolgozunk a Faág Baráti Kör Egyesületnél is. Zoli önkéntesként, én pedig egy minimális összeget kaptam eddig. Egy pályázatot vittem, egy „Gyermekevédelmi civil kerekasztal” című projektet. Találkozókat kellett szerveznem, a weboldalt fejlesztettem, pályázatokat írtam. Ennek a projektnek ebben a hónapban lejárt a pénzösszege, azóta igazából én is ingyen dolgozom. Az egyetem befejezése után nem leszek könnyű helyzetben. Eddig Pesten laktam, ott vannak barátaim, ismerőseim, szociálpolitikusként ott

kapcsolati hálóm is van. Olyan emberek, akikkel dolgoztam, kutatásoktól kezdve, a honlap szerkesztéséig, részvétel különböző nemzetközi projekteken, az egyetem, alapítványok, a Romaversitasnak is tagja vagyok. Ajánlottak munkát az Oktatási Minisztériumban és a Szociális Minisztériumban is. Gyakornokként már dolgoztam ott fél évet, de az nem az én világom. Mivel pedig leköltöztem ide Pécsre, ezzel elvágtam azt, amit ott kialakítottam négy és fél év alatt. Ezt tudtam, de mivel szerelmes lettem, úgy döntöttem, hogy fontosabb a család meg a vidék, ezért ide költöztem.

Szerencsém volt, mert bár ez egy asszisztensi állás, amit kaptam, egyelőre biztos jövedelmet jelent, legalábbis decemberig. Valószínűleg maradhatnék itt tovább is. De ha arra gondolok, hogy mennyit tanultam, mi van mögöttem, mind tapasztalatban, mind tudásban, úgy érzem, ennél többre vagyok képes. Viszont mivel szegény családból jöttem, most mégis ez a legfontosabb, hogy meglegyen a mindennapi kenyerem. Szívesen dolgoznék önkormányzatnál mint szociálpolitikus, és mellette akár civil szervezetnél is. Az oktatás és a gyermekvédelem az a két terület, amiben leginkább otthonosan érzem magam, és amivel szívesen foglalkoznék. De hogy mennyi az esélye annak, hogy bejussak egy önkormányzatba, nem tudom. Kapcsolat kellene hozzá, ami most nincs.

A cigányság felemelkedésének legjobb útja az oktatás. Nem feltétlenül egyetemi végzettség, egy szakvégzettség is nagyon fontos lenne. A problémát most inkább a foglalkoztatásban látom. Egyre több szakképzett és diplomás cigány van, az elhelyezkedés a probléma, mert az előítélet még mindig megvan az emberekben. Ha már elérünk egy bizonyos szintet az oktatásban, jó lenne, ha ennek haszna is lenne. A testvérem például, aki kőműves szakmát tanult, nem tud elhelyezkedni még ebben a szakmában sem. Azért, mert cigány, mert fekete, és így nehéz. Mit mutatott a saját cigány közösségünk számára, akik között él? Azt, hogy felesleges volt tanulni, hiszen nem tud elhelyezkedni. Más, aki nem tanult, ugyanúgy segédmunkás vagy ugyanúgy munkanélküli, mint ő. A társadalmi előítéleteken is csak úgy lehetne változtatni, ha a foglalkoztatásban is minden területen bekapcsolódhatnánk.

Szükség van az értelmiségi réteg is, de nem tartom helyesnek, hogy a roma fiatalokat csak minisztériumokba nyomják. Én nem

szeretnék csak romákkal foglalkozni. Olyan területen szeretnék majd dolgozni, ahol mint szociálpolitikus tehetnék valami hasznosat. Akár foglalkoztatás, gyermekvédelem, oktatás – a cigányok problémája mindenhol ott van, mert a hátrányos helyzet és a szegénység mindenhol megtalálható ezeken a területeken.

Mindig azt mondják, hogy majd jobb lesz, ha tanulsz! Igazából, bár az embernek jobb, hogy többet lát, több a tudása, de ettől sérülékenyebb is. Hiába szereztem sokkal több tudást, mint például anyukám vagy apukám, ugyanazokat élem meg. Ugyanúgy lecigányoznak. Pesten nagyon sokszor megesett velem. Hiába beszélnek arról, hogy egy tanult cigányra már másképp néznek, én azt tapasztaltam, lehetsz te bármilyen kvalifikált, lehetsz bármennyire okos, beszélhetsz hatvan nyelvet, és lehetsz az első ember is, attól még mások számára cigány maradsz. Ugyanúgy leköpnék a buszon vagy villamoson, ugyanúgy elhúzódnak mellőled, és elhúzzák a táskájukat az emberek, ha bűzt éreznek, rögtön terád néznek, hiába vagy te illatos, parfümös, hiába vagy a legszebb ruhádban. Ezek az előítéletek nem csökkentek.

A Collegium Martineumban ilyen szempontból nagyon jó volt. Igaz, hogy ott szegregáltan éltünk, de ott legalább nem sértettek meg. Éreztem, hogy valahova tartozom, hogy ezek a cigányok megértik, amit én érzek. A gimnáziumban nagyon jóban voltam néhány nem roma osztálytársammal is, a mai napig összejárunk. De velük más kapcsolatom van, ők ezt nem értik meg. Ők arról beszélnek, hogy a nyáron Tunéziában nyaraljanak vagy a Tahiti-szigeteken. Ezt nem tudják felfogni. Az övük egy teljesen más világ. És én mind a két világot értem, hiszen mind a kettőbe tartozom valamilyen szinten, de a kettőt soha nem tudnám igazából összekötni. Az összekötő út én lennék, de nem tudok egyszerre kétfelé menni.

Ezt a párválasztásnál is eldönti az ember. Középiskolás koromban is voltak kapcsolataim, de Zoli az első cigány igazából. Nagyon nehéz egy magamfajta egyetemista, diplomás cigány lánynak hozzá illő párt választani. Az otthoni közösségben én már öreg vagyok mint lány, tehát már nem vagyok eladósorban, ráadásul túlképzett is vagyok, nem is nagyon szeretne velem senki kapcsolatot teremteni. Talán ezért egy menekülés is volt az, hogy Pestre mentem ta-

nulni, ha visszamentem volna Tolna-Mözsre, nem lett volna esélyem. Ez egy nagyon kivételes dolog, ami velem és Zolival történt, hogy hasonló képzettségi szinttel és hasonló háttérrel rendelkezünk. Persze, nem az a legfontosabb, hogy milyen származású a másik, hanem hogy megértsék egymást. Ez az én előítéletem, számomra fontos az, hogy a párom cigány legyen. Igen, ez részemről egy belső előítélet.

A Collegium Martineum sokat tesz azért, hogy följebb jussanak az emberek, a Romaversitas pedig, hogy meg tudjanak maradni az egyetemen, de ha nincs ilyen közösség az ember mögött, nem tudom, hogy bárki is, egy diák hogyan tudja ezeket feldolgozni. Valószínűleg visszaesik. Mondhatjuk, hogy a romáknak milyen jó, hogy tanulhatnak, meg milyen jó, hogy én tanulhattam, de ugyanakkor ezáltal elszakadtam a közösségetől, a családomtól is valamilyen szinten, és mégse fogad be a társadalom. Tehát én úgy érzem, hogy a kettő között állunk, hogy egyikhez sem tartozunk, főleg mi, az egyetemisták, értelmiségi romák.

Mégis azt mondhatom, egyike vagyok annak a néhány szerencsésnek, akik abban a kiváltságban részesültek, hogy tanulhattak. Nekem könnyű volt, ott volt az Amrita, a Collegium Martineum, a Romaversitas, a Kurt Lewin Alapítvány, akiktől nagyon sok segítséget kaptam. Lehet, hogy elértem volna, hogy egyetemre kerülök és diplomát szerzek akkor is, ha nem kerülök be egy ilyen társaságba, de sokkal kisebb lett volna az esélyem, és sokkal nehezebb lett volna.

Utóirat:

Az államvizsgám jól sikerült, jeles lett a diplomám, illetve kitüntetésben részesítettek tanulmányi eredményeim miatt... A tanáraink azt szerették volna, ha Pesten maradok, ajánlottak fel állást több helyről is Pesten, de én a vidéki életet választottam, így meg kell aludnom azzal, ami van.

A szüleimnek külön gratuláltak a tanáraink, ami számomra és anyám számára is meglepetés volt, elsírtam magam... Az évek alatt végig éreztem, hogy kedvelnek és támogatnak, ezért én is sokat tanultam, és amennyit tudtam, kihoztam magamból.”

(Részlet Boros Julianna 2005. október 4-i leveléből)

Jelenleg a PTE BTK Neveléstudományi Intézet Oktatás és Társadalom Doktori Iskolájának Ph.D. hallgatója, a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjával. (Ezt az ösztöndíjat évente egy cigány fiatal kaphatja meg.) Legutóbbi levelében nagy örömmel számol be arról is, hogy Pécsen sikerült lakást is vásárolniuk.

„Nagyon szerencsés és boldog embernek mondhatom magam. Mindent elértem, sőt még az elképzelhetetlent is túlszárnyaltam, ha arra gondolok, milyen tervekkel és álmokkal indultam 11 éve a mözsi általános iskolából” (2007. május 27.).

Summary

Bridge Roles (Questions of Gypsy integration)

EDITED BY: ATTILA NAGY AND RITA PÉTERFI

This volume is the continuation of work begun decades ago. The previous volume – *A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár* [Preparing for the task Cultural integration of the Gypsies and the public library]. Eds. Nagy, Attila and Péterfi, Rita) was published in 2004 in the National Széchényi Library's *Nemzeti téka* [National collection] series.

In keeping with the sub-title, the task that we were able to undertake, our horizon at the time barely extended beyond the functions of public libraries, although the findings of both international studies and our own research had for decades been stressing the enormous importance of early socialisation. So, right from the moment that the manuscript of our earlier booklet was completed we clearly saw the main task for the next volume: At least a partial overview of the role to be played in this connection by school and children's libraries, student hostels and the schools in general. (Solely for reasons of space, or in other words, for financial reasons, kindergartens have not been included in this list even though they have an exceptionally important function in socialisation.)

It is our obligation to stress that, to our great regret, we were not able to carry out any previous research work based on a carefully considered, comprehensive strategy focusing on the given social group as "planned commissions" that could serve as a basis when writing the studies for the previous and the present volumes. It is a well known phenomenon that questions and tasks to be solved generally arise in practice before they appear in the academic sphere. In the course of preparing various local and national surveys and case studies and interpreting the results, we were often faced in a surprisingly acute way with various aspects of the problems that are the focus of attention here. In time these details became

increasingly important for us and perhaps, through a series of objective factors, also for others. As our network of professional and friendly contacts expanded we came into contact with the authors of the studies in this volume and as a consequence it is first and foremost commitment to the cause that provides the “common denominator” of our work. In editing this volume of studies and selecting the articles to be included we not only kept in sight the target group and elements of the problems of integration of Hungarian Gypsies, but also considered the method of “best practice research” to be of special significance. Put in simpler terms, this means the publication of a selection of good examples which can be expected to have a mobilising force.

Six of our authors are professional librarians. Two of them work in a county library: Judit Németh (in Szekszárd) and József Harmat (in Székesfehérvár). The former, in her article titled *Kitelepülni, befogadni* [*Moving out, including*] presents a series of initiatives stretching the limits of traditional library functions. The latter describes the first ten years of a previously unprecedented second-ary school Gypsy institution (Collegium Martineum).

Anna Antal Abonyi (*Segítséget kértem a gyerekektől* [*I asked the children for help*]) and Mrs Péter Hegedűs (“NINIVE” könyvtári szakkör egy vásárosnaményi általános iskolában [*“NINIVE” library club in a primary school at Vásárosnamény*]) have spent long decades as school librarians and have given special affection and attention to less advantaged children. The description of their work and summing up of their experiences in their articles that are in such close contact with practice will almost certainly encourage and strengthen the commitment of library studies students, young librarians just starting their careers and younger colleagues in general.

Other authors are active in transmitting culture in municipal and children’s libraries: Ferenc Kardos (in Nagykanizsa) and Rózsa Villányi (in Pécs). Ferenc Kardos (*Utak és keresztutak: az író, a könyvkereskedő és az olvasó roma* [*Roads and crossroads: the writer, the bookseller and the reading Roma*]) writes with deep commitment as a researcher and librarian about the present chances of the Gypsies who traditionally lived at a greater distance from literacy. Rózsa Villányi (*A szív bölcsessége* [*The wisdom of the heart*]) reports on work carried out with

the same degree of empathy and ingenuity as that seen in the previous article, on “paving” paths to the parents through the child readers.

Four of the authors write as teachers: Etelka Jónás (*Szélárnyékban* [*Sheltered from the wind*]) as a kindergarten teacher, Anna Oláh (Van kiút... [There is a way out...]) as a social policy-maker and expert on educational administration. Both came from a family background of adobe-making Romungros to become valued and respected specialists. János Ungvölgyi (*Kirekesztődés vagy integrálódás* [*Exclusion or integration*]) summed up his main aspirations and experiences as an educator and assistant director of a student hostel, while Katalin Varjú (from Komarno in Slovakia (*Cigányokról más szemmel* [*A different view of Gypsies*]) did the same as a teacher.

Finally, three authors somewhat removed from library and teaching practice enriched the thinking of our volume with important considerations and facts that could not be left out. One is the very talented singer Bea Palya (*Indulj el egy úton* [*Set out on a path*]), who, like Etelka Jónás and Anna Oláh, reflects principally on the major turning-points in her own career, and presents some of her experiences as a singer and performer from the viewpoint of inequality of chances. Another is Ágnes Bátor, career and employment consultant, developmental teacher and labour affairs expert (*Kényszerpályán* [*On a forced path*]), who reports on the internal life of a village beside the Tisza River, and the third is linguist, Gypsy studies researcher and sociologist, Attila Landauer, who brings authentic news about the history and present educational chances of the Gypsies in a small town on the Great Plain.

Naturally, even now we do not think that the group of themes outlined here is complete. Without presenting the papers that were planned but, in the end, not written, let us mention a single, painful point. For years two of our “potential authors” promised to write short articles on their experiences in reading camps for Gypsy children...

Two further points need to be stressed to supplement the above. One is that it was not at all intentional that we should “by chance” find three denominational educational institutions worthy of description and mention in connection with our central theme. As outside

observers we ourselves had earlier regarded the denominational schools as elite institutions but in fact, intentionally or otherwise, they also devote great efforts to mission work.

Secondly, it was a great pleasure to co-operate with our colleagues and friends of Gypsy origin who, in presenting their stories to the reader, made it clear that it is not enough to obtain a diploma but with full commitment, acting as a bridge, over the long term they want to serve the good of their fellows, their closer and more distant relatives.

As a result of the thematic richness, there are considerable differences in the terminology and approach used by the authors of the different articles; with intentional tact we did not want to reduce or standardise these. We would like to see a steadily expanding dialogue among librarians on the topic, involving both experts and more or less initiated general readers. We considered it sufficient and welcomed the acceptance of a common goal: the intention to step out of everyday routine, to present carefully considered practice, to examine the wider context, and the courage to show both our own results and our failures.

Perhaps we can hope without self-importance that the case studies and articles in this volume, individually and even more as a whole, can be useful tools for private self-improvement or for organised basic and further training, not only for librarians but also for teachers, social workers and sociologists.

Felhasznált irodalom

- Balogh 1994 Balogh Attila: Elkészöntő. In: *Cigányfűró*, 1994. 1. sz.
<http://www.arcanum.hu/ciganyfuro/>
- Bari 1990a Bari Károly: *Az erdő anyja*. Cigány népmesék és hagyományok. Budapest : Gondolat, 1990.
- Bari 1990b Bari Károly: *Le vešeski dej*. Az erdő anyja című kötet eredeti cigány nyelvű szövegei. Budapest : Országos Közművelődési Központ, 1990.
- Beck 2003 Beck Zoltán: A cigány irodalom fogalomtörténetéhez. In: *Friss kutatások a romológia tárgykörében*. Konferenciakötet, Pécs, 2002. november 15. Pécs : PTE BTK Romológiai Tansz., 2003. (Gypsy studies)
- Békési (szerk.) 2001 *Collegium Martineum*. Szerk. Békési Andrea. Budapest : Soros Alapítvány, 2001. (Soros oktatási füzetek)
- Bogdán 1993 A cigány kisebbség rendszerváltás utáni helyzete a változások tükrében. In: *Regio*, 4. évf. 1993. 1. sz.
<http://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00013/pdf/08.pdf>
- Bosco 1991 Bosco, Teresio: *Don Bosco*. Új életrajz. Ford. Mészáros Béla. Budapest : Szt. József K., 1991.
- Harmat 2004 Harmat József: A remény egy szigete. Alsószentmárton. In: *A feladatra készülni kell*. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Szerk. Nagy Attila, Péterfi Rita. Budapest : OSZK : Gondolat, 2004. p. 131–136. (Nemzeti téka)
<http://mek.oszk.hu/04200/04209/04209.pdf>
- Heindl 2005/2006 Heindl Péter: A házi konferencia rendszere a diákok által működtetett mánfai Collegium Martineumban. In: *tani-tani*, 37. sz. 2005/2006-os tanév. p. 73–75.
- Heindl 2006 Heindl Péter: Diákok által működtetett kollégium. In: *Van más megoldás is*. Alternatív módszerek a középiskolában. Szerk. Papp Ágnes. Budapest : SuliNova, 2006. p. 211–244. (Pedagógiai alternatívák ; 10)
- Kardos 2001 Kardos Ferenc: Egy közgyűjtemény a cigány olvasáskultúra szolgálatában. In: *Iskolakultúra*, 2001. 12. sz. p. 91–96.
- Kardos 2004 Kardos Ferenc: Romák a könyvtárban – a könyvtár a magyarországi roma kultúrában. In: *A feladatra készülni kell*. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Szerk. Nagy Attila, Péterfi Rita. Budapest : OSZK : Gondolat, 2004. p. 175–226. (Nemzeti téka)
<http://mek.oszk.hu/04200/04209/04209.pdf>

- Kardos 2005b Kardos Ferenc: Szárazon járó csónak – gondolatok a romák olvasáskultúrájáról. In: *Jövőmunkások, cigány értelmiségiek mondják*. A Harmónia Alapítvány „Cigány nyelv- és népismeret” című kurzusának előadásai. Szerk. Diósi Ágnes. Budapest : Gladiátor, 2005. p. 77–83. (Tanulmányok a kisebbségi kultúra köréből ; 2)
- Karsai 2001 Karsai Ervin: *Cigányokról dióhéjban*. Budapest : Anda Romani Kultúra Alapítvány, 2001.
- Kemény (szerk.) 2000 *A magyarországi romák*. Szerk. Kemény István. Budapest : Útmutató K., 2000.
- Kertesi–Kézdi 1998 Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon*. Dokumentáció és adattár. Budapest : Socio-Typo, 1998.
- Landauer 2004 Landauer Attila: Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban. In: *A feladatra készülni kell*. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Szerk. Nagy Attila, Péterfi Rita. Budapest : OSZK : Gondolat, 2004. p. 13–46. (Nemzeti téka) <http://mek.oszk.hu/04200/04209/04209.pdf>
- Ligeti–Báder 2000 Ligeti György – Báder József: Demokráciára nevelés a Collegium Martineumban. In: *Esély*, 2000. 2. sz. p. 75–83.
- Mester 1936 Mester János: *Az olasz nevelés a XIX. és XX. században*. Budapest : Egyetemi Ny., 1936.
- Molnár 2001 [Molnár István Gábor] MIG: In memoriam Péli Tamás, 1948–1994. In: *Amaro Drom*, 2001. 01. 12. <http://www.amarodrom.hu/archivum/2001/0112/text8.htm>
- Nagy (szerk.) 1993 *Félünk*. Etnikai és szociális konfliktusok elkerülésének, feloldásának lehetőségei. Budapest, 1993. január 29. A konferencia anyaga. Szerk. Nagy Gábor Tamás. Budapest : Humanitas Civitatis Alapítvány, 1993.
- Orsós 1992 Orsós Jakab: *Gyökerezés = Prindec radecina = Buchumisaripe*. Zalaegerszeg : Deák Ferenc Megyei Könyvtár, 1992.
- Szegő (szerk.) 1980 *Cigány bölcsődal*. Cigány költők versei gyerekeknek. Vál., szerk. és az utószót írta Szegő László. Budapest : Móra, 1980.
- Sztojka 1886 Sztojka Ferenc, nagyidai: *Ő császári és magyar királyi fensége József főherczeg magyar- és cigány-nyelv gyök-szótára = Romané áláva*. Iskolai és utazási használatra. Kalocsa, 1886.
- Takács 2004/2005 Takács Géza: Beszélgetés Heindl Péterrel, a mánfai Collegium Martineum volt igazgatójával. In: *tani-tani*, 30–31. sz. 2004/2005-ös tanév. p. 1–26.
- Tollerné 2002 Tollerné Kádár Judit: A magyarországi roma irodalom. In: *Budaörsi pedagógusok a cigányságról*. Szerk. Choli Daróczi József, Diósi Ágnes. Budaörs : Budaörsi Roma Önkormányzat, 2002.

- Varjú 2003 Varjú Katalin: „*Pénteken délig nyitva van az ég!*” Irodalmi feldolg. és bev. tanulmány Hizsnyai Zoltán. Somorja : Fórum Kisebbségkut. Int. ; Dunaszerdahely : Lilium Aurum, 2003. (Interethnica ; 6)
<http://mek.oszk.hu/01600/01617/01617.pdf>
- Várnagy (szerk.) 1999 *Romonológiai alapismeretek.* Szerk. Várnagy Elemér. Budapest : Corvinus, 1999. (A hét szabad művészet könyvtára)
- Vesho-Farkas (ford.) 2003 *Biblia.* Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján = Suntoiskiripe Nyevo Teshtamento. Ford. Vesho-Farkas Zoltán. Budapest : Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003.
- Zsók 2005 Zsók Ottó: *Az orvosfilozófus Viktor Emil Frankl, 1905–1997.* Szellemi arckép. Budapest : Tarsoly, 2005.

A kötet szerzői

Abonyiné Antal Anna (1951)

Iskolai könyvtáros, drámapedagógus. Előbb könyvesbolti eladóként, majd kisegítő iskolai nevelőként dolgozott, ahol lelki és testi sérült gyermekekkel foglalkozott. Nyíregyházán magyar-könyvtár szakon szerzett diplomát, majd drámaszakon másoddiplomázott. 19 éve dolgozik a nyíregyházi Kertvárosi Általános Iskolában. Kezdetben magyart, angolt, drámajátékot, tanítási drámát tanított. 5 éve iskolai könyvtárosként tevékenykedik.

Bátori Ágnes (1974)

Pálya- és munkavállalási tanácsadó, fejlesztő pedagógus, munkaügyi szakember. Vallja, hogy a cigányság társadalmi helyzetével cigánynak és nem cigánynak egyaránt foglalkoznia kell, ráadásul a napjainkban divatos laza továbblépésnél sokkal több felelősséggel és következetességgel. 2000 és 2007 között észak-alföldi romungrokkal dolgozott pályaválasztási és munkavállalási területeken.

Harmat József (1953)

Könyvtáros. Tanulmányait a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián és a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán végezte. Több mint 25 éve dolgozik helyismereti, majd feldolgozó könyvtárosként a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárban. 1995-ben jelent meg első, könyvtári vonatkozású tanulmánya. Azóta elsősorban helytörténeti kutatással foglalkozik. Autizmussal kapcsolatos írásai kötetben és folyóiratokban jelentek meg. Egyre jobban foglalkoztatják a cigányság felemelkedésének lehetőségei.

Hegedűs Péterné (1946)

Könyvtárostanárné. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán magyar-oroszos szakos diplomát szerzett, majd a vásárosnaményi általános iskolában négy évtizeden át tanított, illetve függetlenített könyvtárosként dolgozott. Elvégezve a könyvtárszakot, körzeti munkaközösség-vezető, majd megyei szaktanácsadó lett. Tagja a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területi Szervezetének, valamint a Könyvtáros tanárok Egyesületének. Ezen kívül a megyei olvasótáborokban kiscso-

portvezetőként tevékenykedett, valamint a kárpátaljai kollégák továbbképzéseinek tartott előadásokat.

Jónás Etelka, Szabó Gyuláné (1946)

Óvónő. Tiszaszentimréren romungró családban született, gyermekkorát Tiszaörsön töltötte. Tiszafüreden érettségizett, majd Szarvason szerzett óvónői oklevelet. Diósjenőn, Nógrádsápon, Tiszaörsön, végül 1986-tól 2001-es nyugdíjba vonulásáig Tiszafüreden volt óvónő. Férjével Tiszaörsön él; nyugdíjasként a helyi óvodában dolgozik, illetve a települési önkormányzat képviselője. Három felnőtt, iskolázott gyermek édesanyja.

Kardos Ferenc (1964)

Könyvtáros, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár igazgatóhelyettese. A magyar és roma identitását egyformán vállaló, azt fontosnak tartó szerző közel két évtizede foglalkozik a magyarországi cigány közösségek kutatásával: történeti, néprajzi tanulmányai mellett több rövid írásban szólt a könyv az olvasás és a könyvtár, valamint a zalai cigány (elsősorban beás és romungro) közösségek viszonyáról.

Landauer Attila (1972)

Szerkesztő, elméleti nyelvész, társadalomkutató. Cigánykutatással Réger Zita nyelvészeti kurzusain a '90-es évek második felében kezdett el foglalkozni; azóta számos, több területet és cigánycsoportot érintő kutatás és felmérés részese. Kutatási témája kiterjed a hazai cigányság különböző csoportjainak és az általuk beszélt dialektusok vizsgálatára, a csoportok történetének kutatására. Folyamatosan kutat és publikál a témában.

Németh Judit (1952)

Könyvtáros, művelődésszervező. 1982 óta különböző könyvtárosi munkakörökben dolgozott. Művelődésszervezői végzettségének köszönhetően rendezvények szervezése mellett sok éven át gondozta a váraljai német nemzetiségi olvasótábort, a német nyelvű szépkiejtési versenyt. E mellett könyvtárosként roma fiatalok felzárkóztatását segítette: publikációkkal, kötetekkel, újságok szerkesztésével, képzések szervezésével és előadások tartásával.

Oláh Anna (1963)

Szociális munkás (Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola), szociálpolitikus (Eötvös Loránd Tudományegyetem) és tanügy-igazgatási szakértő (Eszterházy Károly Főiskola). A '80-as évek végétől a budapesti XIII. kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ etnikai referense, majd 2006-tól esélyegyenlőségi referens a XVIII. kerületi Önkormányzatnál. Képzéseket, tréningeket, előadásokat tart.

Palya Bea (1976)

Énekes. Magyar, cigány, bolgár népzeneekkel foglalkozik, dalokat ír. Zenekarával vagy önállóan, szólistaként koncertezik szerte a világban. Szólólemezei: Ágról-ágra, Álom-álom, kitalálom, Weöres Sándor – Psyché, Szeretetből jöttél erre a világra, Adieu les complexes. 2007-ben esélyegyenlőségi nagykövetnek választották. Az Álomturné során fogyatékosok intézeteiben, javítóintézetekben, cigánytelepeken énekelt és játszva tanított. Írásaiban, kreatív gyakorlataiban, dalaiban szeretettel provokál mindenkit, hogy gondolkodjon el a saját esélyein és az arra kidolgozható egyéni megoldásokon.

Ungvölgyi János (1964)

Állami gondozott volt, majd nevelő szülőknél nevelkedett. Üzemmérnöki diplomát, mérnök tanári és közoktatásvezetői végzettséget szerzett. Cégszervezőként, kollégiumi nevelőtanárként, kistérségi megbízottként és igazgatóhelyettesként dolgozott. A „Tíz Kiemelkedő Fiatal” pályázat országos fődíjasa üzleti élet és vállalkozás kategóriában. A Templomos Lovagrend tiszántúli tisztségviselője. A Templárius Alapítvány kuratóriumi elnökeként irányítja az Endrődi Közösségi Ház munkáját.

Varjú Katalin (1952)

Szlovákiai magyar pedagógusként szembesült a cigányság esélyegyenlőtlenségi problémáival. A kisebbségi helyzettel összefüggő tanulási nehézségek háttere iránt érdeklődik, okait kutatja. Alternatív megoldásokon dolgozott, alkalmazta, kipróbálta azokat. Első osztályú minőségi vizsgát tett a cigánysággal foglalkozó, egyéni pedagógiai munkából. Tankönyvek, munkafüzetek, módszertani könyvek, nagyközönség számára írt cikkek, tanulmányok, könyvek szerzője. Többnyelvű előadó. Szlovákián kívül külföldön is ismeretek sikeres egyéni tapasztalatokon alapuló megközelítései, mediációs előadásai.

Villányi Rózsa (1954)

Gyermekkönyvtáros. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán szerzett magyar-könyvtár szakos diplomát. Pécsen iskolai könyvtárosként dolgozott, majd a Pécsi Városi Könyvtár gyermekkönyvtárának létrehozásában tevékenykedett, ahol már 30 éve dolgozik. A biblioterápia gyógyító ágával Budapesten a Péterfy Sándor Utcai Kórház krízisambulanciáján ismerkedett meg, majd elvégezte a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bibliotréning-vezető tanfolyamát. A témában publikációi jelennek meg, előadásokat tart itthon és a határon túl.

A NEMZETI TÉKA CÍMŰ SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

Szentmihályi-emlékkötet. Szerkesztette Nagy Anikó.	2000
Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – kritikus gondolkodás. Írta és szerkesztette Nagy Attila.	2001
A Dévai Ferences Rendház 1850 előtti könyvei. Katalógus. Összeállította Szabó Henriette.	2002
Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Összeállította Fallenbüchl Zoltán.	2002
Széchenyi Ferenc és Csehország. Levelestár. Válogatta Richard Praák.	2003
A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok. Szerkesztette Monok István.	2003
Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharcra Erdélyben. Írta Imreh Sándor. Sajtó alá rendezte Pásztai László.	2003
Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata.	2003
Stemler Ágnes: Nyelvrokonság és nyelvtörténet. Mátyás Flórián nyelvtudományi munkássága.	2004
A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Szerkesztők Nagy Attila, Péterfi Rita.	2004
Közgyűjteményi tudományos napok, I. Sopron. A 2003. október 16-ai konferencia tanulmányai. Szerkesztette Ekler Péter.	2005
Simándi Irén: Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán, 1951–1956.	2005
Deutschsprachige Presse in Ungarn, 1921–2000. Bibliographie = Magyarországi német nyelvű sajtó, 1921–2000. Bibliográfia. Összeállította, az előszót és a mutatókat készítette Rózsa Mária.	2006

- Bél Mátyás kéziratai a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában. 2006
 Katalógus = Catalogus manuscriptorum Matthiae Bél, quae in
 bibliotheca Lycei Evangelici Poseniensis asservantur.
 Összeállította Tóth Gergely.
- Simándi Irén: „Nemzetközi sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban, 2006
 1956. október 22.–november 10.
- Borsos Attila: A magyar időszaki kiadványok repertóriumai, II. An- 2008
 notált bibliográfia.
- Közügyűteményi tudományos napok, II–III. Eger–Kecskemét. A 2004. 2008
 március 25-ei és a 2004. november 24-ei konferenciák tanulmá-
 nyai. Szerkesztette Ekler Péter.

A *Nemzeti téka* az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó közös sorozata. Folytatója kíván lenni az *Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai*, valamint az *Országos Széchényi Könyvtár Füzetek* címmel megjelent sorozatoknak, továbbvive mindazon értékeket, amelyeket az elődnek tekintett sorozatok képviseltek. Olyan művelődéstörténeti, nyomda-, sajtó-, könyv- és könyvtártörténeti, illetve könyvtári és könyvtár-informatikai vonatkozású művek *tékája*, azaz tárolóhelye, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak nemzeti könyvtárunkhoz vagy annak gyűjtőköréhez. Tanulmányok, konferencia-előadások közrebo- csátása mellett a nemzeti könyvtár vagy egyéb gyűjtemények hungarika vonatkozású anyagára támaszkodva készült egyedi bibliográfiák, katalógusok, repertóriumok számára is publikációs teret kíván nyújtani, segédleteket biztosítva ezáltal a magyar művelődés- történet kutatásához.

ISBN 978 963 200 553 9

978 963 200 553 9

„Elmúlt a nap, ki-ki hazafelé. Az emeletes ház előtti kukából arcig húzott sapkában anya és fia kenyeret válogat. A mesemondóversenyen díjazott fiú és a könyvtáros szeme ismerősen összevillan. Aztán rezzenéstelen arccal az ég felé néz egyik is, másik is...”

*Németh Judit, Szekszárd
Illyés Gyula Megyei Könyvtár*

Az Országos Széchényi Könyvtár fenntartója

